03, 21, 34, 63, 44, 52

REPETITORIJ

SKRIPTA PONALJANJA IZ

PEDAGOGIJE, GREGOR. PJEVANJA, ONTOLOGIJE
BOGU UZROKU STVORENOG, INSTITUCIJE KAN. PRAVA

ZAGREB; STUDENTI; 1939-1942.

<195?>

-TEOREТSKA PEDAGOGIJA
-PRINCIPI GREGORIJANSKOG PJEVANJA (119)
-ONTOLOGIJA (147)
-BOG STVORITELJ (177)
-INSTRUKCIJE KANONSKOG PRAVA (191)

(BROJEVI STRANICA U PDF PREGLEDNIKU)

UVOD U TEORETSKU PEDAGOGIKU

1. Pojam pedagogike

Poznata je pojava da čovjek treba najdulji odgoj. Treba mu briga odgoja za tjelesni i duševni razvoj. Brigu za tjelesni razvoj zovemo opskrba. Brigu za duševni razvoj (naročito za ćudoredni razvoj) zovemo odgoj u užem smislu. Odgoj je svijesno nastojanje zrelih na nedozrele u cilju da ih usposobe za potpune i vrijedne članove ljudske zajednice.

Pedagogika je znanost o odgoju. Ona kao znanost ima zadaću da sistematski, u obrazloženoj cjelini, na temelju kritički ispitanih vrela poda načela valjanog odgoja. Nauka je pedagogika, a sam praktični rad kod odgoja je pedagogija. Naši civilni autori govore teoretska i praktička pedagogija.

Pedagogika je mlada znanost i dugo se morala boriti da postane znanost.

Dva prigovora:

1. Pedagogika nema sigurnih metoda rada i zato joj zaključci nisu znanstveno utvrđeni.

2. Pedagogika nema pravog mjesta među znanostima, jer je zapravo kompleks različitih samostalnih znanosti koji nema zajedničkog formalnog objekta. Pedagogika samo posuđuje dijelove nauka i iz toga stvara nauku. Ona je tehnologija kulture. To bi bila više teorija nekog umijeća.

Na prvi prigovor:

2. Pedagogika kao znanost

Svaka znanost ima materijalni i formalni objekt i obrazloženi sistem načela.

Materijalni objekt ima pedagogika. To su sve mjere i sva sredstva kojima se odgajanik pomaže da dođe do savršenosti potpunog čovjeka (pouka, primjer...). Taj je materijalni objekt veoma mnogostruk (tjelesne i duševne sposobnosti).

Što se tiče formalnog objekta, on je u tom što pedagogika promatra razvoj odgajanika s gledišta stalnog i svijesnog utjecaja odgajatelja na razvoj odgajanika. Po tom gledištu razlikuje se pedagogika od svih srodnih nauka i zato je potpuno samostalna nauka. Konačno pedagogika se služi načelima mišljenja uzročnosti i dovoljnog razvoja jednako kao i sve druge znanosti. Zato su i njezini zaključci općenite vrijednosti i opravdani.

Prema tome je pedagogika samostalna znanost (znanost je sistem obrazloženih istina sa svojim materijalnim i formalnim objektom).

Na drugi prigovor:

3. Položaj pedagogike među znanostima.

Pedagogika ~~je praktična znanost~~,a sve praktične znanosti idu za tim da svoj objekt dovedu u vezu s njegovim oživotvorenjem. Teoretske pak znanosti promatraju svoj predmet u sebi bez obzira na njegovo oživotvorenje. Praktične znanosti pretpostavljaju više teoretskih znanosti kao svoje temeljne(osnovne)znanosti.

Praktične nauke prenose bez kritike rezultat svojih osnovnih teoretskih nauka i pokazuju kako se ta načela u životu primjenjuju. Tako i pedagogika imade više osnovnih teoretskih nauka koje ona primjenjuje u odgojnoj praksi. Zato i nju treba jasno razlikovati od njezinih osnovnih teoretskih nauka.

Prigovori za samostalnost pedagogike otuda su što su neki teoretičari odviše rastezali opseg ovih osnovnih nauka kojima se pedagogika kao praktična nauka služi. Tako se desilo da su pedagogiku smatrali kao apliciranu(primijenjenu)omladinsku psihologiju. Nema sumnje da teorija odgojnog rada(pedagogija)mora poznavati zakone individualne i kolektivne psihologije. Ona ih mora upotrebljavati,ali iz toga ne slijedi da se pedagogika iscrpljuje u aplikaciji psihologije,jer pedagogika mora također odrediti opće i posebne ciljeve odgojnog rada,a taj posao ne spada u psihologiju. Zato se pedagogika ne smije poistovjetovati s apliciranom psihologijom.

Drugi su pedagozi odviše rastegli opseg etike na odgojnu praksu,pa su zato tvrdili da odgojni rad nije ništa drugo nego aplikacija etičkih načela,dosljedno da je pedagogika dio aplicirane etike. ~~Međutim etika ima~~de zadaću(form. objekt)da promatra cjelinu ljudskog rada i života u koliko je skladu s postignućem konačnog životnog cilja. I to ne samo život pojedinca nego i život zajednica.

Pedagogika promatra svijesni utjecaj zrelog čovjeka na nedozrelog u cilju da ga usavrši do potpuna čovjeka. Tako između pedagogike i etike postoji razlika i u materijalnom i u formalnom objektu. Zato se pedagogika ne smije i ne može poistovjetiti s etikom. Ovaj prigovor dolazi od Herbartove pedagogike. On je osnivač moderne pedagogike. On je tvrdio da se pedagogija sastoji u primijenjenoj psihologiji i etici.

Napokon neki su,smatrajući odgojnd rad vještinom,umjetnošću tvrdili da i pedagogika kao teorija odgojnog rada nije ništa drugo nego primijenjena estetika.

Ta je tvrdnja samo djelomično istinita ukoliko i pedagogijski rad ide za tim da usavrši estetski smisao odgajanika,ali i taj estetski smisao promatra pedagogika pod drugim vidom nego estetika. Estetika se bavi time da nađe pravila savršenoga izražavanja ljepote u različitim oblicima. Pedagogika promatra estetski smisao samo utkoliko ukoliko je smisao za ljepotu podložen utjecaju odgajatelja na odgajanika. Osim toga pedagogika izobrazuje sve duševne sposobnosti odgajanika,a ne samo estetsko čuvstvo. Pedagogiku ne zanima kako će se estetski osjećaj izraziti; to je posao estetike. Pedagogika hoće da estetski osjećaj samo probudi i zarvija.

Od svih ovih nauka pedagogika mnogo toga uzima,ali se od njih razlikuje. Pedagogika se bavi promatranjem odgojnog rada kako se faktično zbiva. Ona opisuje,analaizira odgojni proces,ispoređuje uspjehe odgojnog rada u prošlosti i sadašnjaosti,uporeduje metode odgojnog

rada. Sav taj posao vrši se u deskriptivnoj pedagogici. Na temelju rezultata desktiptivne pedagogike normativna pedagogika određuje ciljeve pedagoškog rada i daje paravila kako se pedagoški rad ima vršiti. Pedagogiku sačinjavaju desktiptivna i normativna pedagogika. Naročito po normativnoj pedagogici pripada joj pravo na samostalni znanstveni karakter. Njezino je mjesto u sklopu praktičnih nauka.

Ime teoretske pedagogike hoće kazati da se razlikuje od tzv. praktične pedagogike. Pod praktičnom pedagogikom se razumijevaju pravila odgojnog rada u obitelji, u školi, u zavodima itd. Kako se iz toga vidi, praktična pedagogika je dio pedagogike. Stoga bi zapravo i razlika teoretske i praktične pedagogike mogla otpasti, jer je praktična pedagogika uključena u općoj pedagogici, pa je ta opća pedagogika samo prema toj praktičnoj pedagogici dobila ime teoretske pedagogike.

Mi se bavimo općom pedagogikom.

§2. i 3. Izvori, pomoćne nauke i metoda pedagogike

I. Pomoćne nauke deskriptivne pedagogike

1. Najbliži izvor pedagogike je stoljetno iskustvo praktičnog odgojnog rada. To je iskustvo sakupljeno u povijesti obiteljskog, školskog, zavodskog i individualnog odgoja. Zato je historija pedagogije (pedagoškog rada) najbliže vrelo pedagogike i njezina prva pomoćna znanost. Na historiju pedagogije se nadovezuje poznavanje današnje pedagogijske prakse. 2.

Nas međutim ne zadovoljava sasvim poznavanje historije odgojnog rada. Po uzoru prirodnih nauka, pa psihologije i pedagogika se služi eksperimentalnom metodom. Eksperiment je namjerno izvođenje nekog događaja (zbivanja) u svrhu naučnog istraživanja. I psihologija i pedagogika ne mogu se služiti eksperimentom u strogom smislu riječi kao prirodne nauke. Zadaća eksperimenta u pedagogici je ta da ustanovi sposobnost (osobito duševnu) odgajanika, reakciju njegovu na odgojni rad, da istraži vrijednost pojedinih obrazovnih metoda i da zorno predočuje koje pedagoško načelo. Osim toga eksperimentalna pedagogika sakuplja statističke podatke o svim tim činjenicama. Jasno je da pedagoški eksperiment nije jedino vrelo pedagogike. Još manje se može smatrati eksperimentalna pedagogika kao cjelina pedagoške nauke. Ona je samo jedna pomoćna nauka pedagogike.

Budući da kod odgojnog rada mora odgajatelj utjecati na duševni razvoj odgajanika, zato je potrebno da on poznaje činjenice duševnog stanja i razvoja svoga odgajanika. U tu svrhu služi pedagogici psihologija kao pomoćna nauka. I to psihologija u svim svojim važnijim dijelovima kao razvojna psihologija, diferencijalna i racionalna psihologija.

a) Razvojna psihologija promatra različite faze kojima prolazi razvoj duševnog života.

b) Diferencijalna psihologija se bavi zakonitostima individualnog duševnog života.

c) Racionalna psihologija promatra duševne tvorevine u njihovom završnom stanju (stadiju).

Radi uske veze duševnog života sa fizičkim životom mora pedagogika poznavati zakone fizičkog života. U tu svrhu se služi antropologijom, higijenom, medicinom kao svojim pomoćnim naukama.

Za duševni život i naročito za formiranje obrazovanja služi

pedagogici logika(u najširem smislu riječi)pa estetika,te čitav niz specijalnih nauka kojima se provodi obrazovanje odjanika.Za pitanja organizacije odgojnog rada posiže pedagogika i za naukom o društvu (sociologija)pa i za pravnim naukama.I one su prema tome pomoćne nauke pedagogike.

Sve te pomoćne nauke služe u prvom redu deksriptivnoj pedagogici.

2.Rezultate deskriptivne pedagogike treba kritički ocijeniti, a to znači ispitivanje svrsishodnosti odgojnih metoda za određene ciljeve.U toku povijesti odgojni su se ciljevi često mijenjali.Za prosuđivanje vrijednosti odgojnih ciljeva služe nam nauke o najvećim vrednotama života.

II.Odnos pedagogike prema spekulativnim naukama

Samo poznavanje i analaiza činjenica odgojnog čina ne može zadovoljiti pedagogike.Osim toga potrebno je podvrći kritici sve te činjenice.Kritika je samo onda moguća,ako postoje jednaki cilje i odgoje.Baš na tom području postoje,kako svjedoči povijest pedagogije, velike opreke.Zato je potrebno i same odgojne ciljeve podvrći kritici. Tu kritiku ne mogu izvršiti pozitivnenauke.Ona pripada drugoj grupi nauka koje se bave vrednotama.Te se nauke zovu nauke o nazoru na život i svijet(Weltanschauungwissenschaften).To su u prvom redu metafizika i etika u svom opsegu.A budući da metafizika mora uzeti kritičko stajalište prema vrednotama kršćanskog nazora na život i svijet preko svoje grane koju zovemo filozofija religije,to je jasno da iz metafizike vodi prelaz u teologiju.Prema tome i teologija spada u pomoćne nauke pedagogike.Istina je doduše da rasprava o vrednotama života o opravdanju kršćanskog nazora na svijet i život ne spada storgo uzevši,u pedagogiku.Ali,jer upravo na tom području postoje danas velike oprečnosti nazora,ušlo je u običaj da se i ta pitanja obrađuju kao fundamentalna pitanja u pedagogici.Iz toga slijedi da je pedagogika nauka koja ima vljada najviše pomoćnih nauka.Za kršćanskog pedagoga slijedi također i to da se on ima služiti kao vrelima pedagoške nauke ne samo razumom i iskustvom i svim naukama koje se na tom temelje,nego njemu služi i objava kao izvor pedagoškoga mišljenja.

Bilješke

1.Pod pedagoškom psihologijom razumijevamo znanstveno istraživanje cjelokupne duševne strukture odgojnog rada.Pedagoška psihologija se javlja pod tim imenom u 18.stoljeću.Razvija se pod utjecajem naročito Herbartove škole.Prvotno su pod njom razumijevali izbor poglavlja iz racionalne i eksperimentalne psihologije za praktičnu odgojnu primjenu.Danas je pojam pedagoške psihologije već ustaljen u gore spomenutom smislu.Prema tome pedagoška psihologija obrađuje a)psihologiju odgoja i obrazovanja uopće(prikaz motiva odgojnog pokreta),b) psihologiju osoba koje sudjeluju kod odgoja(psihologiju odgojnih i obrazovnih sposobnosti,psihologiju odgajanika,djeteta,omladinca,odraslog,psihologiju odgajatelja),c) psihologiju pedagoškog postupka,sredstva i pedagoških institucija,d) psihologiju pojedinih dijelova odgoje(psihologija religijske,estetske,moralne odgoje). Paralelno sa pedagoškom psihologijom se razvija i pedagoška sociologija.Njezina je zadaća da istraži cjelokupni utjecaj socijalnih okolnosti (sredine)i odgajatelja i odgajanika ukoliko one utječu na odgojni rad.

2. Od pedagoške psihologije valja razlikovati bitno psihologističnu pedagogiku ili pedagoški psihologizam.Pod njim razumijeva-

mo struju u pedagogici koja nastoji da isključivo na činjenicama duševnog razvoja, duševnih tendencija i potreba odgajanika izgradi čitavu pedagošku nauku. Slično radi i tzv. biologistička pedagogika koja također izgrađuje pedagogiku samo na činjenicama biološke konstitucije i razvoja odgajanika.

3. Filozofska pedagogika nastoji, za razliku od tzv. teološke pedagogike, da isključivo sa stajališta zdravog razuma i iskustva, a bez obzira na objavu izgradi pedagošku nauku. Ona se dakle služi samo naravnim izvorima spoznaje. Postavlja naravni cilj odgojnog rada i služi se samo naravnim sredstvima odgoje. Nema sumnje da je moguće na ovoj osnovi izgraditi cijelu pedagogiku; Zato je filozofska pedagogika moguća. Drugo je pak pitanje može li se katolička pedagogika u praktičnom rješavanju odgojnih problema ograničiti samo na prirodne izvore spoznaje.

Katoličkog pedagoga ne može zadovoljiti samo filozofska pedagogika. On treba i teološku pedagogiku. Jasno da kod rješavanja tih pitanja mora katolički pedagog uzeti u obzir i objavu kao svoje spoznajno vrelo. Zato je daleko jača struja među katoličkim pedagozima koja smatra da je pedagogika posvema samostalna znanost koja se služi i razumskim i nadprirodnim vrelima spoznaje. Ta struja dakako ne poriče potrebe razumskog opravdanja pedagoških načela, ali misli da je nespojivo s ekonomijom vremena te se isto gradivo obrađuje dva puta.

4. Filozofija odgoja jest grana pedagogike koja razmatra pedagoški fenomen odgoje u najširem smislu riječi. Ona ga smatra kao pojavu međusobnog uzajamnog djelovanja pojedinca na pojedinca, pojedince na zajednicu, zajednicu na zajednicu. U tom smislu uzeta filozofija odgoje pripada zajedno sa poviješću odgoje (historijom pedagogike) tzv. dijelu pedagogike koju redovito označujemo kao deskriptivna pedagogika. Zato ona nije i ne može biti cijela pedagoška znanost, premda je kao osnovna nauka pedagogici potrebna.

§ 4. Značenje teoretske pedagogike

Pedagogika kao nauka i bez obzira na to da daje mnogo praktičnih smjernica za odgojni rad ima sama u sebi svoju vrijednost i opravdanje. Ta vrijednost dolazi otuda što pedagogika proširuje krug spoznaje i time služi istini. Osim toga pedagogika ima veliku praktičnu vrijednost. Ona doduše nema nakane i ne može nadomjestti prirodni dar odgajanja kao ni samo pedagoško iskustvo, ali je s druge strane sigurno da dobra i pouzdana praksa traži poznavanje pedagoše teorije. Pedagoška teorija će svakog praktičnog odgajatelja sačuvati od pogibli da svoj rad udešava prema poprimljenim šablonama, načinima; sačuvat će ga i od neelastičnog pristajanja uz tradicionalne metode koje su već možda dotrajale. Zatim intuitivno nadarenog odgajatelja može pedagoška teorija sačuvati od subjektivne jednostranosti i dati mu potrebnu distancu da prosudi ispravnost svoje prakse. Početnika će sačuvati od naivnog optimizma odstranivši mu nepotrebne iluzije i time ga očuvati od naglog skoka do pedagoškog pesimizma. Pokazat će mu potrebu da kod trenutačnih neuspjeha gleda na konačni cilj odgojnog rada. Tako pedagoška teorija daje svakome odgajatelju sigurnost, umjerenost i pouzdanje u odgojnom radu. Stoga nije na mjestu prigovor pedagoških praktičara da im je teorija suvišna, jer kad se oni pozivlju na svoje vlastito iskustvo, onda trebaju priznati da im pedagoška teorija pridodaje iskustvo stoljeća na kome mogu sigurno raditi.

§ 5. Pregled pedagoških teorija i literature

I. Grčko-rimski pedagoški krug

Atička filozofija je obrađivala pitanje kako će čovjek postati građanin svestrano sposoban da vrši javne službe. Ideal odgoje izražen je u pojmu "kalokagathia" gdje "kalos" ima estetski, a "agathos"

etički smisao. Znači čovjeka plemenita roda, lijepa tijela i razvijene duše. Danas odgovara tom pojmu engl. riječ gentlemen (džentlemen).

Najstariji teoretski pedagogičar kod Grka je Pitagora. On obrađuje pitanje kako odgojiti mladića da vrši individualne i socijalne zadatke državljanina.

Sokrat postavlja u svojim razgovorima pitanja kako će čovjek postati samostalna i slobodna moralna ličnost. To se postizava odgojem i razvojem najplemenitijeg dijela u čovjeku, razuma. Poznavanje kreposti o kom govori Sokrat ne znači samo površno poznavanje nego duboko obuhvatanje ćudoredne istine i njezinog odnosa sa smislom života. Dakle njegova glavna teorija može se zvati autarhija, ili autonomija ličnosti. Poznata je sokratovska metoda indukcijem, začinjena finom ironijom. Kao pedagoška zabluda se pokazala misao da je spoznaja kreposti dovoljna te čovjek bude krepostan i da se krepost dade naučiti. To je pedagoški intelektualizam.

Platon nadovezuje na ideje učitelja i djelomično ga ispravlja, osobito jednostrani intelektualizam. Kod Platona odgoja sačinjava dio države i država je po njegovoj nauci jedini odgojni faktor, jedini odgajatelj. Osim toga ima u odgojnoj teoriji Platonovoj dosta aktuelnih pojedinosti. Tako Platon uči da su sva odgojna pitanja u biti svojoj pitanja nazıranja na svijet. On traži da odgoju tjelesnih i duševnih sposobnosti vlada mjera i harmonija. Obučavanje treba da se obazire na različite tipove nadarenosti. Zato Platon zabacuje koedukaciju spolova. Bit odgojnog rada ne ... stoji u vanjskom podavanju znanja, nego u buđenju i razvijanju sposobnosti odgajanika. Tu se Platon sastaje s modernom idejom spontanosti odgojnog rada. Ipak je Platon pogriješio što je dao državi, na štetu pojedince, prevelika prava.

Aristotel je nešto ublažio jednostrani državljanski ideal Platonov dajući veće mjesto obiteljskom i društvenom odgoju. Vrlo su dobre njegove napomene za didaktički i pedagoški postupak. Cilj odgoja po Aristotelu je organsko učlanjenje omladine u državni život i dužnosti građanina. Aristotel je pravilno ocijenio pedagoški rad kada je isticao potrebu poučavanja, privikivanja i vježbanja u dobru kao osnovih odgojnih funkcija, jer to odgovara psihološkim činjenicama.

Stojici su znatno utjecali na razvoj pedagoške nauke. Prije svega zahtjevom da život bude prirodan. Zatim su isticali potrebu odgoja u pravcu opće čovječnosti. Time su predhodili mnogim kasnijim pedagoškim strujama osobito filantropizmu i kozmopolitizmu 18. stoljeća. Važna je i njihova nauka o afektima (čuvstvima) i strastima. Čuvstva su smatrali za duševnu bolest i zato su tražili da čovjek suzbija čuvstva (Plutarh - Životopisi glasovitih ljudi).

Neoplatonici su svojim načelom "abstine et sustine" pa onda učenjem da je ljudski život na zemlji samo priprava za prekogrobni život utjecali na kršćanske ascete kao i na crkvene oce.

Rimljani se nisu mnogo bavili pedagoškom teorijom. Ideal njihove odgoje: vir vere Romanus. Veću su važnost polagali na dobar obiteljski odgoj koji je praktično usmjeren. Među pedagoškim teoretičarima treba spomenuti Cicerona koji nije preuzeo grčki odgojni ideal (kalokagathia), nego se priklonio idealu praktičnog političara koji, obružan znanjem služi državi i zajednici. Seneka ima u svojim spisima mnogo dobrih praktičnih pouka za odgoj. Ali najviše se istakao u pedagoškom smislu sljedbenik Ciceronov Kvintilijan u djelu "Institutio oratoria" gdje je sakupio mnogo pedagoških načela i didaktičkih pouka. Njegov je utjecaj dosta jak i do humanizma.

II. Kršćanska pedagogika

Isus Krist je odgajajući apostole ostavio savršeni uzor odgajatelja. Nije neposredno odgajao djece, ali je u svojim parabolama pokazao kako treba uzvišene istine zaodjenuti u konkretno ruho. Potpunim skladom izmedju nauke i života ostvario je nedostiživi uzor odgajatelja(pedagoga). Na pedagošku teoriju je utjecala Kristova nauka o dostojanstvu ličnosti, o autoritetu, o novom životnom cilju, o novim sredstvima odgoja. Sve je to postalo trajna baština pedagoške nauke. Napose proširenje odgojnog prava, odgoj - spas duše, obnova obiteljskog odgoja, nova odgojna vlast- Crkva, konkretni životni ideal, nova sredstva odgoja- milost.

Najstariji kršćanski pisci i sv. oci nastoje dovesti u sklad klasični odgojni ideal sa kršćanstvom; pod utjecajem samostanskog života sv. oci već ističu ideal ascetski obrazovanog čovjeka. SvAugustin napose u djelu "De katechisandis rudibus" daje temeljne misli katehetike. Sv. Jeronim u mnogobrojnim poslanicama ostavio je dragocjene pouke za odgoj djevojaka. Pedagoškom teorijom više su se bavile katehetske škole.

Srednji vijek je svojim zaokruženim kršćanskim gledanjem na život, svojom svestranom kršćanskom kulturom manje osjećao potrebu da se bavi didaktičkim i metodičkim pitanjima obrazovanja. Sigurnost kršćanskog života omogućila je u srednjem vijeku lagani obiteljski odgoj. Pedagozi su samo nastojali da klasični kršćanski ideal sačuvaju i mladeži predaju. Crkva vodi cjelokupni odgojni i obrazovani rad putem samostanskih, župskih i kaptolskih škola te sveučilišta. Time je spasila kulturu zapada za seobe naroda.

III. Pedagoški humanizam

Umjetničko estetski pokret u početku „humanizam, odrazio se na odgojnom polju kao novi smjer nazvan pedagoški humanizam. Odgojni cilj pedagoškog humanizma je razvoj čiste čovječnosti(humanosti)uključivši i kompleks tjelesnih sila. Zato postavlja kao ideal odgojnog i obrazovnog rada estetski razvijenog čovjeka koji je sposoban da uživa u svim dobrima ovoga života. Tim je pedagoški humanizam prebacio težište odgoja na ovozemska dobra u opreci prema nadprirodnom idealu srednjega vijeka. Ova ovozemska orijentacija pedagoškog humanizma trajno se provlači u pedagoškoj teoriji sve do danas.

Kao odgojno sredstvo ističe pedagoški humanizam učenje klasičnih jezika i taj je zahtjev sačuvan u pedagoškoj teoriji i praksi do danas. Istina je, humanisti su se odviše posvetili kulturi formalne strane klasičnih jezika tako da su više razvijali tzv. klasični verbalizam nego stvarno poznavanje klasične kulture. Njihov je verbalizam smetao zdravom napretku kultiviranja narodnog jezika.

Kod humanista možemo razlikovati poganski i kršćanski smjer. Kršćanski humanisti nastoje nove vrednote humanizma uskladiti sa starim kršćanskim vrednotama. Medju kršćanske humaniste ubrajamo Erazma Roterdamskoga, Eneju Silvija Piccolominija(kasnije Pio II.)te brojne katoličke redove. Medju redovima treba spomenuti isusovački odgojni sustav koji je nastao u doba humanizma. Kao svi katolički humanisti tako i isusovački sistem nastoji zadovoljiti svim zahtjevima obrazovanosti. Uz to polaže važnost na vjersko ćudorednu odgoju karaktera, a u metodičkom pogledu zastupa načelo korelacije izmedju obučnog gradiva i stepena duševnog razvoja učenika. Karakteristične su napose ove metode isusovačkog odgoja: a) školska kazališta u kojima se prikazuju

drame i komedije sa izrazitom odgojnom tendencijom,b) zavodski internatski odgoj pod nadzorom odgajatelja,c) samoradinost odgajanika poticana natjecanjima ticana međusobnim natjecanjima(aemulatio)prigodom javnih ispita.

IV. Pedagoški realizam

Pod utjecajem empirizma(Bacon Verulamski),promjene socijalnih prilika plemstva,razvoja nacionalnog osjećaja razvija se početkom 17. stoljeća nova pedagoška struja - pedagoški realizam. Ponajprije kao reakcija na humanistički verbalizam traži stvarnu spoznaju, a ne samo oblik klasičnih jezika. Zato uvodi u nastavni plan poznavanje realnih predmeta(prirodne nauke,povijest)da na koncu sasvim napusti klasične jezike i svu obuku predaje u materinjem jeziku. S tim u vezi je metodički zahtjev da obuka bude prirodna tj. zorna i induktivna. Glavni zastupnici pedagoškog realizma jesu:

Lodovico Vives(Španjolac- XV- XVI vij.)po vremenu života spada zapravo među humaniste ,ali svojim pedagoškim pogledima on je preteča realizma. Odlikuje se dubokim poznavanjem psihologije djeteta pa je na tom temelju postavio niz važnih pedagoških zahtjeva koji su postali općom svojinom pedagogike. Tako na temelju razlikovanja dviju sposobnosti ljudske duše:opažanja i prosuđivanja Vives traži da cjelokupna obuka i odgoja bude zorna. Obučavaj zorno! S tim je u vezi drugi pedagoški zahtjev da se ubučaje induktivnom metodom(od poznatog na nepoznato,od materinjeg jezika na strani),a ta predpostavlja načelo samoradinosti odgajanika. Obadva ova zahtjeva i danas su glavni metodički principi pedagogike. Zato Vivesu pridaju naslov oca moderne pedagogike. Njegova su glavna djela :"De disciplinis" i "De institutione feminae christianae". Vives je potpuno kršćanski mislilac.

Radke je teoretik didaktike i traži da obučavanja bude prirodno,od poznatog k nepoznatom,od konkretnog k apstraktnom u koncentričnim krugovima. Memoriranju novog gradiva treba prethoditi razumijevanje.

Jan Huss Komensky(Čeh) nastavlja djelo Radkea(Nijemac). Traži obučavanje realnih predmeta,tako da je stvarni sadržaj latinskih pisaca uzeo u nastavni plan kao samostalne predmete. Time je postao reformator obuke. U osnovnoj obuci ističe potrebu ručnog rada pa načela zornosti(uporaba slika). Napisao djelo "Didactica magna".

August Francke je osobito isticao potrebu religioznog odgoja. Tu je išao i predaleko ne uzimajući u obzir psihologiju djeteta. Taj se njegov smjer zove pedagoški pietizam. Njegovi učenici osnivaju prve realne škole.

Od katoličkih redova ističe se u toj periodi red piarista koji je osnovao sv. Ivan de la Salle. Njegovi učenici također osnivaju i vode stručne i realne škole.

Pedagoški realizam je mnogo pridonio da je država počela aktivno zahvatati u organizaciju škola. Od njega potiče također diferencijacija školskih tipova.

V. Pedagogika prosvijećenosti

Druga polovica XVIII stoljeća obiluje pedagoškim strujama kao rijetko koja perioda. To je tzv. pedagoški vijek. Sve te struje jednim imenom obuhvaćamo kao pedagogiku prosvijećenosti. Ona je dijelom reakcija na pretjeranost pietističke pedagogike(Franke),a dijelom produžuje ekstremni realizam. Podloga joj je novo strujanje u filozofiji. Kao životni cilj postavlja zemaljsko blagostanje pojedinca

i zajednice. Ideal odgoja je čovjek sretan i sposoban da ostvaruje sva dobra(pojedinca i zajednice). Pedagogika prosvijećenosti znači drugu periodu sekularizacije(laicizacije)odgoja. Ona ne otklanja do duše religiju kao odgojni faktor,ali je shvaća u racionalističkom smislu(engleski deizam ili prirodna religija). Religija nema više centralnog mjesta u odgoju. Mjesto toga ističe potrebu tjelesne odgoje,ručnoga rada i enciklopedističko poznavanje realnih predmeta.

Polazeći s gledišta da je djetinja duša tabula rasa traži samoradinost odgajanika na temelju opažanja i iskustva kao poglavito odgojno i obrazovno sredstvo. Zato i na području ćudoredne odgoje ističe zornost,pozitivne osjećaje ugodnosti prema negativnim osjećajima straha od kazne. U pedagogici prosvijećenosti opažamo tri veće grupe:

1. Racionalizam izkristaliziran u Engleskoj kod John Lockea koji protiv Descartesa uči da je ljudska duša tabula rasa koja se razvija na temelju vanjskog iskustva i unutrašnjeg opažanja. Odgoja znači podavanje građe za razvoj organa vanjskog i unutarnjeg opažanja. Zato traži razvoj tjelesnih sila(organa)po jednostrano shvaćenom načelu:mens sana in corpore sano. Dijete uči igrajući se(ludendo discimus). Zarana treba privikavati odgajanika na shvatanje razloga zašto treba da bude poslušan(raisoniranje). Ističe individualne i ćudoredne momente u odgoju.

2. Naturalizam . Razvio ga Jean Jacques Rousseau koji je svojim djelima razvijo revoluciju i na području pedagogike. Strastveno zagrijan za svoje fantastične ideje,sklon pretjeranostima obiluje protuslovnim tvrdnjema. Pedagoška teorija mu je sadržana u djelu "Emile ou de l' education". Polazi s gledišta da je čovjek po prirodi dobar(poriče istočni grijeh),zato ga treba povratiti prirodi. Odgoja ne utječe pozitivno na razvoj odgajanika,nego se ograničuje na negativno sprečavanje utjecaja onih zapreka koje smetaju da se dijete samo razvija. Odgajanik sam iznalazi znanje,religiju i ćudoređe. Razumije se da je religija o kojoj govori Rousseau čisto prirodna. Kraj svih pretjeranosti ima u Rousseau-ovoj nauci zdrava misao da se djetinja duša razlikuje od duše odraslog čovjeka. Zato je ispravno tražio da najprije treba razvijati niže sposobnosti djeteta(sjetilno opažanja),a onda tek više. To je misao koja je danas u pedagogici mnogo zastupana. Isto je tako zdrava misao da se odgoja mora približiti prirodnosti.

3. Filantropizam se razvio u Njemačkoj pod utjecajem Rouseau-a. Njegovi su zastupnici Basedoff i Salzmann. Tjelesna odgoja,igra kod učenja,zornost predavanja,praktičnost u izboru obučnog gradiva, to su glavni zahtjevi njemačkih učenika Rouseaua. U odgajanju volje odviše ističu vrijednost spoznaje dobrog,u smislu Sokratovu. Postupak s mladeži treba da bude ljudskiji,obazriviji. Otuda ime filantrop. Njihova je zasluga da su popularizirali smisao za odgojna pitanja. Oni su prvi uveli u škole gimnastiku.

Pedagogika prosvijećenosti je probudila interes za odgojna pitanja. Odgojni je rad učinila prirodnijim radi zahtjeva psihološkog razumijevanja duše djeteta.

VI. Neohumanizam XIX. stoljeća

Razvija se iz klasičnih škola starog humanizma. Kao odgojni cilj postavlja harmonijski i proporcionalni razvoj svih sposobnosti

čovjeka. Ideal mu je klasično izobraženi čovjek po uzoru grčke etike. Zato za razliku prema starom humanizmu smatra Grke predstavnicima klasične kulture i odgoja. Neohumanizam je stvorio i današnju našu klasičnu gimnaziju u kojoj prevladava učenje klasičnih jezika uz matematiku, narodni jezik i povijest. Prema pozitivnom kršćanstvu je neohumanizam dosta škrt, jer vjersku pouku reducira na obični nastavni predmet koji treba da služi zapravo idealu čiste humanosti. Glavni su mu predstvanici njemački klasici Schiller, Goethe, Herder, Grimm.

Idejno slična, a ipak do neke granice samostalna je pedagoška struja koju je svojim djelima započeo Pestalozzi (Švicarac, 1746-1827). On svojim pedagoškim djelima postavlja prije svega pitanje koja je zadaća čovjeka na zemlji, dosljedno koju svrhu ima izobrazba. Na ta pitanja odgovara da je svrha ljudskoga života ostvarenje podpune čovječnosti, a neposredni cilj odgoje stoji u harmoničkoj izgradnji svih duševnih moći. Kao razliku od dosadašnjih pedagoških pisaca treba istaći kod Pestalozzia da je on tražio izobrazbu širokih narodnih slojeva kao najvažniji dio odgojnog rada. Zato on toliko naglasuje potrebu samopomoći kao najvažnije sredstvo odgojnog rada. Odgojitelj i učitelj mora najviše na to gledati da probudi sposobnosti odgajanika u tolikoj mjeri da si on sam može pomoći da postane podpuni čovjek. Osim toga je tražio da cijeli odgojni obrazovni rad bude osnovan na poznavanju duše odgajanika i njegovog duševnog razvoja. Obučavanje i odgoj treba da bude zato zoran, udešen po najboljoj psihološkoj metodi. Podcjenjujući utjecaj učitelja veliku je važnost polagao na izbor pravilne metode. Time je dao poticaj za, možda, preopsežno i jednostrano traženje novih metoda obrazovnoga rada koga opažamo u prošlom stoljeću. Ali svakako je njegova velika zasluga što je podigao interes za obrazovanje širokih narodnih slojeva, što je svojim zahtjevom za psihološkim putom obučavanja i odgajanja predhodio svim današnjim strujama samoradinosti i radne škole. Naročito je Pestalozzi djelovao svojim pedagoškim teorijama na razvoj osnovnog školstva. Njegova su načela u prošlom stoljeću zastupali Diesterweg i Dinter. Što se tiče religijske odgoje Pestalozzi je tražio da odgajanik bude religiozan i da proživljava religijske istine, samo religija za njega znači čistu naravnu religiju. On ne poznaje nadnaravske kršćanske religije.

VII. Od Herbarta do danas

U drugoj polovici XIX. stoljeća do pred svjetski rat dominira u pedagoškoj teoriji utjecaj Herbarta (1776-1841) i njegovih učenika. Herbart je po zvanju filozof, drugi nasljednik Kanta u Königsbergu, pristaša njemačkog idealizma. Nastojao je da pitanje odgoje i njezinih metoda naučno obuhvati i sistematski izgradi; zato ga se smatra utemeljiteljem pedagogike kao nauke. Po njemu se pedagogika kao nauka oslanja na dvije temeljne nauke: etiku i psihologiju. Uz mnoge druge psihološke opaske njegova psihologija ipak nije mogla trajno zadovoljiti. I to je jedan od glavnih razloga da je utjecaj Herbarta u današnje vrijeme znatno oslabio.

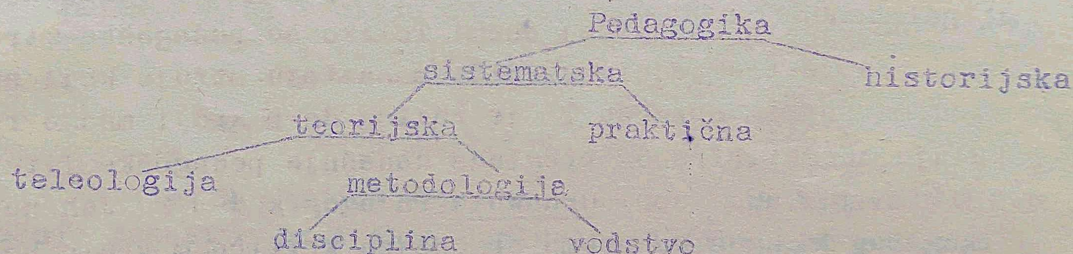
Njegov najpoznatiji učenik Ziller je poznat po tom što je izradio do u detalje Herbartovu nauku o koncetraciji obučnog gradiva te o formalnim stupnjevima po kojima se ima uzimati naučno gradivo. U istom je smislu djelovao i Rein. Ti su zapravo vođe Herbartove škole

u prošlom stoljeću. Osim Herbarta treba iz prošlog stoljeća spomenuti Fridrika Fröbla koji je naslanjajući se na Pestalozzia tražio da se obrazovni rad osloni na samoradinost, zornost i igru djeteta. Po njegovom duhu je izgrađena tzv. Montessoričina (talijanska barunica) metoda odgoje djece.

Od pedagoga koji stoje na kršćanskom stajalištu treba spomenuti Otta Willmanna koji je izašao iz Herbartove škole te dugogodišnjim studijem izgradio sistematsku pedagogiku na kršćanskim principima. Njega slijedi čitav niz katoličkih pedagoga, među njima spominjemo: J. Göttler, G. Grunwald, M. Ettlinger, F. Eggersdoefer, L. Bopp, Lindworsky. Osim toga katolički su pedagozi izdali u redakciji Roloffa "Lexikon der Pädagogink" (1913.) u pet svezaka, a poslije rata u redakciji Spielera "Lexikon der Pädagogik der Gegenwart" u dva velika svezka. Na kršćanskom stajalištu stoji i poznati Fridrich Wilim Förster koji je dugim razvojem od nekršćanskog neovisnog gledišta etičkog došao do spoznaje koja se velikim dijelom podudara s katoličkim gledištem.

VIII. Dioba pedagogike

U tom pitanju ne vlada ni izdaleka jedinstvo među pedagogicima. Tradicionalna dioba koju je izradio Herbartovac Rein izgleda ovako:

Međutim sa tom tradicionalnom razdiobom nisu zadovoljni novi pedagogici, pa traže da se sistematska pedagogika pojednostavi u razdiobi na tzv. deskriptivnu pedagogiku i normativnu pedagogiku. Zatim neki ističu potrebu da se dioba pedagogike izvrši po logičkom principu. Tako G. Grunwald (kat. svećenik) dijeli pedagogiku prema onim dobrima koja odgojni rad podaje odgajaniku. Tako on ima ovu razdiobu:

1. nauka o pedagoškim vrednotama (Wertlehre ili aksiologija)
2. odgoja uma ili didaktika
3. odgoja čuvstva (pedagogika umjetnosti)
4. odgoja volje i religioznosti (religijska i moralna pedagogika).

Ta je dioba osnovana na četiri glavne vrednote: Istina, Dobrota, ljepota i svetost. U svakom slučaju zdravo izgrađeni sistem pedagogike treba da obradi ove dijelove:

1. nauka o cilju odgoje (pedagogijska teologija i aksiologija)
2. nauka o objektu odgoje (pedologija, psihologija djeteta, omladinska odgoja)
3. nauka o subjektu odgoja (odgajatelj)
4. nauka o sredstvima odgoja (metodologija)
5. nauka o organizaciji odgojnog rada

Herbart uči da je cilj odgoje krepost(Charakterstärke der Sittlichkeit).A nastoji u podudaranju volje s etičkim idejama Tri su glavne djelatnosti ili sredstva odgoje:upravljanje(Regierung),nastava ili obuka(Unterriche)*i stega ili disciplina(Zucht).Upravljanje stoji u uposlenju odgajanika time,što nastupa autoritetom i ljubavlju,a tx traži poslušnost te je postizava nalozima,zabranama i kaznama,pa i tjelesnom.Nastava mora biti odgojna i ima svrhu da pobudi interes. To postizava pomoću četiri formalan ax stupnja(jasnoća,asocijacija, sistem i metoda).Stoga je neposredni utjecaj na čuvstvo mladeži u namjeri da ga uređuje te da mladež bira svoje ciljeve i odupire se strastima.

Ipak je Herbart najveću dužnost u odgoji dao nastavi ističući važnost spoznaje.U tom smislu je on intelektualist.Etički pak odgoj stoji zapravo po Herbartu u estetskom doživljavanju ćudorednih istina.

Glavna su mu djela:"Allgemeine Pädagogik aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet" i "Umrisz pädagogischer Vorlesungen".

Savremene pedagoške struje.Još više nego u pedagoškom vijeku vlada danas šarolikost i mnogostrukost u pedagoškim strujama. Zapravo je teško obuhvatiti savremeno pedagoško strujanje po jednoj preglednoj i sveobuhvatnoj shemi Toliko se pedagoške struje unakrštavaju da se pod jednim gledištem sastaju struje koje su u drugim pogledima sasvim oprečne.To je razlog da postoji mnogo raznolikih pokušaja shematiziranog pregleda današnje pedagoške literature i njezinih struja Tako napr. Grunwald(Pädagogik des 20.Jahrhunderts)dijeli modernu pedagogiku prema spoznajno kritičnom vrelu,kojim se služi.Prema tome gledištu razlikuje 4 glavne struje:a) revolucionarna pedagogika,b)eksperimentalna pedagogika,c)filozofska,d)teološka pedagogika.

Göttler(Geschichte der Pädagogik in Grundlinien) shematizira ne prema spoznajno teoretskom gledištu niti prema nazoru na svijet(Weltanschauung) nego prema gledištu koje zove prema osnovnim pitanjima odgoja(svrha i cilj,sredstva).Tako dobiva ove grupe: a) individualne pedagogike,koja u odgajaniku gleda ne samo predmet raspravljanja nego i jedini cilj pedagoškog rada.Ovamo spadaju pristaše Roussau i Nietzscheu: E Key,L.Gurlitt,i Wrpneckeu Eksperimentalni pedagozi nisu ujedno zastupnici ovakovog individualizma,nego daju svojom metodom samo gradivo za individualiziranje Među eksperimentalnim pedagozima nalazimo Laya,Meumanna.Većim pravom spdaaju među ped.individualiste zastupnici "pedagogije ličnosti":Scharrelmann, pa u nekoj mjeri Gaudig i Eucken b)socijalna pedagogika gleda odgoj isključivo ili pretežno kao službu zajednici i za njezine svrhe Jer postoji više zajednica koje dolaze u odgojnom radu u dodir,to su socijalni pedagozi dosta mnogobrojni Glavni zastupnici te struje su: P Natorp,Barth itd c)kulturna i vrednosna pedagogika traži spoj između individualne ix socijalne ped.u svojetu idealnih vrednota,koje stoje u službi kulture.Ovamo idu:Freyer,Spranger i drugi.

Pregled pedagoških teorija i literature

I. Grčko-rimski pedagoški krug (Pitagora,Sokrat,Platon,Aristotel,Stoici,Neoplatonici- Ciceron,Seneka,Kvintilijan)
II. Kršćanska pedagogika(Isus Krist- Sv.Augustin,Sv.Jeronim)
III. Pedagoški humanizam(Erazmo Roterdamski,Piccolomini,Isusovci)
IV. Pedagoški realizam(XVII.v.Lodovico Vives,J.H.Komensky, A.Franke,Piaristi)
V. Pedagogika prosvijećenosti(Racionalizam,/John Locke/,naturalizam/Rousseau/,filantropizam/Basedoff i Salzmann/)
VI. Neohumanizam (Schiller,Göthe,Herder,Grimm- Pestalozzi, Diesterweg,Dinter)
VII. Od Herbarta do danas(Herbart,Ziller,Rein- Fr.Fröbel,Otto Willmann,Göttler....,Foerster).

+
+ +

II. Nauka o biti i cilju odgoje(pedagoška fenomenologija i teleologija)

§1. Opseg odgoje

Dublji pogled u odgojni rad kako nam ga daje i povijest odgoje i današnje iskustvo pa i sama nominalna definicija pedagogike upućuje nas da iz djelokruga odgoje odvojimo sve ono što zovemo samoodgoja i odgoja naroda.U strogom smislu pod odgojom razumijevamo pomoć zrelih ljudi nedozrelima da razviju svoje sposobnosti.To djelovanje tj.odgoja u užem smislu riječi se nastavlja u samoodgoji i odgoji naroda.Logički i metodički valja odgoju lučiti od ovih pojmova.

Ali u opseg odgoje ne spada cjelokupna briga za omladinu.Tu treba da lučimo između obskrbe i odgoje u užem smislu riječi.Pod obskrbom razumijevamo svu individualnu i kolektivnu skrb za tjelesno održanje i unapređenje omladine.Dakle u opskrbu spada sva skrb za čuvanje života i zdravlja djece kaošto i briga za osiguranje ekonomskih uvjeta potomstva što je roditelji ukazuju svojoj djeci.Zatim u opskrbu spada i briga koju država ukazuje za očuvanje brojnog naraštaja,smanjivanje mortaliteta djece,za zaštitu zdravih uvjeta nedoraslih kod rada.Konačno ni crkvena pastorizacija omladine ne pokriva se po ovom opsegu sa odgojom.Kod svega toga smo imali pred očima samo pojmovno ili logičko lučenje,a nismo htjeli kazati da nisu u praktičnom radu svi ti momenti vrlo usko povezani.

Prema tome pod opseg odgoje u užem smislu riječi spada skrb starijih za dušu i duševni razvoj omladine.A i u toj skrbi kako nas najčešća uporaba riječi odgoje ili neodgoje upućuje prvenstveno se podrazumijeva odgoja volje i ćudorednosti.To je neposredna sfera odgojnog rada.Intelekt i čuvstveni život spadaju pod opseg odgoje u koliko

su povezani s voljom i voljnim životom. A jer je i tijelo sredstvo manifestacija volje, zato i skrb za pravilni razvoj tijela podpada pod opseg odgoje. Prema tome odgoja u užem smislu riječi se neposredno odnosi na razvoj ćudorrdne volje, dotično ćudoredne ličnosti

Opaska: Odnos odgoje prema izobrazbi (Erziehung-Bildung)

Pojam izobrazba (Bildung) potječe iz doba njemačkog klasicizma. Prvotno mu je značenje "cultura animi". Pod izobraženom ličnošću (gebildete Persönlichkeit) razumijeva klasično doba čovjeka profinjene čovječnosti, estetskog ukusa i vanjskih oblika saobraćaja. Kod Pestalozzia dobiva pedagoški smisao. Tako da izobrazba znači "formatio animi", tako da se poistovjetuje sa pojmom odgoja. To je međusobno zamjenjivanje pojmova izobrazbe i odgoja u samom početku njegove uporabe razlog da se i danas oba pojma dosta neodređeno i nejasno uzimaju.

Nastojanje današnjih podagoga ide za tim da jasnije odredi smisao pojma izobrazbe. Tu opažamo ove smjerove: a) izmjenično upotrebljavanje barem tako dugo dok se ne usatli za pojam izobrazba efekcioni smisao, tj. razumijevanje i interes za različita vrijednosna područja, a za odgoju vježbom ustaljena djelotvorna sprema za ostvarivanje ćudorednih vrednota (Göttler). b) izobrazba se uzima kao nadređeni pojam i cilj odgojnog rada, a idgoja kao sam odgojni rad (Spranger i Litt). c) izobrazba se odnosi na cjelinu oblikovanja čovjeka te ima kao podređene pojmove: obuku (za intelektualni razvoj), odgoju (za ćudoredno usavršenje). Ovo shvatanje dobiva sve više pristaša.

Katolički pedagozi s Willmanom na čelu rezoniraju ovako: izobraziti znači dati oblik za neki vrednosni cilj (bilden). Odgojiti znači usavršiti ličnost (erziehen). Zato svaka izobrazba nije odgoja jer po samoj nominalnoj definiciji izobrazba je širi pojam. Dosljedno se odnose pedagogika i didaktika. O tom ćemo poslije više govoriti.

§ 3. Bit odgoje

1. U odgoji, kako i sama nominalna definicija kazuje, razabirem tri elementarne pojave. Ona je najprije svijesni i dugotrajni rad oko duševnog usavršenja omladine. Zatim, kašto jednako nominalno značenje odgoje upozorava, treba da u odgojnom radu gledamo nastojanje odraslih (subjekt odgoje) da ubrzaju i urede spontani razvoj duševnih sila omladine (objekt). Konačno taj razvoj i njegovo ubrzavanje mora se kretati prema nekim predmetima i vrednotama koje se u odgojnom radu podaju omadini.

Kako pokazuje povijest odgoja, nisu pedagozi svagda jednako gledali na ove momente u odgoju. Prema različitom psihološkom gledanju, prema različitom shvaćanju odnosa pojedinca prema zajednici sad su više sad manje isticali pojedine momente odgajanja. Tako možemo opaziti da su upadali u krajnosti. Jedna je krajnost koju je zastupao Rousseau tvrdeći da se odgojni rad ima ograničiti na čisto negativni momenat: uklanjanje zapreka spontanom razvoju individua. To mišljenje očito nije u skladu s potrebama duše kao ni s iskustvom što ga daje povijest odgoja. Druga je skrajnost kad se misli da se odgoj bitno sastoji samo u oblikovanju i podavanju i utuvljivanju sadržaja kulture odgajaniku koji se prema svemu tome pasivno drži.

2. Prema tome u odgojnom radu moramo teoretski dobro razli-

kovati tri elementa: a) inddvidualni ili subjektivni element. Odgoja, kako smo je prije definirali, značu usavršivanje živog ljudkskog organizma u rastu. To usavršivanje mora se ponajprije očitovati kao pomoć, pružanje ruke nedoraslom čovjeku da može razviti svoje duševne sile. Ta se pomoć mora dakle očitovati kao pozitivno djelovanje u pravcu harmonijskog razvoja duševnih sila i kao negativno uklanjanje smetnja koje mogu datipřednost nižim sposobnostima nad višima. b) stvarni ili logički element. Razvoj duševnih sila odgajanika je uvijek usmjeren prema nekom cilju. Taj cilj tvore kulturna dobra čovječanstva. Stoga je jasno da se ne može prepustiti slučaju ili samovolji izbor tih kulturnih dobara. Odgajaniku treba dati ponajbolja kulturna dobra da ih razumije, da se za njih oduševi, i tako prisvojena sam svojim radom usavršuje. Taj se posao vrši u čitavim generacijama, a ne znači ništa drugi nego kultiviranje ili baštinjenje kulture. c) sociološki elemenat. Čitava kultura je usko povezana uz zajednicu. Ona je ili predpostavlja ili do'nje dovodi. A sve zajednice kao i svaki prirodni organizam nastoje da se odeže i usavrše. Tako i ljudske zajednice nastoje da se održe i usavrše upravo time što nove generacije omladine organski učlanjuju u sebe, asimiliraju sebi, nadahnjuju ih svojim duhom. Taj posao vrše putem odgoje, i ona postaje time sredstvo održanja zajednice. U praktičnom odgojnom radu su ta tri odgojna elementa nerazdruživo povezana.

3. Razvoj duševnih sila odgajanika sačinjava tzv. formalnu stranu odgoje, a podavanje duhovnih dobara i učlanjivanje odgajanika u duševne zajednice tzv. materijalnu starnu odgoje. Kod odgojnog rada treba se čuvati jednostranog isticanja formalne strane (pedagoški formalizam) baš kao i jednostranosti u isticanju materijalne strane (pedagoški materijalizam ili didaktički materijalizam).

Razvoj duševnih sila odgajanika i podavanje kulturnih dobara u odgoju služi istovremeno i pojedinom odgajaniku (individualno pedagoška strana) kao i zajednici (sosijalno pedagoška strana ili svrha). Ako se zanemaruje jedna ili druga strana dolazi do tzv. pedagoških antinomija. Individualnu pedagogiku u ekstremnom smislu kao i ekstremnu socijalnu pedagogiku zdrav razum ne preporuča.

§ 3. Mogućnost i granice odgoja

Suprotne teorije o mogućnosti odgoja tako su oprečne da se one same pobijaju. Na jednoj je strani teorija onih koji kažu da je duša odgajanika tabula rasa koju ne-ograničeno ispunja odgajatelj. Na drugoj su strani pesimisti koji tvrde da je odgoja nemoćna proti naravi koja se neprestano javlja. Po naravi su ljudi već rođeni kao dobri ili kao zločinci.

1. Jednima i drugima odgovara potanje obrazloženje biti odgoja kako smo ga gore dali. Iz toga obrazloženja slijedi da je odgoja u granicama moguća. Mogućnost se naime odgoja osniva na ovisnosti duševnog razvoja odgajanika od vanjskih uvjeta kojima se on spontano prilagođuje. Zatim na sposobnosti i mogućnosti utjecaja na naslijeđene vlastitosti odgajanika.

2. Što se tiče granica odgojnog rada možemo ih dijeliti u dvije grupe: jedne su vanjske, druge unutrašnje. a) vanjske granice tvore nepovoljni biološki i gospodarski uvjeti života odgajanika (nedovoljna ishrana, nehigijenski stanovi, siromaštvo) kao i nesavršeno-

sti i suprotni utjecajů odgajatelja.Svi ovi utjecaji na odgajanika mogu pojedinom odgajatelju postaviti zapreke,ali za cjelinu odgajatelja ne znače zapreke koje se ne mogu odkloniti.One su dakle samo relativne zapreke odgoje. b) unutrašnje granice odgoje leže u samom odgajaniku(slaba nadarenost,prirođene karakteristične pogreške,jake strasti) i znače redovno samo zapreku da se kod takvih odgajanika postignu izvanredni uspjesi.Srednji je uspjeh kod njih moguć,

Individualnost psihološki uzeta(posebna duševna struktura odgajanika)nije zapreka odgoji nego pače daje direktivu ili smjer odgoji.Ona je zapreka nezdravom i pretjeranom uniformiranju u odgoju.Što se tiče slobodne volje,to je ona preduvjet za odgojni rad, ali je također istina da slobodna volja odgjanika više puta stavlja u neizvjesnot čitav odgojni rad.Vremenski je granica odgoju redovno doba kad oggajanik dolazi do tjelesne i duševne zrelosti.

§ 4. Potreba odgoje

1. Odgajanik nosi u duši toliko duševnih zahtjeva i nesvijesnih težnja da se na njima osniva ne samo mogućnost nego i potreba odgoje.Upravo tako kaošto njegova tjelesna bezpomoćnost zahtjeva tjelesnu njegu.Te se duševne potrebe i težnje očituju najprije kao nagon za imitaciju starijih na svim područjima života.Zatim se očituju kao svijesna težnja i volja za duševnim rastom i konačno u aktivno produktivnim interesima duševnog samoodržanja i društvene vrijednosti.

2. Zadovoljenje tih potreba odgajanika je,kako povijest, iskustvo pa i objava uči,moguće samo putem direktnog odgoja jer posve je nemoguće da bi se duševne sile odgajanika da bi same od sebe pravilno razvila kao i to da bi se pravovremeno i svestrano razvile da budu sposobne za kulturni rad.Ako,se k tome uzme u obzir da u čovjeku prevladava sklonost za uživanjem ugodnoga,to je jasno da bi bez odgojnog rada odgajanik posato duševno zapušten.Na tome se temelji potreba svijesnog radax odgajatelja na odgajanicima.

§ 5. Dužnost,pravo i auktoritet kod odgoja

Duševni zahtjevi odgajanika za razvojem svojih sila uključuju u sebi i pravo odgajanika na odgoj.Na drugoj strani tome pravu odgovara dužnost odraslih da ih odgajaju,dotično njihovo pravo odgajanja.Mi u ovom poglavlju govorimo o pravu odraslih da odgajaju nedorasle.

1. Pravo odgajanja može se shvatiti u dvostrukom smislu: a) u odnosu prema drugim odraslima i b) prema odgajaniku.Obzirom na druge odrasle odgojno pravo uključuje u sebi poricanje svakog drugog prava na odgoj omladine kao i ograničenje utjecajne sfere onih koji također imadu pravo odgajanja omladine.Obzirom na odgajanika odgojno pravo uključuje u sebi zahtjev odgajatelja da ga odgajanik poštuje,da mu se podređuje i da ga sluša.To se zove odgojni autoritet u užem smislu riječi.Kad se pak riječ autoritet upotrebljava da izreče faktični utjecaj odgajatelja na odgajanika,onda je to uzeto u širem smislu riječi.Time smo s formalne strane objasnili pojam odgojnog prava.Stvarno određenje odgojnog prava ovisi o shvatanju odgoje uopće,njezinog cilja,u odnosu pojedinca prema zajednici, dotično o cjelokupnom nazoru na život i svijet.

2. Opravdanje odgojnog prava. Imade mnogo teorija koje nastoje opravdati odgojno pravo odgajatelja. Sve one jesu samo posljedica osnovnog gledanja na život i svijet. Evo najvažnijih.

a) Teorija vlasništva kaže da su djeca vlasništvo roditelja pa i stoga prava vlasništva izvode i pravo odgajanja. Očito je ova teorija neispravna jer su djeca osobe tj. sui iuris pa ne mogu biti ničije vlasništvo.

b) Teorija najveće sposobnosti za odgoj daje pravo odgajanja najsposbnijima. Samo ostaje neriješeno pitanje tko ima odlučiti o tom da je netko najposobniji i po kojim kriterijima.

c) Teorija duhovne nadmoći nad odgajanikom. Kaže da duhovno nadmoćni odgajatelji izazivlju kod odgajanika osjećaj poštivanja koji im daje pravo odgoja. Duhovna nadmoć je međutim uvjet za odjanje, ali ne opravdava samo pravo odjanja.

d) Teorija mandata (naloga) tvrdi da odgajanici presumiraju prenos prava odgajanja na odgojitelje. To je čista fikcija.

e) Teorija obrane ili zaštite kulturnih dobara tvrdi da svaji onaj koji osjeća poslanje da brani i zastupa objektivne vrednote ima pravo odgajati omladinu. I ta teorija na rješava pitanje tko će prosuditi da li je takvo "poslanje" valajno. Takvo poslanje može se opravdati sociološkim razlozima. Svaka društvena zajednica imade pravo tražiti da se poštuju one vrednote na kojima se ona osniva. Zato ona i može povjeriti nekima da nove članove zajednice uvedu u razumijevanje vrednota na kojima počiva život zajednice. Nepriličino je kod tog tumačenja odgojnog prava to što ni danas još ne postoji općenito usvojena vrijednosna ljestvica, pa je nemoguće ograničiti djelokrug pojedinih zastupnika vrednota. Za to pitanje obrazloženja odgojnog prava najbolje rješava i jedino tumači religiozno gledanje na auktoritet. Ono u njem gleda participaciju Božjeg auktoriteta, jer Bog je zadnji razlog svakog auktoriteta pa i odgojnog. Na Božjem auktoritetu participaraju poglavari najvažnijih zajednica. Za prirodni red je to obitelj, a za nadprirodni Crkva. Ako obitelj ne može vršiti odgoje, tada ima pravo odrediti zamjenika. Ako pak neće vršiti odgoj, tada gubi i samo pravo na odgoj pa to pravo prelazi na Crkvu i državu da ga sporazumno vrše.

Opseg i trajanje odgoja. Sama svrha odgoja postavlja granice i trajanju i opsegu odgojnog rada; trajanje je ograničeno punoljetnošću i zrelošću odgajanika. Što se tiče opsega odgojnog rada on treba da se suzuje i smanjuje to više što odgajanik više napreduje u dobi. Nepotrebno ograničavanje samog razvoja ličnosti odgajanika, neopravdano nametanje nazora odgajatelja objektivno više šetuje dobroj odgoji nego koristi.

§ 6. Motivi i svrha odgoja

Ne samo među različitim pedagoškim strujama nego pače i unutar jedne te iste pedagoške struje opažamo veliko razlilaženje kad treba jasno odrediti koji je cilj odgoja. Tome je razlog što se vrlo često zamjenjuju pojmovi svrha odgoja i cilj odgoja, pa onda što se ne pravi razlika između cilja odgoje i konačnog cilja čovjeka. Napokon razilaženje dolazi i otuda što se odgoj uzima sad u užem sad u širem smislu riječi. Zato je potrebno da se ti pojmovi kao i njihov međusobni odnos dobro razjasne.

Cilj nekog djelovanja zove se završni stadij nastojanja oko usavršenja i popravka nekog organizma. Svrha je ono dobro koje želimo ostvariti radom ili nastojanjem. Filozofski rečeno cilj je finis qui. tj. consecutio finis, a svrha je finis quo tj. ipsum bonum assequendum. To dobro još prije nego cilj postignemo djeluje na sve kao motiv nastojanja ili rada. Motiv djelovanja sadržava svrhu nastojanja koe joj je podređen cilj nastojanja.

Činjenice.- Iz prošlosti i danog iskustva znademo da stvarno utječu kao motivi odgojnog rada dvije grupe motiva:

a) individualno altruistički motivi. Oni se pokazuju ponajprije kao prirođeni nagon roditelja za njegom djece, zatim se javljaju kao nastavljanje tradicije, pa onda kao svijesno nastojanje oko tjelesnog, socijalnog i duhovnog blagostanja odgajanika.

b) kolektivno egoistični motivi. Budući da odgoja stoji također u službi očuvanja i proširenja časti i moći obitelji, rase, naroda, države, religije, to je jasno da kao motivi odgojnog djelovanja dolaze u obzir i gospodarski, socijalni duhovni interesi tih zajednica, a oni su kolektivno egoistični. Kao popratni motivi mogu kod odgajatelja postojati i altruistički obziri(-blagostanje mladeži).

c) Rjeđe se pojavljuju kao motivi odgoja potpuno nesebično predanje vrednotama bez obzira na lične i kolektivne njihove nosioce. Češće pak utječu kao motivi oni koji idu za tim da sačuvaju stvorenu kulturu, a ponajviše su svi motivi odgojnog rada povezani s osobama i institucijama.

Kod normativnog određenja motiva utječu na to uvjerenje o odnosu između pojedinca i zajednice, shvatanje smisla ljudskog života i u vezi s time promatranje kulturnih i životnih vrednota. Što se pak tiče opreke između altruističkih i egoističkih motiva treba kazati da je ona samo prividno veća nego što uistinu jest, jer sve zajednice idu na koncu konca ipak zatim da ostvaruju i idealne i materijalne vrednote na kojima počiva njihov opstanak. Dosljedno, idu i za tim da promiču vremenito i vječno dobro svojih članova.

Kršćanstvo smatra da je konačni cilj ljudskoga života proslava Božja. Toj svrsi služi pojedinac već time što čitavo svoje djelovanje u zajednicama koje je Bog uredio vrši tako da ostvaruje svrhu tih zajednica. Svaka pak ljudsk a zajednica postizava konačnu svrhu tim što radi na sotavrenju od Boga postavljenih posebnih svrha, a zajednice da se smatraju članovima velike ljudske obitelji koja se produžuje u nadprirodnoj vezi s Kritom kao glavom čovječanstva. Dakle kršćanstvo smatra da je najviša svrha odgoja preporoditi sve u Kristu. Time ne isključuje niti dovodi u opreku ciljeve koje imadu ljudske zajednice. Ono ih pače harmonijski veže u jednu cjelinu.

Prema tome možemo kazati da je svrha cijelog odgojnog rada ova: aktivno sudjelovanje odgajanika na različitim vrednotama koje su podloga ljudskih zajednica kao put do prekogrobnog sjedinjenja s Bogom. Trajno i svijesno poznavanje svrhe odgoja je bezuvjetno potrebno za uspjeh odgajanja.

§ 7. Odgojni cilj

1. S formalnog gledišta kao cilj odgoje možemo uzeti ono tjelesno i duševno stanje odgajanika koje trebaju svi odgajatelji postići na svršetku odgojnog rada. To stanje omogućuje odgajaniku da samostalno izvrši svoju životnu zadaću i tako da postigne svoj konačni životni cilj. Prema tome konačni životni cilj i odgojni cilj nisu identični. Oni su doduše na istoj liniji, ali su vremenski vrlo udaljeni.

2. Mogućnost općeg odgojnog cilja. Već kratki pregled u povijesti može prividno opravdati prigovor proti postavljanju općeg odgojnog cilja. Brojne i stalne promjene u postavljanju odgojnog cilja imadu svoj razlog u tom što se u različita vremena više isticao jedan djelomični odgojni cilj pred drugim ili i u tom što su nejednako isticali nove oblike kulturnih i ekonomskih dobara po jedinih perioda. Po svemu tome nisu nikada pedagozi porekli onaj opći odgojni cilj na kom su gradili pojedinačne više istaknute odgojne ciljeve. Jednako tako ne može biti zapreka postavljanju općeg odgojnog cilja priznanje prava na razvoj individualnih vlastitosti baš kao ni potreba specijalne staleške izobrazbe, jer iznad svih individualnih prava i potreba staleške izobrazbe postoje općeljudske dužnosti i zadatci. Kraj svih individualnih vlastitosti i staleških razlika postoje u daleko većoj mjeri veze koje sve ljude vežu kao ljude, kao građane, kao kršćane. Zato je moguće i potrebno postavljati opći odgojni cilj.

3. Smjernice za određivanje općeg odgojnog cilja. Budući da je zadatak odgoje taj da usposobi čovjeka da može vršiti životnu zadaću, očito je da kod određivanja općeg odgojnog cilja dolaze životni zadatci ponajprije u obzir. Njih treba uzeti kao polaznu točku, jer su oni konkretniji nego razvijanje duševnih sila, tim više što život ne znači besmisleno upotrebljavanje sposbnos i, nego ozbiljni rad i tešku borbu. Svaki se pak ljudski život odvija unutar triju velikih koncentričnih krugova ili sfera. To su prirodni krug sa svojim zakonima, aljudska zajednica sa svojim svrhama i kraljevstvo Božje nad kojim vlada promisao Božji.

Odgoja treba da približi odgajaniku razumijevanje, ljubav i spremno ostvarivanje zadataka tih životnih krugova. Pri tome treba istači da izvršivanje zadataka koje nameće pripadnost ljudskoj zajednici nije nešto drugo od izvršivanja zadataka koji proizlaze iz pripadnosti Božjem kraljevstvu. To su samo dva različita gledišta (aspekta) jedne iste životne zadaće. Zato služba Božja i kulturna sposbnost sačinjavaju jedinstveni ovozemski odgojni cilj.

4. Nakon svega toga možemo kazati da je opći odgojni cilj: sposobnost i sprema da samostalno ostavarujemo životne vrednote krugova zajednica kojima pripadamo. A zato se traži prije svega spoznaja u međusobne odnose životnih krugova. Zatim sklonost da ostvarujemo te vrednote i konačno spretnost u njihovom izvršivanju. Pa, jer pravi pojam kraljevstva Božjeg uključuje u sebi i sve druge ljudske zajednice i njihove vrednote, možemo kazati da je nakraća formulacija/

odgojnog cilja ova:spremnost u službi Božjem kraljevstvu.Što se pak tiče ideala odgoje pod kojim se razumijeva zamišljena i poželjna slika odgojnog cilja,jasno je da se ne može za sve ljude tražiti jednaka mjera znanjai kreposti,nego da znanje,htijenje i djelovanje bude u skladu s individualnim sposobnostima i slobodno izabranom zvanju.

Bilješke:

1. Premda je čvrsta dobra volja najviši cilj odgojnog rada,to se ipak ne smije zanemariti inteligencija i bogatsvo spoznaje kod odgojnog rada,jer na jakost volje utječu jasne i sigurne spoznaje.

2.Tjelesna jakost i spretnost je doduše podloga za snažni duševni rad,ali se ne smije postaviti kao najviši cilj odgoja,nego je treba odrediti odgoji duševnih moći,Ona je dakle samo djelomični odgojni cilj.Mens sana in corpore sanox treba shvatiti u toms mislu (Juvenal).a ne u ekskluzivnom,kao da je samo u zdravom tijelu zdrav duh(J,Locke).

3.Državljanski odgoj koji ide za tim da stvori članove države spremne da svim zakonskim sredstvima ostvaruju opće blagostanje jedan je od vrlo važnih djelomičnih ciljeva odgoje.Nipošto se pak ne smije uzeti kao prvi i glavni odgojni cilj kaošto to drži Kerschensteiner(njemčki pedagoški pisac).

4. Staleška izobrazba kao takova uopće ne spada u strogom smislu u odgojni rad.U takav spada samo savjetovanje u izboru zvanja. Pored potrebe staleške izobrazbe moramo istaći da odgojni rad ide za tim da razvija preduvjete za staleški rad.To pak postizava tim da u pripadnicima staleža razvija volju za radom,smisao za život u zajednici i razumijevanju za podnošenje žrtava koje zahtijevaju staleške ili zvanične dužnosti.

5. Odgojni cilj i školski ciljevi.Škola po svojoj naravi ne može imati i nema svrhe da istisne obitelj kao glavni odgojni faktor. Ona mora obitelj pomagati kod odgajanja.Zato može škola samo djelomično ostavarivati odgojni cilj.Kako povijest odgoja pokazuje,a i danas je tako,škola se u prvom redu brinula stalešku izobrazbu mladeži.Ipak mora i taj rad škole biti podređen općem odgojnom cilju.

Kao odgojni cilj(svršetak odgojnog rada možemo kazati da je duševno i tjelsno zdravi,za sve vrednote naravnoga i nadnaravnoga reda pristupačni,spremni i utvrđeni kršćanski karakter(grč.riječ koja znači u prvom redu oruđe kojim se prave zarezi).Karakter uključuje stalnost u htijenju i djelovanju kao posljedicu tvrdih moralnih načela.

§ 8. Zadaci i osnovne funkcije odgoja

Ostvarivanje odgojnog cilja je zadatak odgoja pa kao što možemo teoretskiodgojni cilj raščlaniti na više partikularnih ciljeva, tako možemo i zadatak odgoje razdrobiti u više pojedinačnih zadataka.To raščlanjivanje možemo obaviti prema dva momenta: jedan je materijalni,drugi formalni.

Kao materijalni momenat dolaze u obzir duševne sile odgajanika koje treba razviti i usavršiti,dakle tjelesni odgoj,duševni odgoj,

odgoj razuma,volje i čuvstva. Ili se pak može materijalni objekt tako uzeti u obzir da se kao posebni zadatci odgoje promatraju one kulturne sfere u koje treba uvesti odgajanika,dakle religiozni,ćudoredni, nacionalni,državljanski odgoj.

Kao formalni objekt uzimlju se u obzir ove tri komponente odgojnog zadatka. To su spoznaja kulturnih vrednota,sklonost da ih izvršuje i spretnost kod njihova ostvarivanja. Iz toga nastaju tri dijela ili tri funkcije odgoja: pouka,poticanje(inspiracija),vježba,ili kako je Herbart formulirao:vodstvo,pouka,stega.

Pouka ide za tim da odgajanik shvati vrednote života i njihov međusobni odnos. Ti e odgoja produhovljuje težnje odgajanika. Po važnosti svojoj je pouka u odgoju na prvom mjestu,po vremenu u kojem se podaje nije redovno prva. Ona sadržaje ne samo obuku u užem smislu i riječi nego i sve poučavanje koje se podaje djeci prigodom odgovora na njihova pitanja.

Poticaj ili inspiracija hoće kod odgajanika razviti spremnost i oduševljenje za spoznane vrednote time što daje motive za djelovanje. Najčesće se ova funkcija vrši također putem poučavanja,ali se ona služi i svim sredstvima neposrednog djelovanja na čuvstvo(pogled, ton glasa,primjer)kaošto i nadanaravna sredstva sakramenta.

Vježba usposobljuje odgajanika daspretno i lagano izvršuje spoznajne vrednote kao svoje dužnosti u svim prilikama života. To biva tako da najprije odgajanik nauči brzo spoznati vezu između vrednote i njezinog ostvarivanja(memoriranje),a onda da te dužnosti lagano aplicira na sve situacije života(privikavanje). Ne bi bilo ispravno da se pod privikavanjem razumojeva čista pasivna asimilacija volji odgajatelja pa da se onda pod odgojom razumijeva samo pouka i poticanje jer je na svakom području života potrebno da čovjek stekne stanovitu spretnost,a spretnost se postizava dugom vježbom. Zato vježbom stečene sposobnosti za ćudoredne vrednote ostvarujemo nipošto ne umanjuju ćudorednu vrednotu čovjeka. One ju pače uvečavaju,jer u svkoj takvoj spretnosti je sadržana duga trajna vježba koja je dovela dolaganog vršenja ćudorednih kreposti. Samo tzv.slijepe navike mogu se uzeti kao opreka pouci i poticanju. Premda je privikivanje prva odgojna funkcija,a tek kasnije pridolaze poticaj i pouka,ipak se ne smije cijepati u praktičnomm radu od pouke i poticanja. Sve tri funkcije treba zajednički vršiti,makko je pak koji puta potrebno da se jedna više puta,istakne pred drugom. Jednako su tako sve tri funkcije važne za sva glavna područja odgojnog rada.

§ 9. Definicija odgoje

Nakon svega razmatranja o opsegu,biti,svrsi i cilju odgoja,možemo dati ovu definiciju odgoje: svijesno duhovno usavršujući utjecaj zrelih na generaciju u razvoju da je osposobi za samostalno ostvarivanje vrednota u okviru životnih zajednica(J.Göttler).

III. Odgojne vrednote i obrazovna dobra

§ 1. Uvod u teoriju i psihologiju vrednota

U pedagogiku je ušla nauka o vrednotama iz filozofije(timologija ili aksiologija).U filozofiji su najprije razvili nauku o vrednotama na području praktičnih filozofski disciplina.To je etika,filozofija prava.Kasnije su je protegnuli i na posve teorijske discipline (metafizika i filozofija povijesti).Predradnje uz tom pravcu obavili su LOtze i BrentanoWindelband i Rickert bavili su se naukom o vrednotama na području filozofija povijesti.Psihologijski su je obradili Ehrenfels,Kreibig,Meinoug i Dürr.

Prelaz iz filozofkse nauke o vrednotama na pedagoško polje nije bio težak.Oni pedagozi koji su pedagogiku smatrali samo aplicirano psihologijom vrlo su lagano prešli s nauke o vredotanama na pedagoško polje.Prvi ju je počeo pedagoški obradivati Ernest Dürr.Tako je s vremenom razvijena pedagoška nauka o vrednotama pod imenom pedagoške aksiologije.Ona se smatra kao jedna od osnovnih nauka pedagogike,na nju se oslanjaju različiti pedagoški smjerovi,pa je stoga potrrebno da ukratko razložimo teoriju i psihologiju vrednota.

Važnost pedagoške aksiologije. U savremenoj pedagogici stoji nauka o vrednotama u središtu inresa.Ona s velikom pažnjom prati rezultate filozofske aksiologije te ih upotrebljava na području odgojnog rada.Snažni poticaj za studij filozofske aksiologije prima pedagogika iz prilika današnjeg vremena.Živimo u doba koje je većF.Nietzsche označio kao "Umwertung aller Werte".Današnji čovjek proživljava krizu svoga nazoranja na svijet i život.Zato se zanima pitanjima o bivstvu, hijerarhiji i gnoseologiji, vrednota.Nije stoga čudo da pedagogika posvećuje veliku va"nost svojoj osnovnoj nauci,pedagoškoj aksiologiji.Ta ona ima zadaću da ogoji nove generacije u pravilnom vrednovanju i tako pomogne savremenom čovječanstvu da nađe izlaz iz teške duševne krize.

I. Teorija vrednota

1. Pojam vrednota. Nije lagano definirati pojam vrednote.Već na prvom koraku se tu susrećemo sa suprotnim teorijama o egzistenciji vrednota.Stoga ćemo definiciju pojma vrednote približiti timešto ćemo prikazati skolastičku nauku o dobrom.

Skolastici uče da je svako biće istinito,jedno i dobro(bonum.Ens et bonum convertuntur).Dobro je ono što svi žele.Budući pak da bitna forma svako biće aktualizira tj.dovodi ga u zbiljsko stanje,to aktualni bitak znači usavršenje bitka.Svako dakle biće po svojoj bitnoj formi teži za svojim usavršenjem.Zato je svako biće dobro.A ono za čim težimo to zovemo vrijednim.Vrednota bi se dakle pokrivala s pojmom bića,a dodala bi mu relaciju teženja.Konstitutivna oznaka vrednote je odnošaj bitka prema teženju.Prema tome možemo u njoj razlikovati dvostruki momenat: ontički(ontološki) i volitivni kojim svijesni subjekt teži za nekim bićem(isporedi Zimmermann,Filozofija i religija I,297-298).Neki suvremeni skolastici(Geyser,Lindworsky) većinom

ističu volitivni(relativni)karakter vrednota.

Tako Lindworsky(Wertlehre und Religionspädagogik) tumeči na ovaj način pojam vrednota. U nauci o vrednotama ustalila se ova terminologija. Ono što su stari skolastici zvali bonum to se danas izrazuje dvjema pojmovima: dobro i vrednota.

Dobro je ono što je kadro čovjeka usrećiti. Time nije rečeno da ne bi moglo koje drugo duhovno biće, već je samo istaknuto da je nauka o vrednotama zamišljena za ljudske odnose. Prema tome nešto može biti dobro ako i nema ni jednog čovjeka koji bi uživao u tom biću.

Vrednota je ono usrećenje koje uživanje ostvaruje dobro. Pri tome se pod usrećenjem ne razumijeva subjektivno stanje svijesnoga subjekta(čovjeka), a jednako ni ona stvarna vlastitost bića poradi koge dolazi u čovjeku do stanje usrećenja. Nego to "usrećenje" je nešto između predmeta(bića) i subjekta. Tako estetska vrednota(ljepota)slike nije ni sama slika niti osjećaj ugode čovjeka koji je promatra, nego je ljepota nešto što slika nastoji podati, a što nastaje tek onda kad je neki čovjek spreman da primi taj dar. Filozofski govoreći: dobro je ens reale ili i ens rationis u onom času kad ga promatramo u odnosu prema čovjeku. Vrednota nije nikada ens reale, nego samo ens rationis cum fundamento in re. Taj funadamenat je u stvarnom doživljavanju usrećenja i stoga se vrednota osniva jednako na realnom dobru kao i na realnom čovjeku. U svakom slučaju je s metodičkog gledišta potrebno da razlikujemo dobro i vrednotu. Dobro je predmet koji je vrijedan ili nosilac vrednote. Vrednota je ono za čim mi težimo. Ili vrednota je ono određenje predmeta(objektivni stvarni sadržaj)koji je razlog njegove savršenosti ili nesavršenosti(Tako Göttler...).

2. Vrste vrednota. S pedagoškog gledišta vrlo je uputno da se čitava nauka o vrednotama osloni na promatranje kulture i prirode ukoliko one nose različite vrste vrednota.

a) Biološke vrednote. Pod njima razumijevamo sam život i pravilni odnos djelovanja organa prema cjelini. Najčešće tu vrednotu izrazujemo riječju zdravlje. Kao posredne biološke vrednote uzimamo dobar tek, dobro spavanje, veselje u radu. Nosilac bioloških vrednota je živi organizam. U prenesenom smislu govorimo o duševnom zdravlju pod kojim razumijevamo pravilni odnos receptivnih i aktivnih duševnih sila. U tom smislu možemo govoriti o bio-psihološkim vrednotama. Govorimo također o zdravlju zajednica(obitelji, rod, narod)i time izričemo da je većina tih zajednica u posjedu bioloških vrednota ili pak da u zajednici vlada pravilni odnos snaga koje joj osiguravaju opstojnost i umnožavanje.

b) Gospodarsko tehničke vrednote jesu medusobno usko povezane. Nosilac tih vrednota jest ponajprije različiti način prerađivanja sirovina za čovječju uporabu(ishrana, odjeća, stan), zatim su tu sva sredstva koja se kod toga upotrebljavaju(strojevi, gospodarski uređaj), na koncu kao nosilac gospodarsko tehničkih vrednota računa se i usposobljeni tjelesni rad čovjeka kojim sve te sirovine prerađuje za svoju uporabu. Gospodarsko tehničke vrednote izrazujemo time što ih smatramo

prikladnima, svrsishodnima. Najviša pak gospodarsko tehnička vrednota stoji u tom da s najmanjom potrošnjom vremena i sile postigne što veći efekt(učinak). Kod tih vrednota ulaze u obzir također estetske i socijalne vrednote, a i sama riječ vrednota najprije se upotrebljavala na gospodarsko tehničkom području.

c) Estetske ili ljepotne vrednote nalazimo ih ponajčešće u tvorevinama različitih umjetnosti(likovne, govorničke, glazbene, ritmičke umjetnosti). Ako apstrahiramo od različitih estetskih teorija možemo kazati da se bit estetske vrednote nalazi u odnosu između ideje i njezinog vanjskog izražaja. Što je neka ideja vjernije izražena to je ona objektivno estetski vrednija. Subjektivno dopadanje ili sviđanje je tek posljedica shvatanja estetskih vrednota, a nije sama estetska vrednota. Nosioci vrednote mogu istovremeno biti nosioci i gospodarskih, ćudorednih i religioznih vrednota. Estetske se vrednote nalaze i u velikoj mjeri u samoj prirodi.

d) Vrednote istine. Bit te vrednote je dosta osporavana u modernoj filozofiji. Razlike o njezinoj biti(različitost mišljenja) dolaze otuda što se dovoljno ne razlikuje istina u objektivnom smislu ukoliko se njome izrazuje neki stvarni sadržaj od istine u subjektivnom smislu pod kojom se razumijeva sam duševni čin spoznanja. Ipak možemo kazati da vrednota istine stoji u tom da se neki stvarni sadržaj adekvatno izrazi u riječi, knjizi ili grafičkom prikazu. Što je izraz neke stvarnosti adekvatniji, to je njegova vrednota veća. Područje vrednote istine proteže se na sva ostala vrednosna područja kao što i obratno vrednote istine mogu istovremeno biti estetske, religiozne i ostale vrednote, napose hedoničke(osjećaj ugode kod nove spoznaje).

e) Religiozne vrednote predpostavljaju opstojnost i priznanje objektivno najvišeg bića Boga prema kome se svako drugo biće nalazi ili treba da stupi u odnos stvora prema Stvoritelju. Ali religioznu vrednotu ne tvori sam taj stvarni odnos, već aktivizacija toga odnosa. Ta se aktivizacija postizava priznanjem, hvalom i ljubavlju prema najvišem biću- Bogu. Zato i konstatacija toga odnosa prema Bogu i njegovo naučno opravdanje(religiozna filozofija, teologija) ne spadaju u područje religijskih vrednota, nego u područje vrednota istine. Nosilac dakle religijskih vrednota je religiozni čovjek pojedinac i zajednice koje aktivno priznaju i proživljavaju svoj odnos prema Bogu Stvoritelju. Aktivizacija odnosa prema Bogu očituje se u vršenju Božjih zapovijedi i vršenju volje Božje, stoga ćudoredni život podpada pod religijske vrednote, ali ipak ga ne valja sasvim poistovjetiti s religioznim vrednotama. Religioznu vrednotu zovu često i vrednotom svetosti u tom smislu što time žele istaknuti da religiozni čovjek dolazi po vjeri u Boga koji je najsvetiji do svoga vlastitog posvećenja.

f) Vrednote zajednice. Život u zajednici predpostavlja djelovanje pojedinih članova zajednice na cjelinu kao i djelovanje cjeline zajednice prema pojedinim članovima. Pravilni odnos toga djelovanja sačinjavaju vrednote zajednice. One su ostvarene u čitavom nizu čina primanja i davanja članova zajednice prema zajednici. Nosioci

tih vrednota jesu u pravom smislu riječi samo čini ili djela članova zajednice. U izvedenom smsilu jedu nosioci vrednota zajednica također i pisani zakoni cijeloga pravnoga poretka u zajednici. Vrednote zajednice su to veće što je pravilniji i pravedniji odnos između članova zajednice i cjeline.

g) Socijalne vrednote. Pod njima razumijevamo odnos pojedinca prema pojedincu neovisno o zajednici. U tom smislu ih uzimamo kao socijalne jer izrazuju ono što se zove socius prema sociusu. Nosilac tih vrednota je svaki čin ljubavi, i simpatije, prijateljskog odgoja, milosrđa koji pojedinac pojedincu iskazuje. U izvedenom smislu također smatramo vrednotama i trajne socijalne i karitativne ustanove kojima je svrha iskazivanje pomenutih čina. Socijalne vrednote su to veće što je nesebičnija ljubav koja ih ostvaruje.

h) Ćudoredne vrednote. Već i vrednote zajednice, i vrednote socijalne spadaju donekle u opseg ćudorednih vrednota, jer su predmet ćudorednog djelovanja. Sve naime vrednote traže da ih ostvarujemo ali u ostvarivanju vrednota postoji neki red. Taj red sačinjava sama vrednost i dostojanstvo pojedine vrednote pa onda potreba kojom se njezino ostvarenje u pojedinom slučaju nameće. Taj red vrednota i potreba njihovog ostvarivanja sačinjava ćudoredni red. Kad čovjek ostvaruje taj ćudoredni red, onda vrši i ćudoredne vrednote. Prema tome bit ćudoredne vrednote tvori odnos ličnost i i osobe prema svijesno izabranom i ostvarenom ćudorednom redu. Nosilac ćudorednih vrednota je ćudoredna ličnost, osobito u odlukama i njihovom provođenju. Ako je ćudoredni red koga ćudoredna ličnost ostvaruje objektivan onda su i ćudoredne vrednote objektivne. Inače su samo subjektivne.

i) Vrednote ugode i sreće odrazuju se u čitavoj skali čuvstvenih stanja ugodnih i neugodnih. Pozitivna čuvstva ugode nastaju kad ostvarujemo uspješno koju od vrednota, a negativna čuvstva kad se moramo odreći željenih vrednota. Ponovno ostvarivanje vrednota pojačava čuvstva ugode i daje čovjeku poticaj da većom energijom uklanja zapreke kod ostvarivanja vrednote. Poznato je osim toga da čovjek može intencionalno razlučiti ugodu od pravih vrednota. Jednako tako jesu vrednote ugode i sreće i čovjek poradi njih prevrnaća čitav objektivni red vrednota.

U čemu stoji bit vrednote. - Što su zapravo vrednote? Kako one egzistiraju? To je pitanje kojim se bavi tzv. ontologija vrednota. Odgovor na to pitanje je mnogostruk.

1. Vrednosni psihologizam tvrdi da vrednote nisu ništa drugo nego sam duševni čin kojim proživljujemo vrednotu. Ona je čisto emocionalna pojava, čuvstvo, osjećaj ugode što ga pod utjecajem nekoga dobra osjećam, doživljavam. Vrednote su dakle čisto subjektivne tvorevine koje nemaju nikakove objektivne vrijednosti. Glavni zastupnici toga mišljenja jesu Meinong, Ehrenfels, Kreibig. Danas imade još malo pristaša vrednosnog psihologizma u aksiologiji. Ali, je u životnoj praksi osobito kod omladine, vrlo rašireno psihologističko vrednovanje.

2. Vrednosni logizam priznaje da postoji objektivno carstvo vrednota. Samo ta egzistencija nije ni stvarna zbiljnost izvan nas ni

sam psihički čin subjekta koji vrednuje. Vrednote egzistiraju obično kao funkcije, forme mišljenja u vrednosnom mišljenju. One imadu dakle samo logičku egzistenciju kao i Kantove forme mišljenja. Pristaše vrednosnoga logizma jesu novokantovci badenske škole: Wildeband, Rickert, Lack.

3. Vrednosni ontologizam približava vrednote stvarnoj zbiljnosti po tome što kaže da vrednote egzistiraju kao "materijalne kvalitete" (M. Scheller) ili kao idealni objekti. Njihov zadnji osnov na koji se oslanjaju je svijet ideja, sliačn onome što ga je učio Platon (N. Hartmann). Pristaše ovoga smjera su zastupnici fenomenološke škole.

4. Vrednosni realizam. Priznaje vrednotama realnu egzistenciju izvan subjekta vrednovanja tako da one postoje ako ih i nitko vrednosno ne doživljava. Sve stvari ukoliko postoje jesu istinite, jedne i dobre. Ontološka dobrota bića je istovetna s vrednotom. To je mišljenje izraženo u djelima starih skolastika. Po njemu bi se ontološki red pokklapao s vrednosnim. Među novijim skolasticima postoji struja koja ističe relativni karakter vrednota. Po njemu su vrednote nešto što je po sredini između vrednosnog subjekta i predmeta, upravo kao što je i "istina" bitak u relaciji sa spoznajom, vrijednost (vrednota) je bitak u relaciji sa spoznajom." (Isp. Zimmermann, Filozofija i religija 298). Vrednote imadu svoju osnovu u samom bitku, dotičnp zadnje svoje vrelo u Bogu kao prvom uzroku svega što postoji.

Kako egzistiraju vrednote?- Vrednote imadu ponajprije svoju imaginarnu egzistenciju. To znači da one egzistiraju kao stvarne savršenosti u svojim nosiocima, dotično u činima ljudi koji ih ostvaruju. Zatim vrednote mogu imati idealnu ili misaonu egzistenciju kad god ih koje misaono biće (čovjek) doživljava tj. shvaća i usvaja. Konačno vrednote imaju i reproducitanu egzistenciju koju dobivaju time što čovjek obnavlja u ispovijedima, povjesnim izvještajima, pjesničkim prikazima već jednoć doživljene vrednote.

Vrijednosna skela ili hijerarhija vrednota.- Pitanje koju vrijednost imadu pojedine vrednote i kako ih valja prema tome svrstati u red jest jedno od glavnih pitanja nauke o vrednotam. Još više to je zapravo osnovno pitanje nazora na život i svijet. Pa jer se filozofi u tom pitanju mnogo razilaze to je razumljivo da se i nauka o vrednotam baš u tom pitanju mnogostruko razlikuje. Ipak se mogu postaviti barem glavne linije hijerarhije vrednota s formalne strane.

Tako se općenito priznaje da gospodarske i tehničke vrednote imaju manju vrijednost od vitalnih vrednota. Zatim, općenito se priznaje da su vrednote istine, ćudoređa i istine veće od vitalnih vrednota. Istina je doduše i to da u pojedinim slučajevima vitalne vrednote traže jačom silom svoje ostavrenje nego naprimjer estetske vrednote, premda se priznaje da su estetske vrednote po svojoj naravi veće od vitalnih. Tako bismo mogli postaviti ovu vertikalnu ljestvicu vrednota:

vrednote zajednice

Religiozne
ćudoredne
vredn. istine
estetske vred,
vitalne "
gospodarsko-tehničke

socijalne vrednote

vrednote sreće i ugode

II. Psihologija vrednota

1. Psihološku narav vrednota i proces vrednovanja bilo bi lako ocrtati kad bismo imali više termina za oznaku različitih načina reakcije duše na pojamx vrednota. Toga na žalost nemamo nego se za tu duševnu reakciju iznajprije upotrebljavala riječ čutjeti vrednote i čuvstvo vrednote(fühlen) ili osjećaj vrednote, a danas se upotrebljava doživjeti vrednotu i doživljaj vrednote(erleben i Erlebnis). Sada nastaje glavno pitanje kojim se bavi psihologija vrednota koji je psihološki sastav vrijednpsnog doživljaja.

O tom pitanju postoje u psihologiji vrednota ova mišljenja ili struje:

a) emocionalisti su prvi tumačili vrijednosne doživljaje kao čuvstveno zbivanje i voljno djelovanje. Kao čuvstva ugode i neugode tumače ih :Höffding, Ostwald, Girgensohn. Kao doživljaje voljnog zbivanja promatra ih Münsterberg. Kao iracionalne svijesne doživljaje tumači ih Müller-Freienfels.

b) novija psihologija vrednota ističe nasuprot emocionalistima da vrednosni doživljaji spadaju u okvir intelektualnog djelovanja. Tako Haering, Honecker.

c) Srednje stajalište između ovih suprotnih struja zastupju oni koji pojave vrednovanja pripisuju i intelektualnom i emocionalnom krugu duševnih pojava. Tako misle Geyser Josef, Lindworsky,- Max Scheler, Husserl, Meinong govore o primatu osječaja pred intelektom.

d) Posebna grupa psihologa koji vrijednosne doživljae smatraju sasvim posebnim svojevrsnim duševnim činima. Tako Simmel, A. Messer, W. Stern.

2. Ako ostavimo po strani one vrednosne doživljaje kod kojih se spominjemo već jednom doživljenih vrednota pa se zadržimo samo kod originalnih vrednosnih doživljaja, to možemo kod njih razlikovati tri fenomena:

a) jednostavno vrednovanje imademo u nekim slučajevima kao kod uživanja u nekom umjetničkom djelu/slika, koncert). U tom slučaju se vrednosni doživljaj sastoji u cjelokupnoj reakciji svijesti koja reagira kad se nosilac vrednote pojavia da sama svijest nije izrijekom svijesna kakova je specifična vrijednost toga predmeta. Ta se psihološka reakcija javlja osim u čuvstvima ugode i

neugode i u posebnom kvalitetu čuvstva koga možemo nazvati unutrašnja ganutost.

b)pravo vrednovanje nastaje time što doživljavamo vrijednost nosioca vrednote,tj.mi njemu pripisujemo tu vrednotu.U biti svojoj to je fenomen mišljenja kad jednu vrednotu implicite ili explicite predic iramo nekom subjektu.Vanjski oblik tog vrednosnog zbivanja jest sud(iudicium).Taj se fenomen zove i vrijednosno konstituiranje.

c) reflektivno vrednovanje biva onda kad jednostvano i pravo vrednovanje postaje predmet našega opravdanja pred našom sviješću.U biti je to također intelektualna pojava.Treba primijetiti i to da pravo i reflektivno vrednovanje prate kao popratne pojave i čuvstva.

Cijeli se opisani proces može zapaziti kod pojedinačnog kao i kod mnogostrukog vrijednosnog zbivanja.

Treći fenomen zove se također i fundiranje vrednote.

Daljnji stepeni vrednovanja očituju se u gledanju vrednota,pa onda u priznavanju vrednota,te konač no u ostvarivanju doživljenih vrednota.Doživljene vrednote tako nas prožimaju da nam je gotovo nemoguće nešto protiv njih činiti.Na tu se činjenicu vrijednosne psihologije nadovezuje potreba da se pedagoška praksa i teorija pozabave naukom o vrednotama.Pedagogika mora poznavati psihologiju vrednota da može što uspješnije formirati sadržaj vrijednosne svijesti, odgajanika.Ona ide za tim da probudi u odgajaniku osjetiljivost i prihvatljivost za različite vrednote.Time stvara u odgajaniku pomalo naviku,čvrstu i stalnu volju da trajno cijeni i ostvaruje istinske vrednote u životu i tako stvara karakterom.

Krivo bi bilo mišljenje da je tek novija pedagogika počela iskorištavati vrednote u svom odgojnom radu.I starije pedagoške teorije uzimale su u obzir vrednote i vrijednosne doživljaje ne doduše pod imenom vrednote,nego su istu stvra obrađivale pod drugim imenima:sposobnosti i kreposti.Danas je napredak pedagogike u tom što se u većoj mjeri i dublje bavi pitanjem vrednote i vrijednosnih doživljaja.

3.) Kultura,priroda i nadprirodno. Pedagogika je kao znanost sama dio kulture,ili bolje,ona je produkt kulture.Ona ima istodobno zadaću da kulturu i njezine produkte čuva od propadanja,a čini to upravo time što nove generacije organski učlanjuje u život ljudkse zajednice da u njoj uzmognu čuvati dosadanje kulturne vrednote i razvijati nove.Stoga je potrebno da u pedagoškoj teoriji imademo jasne pojmove o kulturi,kaošto i o njemon odnosu prema prirodi i nadprirodnom.

a)Prvotni smisao kulture se odnosi na obrađivanje zemlje(agrikultura).U pedagogiji ne uzimamo riječi kultura u ovom smislu.Tako shvaćaju kulturu poljoprivredne grane nauke.U pedagoškom smislu se upod kulturom razumijeva područje znanosti,umjetnosti,ćudorednosti i donekle religije.Često se puta kultura uzima u oprečnom smislu od pojma civilizacije.Ukoliko želimo kulturu razlikovati od civilizacije,možemo to učiniti tako da pod kulturom uzimamo svijesno ostvarivanje životnih predmeta istine,dobrote i ljepote.Civilizacija će biti onda ograničena na pravne,ekonomske odnose života i rada u zajednici.

Ovako shvaćena riječ kultura,zatim,uzima se u višestrukom smislu.U aktivnom smislu znači sam rad na ostvarivanju kulturnih dobara. U efektivnom smislu kultura znači učinke i plodove kulturnoga rada,ili kultura dobra.A ukoliko kulturna dobra egzistiraju neovisno od čovječjeg misaonog i doživljajnog života,zovemo ih kulturon u objektivnom

smislu za razliku od kulture u subjektvinom smislu.Ta označuje subjektivno sudjelovanje zrela čovjeka u čuvanju i usavršavanju kulturnih dobara.

b)Sve što je specifično kulturnog djelovanja,dotično sve što je izvan kruga istinitoga,dobroga i lijepoga,pripada prirodi,prirodnom. Između prirode i kulture ne vlada opreka.Kultura ima da oplemenjuje, podiže i usavršuje prirodu.Kad kulturni rad dođe u opreku s prirodom, i njezinim zakonitim zahtjevima,onda se redovno radi o pretjeranosti i jednostranosti kulturnoga djelovanja.Kultura je upravo "kultura prirode" u prvotnom smislu riječi.

Nije ispravno shvatanje da je kršćanstvo protivno kulturi.Povijest Crkve bjelodano pokazuje da je crkve vodila čovječanstvo na svim područjimax kulturnoga djelovanja.Treba samo napr.podsjetiti na kulturno djelovanje crkvenih redova.To je potpuno u skladu s zakonom osnovnim religioznog djelovanja,kako ga je formulirao sv.Pavao:omnia instaurare in Christo(Eph.1,lo).Ispunjavanje mnogih dužnosti,kreposni život u strogom smislu riječi,zahtijeva suvremeno poznavanje dužnosti staleškoga i građanskog života,ili drugim riječima stanoviti stepen kulture.Ako su neki religiozni pisci ustali protiv kulturnoga rada svojih suvremenika,nisu to učinili iz razloga načelnoga odbijanja kulture.Oni su više pobijali stanovite pretjeranosti ili izrasline kulture,nego pravu kulturu.

c) Poslije svega što je rečeno o kulturi i prirodi,jasno slijedi da između prirodnoga i nadprirodnoga u teološkom smislu nema;ne može biti nikakve opreke.Tu vrijedi općenito prihvaćeni aksiom:gratia non destruit naturam,sed praesupponit,perficit .Što više milosno djelovanje predpostavlja prirodne moći: na njima dalje gradi.

III. O obrazovnim i odgojnim vrednotama i dobrima

Kako smo već prije istakli,odgoj treba da novim generacijama pruži uvid u vrednote na kojima počiva cjelokupni kulturni život.Zato je pedagogika jedno važno područje kulture,a izobrazba kao duševno stanje jedno od najvažnijih kulturnih dobara.

1) Kad je kultura razvijena i stara,tad je odgoj nemoguće da mlađim naraštajima pruži cjelokupnu strukturu kulture.Ona može samo da objasni i uvede u shvatanje rezultata kulture.I to čini ne samo da novi naraštaji upoznaju ostvarenja različitih kulturnih vrednota,nego još više zato da mladi naraštaj stekne odlučnu volju te takove kulturne vrednote i sam ostvaruje tako da ih usavršuje.U novijoj pedagoškoj literaturi vrlo se često oblici u kojima su kulturne vrednote ostvarene zovu odgojne i obrazovne vrednote.Radi jasnoće bilo bi bolje da se zovu obrazovna ili odgojna dobra,dotično odgojna ili obrazovna sredstva.

Put kojim će odgojni rad poći kod upoznavanja vrednota jest put od konkretnoga prema apstraktnome.Zato je najbolji način da mladi naraštaji zavole kulturne vrednote taj da ih neposredno upoznavaju.Poteškoća je kod toga jedino ta što su kulturne vrednote ostvarene u tako kompliciranoj formi da same po sebi nisu pogodne ni pristupačne djeci i mladeži koja ih mora upoznavati.Zato će odgojni rad nastojati da te

kulturne vrednote prikazuje mladeži u jednostavnijoj formi,a tek će ih kasnije kad duševne snage mladeži postanu zrelije,prikazivati u svojoj potpunosti.I ta kulturna dobra postaju obrazovna dobra.

Pri tom treba primijetiti i to da najveći učinak na čovjeka imadu one vrednote koje upoznajemo u njihovoj originarnoj egzistenciji. Zato pedagogika zahtijeva zornost obučavanja.Dakako nije svagda moguće sve vrednote uporedno predočiti.Zato će odgoji dobro doći i izvedeni načini egzistencije vrednota:napr.putopisi biografije,povijesni anali itd.

Odgajatelj koji je sam prožet vrednoštama koje mladeži podaje, imade kod obrazovnog i odgojnog rada izvanrednu važnost.Zato se svagda od njega tražilo da pored ljubavi prema mladeži imade i ljubav prema vrednotama koje podaje.Odgajatelj je zapravo sam jedan od najvažnijih nosilaca kulturnih vrednota ili on je sam kulturno dobro.Time se neće reći da i same kulturne vrednote neposredno ne utječu na mladež.

Kako iskustvo pokazuje,ne reagiraju svi odgajanici na ista kulturna dobra jednako.Pače,kako znamo,jedan te isti odgajanik nije uvijek jednako raspoložen da prima kulturne vrednote.Svakako moramo pretpostaviti da normalni odgajanki ima sposobnost i otvorenost duše da kulturne vrednore razumije i prihvaća.

2.) Poslije svega ovoga što smo rekli,treba nam sada iz opsežnog kompleksa kulturnih dobara izabrati one vrednote koje sačinjavaju najvažnije parcijalne ili djelomične ciljeve odgojnog rada.Kod toga moramo uzeti u obzir dva momenta:<u>subjektivni</u> i <u>sociološki.</u>To znači, treba gledati i na lično dobro odgajanika i na dobro zajednice u kojoj on živi.Pa prema tim momentima izabrati kulturne vrednote.

Osim toga treba imati na umu kompliciranost današnje kulture koja onemogućuje da svaki odgajanik stvara kulturne vrednote na svim područjima.Zato će se odgoja morati zadovoljiti i s time da za mnoga područja kulture odgajanik postigne barem pozitivno stajalište,a to znači da za takove kulturne vrednote imade toliko razumijevanja da njihovo ostvarenje ne sprečava nerazboritom kritikom i nekulturnim otporom.

Kako pak sama kultura nije skup bez ikakva reda nabacanih vrednota,nego je ostvarenje objektivnoga hijerarhijskog reda,to odgojni rad mora ići za tim,da kod svakog odgajanika stvori uvjerenje o pravom prosuđivanju stepena pojedinih vrednota i dosljedno da ih prema tomstepenu i vrijednosti u svom životu ostvaruje.

Kad u teoriji odjelito promatramo razne skupine vrednota kulture,ne mislimo time kazati da se one ovako odjelito nalaze u stvarnosti,a još manje da se u odgojnom radu mogu međusobno dijeliti.

IV. Priroda kao obrazovno dobro.

Prirodne su nauke u svim svojim granama uspjele sjajno pokazati da u prirodi postoji karakteristični i veličanstveni kauzalitet zbivanja kako ga pokazuju prirodni zakoni.Pored toga je botanika,zo-ol[illegible] i anatomija iznijela na vidjelo čitav niz bogatsva,oblika i

boja koje su ostvarene u fauni i flori,i time su pokazale koliko se estetskih vrednota krije u prirodi.Anatomija bilja i životinja je utvrdila analizirajući izgradnju i sastav životinja i bilja da u tom svijetu vlada svršnost,dakle ekonomskogospodarski elemenat (vrednota,.Sve te vrednote pokazuju da u promatranju i proživljavanju prirode imade i te kako zastupan religiozni momenat,jer teleologija prirode logički upućuje na Stvoritelja i odnos prirode prema Njemu.

Zato će odgoja ići za tim da osim svih tih momenata i vrednota pokaže također i eudajmonističke,tj.vrednote ugode i tako dade mladeži priliku da u prirodi traži zdravi odmor.

Prema tome priroda je u cjelini i u pojedinostima nosilac mnogih vrednota te potpuno zaslužuje da bude predmet ljudskoga proučavanja.To još ne znači da će sve te vrednote doživjeti onaj koji pristupa přirodi putem naučne sistematike.Nasuprot prirodne vrednoteu daleko većoj mjeri doživjeti će onaj koji ih upoznaje onako kako se one u zbilji međusobno izmiješane sa osnovnim zakonima fizike i kemije nalaze.

V. Kultura tijela

Iz pregleda pedagoških teorija je poznato da je odgoj tijela imao uvijek u pedagogijskoj teoriji zastupnika.Kao motivi odgoja tijela isticani su:

individualne biološke vrednote;
biološke vrednote zajednice;
sposobnost za narodnu obranu;pa onda
estetski i
asketski razlozi.

Svi ti motivi su i danas aktuelni kod odgoja tijela.K tome se još i danas više ističu biološki motivi radi slabih higijenskih prilika u kojima živi naročito gradska mladež.

1.)Zdravlje i tjelesna snaga,naročito zdravlje živaca znači za svakog pojedinca temelj pravilnoga intelektualnog i ćudorednog razvoja i nužnu podlogu za rad u zvanju.Za zajednicu osim toga znači zdravlje muške mladeži izvor narodne snage i sposobnost obrane,a kod ženske mladeži jamstvo za zdravi naraštaj.Uza sve to nije tjeelesno zdravlje i snaga ni za pojedinca ni za zajednicu najviše dobro koje bi morali njetiti na štetu drugih dobara.Tjelesno zdravvlje i jakost su samo podloga za duhovna dobra i utoliko ih treba cijeniti u odgojnom radu.

Sprema u ručnom radu daje čovjeku okretnost u čitavom nizu zvanja.Tjelesna ljepota je samo pridodatak(akcident)zdravlju,pa se prema tome i utoliko može njegovati..

2.)

a)Prema tome odgoja tijela će nastojati da u različitim igrama i sportovima udovolji vitalnom nagonu za kretanjem,da otereti u zdravoj mjeri težnju za razvojem životnih sila.Ali će kod toga uvijek morati imati na umu da čitava odgoja tijela ima služiti vrednotama

produhovljenoga i discipliniranoga tijela.Takovo će tijelo biti sposobno da vrši staleške dužnosti.Ono će biti doraslo naporima narodne obrane.Davat će zdravi podmladak narodu i državi.Pomagat će školovanju volje za disciplinirani rad u zajednici,a u medusobnom natjecanju s protivnikom znat će ga poštivati i časno se s njime boriti.To su motivi koje može odgoj iskoristiti.

b)zadaci.Odgoja će nastojati da ne samo školskom higijenom uklanja zdravlju štetne posljedice napornog učenja,nego će takoder popravljati današnje jednostrane,često puta i nehigijenske i ćudoredností manje prikladne načine brige oko tijela,nošnje i športskih običaja.Upravo na tom području treba odgoja da pruži mladeži antropološku-biološku pouku o vrijednosti,dotično o nevrijednosti mnogih današnjih običaja pogledom na nošnju,na ekscese u uživanju kao što i na pretjeranosti športskih utakmica.

Budući da sve više napreduje mašinizacija,a s time uklanjanje ljudskoga rada kod proizvodnje materijalnih dobara,treba odgoja ići za tim da školuje sposobnost svakoga pojedinog odgajanika da uzmogne svoje tjelesne sposobnosti iskoristiti za praktični svrsishodni rad,za uporabu jednostavnih prirodnih sredstava koja omogućuju snalaženje u svim situacijama života.Tako će odgoja naučiti mladež da cijeni i poštuje tjelesni rad.

Budući da se danas opaža baš na području tjelesnoga odgoja preveliki subjektivizam,lakomislenost,zato treba odgoja da unese u to čitavo područje etičke i religiozne poglede.To znači da mladež na vrijeme pouči o cijeni dobara i vrednota tijela,da pouči kako tjelesno zdravlje i snaga nije samo isključiva stvar pojedinca,nego da su to dobra za koja pojedinac nosi odgovornost pred zajednicom i pred gospodarom života.

VI. Gospodarsko-tehnička kultura

Uvod

Poznato je da mnogi teoretičari ovo područje uopće ne ubrajaju u kulturu,nego u čistu civilizaciju.Ipak treba kazati da je područje gospodarsko tehničkog života usko povezano sa svim područjima kulture.Gospodarski je život pače jedan od vrlo važnih odgojnih faktora.On uzdiže čovjeka od mašinskog života na visinu promišljenog djelovanja.On traži obuzdavanje volje,disciplinu,odricanje i druge individualne i socijalne kreposti.Poznato je i to da je elementarna izobrazba pa i učiteljski stalež uvjetovan potrebama gospodarskog života.Zato je razumljivo da se u novije vrijeme pojavljuju tendencije za posebnom gospodarskom pedagogikom.Ta imade zadaću izučavati koristonosne vrednote te osposobiti pojedinca za gospodarenje u korist sebi i zajednici.

1.) Gospodarsko ekonomski život u svojoj cjelini i pojedi-

nostima jest neophodni uvjet za svakoga pojedinca da se individualno i društveno podigne,a za zajednice i narode je također preduvjet da se mogu održati u prirodnoj gospodarskoj utakmici naroda.Dakle samo preduvjet za viša dobra,a nije već sam po sebi više dobro.

Istina je da ostvarivanje gospodarskoekonosmkih vrednota pripada samo ograničenom dijelu čovječanstva uslijed sve veće specijalizacije proizvodnje.Ali je istina i to da bbroj takvih ljudi neprestano raste.Uslijed toga se i cjelokupni život ljudi mora sve više ispreplitati s gospodarsko ekonomskom kulturom.Na tome se temelji potreba da nove generacije budu upoznate s tim područjem kulture.

2.)Zadaci gospodarsko ekonomskog odgoja. a) Odgoja treba prije svega da promiče pravilno poštivanje gospodarske kulture i onih zvanje koja se njome bave. b) Zato treba kod odgajanika buditi razumijevanje za produkte i uredbe gospodarskog života s kojima dolaze u dotiraj. c) U zajednici sa zvaničnim odgajateljima ima se brinuti da savjetovanjem pojedina zvanja dobiju valjani podmladak. Pri tome dakako ne smije sama zaći na područje staleške izobrazbe.

Najvažnije kod svega toga jest da se kod mladeži probudi smisao za red,volja za rad,koji su podloga cjelokupnog gospodarsko ekonomskog života,K tome dolazi štedljivost i smisao za podupiranje domaćih produkata.

VII.Socijalna i državljanska kultura

1.)Pod njome razumijevamo stalni proces prekaza pojedinih naroda u određene,zakonske odnose djelovanja i uredbe koje služe tjelesnom i duševnom blagostanju zajednice nazvane državom.Što je veća državna zajednica,to je na jednoj strani lakše probuditi oduševljenje za nju,ali je na drugoj strani i teže približiti je u ovim njezinim sastavnim dijelovima mladeži,naročito ako se uzmu u obzir oprečni rad političkih stranaka,bezobzirna kritika,kao što i raznolikost u gledanju nazora na život i svijet kod državljana.

2.Ipak je državljanski odgoj jedna od najvažnijih i najpotrebnijih zadaća odgoja,jer socijalni i državni poredak znače onaj potrebni okvir u kom se razvija i u kom napreduju ne samo gospodarski interesi,nego je o njemu ovisan i sav viši duševni život.Kultura i civilizacija su međusobno povezane,a za pojedince je razvijena socijalna kultura velika vrednota,jer se on može valjano i pravilno razvijati samo onda,ako je duševno srastao s postojećim poretkom.- Opstoji i razvoj života u zajednici ovise ne samo o sposobnosti i spremnosti članova zajednice kao i njihovoj naklonosti da ostanu u toj zajednici,što više nije zajednica dovoljno osigurana ni ne znam kako velikom oružanom silom,pa ni snagom gospodarske produkcije.Više od svega toga utječe na razvoji opstoj državne zajednice unutrašnje zadovoljstvo,interes i predanost novih generacija na život u državnoj zajednici.Zato je tako važna zadaća odgoja da svim sredstvima nastoji kod odgajanika razviti ovu i ovakovu svijest pri-

padnosti državnoj zajednici. Budući pak da je očito da svi državljani ne mogu u jednakoj mjeri suradivati na razvoju i usavršenju javnoga poretka, to slijedi da i ne moraju svi imati jednako državljanski odgoj. Koliko više državni ustav dozvoljava aktivno sudjelovanje državljana kod uprave državom, toliko je veća potreba da državljani imadu dobru državljansku odgoju.

VIII. Estetska kultura

1. Estetski užitak koji pretpostavlja egzistenciju prirodnih i umjetničkih ljepota svih područja(likovne, govorničke, glazbene i ritmičke umjetnosti) znače za pojedinca i za zajednicu veliku vrednotu. Ali estetski užitak nije najveća životna vrednota. On nije ni neophodno potreban, premda oplemenjuje život, disponira čovjeka za velike životne zadatke i daje životu plemenitu notu.

2. Zadatak odgoje u tom pravcu: a) da svu omladinu privikne na kritično prosudivanje estetskog užitka u pravoj, makar i pučkoj umjetnosti.

b) da pomaže i razvija umjetničko djelovanje time, što usavršuje umjetnički nadarenije članove narodne zajednice. To može postići samo tako da mladež nauči pravilno ocijeniti veličinu estetskih vrednota i tako ih uvrštavati u vrednosnu ljestvicu da estetski užitak predpostavljaju svim sjetilnim užicima i materijalnim koristima.

3. Estetski odgoj će iz velikog broja umjetnočkih vrednota sa sviju područja morati dobro paziti na izbor vrednota s kojima će mladež upoznavati. Pri tome treba paziti na primjerenost tih vrednota duševnom stepenu razvoja mladeži. Zatim će izabrati iz pojedinih područja tipične vrednote. Konačno ne smije zaboraviti da kod estetskog odgoja ima veliko mjesto i zdravo shvaćena ljubav prema domovini. Ona napose traži da ono što je iz puka izraslo, tzv. pučka umjetnost, u svim oblicima bude neprestano živa i u umjetničkom proizvađanju. Pučka umjetnost i njezine vrednote ne spadaju u muzej, nego u živu svijest naroda. Zato nije pravilno stanje na području estetske kulture jednoga naroda ono kad se samo kod jednog dijela naroda propagira načelo l art pour l art, a kod toga da široki narodni slojevi ostaju sasvim zapušteni.

IX. Inteligencija i znanost

1. Kroz dugo je vrijeme bilo sve obrazovno dobro sadržano u znanju svih mogućih područja ljudskog djelovanja. Izobrazba nije išla za tim da u prvom redu jača razumijevanje za samostalno odsticanje i upotrebljavanje znanja(ö inteligenciju), već je išla za tim da kod odgajanika pribavi što veću sumu znanja. Znanje je značilo isto što i moć. Danas se smatra inteligenciju u najširem smislu riječi jedno od mnogih potrebnih i važnih obrazovnih vrednota, koje čovjeku služe. Jednako tako smatramo i pojedine znanosti kao važna

područja obrazovnog dobra, ali nipošto ne najsavršenija. Znanje je preduvjet ozbiljnog životnog rada na svim vrijednosnim područjima prema onoj staroj: ignoti nulla cupido.

2. Inteligencija kao spremnost vršenja intelektualnih funkcija zajedno sa bogatim znanjem znači za pojedinca vrlo važnu životnu spremu kojom polazi u materijalnu i duhovnu životnu borbu. Inteligencija u smislu sposobnosti intelektualnog rada čitavog naroda jest ne samo oružje njegove moći na gospodarskom području natjecanja između naroda, nego je ona također osobito sredstvo za usavršivanje nauke. Uza sve to inteligencija nije ni za pojedinca ni za zajednicu najveće dobro. Ono je neophodno nužno dobro za izvršenje životnih zadataka. Pravu sreću i pravu vrijednost daje čovjeku samo onda kada je vodi ćudoredno jaka volja.

3. Zadatci intelektualnog odgoja. a) Ponajprije treba kod svih odgajanika razvijati pravilno poštivanje duševnog rada ljudi i svih ustanova koje se bave naukom.

b) Treba izoštriti duševnu bistrinu svakog pojedinca da postigne u što većoj mjeri krepost mudrosti (razboritosti) kojom će dobro razlikovati istinu od prividne istine usprkos svih suvremenih i stranačkih interesa. Pri tome ne smije da strada ni tjelesno zdravlje, niti da se zanemaruje estetski, religiozni ni ćudoredni život odgajanika.

c) Treba se brinuti da nauke dobiju valjani podmladak koji će moći nastaviti naučni rad starijih, a sposobnima otvoriti vrata napredovanja. Ne spada više u dužnost odgoje da se brine za očuvanje i usavršivanje naučnih tvorevina i institucija. To spada na zastupnike znanosti.

X. Etička kultura

1. Općenito je priznato da je ćudorednost najveća prirodna vrednota pojedinca i zajednice. Obzirom na to da neki ne priznaju u punom opsegu veze između religije i ćudorednosti, promotrićemo vrednote ćudorednosti same za se, bez obzira na religiju.

U tom smislu je sasvim sigurno da je ćudoredno prosuđivanje i ćudoredna snaga sigurno najviši zadatak odgoje koliko za pojedinca toliko i za zajednicu, jer bez njih ne mogu trajno egzistirati.

2. Predpostavka ćudorednog odgoja jest egzistencija objektivnih i općenito priznatih zakona ćudorednosti kao što i činjenica da postoje ćudoredno izgrađene ličnosti u prošlosti i sadašnjosti koje su na sebi ostvarile ćudoredne vrednote. Stoga ne smije biti zadaća odgoje ta da odgajanika istom privodi do toga, te si on sam stvara ćudoredne zakone (onda bi svaki imao svoje zakone) kako je učio Rousseau. Odgoja treba da nove generacije upoznaje s objektivnim ćudorednim zakonima i da ih uvodi u sferu ćudoredne kulture. Budući pak da je danas na ćudorednom području rašireno oprečno shvatanje ćudorednih zakona dužnost je odgajatelja, koji je prvi i

neposredno pozvan da odgaja tako,da u ćudorednosti vlastitoj zajednici koja ga je ovlastila da vodi odgoj odgaja svoga odgajanika. To znači,da uznastoji razviti sposobnost da s gledišta ćudorednih vrednota produđuje sve kulturne pojave i običaje:pozitivne da i sebi i drugima razvija i ostvaruje,a negativne da otklanja uprkos sviju zapreka.

XI. Religiozna kultura

Sve razvijene religije i kulture,naročito evanđelje,dokazuje da su religijske vrednote središnje vrednote našeg života kojima su sve ostale vrednote podređene. Što treba istaknuti nasuprot mišljenjunekih koji drže da religijske vrednote tvore samostalnu zaokruženu cjelinu bez veze s ostalim vrednotama..

1. U svakom slučaju religioznost,tj.aktivno priznavanje i proživljavanje svestranog odnosa ovisnosti i odgovornosti pred Bogom, a to se očituje u religioznim i ćudorednim činima,tvori jednu od bitnih oznaka ljudske naravi i zato jednu od neiskorjenivih duševnih potreba svekoga pojedinog čovjeka.Živa religioznost je najjača podloga ćudorednosti i kao takova podloga života u zajednici.U prilikama kakve su danas,kada u svakoj državi postoje različita vjerska shvatanja,prirodno je da se pristaše jedne vjerske nauke udružuju u svrhu ostvarivanja religioznih vrednota u posebne od države neovisne vjerske zajednice.Po nauci kršćanstva vjera u Isusa Krista,sjedinjenje u nadprirodnoj zajednici po milosti s Bogom i vršenje ćudorednih dužnosti su preduvjet vječnog spasenja.Crkva je kao Bogom uređena ustanova neovisna,međunarodna zajednica svih ljudi.

2. Sasvim bi krivo bilo mišljenje koje kaže da poradi oprečnosti vjerskih nauka treba uopće napustiti vjersko odgajanje mladeži,ili ga svesti samo na to da znači upoznavanje vjerskih razlika.Nasuprot,treba utvrditi da je prirodni zahtjev upravo taj te se odgajanik pozitivno odgaja u vjeroispovijesti svojih roditelja,dakako uz obvezu da se odgajanik konačno sam slobodno opredijeli za vjerskih dužnosti.

3. Prema tome nije samo zadaća odgoje da razvija u neodređenom pravcu vjerski osjećaj odgajanika.Nije joj zadaća ni to da odgajanika stavi u kritički stav prema vjerskim odnosima.Ona treba da mu približi sve bitne momente religioznog života,da ga uvede u molitveni život,u uporabu sakramenta,u pravilno prisustvovanje žrtvi, u neustrašivo i požrtvovno priznavanje vjere kao i vršenje ćudorednih dužnosti.Tako religija postaje doista najveće obrazovno dobro za pojedinca.Ujedno nasigurnije čuva vjersku zajednicu od raspda i omogućuje joj trajno djelovanje za čast Božju i posvećenje duša.

I vjerska odgoja mora kraj svega bitnog jedinstva ljudske naravi uzimati u obzir i individualne i nacionalne karakteristike odgajanika.Kraj poštivanja tuđeg vjerskog osvjedočenja treba u

odgajaniku probuditi spremnost da požrtvovno radi na proširenju vjerskih vrednota kod svoje okoline.

XII. Domovina, puk i narodnost

1. Pod domovinom razumijevamo uži zavičaj proširen na svu sličnu okolinu. Čuvstvena ljubav prema domovini počiva na materijalnim dobrima koja zemlja daje i kojima osigurava egzistenciju naroda. Zato za one dijelove naroda koji od zemlje ništa neposredno ne primaju i koji ne proživljavaju vrednote zavičaja, ne postoji ni vrednota ljubavi prema domovini. To su gradske radničke mase. Puk znači zajedničko krvno srodstvo i zajedničku zemlju koja veže više pojedinaca. Narod (u užem smislu) znači duševnu zajednicu više plemena koja se očituje u temperamentu, običajima, pravu, jeziku, literaturi i volji da zajednički dijele svoju sudbinu budućnosti.

2. Razlike u mišljenju, osjećanju, vrednovanju koje proizlaze iz narodne duše imadu svoju analogiju u individualnim karakteristikama tjelesne konstitucije. Zato ih treba tako vrednovati kao što vrednujemo tjelesne vlastitosti pojedinca. Stoga razloga može biti zadaća odgoje da odgaja u nekom općeljudskom internacionnalnom dušesvnom tipu kao što je činio humanizam, Rousseau i filantropizam. Odgoja treba da uzima u obzir prirodne nacionalne karakteristike (jezika, umjetnosti, kulture) te da kod odgajanika njeti smisao i ljubav za opstanak i razvoj vlastite narodne zajednice. Pri tome treba da svu ljubav prema narodu proživljuje trajnim etičkim i religioznim vrednotama i tako je čuva od sljepoće za vlastite narodne slabosti i pogreške. Takova će se odgoja moći samo onda ostvariti, ako odgoja stalno uspoređuje razvoj vlastitog naroda s prednostima i slabostima drugih naroda. Tako će naučiti druge narode poštivati, svojim se dičiti i tako saradivati na izmirenju naroda na nadprirodnoj zajednici koju je sv. Augustin nazvao Civitas Dei.

Uza sve to što odgoja ima tako razvijati zdravi nacionalni osječaj, ne treba misliti da je u toj zadaći uključena njezina dužnost da zapostavlja ili uništava plemenske osobine (narječja, nošnja, običaji) sastavnih dijelova pojedinih naroda. Kad državni i narodni interesi dođu do napetih odnosa, kao što to biva u državama koje imadu pored vladajuće narodnosti i drugih narodnih manjina na svom teritoriju, tada za jedne i za druge nastaju posebne dužnosti. Vladajući narod nema prava da nasilnim putem uskraćuje razvoj i egzistenciju narodne manjine etičke cjeline. Ima pak pravo da od nacionalne manjine na svom teritoriju traži poštivanje državljanskih obveza, da ne radi na inništenju egzistencije države i cjelokupnosti njezinoga teritorija. Narodna manjina ima pravo da unutar granica lojalnoga vršenja državljanskih dužnosti razvija svoj narodni osjećaj i živi kao zasebna etnička cjelina.

XIII. Jezik i književnost

Jezik i književnost pripadaju onima najneposrednijim sredstvima, kojima se svaki narod služi da izrazi svoju etničku individualnost. Ujedno su jezik i književnost najvažniji nosioci nacionalnih vrednota. Još više, jezik je vanjski izraz duha, njegovih osjećaja, vrednovanja, mišljenja i težnja. On je ključ za upoznavanje gotovo svih kulturnih područja, te ujedno predmet lagane i pristupačne umjetnosti ili literature. Kad imamo to pred očima, onda se lagano može shvatiti značenje jezikoslovne izobrazbe za sva vrednosna područja. U doba humanizma je jezikoslovna izobrazba smatrana kao apsolutna vrednota i zato je bila centar svega naobrazbenoga rada.- Njega materinjeg jezika i narodne književnosti imade mnogostruke zadatke. Pored čisto formalnog zadatka da oštri bistrinu duha, ona ima služiti praktičnoj svrsi za unapređenje gospodarskog i državljanskog života. Napose pak mora ostajati u službi očuvanja i usavršivanja vlastite narodne zasebnosti i kulture. Njega narodnoga jezika u pravcu laganog, prirodnog načina izražaja putem riječi i pisma uči mlađe generacije cijeniti narodnu kulturu, te je ujedno čuva od miješanja i kvarenja s drugorednim plemenima. A to su ponajbolja sredstva za očuvanje i razvoj naroda i njegove svijesti.

Kao što zdravi odgoj narodne svijesti ne treba uništavati plemenske svijesti, tako ni odgoja u narodnom jeziku ne treba uništavati provincionalističku literaturu, kao što ni živa narječja kojima govore pojedini dijelovi naroda. Dakako, tu se predpostavlja da narječja i provincionalistička književnost nije na štetu književnom govoru i općoj narodnoj književnosti.

Strani jezici su glavno sredstvo kojim dopiremo, do živih i mrtvih kultura drugih naroda. Oni su sredstvo saobraćaja između naroda kojim izmjenjuju materijalna i duhovna dobra. Odgoja će kod izbora pojedinih stranih jezika imati ponajprije da uvaži odgojnu vrednotu dotičnih kultura čiji je jezik samo vanjski izraz. Stručna pak izobrazba prvenstveno će kod toga gledati na gospodarsku i političku porabnost takavog jezika.-

U svakom slučaju bavljenje stranim jezicima sadrži mnoge vrednote. Pored čisto formalne vrednote da još bolje u poznavanje vlastitog narodnog jezika, ona čuva od precjenjivanja vlastite narodne kulture, samo treba paziti i na to da strana kultura ne dovede do podcjenjivanja vlastitih narodnih vrednota. Pri izboru djela iz stranog jezikoslovnog područja, naročito literature, treba odgoja da se drži načela što smo ih istakli kod estetske kulture (§ 8).-

IV. Pedagoška psihologija

I. Psihologija odgajanika

§1. Općenite primjedbe

Sasvim je sigurno da odgajanik koji je zdrav, imade sposobnost razumijevanja i prihvatanja svih najvažnijih vrednota. Ali, jednako tako sigurno, kako to i svagdanje iskustvo pokazuje, da se faktična prihvatljivost vrednota mnogostruko mijenja, ne samo kod različitih odgajankia, nego da i jedan te isti odgajanik različito prihvata vrednote i obzirom na starost svoju i obzirom na različite situacije u kojima se nalazi. Stoga je sasvim razumljivo da iste vrednote na isti način podane, sasv m različito prihvataju razni odgajanici kao što je i to razumljivo da jedan te isti odgajanik pokazuje u različitim svojim razvojnim stepenima vrlo raznoliku odgojnu i izobrazbenu prihvatljivost. Stoga i nije dati moguće suda o valjanosti pedagoški uredba, mjera i sredstava, a da se stalno kod toga nema u vidu neprestano variranje u stepenimaprihvatljivosti odgojnih uticaja. Svako pedagoško mišljenje, prosudivanje i odlučivanje o odgojnim sredstvima i načinima odgoja mora se stalno obazirati na razlike koje potječu od starosti, spola, situacija u kojima se odgajanik nalazi, ili jednom riječi, mora se obazirati na individualiziranje.

Nije zadaća pedagoške teorije samo to da usanovi koje vrednote treba odgajanicima podavati, nego ona treba takoder da usanovi stepen odgojnog utjecaja, prihvatanja vrednota prema različnim razvojnim stepenima, prema razlikama koje dolaze od spolova ili ličnih vlastitosti. Pedagoška pak praksa treba da točno ustanovi kojemu od teoretskih tipova pripada odgajanik i da prema tome izabire sredstva odgojnog utjecaja. To je prvi čin pedagoškog rada kojega zovemo pedagoško razumijevanjeOno zahtijeva ne samo psihološki oštro oko, nego i sposobnost da se odgajatelj uživi u respektivni duševni stadij odgajanika.

Svaka teorija mora nužno raditi o tipovima, tj. o onim oznakama koje se identične pojavljuju kod mnogih pojedinaca. Tipizira je je to bliže stvarnosti što je više razgranato.

Bilješka:

Zadaća je empirijske psihologije naročito njezinih grana: diferencijalne i razvojne psihologije, da istraži i opiše razlike tjelesne, intelektualne i emocionalne konstitucije odgajanika. Pretpostavivši tu spoznaju pedagoška teorija promatra sada samo promjenljivu otvorenost dotično zatvorenost mladeži prema vrednotama i sredstvima odgoje i na temelju toga, rasporeduje kako će i na koji način podavati mladeži.

Invidualitet,a pod tim razumijevamo zbroj svih tjelesnih i duševnih vlastitosti pojedinog odgajanika sastoji dijelom iz prirođenih, dijelom od pridobljenih(stečenih)vlastitosti.Stoga individualitet nije nešto apsolutno nepromjenljivo,pa ga možemo promatrati i u vertikalnoj liniji,tj.kako se on stalno razvija,paralelno s tjelesnim starenjem.A možemo ga promtrati u horizontalnoh liniji u koliko zadrži vlastitosti koje pojedince razlikuju na istom razvojnom stepenu.

§ 2.Razvojne faze i odgojni stepeni uopće

Kao što je tijelo djeteta usprkos bitne jednakosti s tijelom odrasla čovjeka različito u proporcijama ,potrebama,funkcijama i životnom tempu od tijela odraslog čovjeka,tako još i više je duša djeteta različna od duše odrasla čovjeka.Zato odgoja mora računati ne samo s činjenicama opće psihologije,nego također i u velikoj mjeri sa činjenicama razvojne psihologije(psihologije djteta,dječaka,omladinca).Duševni razvoj teče neprestano.Njegov tempo nije doduše uvijek jednak;zato mora i odgojna nauka neprestano mijenjati odgojna sredstva koja primjenjuje respektivnom stepenu duševnog razvoja.Ipak je potrebno da pedagoška teorija razvrsta cjelokupni duševni razvoj u određene periode.Te periode smatra kao stalne s posebnim vlastitostima po kojima se razlikuje od svke druge periode i radi kojih traži posebni pedagoški postupak. To određivanje pojedinih perioda u razvoju zovemo tipiziranje ili periodiziranje..

2.Od Aristotela potječe tradicionalna dioba perioda duševnog razvoja u tzv.septenare.Aristotel nabraja tri septenara:

dječje doba(- 7 god.)
dječačko(djevojačko(7 - 14 g.)/
mladenačko doba(14 - 21)

Aristotelova se dioba osniva na opravdanim psihološkim razlozima. Ipak je danas smatraju odviše sumarnom,zato je nastoje popuniti. U tom pogledu je omladinska psihologija daleko od jedinstvenog periodiziranja.Gotovo svaki omladinski psiholog imade svoju posebnu periodizaciju.Kraj svega toga opaža se da svima služi više ili manje Aristotelova dioba kao podloga.MOmenti koji ulaze u obzir kod određivanja pojedine razvojne periode,jesu višestruki.Tako ponajprije dolaze u obzir

a).napredak raznih djelovanja na području duševnih i tjelesnih moći.

b)osobito pak se uzimaju u obzir kao temeljna oznaka pojedine periode prevlast pojedine duševne moći u određenoj dobi.

3.Na temelju Aristotelove diobe i mimoišavši prvu godinu života možemo dati ovaj pregled duševnog razvoja.

I.)Rano djetinje doba(2.i 3. godina)

a)u tjelesnom pogledu dobiva dijete vlast nad tjelesnim ekstremitetima i razvija se govor.

b)intelekt pokazuje pojave pasivne pažnje jedno-

stavnog zamjećivanja i osjetne kratkotrajne predodbe.

c)Čuvstveni život razlikuje već različita čuvstva kao strah,sklonost,sjetilna samodopadnost,te pojave drdbe i prkoda.

d)Volja je vezana na sjetilne motive kao i motive ugođe te snažno reagira na vanjske podražaje.Voljni život je u toj periodi najkarakteristični ji.

II)Kasnije djetinje doba(4 - 7 godina)

a)U tjelesnom pogledu dijte dobiva tjelesnu samostalnost.

b)Intelektualni život dobiva početke aktivne pažnje (pitanja),sjećanje se veže na stvari i na asociajcije čuvstava.Dijete može davati i pasivne reprodukcije tuđih umotvora.

c)Čuvstvo se u ovoj periodi osobito razvija .Pokazuju s pojave stidljivosti i altruistički osjećaj uživljavanje u tuđe osjećaje.

d)Volja pokazuje pojave nasljedovanja subjektivnih interesa i nekog altruizma.

III)Indiferentno dječačko ili djevoj.doba(8 - 10 god.)

a)U tjelesnom pogledu počima mijenjati zube i tijelo dobiva okretnost u nastupu.

b)Intelektualni život je u ovom periodu dominantan.Dječak promatra i analizira vanjski svijet. Može vladati već svojim predodbama,izabire asociacije,memoriranje je mehaničko,a mišljenje je stvarno.

c)Čuvstveni život se razvija u osjećanju ovisnosti i počitanja prema starijima,razvijaju se religiozni osjećaji i pojedinačno prijateljstvo.

d)Volja pokazuje utjecaj pojačan altruisitčkim motivima,neke kratkotrajne proračunanosti te objektivnih interesa.

IV)Diferentno dječačko ili djevojačko(djevojčičko) doba(11 - 12).

a)U tjelesnom pogledu razvija se dosta jako rastenje.Zubi se mijenjaju(zubi mudrosti).

b)Intelektualni život počinje pokazivati sposobnost za promatranje cjelokupne stvarnosti,koju obuhvaća već sa sintetičkim pojmovima.Lemoriranje postaje logičko,a mišljenje se veže na riječi.

c)Čuvstveni život pokazuje osjećaje pravde i dužnosti.Budi se častohleplje te se razvija i prijateljstvo u grupama.

d)Volja je pod utjecajem m otiva kojima se osobito ističu religiozni i ćudoredni. To je doba najpodatnije za religioznoćudoredni odgoj.

V)Pubertetsko doba(doba zorenja-kod dječaka 14-17; djevojčice 13 - 15). To je doba najvažnije kod cijelog razvoja čovjeka.

a)U tjelesnom pogledu nagli rast čitavog organizma. Razvijaju se naročito tzv. sekundarni spolni organi. Uslijed naglog tjelesnog razvoja često se opaža u to vrijeme velika tjelesna umornost.

b)U intelekt. pogledu je najznačanija pojava da se cjelokupna pažnja prenaša na unutrašnji život. U vezi je stime razvojanje kritičko-subjektivnog opažanja. Jače se razvija sposbnost zaključivanja i sistematiziranja. Sudovi su o vrednotama subjektivni.

c)Čuvtveni život je u to vrijeme najburniji. Karakterizira ga jako ispoljena samosvijest, o vlastitoj snazi, svijest neovisnosti, prkosa. Razvija se također osjećaj drugarstva.

d)Volju snažno pokreću osječaji, manje razumno razmišljanje. Osim toga na nju utječu motivi koje možemo označiti kao kolektivne.

VI)Doba adolescentije(ili pune zrelosti od18-21 dotično -24 kod muškaraca; kod djevojaka 16-2o).

a)U tjelesnom pogledu završava se rast i snaženje organizma koji može da daje najću tjelesnu otpornost i snagu.

b)Intelektualni život karakterizira objektivno i kritično promatranje stvarnosti. Razum se toliko izoštrio da može samostalno preradivati stečeno znanje; doživljaje i spajati ih u jedinstveni nazor na život i svijet. Shvaćanje i razumijevanje zajedničkog života za ovo je vrijeme karakteristično. Mladi se čovjek organski potpuno učlanjuje u jedinice u kojima će djelovati kao zreli čovjek.

c)Ćuvstveni život pokazuje također razvoj u pravcu razumijevanja socijalnih odnosa, naročito prijateljstva.

d) Volja stoji pod utjecajme razuma i logike. Nju pokreću također socijalno altruistički motivi kao što i objektivne i trajne vrednote.

U ovoj fazi postaje čovjek onakav kakav ostaje kroz cijeli život.

Bilješka:

Svakako treba imati pred očima da tempo kojim se kreće taj vrednosni razvoj nije kod svih odgajanika jednak. On ovisi i od individualiteta, i od spola, a također od nepovoljnih vanuskih uvjeta života kao što od bolesti. Svi ti faktori mogu dovesti do diferencija od normalnog tipa. Te diferencije mogu biti pozitivne i negatvine. Osim toga iskustvo pokazuje da u južnim krajevima teče razvoj života teže nego u sjevernima.

§ 3. O razvojnim i odgojnim stepenima napose

1. Pedagogika mora računati i uzimati u obzir razne vojne stepene. Ona to čini na taj način, da za pojedine stepene razvoja osdređuje odgovarajuće zadatke. Ti zadatci idu za tim da najbolje uposle dominantne sposobnosti pojedinoga razvojnog stepena. Udovoljavanje zahtjevima razvoja duševnog zove se vjernost duševnom razvoju u odgoji.

2. Prema tome pedagogika će u ranoj djetinjoj dobi nastojati upošliti djecu ručnim radom, vježbanjem u oštrenju osjetila pomoću pojedinačnih igara. Nagonski će život regulirati pojedinačnim propisima, a volju će buditi probudivanjem težnja za sjetilnim dobrima (igračke; 2 - 4 god).

b) Kasnije djetinje doba traži da se djetetu dade mogućnost zajedničke igre kod koje će moći nasljedovati jedan drugoga. Treba u toj periodi prepustiti djetetu slobodu da pita i odgovarati na pitanja. Potrebne su i priče za djecu koje naročito djeluju na čuvstvo. Važan je izbor okoline, jer je to vrijeme kad je nagon za nasljedovanjem osobito jak. Nadasve je potrebno vodstvo puno ljubavi (4 - 7 godine)

c) Indiferentno dječačko doba (8 - 10 god.) zahtijeva da obuka bude zorna polazeći od poznatoga k nepoznatome. Vodstvo treba da je autoritativno. Potrebno je također i u obuci i u odgoji zaposlenje u ručnom radu, a tj. lesni razvoj zahtijeva dovoljno kretanja i igara.

d) Diferentno dječačko doba (11 - 13) traži još uvijek da se najviše pažnje posveti odgoju intelekta. Zato je to vrijeme sistematske pouke u narodnom jeziku i prirodnim naukama. To je doba autoritativnog vodstva, osobito pomoću religioznih motiva. Ručni rad i igre su i na tom stepenu dobre i potrebne

e) Doba puberteta (13 - 17 god.) je najteže i najnezahvalnije doba u odgoji. Tu treba mladeži omogućiti da se sama odlučuje za pojedine ciljeve, ali uvijek pod razboritom kontrolom. Treba pomagati razvoj ideala koji u to doba mladi čovjek stvara u duši. Zato je pouka i obuka povijesti literature u to vrijeme najprikladnija. Odgojitelj će također nastojati davati savjete obzirom na izbor zvanja. Nagli tjelesni razvoj preporučuje racionalno kretanje, sport i planinarenje.

f)Doba adolescentije(18 - 24)zahtijeva da se adolescentu prepusti slobodno izabiranje životnih ciljeva kod čega će mu odgajatelj savjetom pomagati. Osim toga će mu pomoći u radu upučujući ga na stalana načela i tako mu pomoći stvarati zaokruženo naziranje na život i svijet.

3.Sve ovo što smo naveli kao posebne zadatke odgoje nema te svrhe da prirodni razvoj duševnih sila zaustavi na stavitoj visini,nego ima tu zadaću da omogući svladavanje svih zapreka koje pojedini razvojni stepen sa sobom donosi kao što i pomoć da svaki odgajanik što potpunije proživi pojedini razvojni stepen te tako dođe u razvoju naprijed.Zato je vrlo dobro da odgajanik sam upozna kako je prošao pojedine razvojne stepne i tako se u njemu probudi svijest da stalno napreduje.Na odgojnu praksu spada da savjesnim promatranjem pojedinog odagajanika ustanovi njegove pozitivne ili negativne diferencije prema normali u.pojedinom razvojnom stepenu.Kad je to postigla,onda ne smije prevelikom pedantnošću zadržavati napon pojedinca oznad normale i propisanih zadatak odgoje u dotičnom razvojnom stepenu. Jednako tako ne smije odgojna praksa umjetno ubrzavati normalni razvoj.

Bilješka:

Preuranjeni razvoj javlja se kao prirodna umjetna pojava u odgoji:

a)Prirodni ubrzani razvoj opažamo češće kod židovske djece(semitska krv),kod jedinaca,kod jednostrano nadarenih te kod djece koja živu u teškim životnim prilikama.Posljedica takvog preranog razvoja jesu:odviše brzo izrabljenje životnih sila,prerano starenje i zaostajanje na relativno ne visokom razvojnom stepenu.

b)Umjetno ubrzani razvoj ima razlog ili taštinu roditelja ili pedagošku virtuoznost odgajatelja koja se očituje u pretjeranoj težnji za eksperimentiranjem.Najčešće se pretjerava u prelaznim stadijima koji imadu zadaću da preživjelu periodu učvrste i pomalo da spreme na novu.Štetne posljedice ovakvog razvoja jesu:gubitak prirodne dječje sreće,blaziranost,socijalna izolacija i bolesti,u kasnijem životu.

% 4.Periodičnosti odgoja

1.Istraživanja su s priličnom sigrunosti pokazala da u sposobnosti i snazi duševnog i tjelesnog rada postoje dosta velike promjene.Imade vrijeme kada odgajanik može dati maksimum svojih duševnih i tjelesnih sila.Imade opet vrijeme kad uz najbolju volju i napor dosegne jedva osrednju mjeru.To kolebanjeu količini duševne i tjelesne snage zovemo periodičnost.Odgoja treba računati s činjenicom periodičnosti.Zato uopće svka odgoja započinje radom odgojnim u jesen da intenzivno radi preko zime, a da popušta u vruće ljetne mjesece.Zato su veliki ljetni praznici,zato su odmori u tjednu,zato je i odmor svakog dana od podne,zato se i teži predmeti u nastavi stavljaju na početak.

2.Osim tih općih promjena u radu postoje i pojedinačne, individualne promjene radne sposobnosti koje se pojavljuju kao psihološke sepresije. Odgoja treba odgajanika ojačati da može ovakve smetenje svaladati i na njih se ne obazirati, i držati razboritu mjeru ne samo u depresijama radne sposobnosti, nego također i kod najvećeg naprezanja. U svim tim pojavama nadasva je potrebna mjera.

§ 5. Vlastitosti spolova i odgoja.

1. Sasvim je sigurno da se duševne vlastitosti kojima se spolovi međusobno razlikuju osnivaju najvećim dijelom na prirodi. Priroda im je sama dala različne zadatke na biološkom, socijalnom i kulturnom polju. Samo djelomično se može reći, da su te razlike plod kulturnog djelovanja i odgoje.

Za muški spol su karakterištične ove vlastitosti: Manje je podvrgnut prevlasti čuvstava. Prema potrebama života njegov stav je stvarniji, objektivniji. U radu očituje izrazitu samostalnost i neovisnost. Aktivan je u velikoj mjeri te spremno svladava sve zapreke postavljenim ciljevima. Zato pokazuje veći stepen egoizma koga karakterizira naročito borbenost u nastupu. Muškarac redovno polaganije misli, ali zadire dublje u bit stvari. On je suzdržljiviji i u govoru.

Vlastitosti ženskoga spola jesu ove: Prevlast čuvstava i zato s tim u vezi priláženje k problemima života s istaknutog ličnog gledišta. U borbi života više su podvrgnute utjecajima i vanjskoj pomoći. Sposobnost prihvatanja, nauke i životnih smjerova jača je nego kod muškaraca. U životnoj borbi očituje se i veći aktivizam, a mjesto borbenosti instinkt njegovanja. U naučnim problemima rjeđe zadiru u dubinu te se više drže na površini problema. Brže su u mišljenju, jače u pamćenju i više govore. Imadu veoma razvijen smisao za vanjštinu.

Te razlike u spolu usađene su u samu narav, a počinju se pokazivati istom u doba pubertetnoga razvoja paralelno s pojačanim tjelesnim razvojem. Kod svih tih vlastitosti treba imati na umu važnu primjedbu: individuum ili pojedinac može te vlastitosti imati u većoj ili manjoj mjeri pa je stoga dužnost praktičnog odgajatelja da ustanovi u kojoj se mjeri kod odgajanika nalaze te vlastitosti.

2. Zadaća je odgoje da poštuje ove razlike u spolovima i da ih uzimlje kao djelomične ciljeve svoga rada te prema njima udešava svoje metode. Krivo bi činila kad bi ih ignorirala ili još gore kad bi nastojala da ih ukloni. To načelo vrijedi također i za današnja vremena kadanepovoljne socijalne prilikedjelomično ograničuju provođenje tih načela, a teške financijalne prilike djelomično ispričavaju koedukaciju spolova.

3. Odgoj prirodnih vlastitosti pojedinih spolova ipak ne smije biti jednostran ni pretjeran. Što više vrlo važni ćudoredni razlozi, a danas i socijalni traže da odgoja ide za tim

da odgovarajućim sredstvima paralizira ove vlastitosti pojedinih spolovakoje su više podvrgnute ćudorednom kvarenju. Tako će odgoja nastojati da prevlast intelektualnoga prema čuvstvenomu i s tim povezanu veću samostalnost i impulzivnost muškaraca sačuva od bešćutne i egoistične bezobzirnosti. To će postići tako da jače njeguje altruističke i estetske osječaje. Kod žena pak kod kojih p prevladava receptivnost i osjećaji osobito altruistički, pa uslijed toga lako dolazi do labilnosti volje i prevelike spreme za prihvatanje vansjkih utjecaja, treba odgoja da sačuva ženu od vanjskih pogibli za ćudoredni život kao i za socijalnu egzistenciju koje su uključene u ovim ženskim vlastitostima. To će postići tako da zarana dobrom poukom i jačanjem volje ojačava ženu protiv prevelikih nastranosti i slabosti.

Pitanje koedukacije i koinstrukcije koje se iz rečenoga nameće, spada po sudu kompetentnih pedagogika, među najkompliciranija pedagoška pitanja.

a) Pod koedukacijom razumijevamo potpunu zajedničku školsku i izvanškolsku odgoju mladića i djevojaka raznih obitelji. Koinstrukcija znači zajedničko obučavanje obaju spolova. Manje je raširena koedukacija, a više koinstrukcija. Obje potječu iz USA. Poslije rata osobito se raširila koinstrukcija u najvećem dijelu osnovnih i srednjih škola. Obično se kod nas govori o koedukaciji, premda je nemamo u strogom smislu riječi. U starijoj pedagoškoj literaturi pitanje se koedukacije i koinstrukcije obrađivalo kao pitanje odgoja djevojaka. A to zato jer se psihologija djevojaka smatrala nekim odstupanjem od normale, pa su i mjere za njihov odgoj promatrane kao posebno poglavlje, različito od normalne odgoje mladića. Usprkos brojne literature o dozvoljenosti koeduakcije i koinstrukcije, pitanje nije sa danas naučnog gledišta tako riješeno da bi se pedagogici jednodušno slagali. Razlozi te nejedinstvenosti su mnogostruki. Najvažniji je svakako taj što se pitanje ne promatra u cjelokupnoj složenosti i svestranosti. Osim toga manjkaju i mnoge predhodne studije naročito iskustveno materijal naročito onih zemalja koje već kroz decenije prakticiraju koedukaciju i koinstrukciju. Takovi bi podaci mogli doći tek onda, u obzir kad bi sadržavali objektvino iskustvo barem kroz jedan prosječni ljudski vijek.

b) Pitanje koedukacije i koinstrukcije promatra se ponajprije s gledišta diferencijalne psihologije. Općenito svi priznaju da već prije početka zorenja spolnog postoje duševne razlike između dječaka i djevojaka. Jednako tako dopuštaju da te razlike bilo na koji način potječu od same prirode. Ali već se pedagogici i psiholozi razilaze kod pitanja, da li su te duševne razlike tako velike te zahtijevaju odjelito obučavanje. Neki osporavaju da su razlike u današanjem obliku neposredno od prirode, i tvrde da su one dobrim dijelom produkt tisućgodišnje muškaračke kulture i odgoje. Ova se pitanja ne mogu još danas potpunom nauč-

nom sigurnošću utvrditi,jer nijesuu dovoljno istražene u diferencijalnoj psihologiji.Tu ima više podataka iz područja intelektualnoga nego iz područja čuvstvenoga i voljnoga života.Prilično je sigurno da u intelektualnoj sferi postoji između dječaka i djevojčica razlika u tempu razvoja.Kako smo još dosta daleko od naučne sigurnosti pokazuje najviše činjenica da psiholozi nijesu na čistu,koju bi metodu istraživanja upotrijebili kao najprikladniju,da u svoj cjelini dohvate duševni život dječaka i djevojaka. A psihologija sama za sebe i ne može pitanje potpuno riješiti.

c)Pitanje koedukacije i koinstrukcije imade i opće kulturno i etičko značenje.I baš se ta strana pitanja danas pokazuje kao osobito gažna.Stalni razvoj ekonomskih uvjeta života različna kulturna strujanja pridonose iz dana u dan sve većoj n nivelaciji spolova.Posljedica te nivelacije jeta da nestaje prisrodnog odnosa između spolova,koji se očituje u potrebi između međusobnog nadopunjavanja.Time je u prvom redu pogođena obitelj

Jer,ako nema više jačih razlika između muža i žene, onda nema ni osjećaja za nadopunum jednosranih vlastitosti pojedinih spolova.Onda nema ni potreba za osnivanjem stalnog monogamskog braka.A koedukacija pomaže nivelaciju spolova.I nije baz veze razmjerno veliki postotak bračnih rastava u USA s praksom koedukacije.Zato sedanas sve jače naglasuje da.koedukacija postavlja nadasve važno pitanje egzistencije obitelji.S tim je u vezi i pitanje koji zadatak ima žena u kulturnom životu?Nema sumnje,da je priroda ženu uredila za obitelj.I ako koedukacija dovodi do gubitka njezinih specifičnih vlastitosti;ako je udaljuje od prirodnog poziva kao žene i majke;onda se koedukacije ne može odobriti s gledišta razvoja opće kulture.

d)Pitanje obitelji i njezinog temelja ujedno je i važno.etičko pitanje.Stoga je s gledišta etike koedukacija negativna.Pri tome ne uzimljemo u obizr i one brojne slabe strane koedukacije koje ona zadaje mladićima i djevojkama upravo u vrijeme njihovog najburnijeg spolnog zorenja.Iskustva su u tom pogledu dosta slaba.Ali se mora priznati da se kod dobrog nadzora mogu svesti na malu mjeru.

Sve ove činjenice uzrokuju što dalje to jasnije,nazadovanje pristaša koedukacije.Pa ako naučno i nije danas riješeno pitanje na potpuno zadovoljstvo,za katoličkog pedagoga dolaze u obzir i razlozi mudre tradicije Crkve koja je stalno odklanjala koedukaciju zbog fizioloških,psiholoških,socijalnih i naročito etičkih razloga.Stoga treba koedukaciju i koinstrukciju odkloniti počevši od desete,a najkasnije dvanaeste godine.Prema tome,njoj nema mjesta u građanskim i srednjim školama.

e)Argumenti pristaša koedukacije jesu,odprilike,ovi. U obitelji rastu zajedno mladići i djevojke,pa nikome ne pada na um da u tom vidi pogibao za njihovu ćudednost ili gubitak karakterističnih vlastitosti.Jednako je tako i škola neke vrsti obiteljska

zajednica u kojoj muški i ženski neprisiljeno žive i rade. Argumenat se oslanja na krivu supoziciju. Obitelj je zajednica krvne veze između mladića i djevojke koja potječe od same prirode. I baš zato su već po samoj prirodi članovi obitelji sačuvani od svih pogibelji koje postoje u školi. Škola veže članove raznih obitelji. Zato nema u njoj prirodne zaštite od pogibelji spolnog nagona. Pristaše koedukacije insistiraju pa tvrde, da škola baš time što je zajednica, koja veže mladiće i djevojke da služe višim ciljevima, omogućuje zdrav odnos među spolovima. Mladići i djevojke tu su stalno zajedno i tako naviknu jedno na drugo te im druženje postane neopasno. Tim više što ih u školskom radu vežu interesi više kulture, saznanja. Tako se kod dječaka otupljuje oštrina, neuglađenost, a kod djevojke postaju čvršće, samostalnije i aktivne. Uistinu zajedničko školovanje djevojaka i mladića dovodi do toga da se ukupna visina rada nešto snizi. A što se tiče blagotvornog djelovanja na zdravi odnos spolova, valja reći da koedukacija i koinstrukcija stvaraju neki srednji tip, koji nije ni pravi muškarac ni prava ženska. Mladići poprimaju ženske običaje, a djevojke postaju surove. I to je ona opasnost koju smo istakli kao veliki kulturni i etički problem naših dana. Koedukacija i koistrukcija niveliraju razlike u spolovima i ruše privlačivost između muža i žene, koja je osnova za obitelj. Pa ako pristaše koedukacije konačno ističu, da sve žene ne mogu stupiti u brak niti se sav rad žene ne isrpljuje u braku, možemo odgovoriti da je to doduše istina, ali to je već problem današnjih socijalnih prilika, a ne pitanje odgoje koja treba da slijedi glas prirode. A priroda je nesumnjivo jasno označila kamo žena spada i koji je njezin prirodni poziv.

§ 6. Individualitet i odgoja.

Individualitet se uzima u višestrukom smislu.

a) Antropološko psihološki smisao: individualitet znači zbroj onih tjelesnih i duševnih vlastitosti kojima se pojedinac od pojedinca razlikuje i tako tvori individualitet u ovom smislu. Ono promjenljivo što razlikuje konstantne vlastitosti čovječje naravi.

b) Ontološki smisao: individualitet znači cjelovitost i nedjeljivost pojedinca.

c) Etički smisao: individualitet znači samostalnost i odgovornost za vlastite čine.

Često se upotrebljava izraz naturel ili konstitucija za podlogu na kojoj se razlikuju pojedinačne tjelesne vlastitosti, a podloga za duševne pojedinačne vlastitosti zove se struktura.

Ličnost se po koji puta zamjenjuje s individualitetom,

ali ona više znači isticanje samoodređivanja te svijesnog izgrađivanja i zastupanja vrednota individualnosti.

Karakter pak pridodaje ličnosti oznaku čvrstoće i stalnosti kao i vjernosti životnim načelima.- Obično se razlikuju osobno stečene vlastitosti od tzv.naslijeđenih vlastitosti.A budući da i naslijeđene vlastitosti u predašnjim generacijama bilo stečene,to razlika između jednih i drugih nije bitna.Stoga se i ne mogu smatrati na lijeđene vlastitosti kao apsolutno nepromjenljive.Jer,da te vlastitosti dođu do izražaja ovisi u velikom dijelu od uticaju okoline,dakle i odgoju.Zato se i ne smije kazati da je psihološki individualitet već u izrazitoj formi dan kod djeteta.On se pod utjecajem odgoje postepeno formira. Svaki ontološki invidualtiet,ma kako bio psihološki sastavljen ostaje uvijek vrednota za sebe i u sebi,i kao takvog treba ga smatrati i postupati s njime.Stoga nikada ne smije on postati sredstvo za druge ciljeve.

Što se tiče individualiteta u psihološkom smislu,treba istači da nije ispravno danas rašireno mišljenje da je svaki individuaum i u psihološkom smislu nešto nedirljivo,komu se mora dati potpuna sloboda razvijanja.Tu dolazi u obzir i pitanje da li kulturni napredak ima više koristi od pretjeranog kulta individualiteta ili više štete.

Odgoja treba svakako da onim odgajanicima koji se izdižu iznad prosječnosti dade priliku te se u okviru zajedničkih dužnosti istaknu.Prema tome treba odgoja da poštuje individualitet u antropološkopsihološkom smislu u ova tri pravca:

a)da sve vrijedne posebnosti(vlastitosti)unapređuje,a nevrijedne sprečava u razvoju(individualizacija obzirom na cilj).

b)Da sud o ćudorednom karakteru odgajanika kao i o ćudorednom njegovom vladanju izriče na tmelju njegovog individualiteta,a ne samo iz vanjskih okolnosti u kojima se radi(individualizacija u promatranju).

c)Da u upotrebi odgojnih sredstava imade pred očima individualitet svakog odgajanika(individualizacija u metodi). Svaka terojija mora također kod pitanja individualiteta računati s tipovima.Na odgojnu pak praksu spada da ustanovi kome tipu odgajanik pripada i da prema tome primjeri prikladna sredstva.

§ 7. Nasljeđivanje i odgoja.

1. Djeca primaju rođenjem od roditelja zajedno s općeljudskom naravi i dobar dio stečenih tjelesnih i duševnih osebujnosti koje zovemo dispozicijama.Te se dispozicije razvijaju kroz generacije i pomalo stvaraju ili oblikuju tjelesno-duševni,narodni,plemenski i obiteljski tip.Ti se tipovi radi krvnog miješanja ipak mijenjaju unutar jedne te iste generacije radi novih

elemenata koje sa sobom donosi krvno miješanje. Ako su te dispozicije vrijedne za život, zovemo ih naslijeđene nadarenosti. Nevaljane dispozicije zovemo baštinjenim(hereditērnim)opterećenjem.

U strogom smislu na odgoju ne spada da sve kandidate za ženidbu upozorava na važnosz ove činjenice, kao i posljedice koje iz nasljeđivanja proizlaze na njihov brak. To spada u tzv. bračno savjetovanje. Odgojni rad ima računati s time, da vjerojatno kod svakog odgajanika postoje narodne, plemenske, obiteljske posebnosti. Te posebnosti su ovisne o utjecaju vlastitosti oca i majke, pa su uvijek donekle u nekoj promjeni. Naročito pak u pogledu nasljeđivanja duševnih vlastitosti treba upozoriti da se njihovo prenošenje ne zbiva po istim zakonima, koji vrijede za tjelesne vlastitosti. Duševni je život sasvim drugačije naravi, nego tjelesni. Zato imade i posebne zakone.

2. Iz onoga što smo u pređašnjem paragragu kazali, slijedi da odgojni rad ne mora svaku naslijeđenu vlastitost smatrati kao nedirljivu, pa da je upravo zato mora čuvati. Nasuprot odgoja treba da ide za tim da sve za život sposobne i vrijedne vlastitosti svimsx sredstvima razvija, oplemenjuje i usavršuje. Negativne vlastitosti ili opterećenja odgoja će suprotnim utjecajem nastojati paralizirati ili zaustavljati u razvoju. Zvanični odgajatelj mora nastojati da upozna porijeklo odgajanika. Ali ne smije kraj toga zaboraviti studij osebujnosti, koje odgajanik posjeduje. Pri tome ne smije nikada smetnuti s uma da su sve naslijeđene vlastitosti, bile one dobre ili zle, samo dispozicije koje trebaju snage njegovanja, te dotično odstranjivanja. Ne bi bilo dobro da se na te dispozicije prerano upozorava odgajanika, osobito ako se radi o baštinjenim opetrećenjima. Samo odgajatelj mora s njima računati i nanjih upozoravati svoje pomagače u odgoju.

§ 8. Istočni grijeh i milost

1. Po katoličkoj nauci istočni grijeh nije posve iskvario čovječje naravi, niti ju je učinio apsolutno nesposobnom da vrši naravna dpbra djela. Bit istočnog grijeha stoji u pomanjkanju i gubitku nadprirodnog odnosa prema Bogu putem posvetne milosti, po kojoj čovjek postaje dionikom božanske naravi(consortium divinae naturae).

Najznatnija je ipak posljedica istočnog grijeha s kojom se bavi odgoja, suprotnost između duha i tijela, između zakona razuma i sjetilnih nagona sa svim poteškoćama koje odatle proizleze za vjersku i ćudorednu spoznaju i težnju. To opterećenje valja prepostaviti kod svih odgajanika.

Prvo opravdanje, po sakramentu krštenja, donosi uklanjanje biti istočnog grijeha, ali ne njegove posljedice. Opravdanje, dakle,

ne uspostavlja izgubljenu harmoniju obaju dijelova naše naravi Ali ono podiže u znatnoj mjeri religiozno-ćudorednu snagu pomoću ulivenih kreposti koji nemaju neopravdani - nekršteni.

2. Kršćanski će odgajatelj cijeniti krsnu milost kao poboljašenja uvjeta svoga rada. Osobito to vrijedi za područje religiozno ćudorednog odgoja. Zato će nastojati da ulivene kreposti koje su nadprirodne sklonosti, cijeniti kao dispozicije koje zahtijevaju ne manje brige kao naravne sispozicije. Nadprirodne će dipozicije jačati vježbom u ponavljanju krepesnih čina, asobito ako im smetaju baštinjena opterećenja.

Ipak nije razlika između krštenih i nekrštenih odgajanika tolika, da bi onemogućila njihovu zajedničku odgoju. U svakom slučaju ostaje otvoren put za milosno djelovanje.

§ 9. Socijalne osobine i odgoj

1. Osim spomenutih utjecaja, na koje se odgoj mora obazirati i koji stvaraju neko stalno duševno stanje, postoji još čitav niz važnih stalnih odgojnih utjecaja. Teoretski možemo ih na dva načina obuhvatiti. Jednim načinom tako da promatramo u cjelini učinke njihovog djelovanja. U tom smislu govorimo o prirodnim socijalnim i kulturnim osobinama. Drugi način promatranja stalnih osgojnih utjecaja stoji u tom da svakoga od njih razmotrimo prema tome da li povoljno ili nepovoljno odgoj djeluje.

Tako je naročito posljednjih decenija razvijena tzv. pedagogika milieua, sredine, kao posebna, gotovo samostalna grana pedagogike (socijalna pedagogika). Pojam sredine (milieu) potječe iz bioloških istraživanja. U biološkom smislu sredina znači skupinu bića koja utječu na život i razvoj drugoga živoga bića. Iz biologije prenesen je pojam sredine na čovjeka, te se počelo govoriti ponajprije o socijalnoj sredini. Ona znači dakle cjelinu društvenih utjecaja kojima je pojedinac stvarno ili svijesnim doživljavanjem povezan. Kroz dugo se vrijeme utjecaj socijalne sredine smatrao kao djelovanje nužnih uzročnih faktora. Međutim su dublja psihološka istarživanja pokazala da se socijalna sredina ne smije poistovjetovati s biološkom sredinom. Socijalna sredina doduše je složena i od nužnih faktora. Ali pretežni njezin dio sačinjavaju tzv. doživljeni utjecaji kod kojih pojedinac slobodno sudjeluje, prima ih, reagira na njih, jednom riječi proživljava ih.

Unajnovije vrijeme pojam sredine prenesen je na područje duševne kulture pa se govori i piše i o kulturnoj sredini.

2. Za pedagogiku imade poznavanje socijalne kao i kulturne sredine mnogostruku i veliku važnost, jer i ta sredina daje ključ za upoznavanje mnogih individualnih vlastitosti odgajanika. Pedagogika naročito ne smije smetnuti s uma da je utjecaj

faktora socijalne sredine različit. Zato nije opravdana tvrdnja da je čovjek prema socijalnoj sredini nemoćan. Psihološka su istraživanja baš to pokazala da je čovjek sobodan i prema utjecajima socijalne sredine. Stoga odgoja treba ići za tim, da usposobi odgajanika te oh osobno i samostalno upotrebljava povoljne utjecaje socijalne sredine za svoj razvoj, a da ga nepovoljni utjecaji ne sprečavaju u ćudorednom životu.

3. Za pedagošku praksu bilo bi od velike koristi kad bi se moglo u ššrim i jasnim crtama prikazati tip seoske, gradske, građanske proleterske djece, te kad bi se dalo pokazati jednako tako jasno, kako ti pojedini tipovi vrednuju pojedine vrednote, kako na njih reagiraju, kao što i na to, kako su pristupačni odgojnom utjecaju. Nažalost to je vrlo teško postići. Tome smetaju prije svega, složenost socijalnih prirlika, pa ondax velika promjenljivost njihova. Poznato je da se tipovi omladine i na selu, a kudikamo više u gradu mijenjaju prema tome da li potječu iz nizina ili gradskih krajeva iz primorja ili unutrašnjosti iz gradova manjih ili većih. itd. Ipak i takovi pokušaji podavanja slike neke vrste omladine dobro dolaze pedagogici da jasnije uoči razvoj jezika, socijalni osjećaj i način vrednovanja mladeži. Za sve pokušaje u tom pravcu vrijede ove dvije opaske:

a) Kod socijalnih osobima radi se o takvim objektivnim predpostavkama koje su vrlo malo knstantne.

b) Socijalna je struktura sredine podvrgnuta vrlo čestôm promjenama.

4. Jedanko tako vrlo je teško dati vjernu i zaokruženu sliku karakteristika omladine jedne periode, jer na duševnu sliju omladine u jednoj periodi utječu stalni pojavi suprotnosti između mladih i starih, zatim sva sredstva obrazovanja i kulturnog napretka, koje starije generacije daju mladima. Uslijed toga toga teško je odrediti granicu između onoga, što je omladina jedne generacije naslijedila od pređašnje, te onoga na što je ona svojim načinom reagirala na tu baštinu. Akox k tome pridodamo i časovite navike, koje pojedine generacije prihvataju, a da kod toga ne očituju dubljeg smisla, onda se vidi da je teško uhvatiti vjernu sliku karakteristika jedne generacije.

§ 10. Emocionalne osobine ili temperamenta

I.

1. Ćud ili temperamenta možemo označiti kao mješavinu uzbudljivosti (brza, polagana; jaka, slaba) i reakcije (prema vani ili prema unutra; ugodne, neugodne) i različitih stepena prevlasti razuma u htijenju i djelovanju (razborito, samostalno, mehanično ili automatsko). Kod te definicije ne obaziramo se na tumačenje fizioloških pojava (unutrašnje izlučivanje sokova) kao što ni na ustaljenu razdiobu na četiri poznata temperamenta. Da na uzbudljivost, na reakciju čuvstava utječe tijelo, o tom nema sum-

nje kad se znade kako uska veza postoji između duše i tijela. Stoga se temperamenti ne mogu iskorjeniti, jer se osnivaju na naravi pojedinca.

2. Obziromm na prosuđivanje temperamenta možemo postaviti ovam načela:

a) nijedan temperamenat nije ni apsolutno vrijedan, ni apsolutno nevrijedan. Za različite životne zadatke sad je jedan, sad opet drugi prikladniji. Zato treba sve temperamente obuhvatiti jednakom odgajateljskom ljubavi, premda ih ne moramo zato jednako cijeniti. Osobito je važno da se poznavanje temperamenta odgajanika upotrijebi po savjetovanju kod izbora zvanja.

b) Metodički je zadaća odgoje da provede odgajanika do upoznavanja svojih dobrih i zlih strana, da mu pruži pomoć, te da ukloni nastranosti, a da obilato iskoristi sve prednosti temperamenta.

c) Za prududivanje odgajanika potrebno je uzeti u obzir njegov temperamenat u vezi s intelektualnim talentima i tako ga disciplinski voditi. Kod zajedničkog treba također uzimati obzir temperamente pojedinaca da svako popuštanje ili veća oštrina prema pojedincima bude svim odgajanicima obrazložena potrebnim obzirom na različite temperamente.

II.

1. Sasvim je sigurno da u životu postoji više nego četiri osnovna temperamenta kako ih imademo ustaljeno od vremena Galena (4. st. pr. Kr.). Ali i sigurno da je i Galenova razdioba kroz stoljeća sačuvala svoju vrijednost i dugim iskustvom utvrđena. Zato je možemo uzeti kao podlogu tipiziranja temperamenata, dok se ne nađe jedna bolja koja bi bila isto tako krtaka i oštra. Treba jo primijetiti i to da su tenepramenti rijetko kada nalaze u životu sasim čisti. Oni se redovno miješaju.

2. Sangvinik je lako, a ne duboko uzbudljiv, s ugodnom reakcijom na vanjski svijet. Sangvinik je temperament koji je redovno optimist. Otuda se vide svijetle strane sangvinika: ugodna društvenost, sposobnost za uživljavanje u čuvstvu drugih, popuštanje, po, irljivost, što sve čini da je saobraćaj sa sangvinikom ugodan, da je on sposoban za krepost ljubavi prema bližnjemu, za velike konverzije i ljubav prema Bogu. Slabe strane: površnost, znatiželja, rastresenost, nepostojanost koja ga lako zavede na odpad od životnih odluka, klonulost pred teškim zadacima, a u vjerskom životu se podaje vanjštini i rastresenosti. Premda se može činiti da su sangnivi zgodna gradiva za odgoju osobito religioznu, njihova nepostojanost uistinu zadaje teške brige odgajatelju.

3. Kolerik je samostalan, nevoljko reagira na vanjski utjecaj, a uzbudljivost mu je brza i duboka. Dobre strane: posto-

janost i temeljitost,pouzdanje i za teške i duge životne zadatke. Slaba mu je strana:težnja za vladom,pravom;prkosan je i teško se izmiruje. Zato imadu mnogo poteškoća s ustrpljivošću i pouzdanjem u Boga. Ako zađe na stramputicu teško se pokaje i obraća. U religijskom životu ne voli tzv. sladunjavu pobožnost,čuvstvenu pobožnost. Odgojni utjecaj treba kod njega tako upotrebljavati da se rjeđe zadire u njegov osjećaj samoodređenja i da ga privodi refleksiji na samog sebe. Time ga najlakše usposobljuje za vošu u životnom krugu.

4. Melankolik je lagano i duboko uzbudljiv,ali nevoljko reagira na vanjske podražaje i u sebi je zatvoren. Zato je melankolik suzdržljiv u saobraćaju,dosta osjetljiv,sklon na sumnjičavost i klonulost. Svijetla strane: predanje i pouzdanje,postojanost i jaki unutrašnji život. Melankolici su sposobni za visoki stepen religioznog života,osobito kontemplacije. Odgajatelj će njima posvetiti osobitu i postojanu ljubav.

5. Flegmatik je lagano i ne duboko uzbudljiv. Ugodno reagira na vanjski svijet ali je spor i sutrajan u svom radu. Svijetle strane:mirnoća,snošljivost,dobro raspoloženje i promišljenost u nastupu. U društvu su vrlo ugodni,jer mnogo i mirno podnose. Za odagajatelja je njegov nemar,površnost,netočnost,a djelomišno i lijenost teška briga. Flegmatik treba stalnih poticaja da jača aktivnost.

§ 11. Intelektualne osobine i odgoja

Prema novija istraživanja na području diferencijalne psihologije nemaju danas jedinstvene terminologije,ipak su uspjela utvrditi tako bogatu šarolikost duševne organizacije,kakovu su jedva mogli zamisliti. Postoji cijeli niz čistih tipova za pojedine duševne funkcije,naročito one s područja spoznavanja. Istraživanja su pokzala i to da se ti tipovi dosta podudaraju s tzv. vrednosnim tipovima koje je strukturna psihologija utvrdila svojim vlastitim putevima opažanja:na kakove načine i uz koje vrednote pojedinci naročito reagiraju.

Tipovi do kojih je diferencijalna psihologija došla u pogledu intelektualnoga života,dadu se svesti na ove grupe:

a) Obzirom na stepen inteligencije:

izvanredno nadaren,
prosječa,
slabo nadaren,

u raznim stepenima(slabouman,idiot,imbecilan).

b) Aperceptivni tipovi ili obzirom na aperc̈piranje (spajanje starih i novih pomisli s predmetima):

opisujući,
promatrajući,
uživljavajući,
kritički tip.

c)Predodbeni tipovi obzirom na predočavanje ili zornost:

stvarni,

vrebalni tip

Obadva tipa mogu biti:

vizuelni,

auditivni,

motorički.

Vizuelni tip je osobito prihvatljiv za osjete boja i linija. Kod pamćenja on znade točno gdje se nalazi dotična stvar u knjizi, na kojem mjestu, dakle lokalna memorija. Vizuelni tipovi su sposobni za likovne umjetnosti.

Auditivni tip imade oštro razvijen sluh. Kod predodbe napr zvona, on će slušati glas, dok će vizuelni tip gledati sliku zvona. Auditivni tip kakše pamti što je čuo. Zato su auditivni tipovi preduvjet za muzički i pjesnički talenta.

Motorički tip je jak u tačno- tlačnim osjetima, te u osjetu kretanja. Kod pomisli na zvono imade predodbu zvona kako se njiše. Dobro pamti ove pokrete te pripovijedanje prati živim pokretima ruku i tijela. Glumački i govornični talenti jesu motorički tipovi.

d)Tipovi obzirom na pažnju:

fruktuirajući,

fiksirani,

prema tome da li je pažnja usmjerena na neki predmet ili ga neprestano mijenja. Ili

statički,

dinamički,

prema tome da li je pažnja jednakomjerna ili čas gubi, a čas dobiva na snazi

e)Tipovi pamćenja:

mehanički - logički,

obzirom na to da pazi na sadržaj ili ne pazi;

analitički - sintetički.

Onaj razrađuje sadržaj na sastavne dijelove i prema njima pamti, ovaj zbije sadržaj u cjelinu i tako ga zadrži u pamćenju.

f)Tipovi mišljenja:

stvarni - verbalni.

Kod djece preteže stvarni tip koji nastoji sve zorno gledati. Stariji se oslanjaju na riječi koje se brzo u duši izmjenjuju, jer su riječi izraz apstraktnih pojmova.

g)Tipovi prosuđivanja:

sugestibilni - samostalni,

prema tome, da li se u stravarnju suda oslanja na drugoga, ili nastoji da se osloni na vlastiti duševni rad.

intuitivni - kritički.

Onaj neposredno zadire u bit stvranogaodnosa,dok ovaj dolazi do suda,nakon što je spojio više poznatih pojmova ili pače visudova.

h)Tipovi obzirom na oblik inteligencije:

produktivni - reproduktivni,

prema tome da li se znanje i spoznaja prerađuje i na svojstveni način dalje usavršuje,ili je samo u sebe prima i takovu,bez prerađivanja u duši,dalje vjerno predaje.

Ako intelektualnu nadarenost gledamo s formalne strane,opažamo da se javlja kod pojedinaca prevaga jedne intelektualne funkcije pred drugom.Tako kod nekih nalazimo osobito razvijeno pamćenje,dok je razum slabiji.Kod drugih je fantazija neobično snažna,a slabo je osjetno zamjećivanje.Kod trećih pak preteže čisti razum prema iskustvenom elementu.

S materijalne strane promatrana intelektualna nadarenost se dijeli u tri tipa:

praktički,
teoretski,
estetski -

prema tome koji se momenat najviše ističe.Ova se tri tipa podudaraju s tri tipa koja zapažamo u pogledu proživljavanja vrednota(teoretski,ekonomski,estetski).Bez sumnje je da je intelektualna nadarenost povezana sa sposobnošću proživljavanja vrednota.

+ + +

Pedagoški će sve te spoznaje diktirati odgajatelju da sam ponajprije upozna svoje osobine i eventualne jednostranosti u pogledu sposobnosti proživljavanja vrednota.Nakon toga će upoznati nadarenost odgajanika i prema tom ga nalazu nastojati odgajati.Kod pojedinačnog obučavanja treba učenika upozoriti na njegove prednosti kao i slabe strane,te,dosljedno,tako upotrebljavatiobrazovna sredstva,da se doista učenik pomogne u konkretnim prilikama.A to znači da se ne smije jednostavno usavršavati dobre strane odgajanika,nego uvijek treba jačati slabe strane pružajući im odgovarajuću pedagošku pomoć.Kod zajedničkog poučavanja u razredu valja uvijek uzimati u obzir razne sposobnosti učenika i zato upotrebljavati sve pedagoški raspoložive metode i sredstva.Potanje govori o tom didaktika.Pri izboru zvanja,kod savjetovanja za viši studij,je poznavanje karakteristika nadarenosti odgajanika neophodno potrebno.

§ 12.Tjelesno abnormalni odgajanik

Svaka bolest tijela,makar i ne bila tako velika da oduzimlje slobodu kretanja,ipak slabi duševnu djelatnost.Dosljedno,ona sprečava pravilni tjelesni i duševni razvoj,te se kao

njezine posljedice javljaju ograničeni predodbeni sadržaji,manja pažnja,depresija ćudi.Stoga je dužnost odgajatelja(roditelja,njihovih zamjenika te zvaničnih odgajatelja)da bdiju nad zdravstvenim stanjem odgajanika.Kod svakog ozbiljnog slučaja poslužit će se savjetom liječnika.Pače odgajatelji trebaju posjedovati potrebno znanje o najčešćim dječjim bolestima,te smetnjama normalnog raspoloženja odgajanika.U slučaju da se što god desi djeci,oni će se brinuti za liječenje.Prosuđivanje,koje,kakove će zahtjeve staviti na tjelesno slabije ili bolesne odgajanike ravnat će se uvijek prema tome stanju i zato biti blaži u mjeri.Ako odgajanki postane trajno nesposoban za polazak škole,njihova će briga biti da ga prema mogućnosti spreme u zavod za bolesne,dotično da se pobrine da može primati privatnu poduku.Sav taj rad sam po sebi ne spada direktno na odgoju kao takovu.

Odgoja se direktno bavi tjelsnim defektima onda kad ti,bilo iz kojeg razloga,prouzrokuju i štetne duševne posljedice koje se najčešće javljaju kao osjećaj manjavrijednosti.Najviše smeta odgojnom radu bolest viših osjetilnih organa(oči,sluh). Kod potpunog njihovog uzeća,naročito,ako je naslijeđeno ili se već u djetinjstvu pojavilo,može nastupiti podpuni gubitak specifičnih predodbi.Ipak može odgoja i u takovim slučajevima(potpuna sljepoća,gluhoća ili gluhonijemost)podati odgajanicima bogati predodbeni sadržaj.To postizava uporabom drugih zdravih osjetnih oragana(opip!)u tolikoj mjeri da i takovi odgajanici mogu postati dionici viših kulturnih dobara i svojim si radom osigurati socijalnu egzistenciju.

§ 13.O psihičkim abnormalnostima odgajanika

1.Duševno obnormalnim odgajanicima bavi se posebna grana pedagogike,nazvana pedagogika spasavanja(Heilpädagogik). Njezina je zadaća da na temeleju brižno ustanovljene diagnoze uklni odgojnim utjecajem duševne abnormalnosti te odgajanika usposobi za približno normalne vrijednosno djelovanje.

Opravdanje nalazi pedagogika spasavanja u temeljnim zahtjevima čovječnosti i kršćanske ljubavi prema bližnjemu.Ovi razlozi traže da se ne samo opskrbi sve kojim oružaju malo ili gotovo nikakve nade da će biti socijalno korisni.Još više ti zakoni traže i to da se duševno abnormalnim odgajanicima pomogne te mognu razviti barem ćudoredni i religiozni život.Da ih se sačuva od bešćutnog postupka i ćudorednog izrabljivanja.Tome treba pridodati i važne socijalne razloge koji opravdavaju pedagogiku spasavanja.Ti su: da se duševno abnormalne sačuva od toga da postanu opasni za ljudski život,a osim toga da se zajednice (općine,države)liše tereta za njihovo životno uzdržavanje,ako ostanu duševno zanemareni.Konačno,iskustva su pokazala da se

pravovremenim odtojem mogu i duševno abnormalni podići na dosta visoki stepen normalnoga žżvota.Time je pedagogika spasavanja dobila svoje najbolje opravdanje.

2.Stoga je razloga potrebno da odgajatelj pozna glavne oblike duševnih abnormalnosti,njihove znakove i razloge.Tada će biti kadar da i sam učini svoju dužnost prema duševno abnormalnima.Te su dužnosti ove:

a)Odgajatelj treba nastojati da ukloni vanjske uzroje duševnih abnormalnosti(nerazboriti način života,nedovoljna ishrana,uživanje opojnih pića i narkotika,nedovoljno spavanje, zlostavljanje,ekscesi na podražaje spolonog života pa i razne tjelesne bolesti kao što je oticanje manduka).

b)U težim slučajevima naslijeđene duševne abnormalnosti odgajatelj će se pobrinuti da se odgajanika smjesti u posebni zavod za duševno abnormalne.

c)U lakšim slučajevima sam će nastojati ukloniti te duševne abnormalnosti sredstvima koja ćemo kasnije navesti.

d)Odgajatelj će nastojati da sam nepravedno ne prosuđuje ni preštro ne postupa prema duševno abnormalnima.Razlog je tome opadanje i slabljenje slobode izbiranja kod duševno abnormalnih.Stoga je njihova ubrojivost manja.

3.Najveći dio duševnih abnormalnosti koje se pojavlju u vrijeme odgajanja možemo protumačiti kao djelomično ili totalno zaostajanje u razvoju ili kao povraćanje na predašnji razvojni stepen.Prema tome će ove odgojne mjere odgajatelja sastojati u individualnom obrađivanju duševno abnormalnog na taj način,da će upotrijebiti u većoj mjeri odgojna sredstva,koja vrijede za dotični stepen duševnog razvoja.Dakle,kod svih tih mjera imat će najveći dio direktno privikavanje i vođenje odgajanika.Glavni preduvjet na tom polju jest pravilnost i nepopustljiva dosljednost, u provođenju tih mjera.Kod pouke mora naročito paziti da ona bude zorna,da djeluje na sjetila i da omogući što jače proživljavanje vrednota.Zato će se služiti veoma jakim načinom izražavanja.

Nakon svršenog školskog odgoja valja pripaziti da duševno zaostali odgajanici dobiju dobar savjet pri izboru zvanja,namještenja,kod sklapanja radnog ugovora i u vojničkoj službi.To je potrebno da ih se zaštiti od nepravednog postupka, te moralnog i gospodarskog iskorištavanja.

§ 14. Najvažniji oblici duševno abnormalnosti

1.Prije svega napominjemo da se ovdje obaziremo samo na one pojave duševnih abnormalnosti koje se još mogu popraviti ili izravnati.Sve te pojave duševnih abnormalnosti možemo s pedagoškog gledišta svrstati u dvije grupe.Jednu grupu čine tzv.

slaboumni(intelektualno abnormalni).Druga grupa jesu psihopati(reaktivno abnormalni voljom ili čuvstvom).U životu se često puta nalazi kombinacija između dviju grupa koje možemo protumačiti uzajamnim djelovanjem duševnih moći.Zato je vrlo važno da se ustanovi tačna dijagnoza pojedinih defekata kao i njihovih uzroka(baštinjeno opterećenje,živčano oboljenje ili štetni utjecaji okoline).

2.Slaboumnici pokazuju pojave abnormalnosti na području ovih duševnih moći:

a)Kod primanja osjeta(preslabo primanje ili djelomično primanje osjeta).Takove abnormalne treba upućivati i podavati im jake osjetne podražaje, predodbe često ponavljati i stvarati tako trajne utiske.

b)Smetnje na području reprodukcije prošlih događaja(sjećanja).Postupak pedagogike ide za tim,da vježba čestim ponavljanjem iz područja gdje se smetnje najviše javljaju.Treba gledati i na to da se duševno abnormalne vježba u laganom izricanju prošlih događaja.

c)Smetnje u fantaziji pojavljuju se ili kao pasivna asocijacija ili pak kao preobilje snage fantazije.Prve će odgajatelj tako korigirati da ih potiče na razne igre,crtanje ili modeliranje predmeta po vlastitom opažanju.Kod tzv.fantasta treba upotrijebiti reguliran vanjski rad.

d)Smetnje u mišljenju pojavljuju se kao lijenost mišljenja ili kao bujnost ideja.Jednu i drugu smetnju nastojati će odgoja ukloniti stvaranjem zornih predodbi pojmova i plastičkoga načina mišljenja.K tome će takav način mišljenja često ponavljati i tako privikavati abnormalne na normalni način mišljenja.

e)Smetnje u govoru nalazimo i kod inače duševno normalnih odgajanika pa ih jednim imenom zovemo afazija.Afazija ima različitih vrsta:

potpuna - nepotpuna.

Jedna i druga može biti

amnestička(zaboravljanje na riječi)

senzorijska(pomanjkanje riječi za primanje predodbi i pojmova gluhoće)

motorijske(nijemost,pomanjakanje riječi za izražavanje pojmova)

ili artikulacijska(mucanje,ubrzavanje govora,grčevi u govoru).

Sve oblike afazije valja na vrijeme liječiti po stručnom liječniku, ako se radi o kakvoj organskoj pogrešći. Smetnje u govoru odstranjuju se u posebnim školama ili tečajevima.

3. Smetnje reaktivnog dijela ili psihopatije.- I tu govorimo samo o onim abnormalnostima na koje može svaki odgajtelj utjecati. Teže pojave koje su redovno baštinjene, treba liječiti u posebnim zavodima. O njima govori pastoralna medicina. Odgajatelj može na laganije oblike duševnih abnormalnosti utjecati samo indirektno popravljajući predodbeni život.

Glavni oblici psihopatija jesu ovi:

a) Apatija ili bešćutnost jest potpuna - djelomična. Popravlja se upotrebom pojačanih izraza čuvstava i snažnijim govorom kod pripoviejdanja što ih je odgajanik doživio.

b) Melankolija pojavljuje se kao turobnost i žalost uslijed predodbi koje potiču na žalost. Odgajatlej će nastojati pružati odgajaniku žive i vesele sadržaje i potivati na rad.

c) Smetnje voljnog života pojavljuje se kao

abulija, tj. bolesno pomanjaknje reakcije volje ili lijenost volje, dotično pomanjaknje otpornosti prema različitim nagonima i strastima. Njihov je uzrok ili bolest živaca ili pogreške u intelektualnoj ili čuvstvenoj sferi. Odgajatelj će ih popravljati tako da otklanja njihove uzroke i da ih privodi stalnim vježbama na dobre navike.

moralna slabost, tj. bolesna sklnost na pojedine prestupke protiv ćudoreda. Ima također vrelo u intelektualnoj ili čuvstvenoj sferi ili je maslijeđena sklonost koju su pojačale vanjske okolnosti. Teže slučajeve treba prepustiti stručnom liječniku. Ostale pak tražiti će popraviti tako da ukloni defektnoga iz nepovoljne okoline.

d) Moralna iskvarenost inače normalnih odgajanika traži od odgajatelja ove mjere:

Uklanjanje iz prigoda koje su odgajanika dovele do pokvarenosti. Time će se prejaki nagoni i starsti oslabiti.
Zamjenjivanje zlih navika s dobrima.
Ćudoredna pouka kojom ispravlja krive pojmove.
Stalno poticanje na dobro i jačanje samosvijesti u dobru.

§ 15. Odgojna kartoteka

Poznavanje individualiteta odgajanika, bio normalan ili abnormalan, može se u punoj mjeri postići samo onda, ako se naročito u zavodima vodi o svakome upitni arak. Na toj će upitnici biti pribilježeni svi podaci koji se odnose na porijeklo, tjelsne, duševne, tj. intelektualne i emocionalne vlastitosti, radna sposobnost na tjelesnom i duševnom području. Ti podaci moraju biti rezultat savjetovanja svih odgojnih faktora i unošeni u upitnicu barem jedanput godišnje.

Prednost i korist upitnice jest ta, da pruža pouzdani putokaz za izbor zvanja i dobro poznavanje odgajanika. Treba ipak kod toga paziti da se ne unođe prerane prognoze od odgajaniku te se tako ne stvara krivo mišljenje kod odgajatelja koji kasnije rukovodi odgoj. Jednako tako ne smiju ti podaci u slučaju da su negativni biti poznati odgajaniku da ga ne učine malodušnim.

II. Psihologija odgajatelja

§ 1. Osnovni pojmovi i gledišta

1. U običnom životu nazivamo skup svih ljudi i ustanova koje trajno djeluju na duševni razvoj mladeži kao odgajatelje ili suodgajatelje, dotično kao odgajetlje i odgojnu okolinu. U tome ima dosta netočnosti. Zato je potrebno da se služimo naučnom terminologijom. U tom smislu zovemo odgajatelje u užem smislu riječi one osobe koje svijesno i po zvanju rikoevode razvoj omladine. Odgojni faktori u užem smislu riječi su one osobe, ustanove ili stvari koje trajno utječu na usavršavanje mladeži. Svi ostali utjecaju na lmadež zovu se faktori razvoja.

2. Odgajatelji su određeni ili od naravi (prirodni odgajatelji - roditelji, prirodne zajednice) ili su pak slobodnim izborom ili povjerenjem roditelja postavljeni za odgajatelje (odgajatelji po zvanju), makar im odgajanje i nije jedini posao.

Svi odgajatelji jesu nosioci odgojne vlasti. Ne, doduše,

na jednaki način i u jednakom opsegu. Zato razlikujemo prirodnu i prenesenu, potpunu i nepotpunu odgajateljsku vlast. Ako odgajatelji sami ne vrše svoje pravo, to ga oni predaju drugima koje zovemo organima pdgoje. To su redovno svi odgajatelji po zvanju. Odgojne sile zovemo one grupe ili organizacije zajednica koje utječu na razvoj omladine, premda ne moraju biti nosioci odgojne vlasti. Takovi su na pr. ětamša, literatura umjetnosti, kino, radio.

3. Za uspješni odgoj potrebno da sudjeluju svi odgojni faktori. Zato je potrebno da i teorija razvoja govori o svim odgojnim Faktorima. Ona će dakle raspravljati:

a) Pitanje o mogućem povoljnom ili nepovoljnom utjecaju na mladež.

b) O faktičnom i o stvarnom, promišljenom i svršnom uticaju na mladež.

c) O načinu i opsegu odgojne vlasti.

§ 2. Uvjeti uspješnog djelovanja odgajatelja i odgojnih faktora.

I.

1. Na svakog mladog čovjeka u njegovom razvoju djeluje bezbroj osobnih i neosobnih faktora. Oni ga mijenjaju sad u jednom sad u sasma oprečnom pravcu. Može li se ustanoviti učinak tih oprečnih utjecaja? Može li se uopće nešto sigurno unaprijed kazati o djelotvornoj moći odgojnih utjecaja? Što može postići odgojni rad zvaničnog odgajatelja? Da li se njegov dobri uticaj može povećati, a slabi umanjiti?

Odogovor na postavljenapitanja pokat će nam upozorenje na činjenicu, da nax nas ne djeluju ljudi ili ustanove već samo tome, što su nosioci objektivnih vrednota. Iskustvo nam svjedoči, da pristanak volje ili njezino odbijanje neke vred ote nije uvijek posljedica predložnih ili shvaćenih opravdanjax ili motivacije njezinog vrijednosnog položaja. Tako znademo da se u masama šire najpogubnije one vrednote, bolje, ne vrednote koje su slabo opravdane te je nauka o njima već davno izrekla svpj porazni n gatvi i sud. Pisci koji vladaju lijepim načinom izražaja, govornici zamjerne govorničke snage uspijevaju zadobiti pristaše najviše vanjskim oblikom svojih djela, a manje solidnom motivacijom vrednota koje iznose. Neki traže uzrok toj pojavi sasvim jednostavno i dosta naivno, na strani onoga, koje na nas utječe. Hiperkritičko tumačenje ove pojave tvrdi da utjecaj vanjskih faktora na čovjeka ovisi isključivo o samom subjektu, koji utjecaj prima. Istina je i tu u sredini. O vanjskom faktoru i o nama samima ovisi, da li i u kojoj mjeri ćemo vanjski utjecaj prihvatiti. Da tu misao izrazimo

tehničkim rječnikom: i odašiljač utiska mora biti prikladana primaocu,aprimalac mora imati sposobnosti da primi utiske odašiljača i da ih dalje saopčava svojoj unutrašnjosti. Tako dobivamo cijelu skalu mogućih utjecaja počevši od mirnoga stvarnoga uvjerenja,preko imponiranja,oduševljenja do fascinantnoga zanosa.

2.Na temelju rečenoga možemo utvrditi,da čovjek može djelovati na čovjeka i za osvojiti ga za neku vrednotu već time,što je sam prožet vrednototm koju propagira.Ta se prožetost ili predanje očituje u glasu,nesvijesnim pojedinostima u držanju i neposrednim prenosom čuvstava može u drugome izzati jednako stajalište prema odredenoj vrednoti.Ali,valja priznati da baš ti momenti mogu također izzati upravo oprečno stajalište kod primaoca nego što je davalac želio.Osobiot ot vrijedi za slučaj da je primalac utjecaja osjetio ili opazio namjeru,da ga drugi "osvoji".Nego još veću važnost pri vršenju utjecaja na druge imadu čuvstva i raspoloženja koja primalac gaji prema aktivnom "osvajaču" ili stvori prije no što je ovaj započeo utjecati.Ta su raspoloženja izražena u odnosima kojima se primalac utjecaja nalazi prema predavaocu.Ti se odnosi mogu nesvijesnim čuvstvom osjetiti,a može ih primalac i svijesno upoznati.U prvom slučaju govorimo o "iracionalnom",u drugom "racionalnom" radu ili načinu utjecaja.Dakako,utjecajnost ovisi o individualitetu primaoca,kao što i o njegovoj dobi i spolu.Jednako tako varira stvarna sugestivnost odgajatelja.

3.U pogledu odgoja najvažniji uvjeti iracionalnog načina utjecaja jesu ovi:

a) <u>Veličina</u>(nadmoć,superiornost često krivo nazvana autoritet)izazivlje čuvstvo počitanja(respekta).Osobito djeluje u tom pravcu tjelesna,umjetnička,intelektualna i moralna nadmoć.Dakako,razni stepeni nadmoći razmoliko djeluju,prema tome koliko su više ili manje pristupačni za odredenu vrstu nadmoći.

b)<u>Ljubežljivost</u>,tj.sve ono što čini nekoga simpatičnim(tjelesne ili duševne vlastitosti,velika djela,način saobraćaja s odgajanikom,a najviše duševna sličnost - kongenijalnost). Ona izaziva u odgajaniku sklonost prema odgajatelju koja može zauzeti razne stepene,to više,što odgajanik primjećuje da mu je odgakatelj sklon.

c)<u>Vrijednost povjerenja</u>(moć),tj.sve što u duši odgajanika izzazivlje osjećaj sigurnosti i ovisnosti(napr.povjerenue redi toga što odgajatelj skrbi u materijalnom pogledu za odgajanika,daje mu ekonomsku egzistenciju).

Budući da se u svakom od ovih načina radi o utjecaju na čuvstva,to su za nji mjerodavni subjektivni individualni utisak ili privid̄aj stvari te njegovo trajanje,a ne objektivni stvarni sadržaji.Stoga se <u>zakon iracinalnog osjećaja</u>

može ovako izraziti:

Utjecaj odgajetlja ili odgojnog faktora je,ceteris paribus,to veći što više izgleda imponirajući,simpatičniji i moćniji odgajaniku i što dulje traje u stalnom smjeru.

Zakon vrijedi i u obrnutom smislu o prezíru,antipatiji i utisku nemoći odgajatelja.

4.Najznatniji uvjeti racionalnog načina utjecaja jesu:

a)Spoznaja autoriteta u storogom smislu riječi,koja u odgajaniku proizvodi svijest poslušnosti,podređenja.

b)Spoznaja važnosti odgojnog utjecaja za svoju ličnost i time probudi u sebi i teres za odgojni rad odgajatelja. Zakon racionalnog utjecaja može se izraziti ovako:

Utjecaj je,ceteris paribus,to veći što je jasnija spoznaja važnosti manjeravanog odgojnog utjecaja.

5.Vrlo često je utjecaj odgojnih faktora na odgajanika nazivlje autoritetom,dotično unutrašnji autoritet i kao takav suprotstavlja vanjskom autoritetu.Pače,ovaj unutrašnji autoritet smatraju kao preduvjet da vanjski autoritet može vršiti svoje pravo.Jedno i drugo valja požaliti.

Tako zvani vanjski autoritet koji nije ništa drugo nego veličina ćudorednpg reda,ne smije ni za odgajatelja ni za odgajanika nikada značiti nešto vanjsko.Ono spda bitno u sam ćudoredni red,u cijeli odgojni rad.Ali ga zato ne smije ni odgajatelj smatrati kao nešto što samo za sebe ima djelotvorni učinak Do toga dolazi autoritet istom onda,kad je odgajanik unutrašnjim uvjerenjem postao svjestan tog autoriteta.

Krivo nazvani unutrašnji autoritet spada među veličine psihološkog reda.On ne tvori biti pravog autoriteta.Ali je kao duševna nadmoć sigurno jedan od uvjeta za uspješni odgojni rad.Uostalom nosilac autoriteta je odgovoran samo zato,da li kao takav posjeduje nužne vlastitosti.Nije pak sasvim u njegovoj moći,da ga odgajanici bez pridržaja respektiraju.

II.

Iz ovog razmatranja činjenica možemo izvesti neke pedagoške zaključke:

1.Što prije je moguće,valja iracionalne ili emocionalne puteve odgojnog utjecaja zamijeniti s racionalnima i privesti odgajanika do spoznaje objektivnog autoriteta i njegovih dužnosti prema napretku odgajanika.Ali za sve to treba biti odgajatelju poznato,da na odgajanika ne samo u drugom septenaru nego i daleko u trećem septenaru u visokoj mjeri utječučuvstva i subjektivno vrijednosno prosuđivanje.Zato treba prema toj činjenici udesiti svoj odgojni rad.

2.Odgajatelj neka nastoji od svoje osobe ukloniti

i sjenu,predviđaj zla da ne prouzroči <u>scandalum pusillorum.</u>Ali jednako tako neka se brižno uklanja privіđaju,da je dobar i savršen,a u stvari je možda daleko od toga,

3.Swima faktorima koji pomažu u radu oko odgojnog cilja,neka nastpji omogućiti da slobodno pružaju odjanicima sva dobra,a uklanjaju zla.Obratno će postupati kod onih faktora,koji smetaju rad oko odgojnog cilja.Ali će ga i tu voditi načelo istinoljubivosti i međusobne ljubavi.

§ 3. Pojam i vlastitosti odgajatelja

I.

1.Metodički možemo doći do pojma odgajatelja samo apriornim putema iz same biti i zadće odgoja.Pokušaj da se ideja odgajatelja dobije na temelju povijesnoga promatranja idealnih odgajatelja ili anketom(upitnom raspravom)kod samih odgajatelja dotično kod omladine pokazuje da im je uvijek na dnu već stvorena ideja odgajatelja.Prema shvatanju biti odgoje onda ističu pojedine karakteristične vlastitosti odgajatelja.Tako ga smatraju <u>duhovnim ocem,obrazovateljem,duševnim liječnikom,prijateljem,savjetnikom,zaštitnikom,braniteljem.</u>

2.Iz razlaganja o biti i svrsi odgoje najbolja će biti oznaka odgajatelja u kojoj je izražena bitno njegova zadaća ova:

<u>Odgajatelj je posrednik između odgajanika,područja vrednota.Vrednote razumijevamo kao konkretno ostvarene u kulturi,zajednicama ljudi i najvećem ostvarenju vrednota,u osobnom Bogu.</u>

Time smo također obuhvatili i oznaku zastupnika koju vrši odgajatelj.On zastupa na jednoj strani interese odgajanika prema vrednotama,na drugoj strani zastupa vrednote prema odgajaniku.Ujedno smo ovom karakteristikom odgajatelja otklonili sva jednostrana i pretjerana shvatanja o zadaći odgajatelja. Prema tome odgajatelj nije ni svemoćni oblikovalac duše odgajanika,niti je dadilja koja pruža samo negativnu pomoć odgajaniku.

Iz ovoga se također vidi kako je uzvišena zadaća odgajatelja.Njezin etos stoji u tom da odgajatelj bude nada sve ostalo vjeran svojoj zadaći obadva pravca i prema vrednotama i prema odgajaniku.Zato je odgajatelj po svojoj biti nesebičan.Ne odgaja kako bi sam po svojim mislima htio,nego kako traže i kulturne vrednote i interes odgajanika.Stoga neće biti teško iz ovoga osnovnog shvatanja zadatka odgajatelja pomući praktične posljedice koje će samo upotpuniti idealnu sliku vlastitosti odgajatelja.

II.

Kao najvažnije vlastitosti odgajatelja treba istaći ove:

a)Visoko shvatanje i unutrašnji osjećaj i jaki interes za odgojne vrednote,za dužnost odganja koje imade tako velmku važnost za pojedinca,narodo,državu i crkvu.

b)Poznavanje,ne samo općeg psihološko-antropološkog elementa odganja,tj.naravi odgajanika,nego i sposobnost uživljavanja u duševnost svakog pojedinog odgajanika.

c)Vjera u mogućnost odgajanja spojena s čvrstom nadom u uspjeh odgojnog rada,a kao najve´e u tom tercetu ljubav prema odgajaniku.Ta se ljubav osniva na vrijednostiljudske ličnosti i na vrijednosti besmrtne ljdske duše.Zato će se ljubav odgajatelja nužno odraziti u djelotvornoj pomoći,tzv,pedagoškom karitasu.Ovu ljubav može pratiti estetsko dopadanje na sposobnostima i razvoju odgajanika(pedagoški eros),ali se ta ljubav može izroditi u krivo shvaćeni pedagoški eors kod koga se uvlače i sjetilni momenti.

d)Svim tim vlastitostima treba da prido´e poznavanje brojnih odgojnih i obrazovnih sredstava.Zati. ubid u različite načine i oblike odgajanja,a kod odgajatelja koji je ujedno i učitelj treba da bude sadržana i spoznaja naučnih područja kao i metoda poučavanja.Na koncu,svaki odgajatelja treba dobro upoznati zakonski okvir svog rada i granice svog autoriteta.

III.

U vezi s onim što smo kazali o uvjetima uspješnog rada odgajatelja,treba još nešto potanje kazati o vlastitostima koje odgajatelj obzirom na njih treba da imade.To su zapravo predpostavke za ličnost odgajatelja.

a)Prije svega odgajatelj treba da bude ćudoredni i intelektualni uzor odgajaniku.To posžizava tek zaokruženom samoodgojom i prekaljenim karakterom.To ne znači neku neopravdanu pretenziju odgajatelja na nepogrešivost,niti znači ukočenost i pedanteriju,a još manje svijesnu težnju da bude uzoran.To je jednostavna,sama po sebi razumljiva težnja odgajatelja da bude u svakom pogledu dobar i dobro da čini.

b)Ljubežljivost koja se osniva na pedagoškom karitasu.Ali jer su odgajanici i sjetilna bića na koje utiče i vanjština odgajatelja,odgajatelj treba da imade takovu vanjštinu i takav način saobraćaja da privlači,a ne da odbija time odgajanike.Zato nisu podesni za odgajatelje ljudi s većim tjelesnim manama.Osim toga ljubežljivost odgajatelja mora biti prožeta veseljem i zdravim humorom,jer mladost naročito obiluje ovim vlastitostima,pa je odgajatelj po njima bliz mladosti(kongenijalan).

c)Povjerenje koje odgajatelj stiče sudjelovanjem i interesom na onom radu roditelja koji se odnosi na opskrbu i njegu odgajanika.Time može odgajatelj steći povjerenje odgajanika,

slično onom štoga imadu prema roditeljima.To povjerenje neće slabiti ni ozbiljnost pa ni disciplinske kaznene mjere,koje od gajatelj od vremena na vrijeme upotrebljava.Ali će to povjerenje slabiti bespomoćno jadikovanje i nemoć odgajatelja prema odgajanicima,Slabit će ga i svaka razlika između riječi i djela odgajateljevih kao što i nevjera prema svojoj odgajateljskoj dužnosti.

d)U vezi s time potrebno je istaći da odgajatelj mora biti pouzdan i dosljedan u ostvarivanju odgojnog cilja te upotrebi odgojnih sredstava.Nipošto se ne smije od toga dati odkloniti ni lijepim riječima,ni ulagivanjem,nego treba dosljedno upotrebljavati blagu i strpljivu strogost.

e)Pedagoški takt o kome govorimo nije istovjetan s običnim taktom,koji znači finoću u osjećajima i suzdržljivost u duševnim situacijama našega bližnjega.Pod pedagoškim taktom razumijevamo duševnu pokretnost i snalaženje u svim pedagoškim situacijama:Dakle,brzo shvatanje raspoloženja odgajanika,razumijevanje za najprikladnija sredstva i odlučnost da odmah utječe na odgajanika,a da time na onemogući zrelo prosuđivanje konačne odluke.Za taj pedagoški takt je potrebno mnogo samosvladavanja. On nije samo dar naravi,n ego je u jednakoj mjeri posljedica dugoga vježbanja i preispitivanja vlastitog iskustva.

Sve te vlastitosti potrebne su odgajatelju na početku njegovog rada.Neke u večoj,druge u manjoj mjeri,a sigurno je da najprije treba vremenski upotijebiti ljubežljivost kojoj će pomalo pridoći i duševna nadmoć.

Obzirom na spol odgajatelja može se reći da se te vlastitotsti nalaze kod jednog i kod drugog spola sad u većoj sad u manjoj mjeri.Zato je kod obiteljskog odgoja potrebno da sudjeluju i otac i majka.

Obzirom ba dob i temperamente te se vlastitosti različno nalaze kod pojedinih temperamenata.Tako sangvinik kao odgajatelj unosi u svoj rad mnogo prirodnih darova,svježine, živahnosti,veselja i lakoće u izražaju,ali baš ta lakpća lako ga zavede na to da radi nje zanemari stvar.Osim toga,jer sve opaža,često kori i sve kažnjava i tako sam odgajatelj spada među najjače kršitelje mira i reda u razredu.Lagano gubi povjerenje u svoj rad,ako mu ne polazi za rukom kako bi želio.

Ogjatelj kolerik nadvisuje ozbiljnošću,dubinom, ustrajnošću i djelotvornošću sangvinika i kad bi imao srce sangvinika,bio bi idealni odgajatelj.Zato treba da se mnogo svladava,da bude ustrpljiv i da ne traži tolkio sebe,koliko više dobro odgajanika.

Melankolik je svojim mirom i ozbiljnošću daleko od od srca djece,teško stiče povjerenje mladeži,jer oštro zapaža nje-

zine slabosti. Zato je on redovno težak odgajanicima.

Flegmatik kao odgajanik najmanje može postići uspjeha kod mladeži, jer je svojim mirom i nepokretljivošću duševno daleko od razgibane mladeži. Zato on dosađuje kao odgajatelj a kod odraslije mladeži ipak djeluje povoljno na mirniji rad kod velike premorenosti.

Što se tiče ženskih odgajatelja, to su one naročito sposobne kod odgoja djece i u ranoj mladosti. Manje dolazi do izražaja njihova narav u doba puberteta i kasnije. Tu bi pače bilo poželjno da uopće ne sudjeluju.

Sve vlastitosti odgajatelja bile prirođene ili stečene mogu se neprestano usavršavati, pače potrebno je i prirodnim i zvaničnim odgajateljima da stalno nastoje oko usavršavanja.

§ 4. Harmonija odgajatelja i odgojnih faktora

Bit ličnosti koju čini unutrašnja zaokruženost, te psihološki zakoni razvoja, postavljaju kao osnovni pedagoški zakoni o utjecaju odgajatelja i odgojnih faktora:
Odgojni rad je to uspješniji što je harmoničnije djelovanje odgajatelja i odgojnih faktora na odgajanika. To vrijedi i u obratnom smislu. Zato je za uspješni odgoj potrebno:

a) Da su svi nosioci odgojnih vlasti potpuno sporazumni obzirom na svoja prava i njihovo vršenje.

b) Da svi odgajatelji koji istovremeno djeluju na odgajanika budu jednodušni obzirom na cilj i metode rada. Da se međusobno obavještavaju o sposobnostima i rezultatima svakog pojedinog odgajanika.

c) Da učine neškodljivima one faktore koji štetno utječu na odgajanike. To se postizava ili zabranom pristupa ovakvih faktora odgajanicima (sistem prohibicije) ili se nastoji očuvati odgajanika od štetnih utjecaja (sistem imuniziranja). Prohibicija je jednostavnija i može se provesti u početku odgojnog rada (kod djece). Imuniziranje je mnogo teže, jer zahtijeva određenu zrelost odgajanika i mnogo poznavanja duše, razboritosti i spretnosti odgajatelja.

Što je odgajanik mlađi, to treba da je manji broj istovremenih odgajatelja i odgojnih faktora. Što je stariji, to je poželjnije da se mijenja i broj i gustoća odgojnih faktora.

§ 5. Bog kao praizvor odgojne vlasti i kao odgojni faktor.

Po kršćanskom katoličkom naziranju svaka odgojna vlast ima svoje posebno vrelo u osobnom Bogu. On je izvor ćudoredbog reda kao osoba a ne kao neka slijepa nužda. Zato, kad govorimo o Bogu kao odgajatelju, govorimo to samo o eminentnom smi-

slu riječi,a ne strogo stručnom kao što smo u drugom dijelu izložili. Tako kažemo da je promisao Božji kojim upravlja sudbinom čovječanstva odgajatelj ljudsog roda. Tako je Isus Krist i u svojoj vidljivoj pojavi i u svojoj crkvi prvi pedagog(archipedagogus). Tako je i concursus divinus specialis jedan od najvažnijih odgajatelja svakog pojedinca.
Ako zovemo Boga odgojnim faktorom,i to činimo u eminetnom smislu riječi,nipošto ne u običnom. U Božjoj moći je sadržan svaki i sav utjecaj odgajatelja i odgojnog faktora. Bog zapravo djeluje po njima i u njima na svakog pojedinca. Vjera u Boga je jedna od najvažnijih pobuda za pedagoški optimizam obzirom na postiguće konačnog cilja svakog pojedinca.

§ 6. Roditelji kao nosioci odgojnih vlasti kao odgojitelji i odgojni faktori.

I.

1. Sam zdrav razum,kršćanska objava(IV. zap. Božja), vjekovno iskustvo povijesti pokazuje da su roditelji prvotni nosioci odgojnih vlasti. Njihova vlast nije neograničena. Granice joj postavlja svrha odgoja,prava djece na odgoj,prava drugih zajednica kao na svoje članove,a najviše zahtjevi ćudorednog reda i Božje pravo nad svima. Stoga djeca nisu vlasništvo roditelja, nego su rofitelji samo prvi stvarni upravitelji djece i čuvari prava zajednice i prava Božjih.

2. Predpostavivši da roditelji žive zdravim obiteljskim životom,roditelji su najprikladniji odgojitelji svoje djece i to zato:

a) jer imadu najbolje poznavanje individualnosti djece što im ga daje prirodna kongenijalnost i trajni saobraćaj s djecom.

b) jer imadu od prirode usađenu ljubav do vlastite djece u kojoj s pravom gledaju produženje vlastitog života.

c) jer su djeca u normalnim prilikama najovisnija o roditeljima,pa im zato poklanjaju najveće povjerenje.

d) jer se u obiteljskom odgoju harmonijski popunjuju muške i ženske vlastitosti odgajatelja.

Sve te prednosti obiteljskog odgoja mogu tu i tamo manjkati. To biva radi toga što roditeljima fali samospoznaja,što su tašti ili što ih vodi sjetilna i sladunjava ljubav prema djeci,a kao razlog pomanjakanja uspješnog roditeljskog odgoja treba navesti,nažalost,koji grubi postupak prema djeci. Obiteljski odgoj slabe i međusobne uvrede što ih roditelji nanose jedan drugome u prisutnosti djece baš kao i rivalitet njihov za simpatiju djece ili pristranost prema pojedinoj djeci.

3. Roditelji su također svojim nasvijesnim vladanjem

i govorom, načinom rada i običajima jedan od najmoćnijih odgojnih faktora svoje djece.

II.

Iz rečenoga slijede ovi zaključci:

1. Najvažnija je zadaća društva(općine, države, crkve, karitativnih društava), da omoguće djeci da ih od prirode pozvani odgajatelji doista odgajaju. Jednako je tako društvo dužno da roditelje usposobi za vršenje odgajateljske službe, a u slučaju potrebe da ih na prikladana način i zadrži u toj funkciji.

2. Za uspješni zajednički odgojni rad oca i majke neophodno je potrebno da među njima vlada potpuni sklad u pogledu gledanja na zajedničku odgojnu vlast. Da su oboje potpuno jednodušni u osnovnim pitanjima odgoja kao što i u upotrebi odgojnih sredstava. Njihovo vladanje u ćudorednom i religioznom pogledu upada djetetu u oči, pa je i na tom području potreban sklad i jedinstvo. Zato mješoviti barkovi ne odgovaraju tom zahtjevu harmonije u obiteljskom odgoju.

3. Razvijeni i zamršeni današnji kulturni život, teške brige za materijalni opstanak mnogim roditeljina onemogućuju, da se potpuno posvete odgoju djece. Stoga takovi roditelji moraju svoju odgajateljsku vlast prenijeti na odgojne zavode i institucije. Razumije se da im je u takvom slučaju dužnost da budu u uskoj veži sa zvaničnim odgajateljima kojima su djecu povjerili, te da se brinu da ih djeca poštuju.

§ 7. Država kao nosilac odgojne vlasti i kao odgojni faktor.

1. Iz činjenice da je država nužna zajednica koju zahtijeva socijalna čovječja narav, slijedi, da država ima pravo na vršenje ovog prirodnog zadatka. A među osnovne državne zadać e spada i to da provede sistemtsko tjelesno jačanje svoje mladosti da bude sposobna za obranu državе. Država je nadalje dužna da svojim državljanima pruži potrebno osnovno poznavanje državljanskih dužnosti te da ih usposobi za izvršivanje tih državljanskih dužnosti. Ta državljasnka odgoja mora biti u skladu s ćudorednim zakonom. Konačno, država se mora brinuti da se mlade generacije stručno osposobe za vršenje službe od kojih dobivaju svoje životno izdržavanje.

Odgojni zadatak može država vršiti ili tako da, putem mnogih pravnih i samoupravnih jedinica(općina, banovina), nadžire odgojni rad roditelja, dotično njihovih zamjenika(skrbnika, kumova), ili podizanjem odgojnih ustanova u zajednici s drugim nosiocima odgojne vlasti ili u vlastitoj upravi. Moderna država je vrlo razgranala ovakav način odgojnog rada. On može biti samo onda plodonosan, ako država pri tom poštuje prirodna prava drugih nosilaca odgojne vlasti(obitelji, crkve,.

2.Država sam^a^/kao što i njezini samoupravni organi,u pravom je smislu odgojni faktor.Svojim zakonskim uredbama brigom oko znanosti i umjetnosti,rješavanjem stambenoga pitanja, brigom oko javne ćudorednosti,vojničkim odgojem ona utječe i direktno i indirektno na razvoj mladeži.Očito je da je taj utjecaj u modernoj državi silan i mnogostruk.

Stoga mora država paziti da cijelim svojim djelovanjem promiče odgoj mladeži.Tako će morati mladeži ograničiti pristup u one ustanove koje mogu u svom djelokrugu štetno djelovati na ćudoredni razvoj mladeži.U obzir dolaze ponajprije prisustvovanje sudbenim raspravama,kazališnim i kinematografskim prikazivanjima i zabavištima.

Budući da je država tako moćni odgojni faktor,potrebno je da i svi njezini organi,činovnici,koji direktno ne vrše odgojne funkcije,ne utječu štetno na odgoj mladeži.Stoga ima država pravo zahtijevati od svih svojih činovnika da ne vrše svoje službe u protivnosti s odgojnim zahtjevima,nego da sve odgojne organe pomažu u njihovom radu,dotično da prema potrebi, budu s njima u trajnom kontaktu.To naročito vrijedi za dobrotvorne,sudbene i liječničke državne službenike.

§ 8.Crkva kao nositeljica odgojne vlasti i kao odgojni faktor.

1.Po svom osnovnom zadatku da ljude privodi k vječnom cilju,blaženom gledanju Boga,Crkva je nužno povezana s odgojnim radom.Pače,Crkva je jedino neposredno iz ruku Božjih primila odgojnu vlast nad svim ljudima koji su primili sakramenat krštenja.Ta se odgojna vlast direktno proteže na područje vjere i ćudoreda kao na najviš[illegible] vrednote u hijerarhiji vrednota.Crkva vrši odgojnu vlast putem trostruke službe:svećeničke, učiteljske i pastirske.Njezini su odgojni organi dijelom roditelji,dijelom svećenici i katehisti,Preko svih organa vrši Crkva vjerski i crkveni odgoj u užem smislu riječi(dječja i omladinska pastorizacija ili kateheza).

Budući da obitelj i država imadu prirodno pravo odgajanja,to je potrebno da vjerskocrkveni odgoj bude u uskoj vezi s državljasnkim odgojem.A jer se državljasnki odgoj vrši putem škole,to slijedi,da na školu imade,uz obitelj i državu,i Crkva svoje neotuđivo pravo.Škola je res mixta.Crkva je jasno označila svoja prava na školu u kodeksu kanonskog prava(CK,c. 1372 - 1383),te u enciklici "Repraesentanti in terra"(1929).

Otudas slijedi da i Crkva imade pravo podizati vlastite odgojne i obrazovne zavode u kojima će ispunjavati svoju odgojnu zadaću.Međutim Crkva već kroz stoljeća dijeli svoju odgojnu vlast zajedno s državom upotrebljavajući javne odgojne

zavode za vjersku obuku i odgoj.

To je dakako,moguće u onim državama,koje po svom zakonodavstvu ispovijedaju kršćansku vjeru.Razumije se da zajednička suradnja Crkve i države otešćana u konfesionalno izmiješanim državama.Ali i u njima je ona poželjna i moguća putem javnopravnih konfesionalnih škola.Najveća poteškoća za crkveni odgoj dolazi iz vjerski zapuštenih obitelji ili od ateističkih roditelja.

2.Crkva je svim svojim javnim radom,svojim vanjskim manifestacijama koje su pristupačne omladini važan odgojni fkator.Liturgija,predmeti kulta,crkvena godina,život crkvenih priznavalaca,crkvena umjetnost:pružaju bezbroj prigoda u kojima Crkva nastupa kao odgojni faktor.Prema tome svi crkveni službenici,koji rade kod mladeži,imaju se smatrati kao odgajatelji u užem smislu riječi.Zato kateheti,propovjednici,ispovjednici i vođe duhovnih omladinskih društava moraju posjedovati sve vlastitosti odgajatelja.Ovaj zahtjev proizlazi iz same naravi njihove službe.A svi drugi crkveni službenici koji nastupaju u javnom životu,jesu odgojni faktor i kao takovi treba da se ravnaju po istom pravilu koje vrijedi za državne činovnike,tj.da ne stavljaju zapreke,nego da pomažu rad odgajatelja u strogom smislu riječi.

§ 9.Odgajatelj po zvanju.

1.Odgojna vlast različitih odgajatelja po zvanju (kao što su:kućni učitelj,nastavnik na privatnoj ili javnoj školi,zavodski odgojitelj) ovosi o opsegu odgojnog prava onih kojisu im povjerili odgajateljsku vlast.To su roditelji,država i Crkva.Isto tako je njihova odgojna vlast ovisna o opsegu u kom su primarni nosioci odgojne vlasti izrijekom ili šutke,po priznatom običaju,njima povjerili stanovite odgojne dužnosti.

2.Odgajatelj po zvanju nema onih prednosti koje izviru iz normalnog biološko-sociološkog odnosa između roditelja i djece.Ali zato on ima redovito široku pedagošku izobrazbu, dublji pedagoški interes i u pravilu veću objektivnost.Njegov autoritet u užem smislu riječi,postaje djelotvoran na odgajanika,ako se na prikladana način objasni i ponovno u svijesti odgajanika osvježuje.Cijeli stvarni utjecaj na odjanika ovisi o utisku što ga odgajateljeve fizičke,intelektualne i moralne vlastitosti(nadmoć,ljubešljivost,na nj vrše.Dakako da je taj utjecaj i o solidarnosti roditelja s njegovim radom.Pa,ako se roditelji uklanjaju omalovažavanju i kritici rada odgajatelja po zvanju,osobito u prisutnosti odgajanika,utjecaj će odgajatelja biti znatno veći nego u slučaju kad roditelji osporavaju vrijednost njegovog rada.

Stoga je neophodno potrebno da odgajatelji po zvanju budu u uskom odnosu s roditeljima. Taj se odnos podržaje u kućnim posjetima, roditeljskim sijelima, pismenim izvještajem o radu odgajanika, kao što i redovnim usmenim saobraćajem.

§ 10. Rođaci i družina kao odgajatelji i odgojni faktor.

Rođaci (djed i baka, braća i sestre), i družina (kućni namještenici), i sustanari jesu redovno vrlo utjecajni faktor. Često bilo izrijekom bilo šutke prenosnom vlašću roditelja, postaju pravi odgajatelji. Njihov je utjecaj što ga vrše čitavim vladanjem, na odgajanika to snažniji što su mu bliži, što nadmoćnije, auktoritaivnije nastupaju. Stoga je dužnost roditelja obzirom na ove odgojne faktore mnogostruka:

a) prije svega moraju kod njihovog izbora, osobito kod nastupa družinčadi paziti na njihovu prikladnost da vrše odgojni utjecaj na odgajanika.

b) kad su nekoga primili u kuću, trebaju ga uputiti u svoja odgojna načela i postupak s odgajanikom.

c) često moraju nadzirati utjecaj družinčadi na djecu i djecu ispitivati kako s njima družinčad postupa.

d) nepovoljne nastojati što prije odstraniti, ili njihov zao utjecaj obzirnom poukom svesti na najmanju jeru.

§ 11. Vršnjaci kao odgojni faktor.

Da je saobraćaj s vršnjacima, braćom i rođacima, s drugovima u igri i školi, u odgojnim zavodima, omladinskim društvima od osobite važnosti po svakog odgajanika, nije potrebno napose isticati. Saobraćaj s vršnjacima nenadoknadivi je faktor za razvoj altruističkih i socijalnih osjećaja i kreposti. Dobre i zle vlastitosti vršnjaka prelaze na odgajanika to lakše što su vršnjaci nadmoćniji, simpatičniji i što su češće s njima u saobraćaju.

Zato je potrebno da se roditelji brinu o tom da odgajanik dođe u društvo vršnjaka, osobito prvorođeni i jedinci i kasnorođeni. Ali jednako tako moraju roditelji paziti na izbor i nadzor nad drugovanjem i vršnjacima. Preduvjet te brige jest da štetni utjecaj vršnjaka sasvim uklone ili, ako to nije moguće, da ga imuniziranjem umanje što je više moguće.

O drugovanju i mladenačkom prijateljevanju bit će na drugom mjestu napose govora.

§ 12. Odrasli kao odgojni faktor.

Svim odraslima treba priznati ćudoredno pravo i dužnost da odgojno djeluju na mladež. To se pravo i dužnost osniva na dužnosti koju ima svaki odrasli prema vrednotama. Svaki

je čovjek dužan da pomaže ostvarivanje vrednota,ili barem da ne sprečava druge u tom poslu.Pravo i dužnost odraslih na odgojni utjecaj izvire iz pravo shvaćene ljubavi prema bližnjemu kao što i osjećaj dužnosti i dobro zajednice u koliko time ne ograničuju pravo roditelja na odgoj.

Ali time nije rečeno da odraslima svima pripada i zakonsko pravo na odgojni utjecaj,a još manje dužnost da vrše i vlast kažnjavanja nad mladeži.To im je već stoga,nemoguće priznati što među odraslima ne postoji jednodušnost u osnovnim pitanjima odgoje,da i ne spominjemo da svi odrasli nijesu sposobni ni podesni da vrše takvu vlast.U svakom slučaju odrasli su svojim nastupom pred omladinom važan odgojni faktor.Oni vrše to veći odgojni utjecaj što češće,što više imponirajući i simpatičnije dolaze s njime u vezu.

Stoga je dužnost odraslih:

a)da budu svijesni svog utjecaja na mladež kad su u njezinom društvu.A to znači da imaju veću dužnost da dadu primjer,dotično da se klone sablazni.

b)dužnost je odgajatelja da ojačaju odgajanike od takvih štetnih utjecaja odraslih koji se ne mogu ukloniti,jer ih odgajanici susreću na ulici,u javnim prometima,u cijelom javnom životu.

§ 13 Dom kao odgojni faktor.

Pod domom razumijevamo u prvom redu ono mjesto, dgje dijete redovno boravi. To je takozvana dječja soba (Kinderstube). Ali se također pod domom razumijevaju i sve one prostorije, kamo dijete zalazi i gdje se igra. Prema tomu ubrajamo u dom i sve prostorije stana, stube, balkon, dvorište, i kućni vrt.

U psihološkom pogledu, dom je središte za osjećaje skrovitosti, udobnosti, vlastitog prava, i nepovredivosti po stranzima. Dom je polazna točka za osvajanje vanjskoga svijeta. Dom je zapravo domovina u malom.

Utjecaj doma na tjelesni, duševni i ćudoredni razvoj djeteta je zato tako trajan za čitav život, jer on najprije dolazi i kroz dugo je vrijeme jedini utjecaj, kome je dijete podvrgnuto. Zato on najdublje utječe na ćuvstveni život, pa je upravo temeljan za sav djetinji život. -

Uređaj doma, njegov izbor i njegov položaj treba birati ne samo u smislu higijenskih društvenih i gospodarskih, nego prije svega u duhu odgojnih momenata. U tom smislu, najmanje je, što se mora tražiti, da dom bude slobodan od svega što je tamno, neugodno, cporo, nećudoredno. Stoga treba iz doma ukloniti poslovni promet, gostionicu, iznajmljivanje kreveta takozvanim podstanarima. Napose valja paziti, da boravište maloga djeteta bude, prijazno i živo uređeno, te da mu omogući slobodu kretanja i igranja. Čim više dijete napreduje, treba i dom proširivati. Ali nije dobro, ako se dom često i na velike udaljenosti mijenja, jer to smeta razvoju pravoga domovinskoga smisla. Nadobiteljske vlasti, kao što su Crkva i država, imadu pravo da dječje domove zaštite bilo pomoćnim bilo prisilnim sredstvima od svega, što je nehigijensko i nepedagoško. U tu svrhu mogu se služiti policijom za nadzor stanova, brigom za brojne obitelji, agrarnom reformom kao i kolonizacijom.

§ 14 Priroda kao odgojni faktor.

I tijelo i duša djeteta su u svom razvoju ovisni i to vrlo trajno, od bogatstva, dotično, od siromaštva okolišnog prirodnog carstva, koje ga u djetinstvu okružuje. Poznato je, da klima zavičaja, njegova fauna i flora mnogo utječe na dijete. Zato je ne samo s higijenskog, nego prije svega i pedagoškog gledišta potrebno, da dijete u što većoj mjeri uživa kućni vrt, dječja igrališta, boravak na selu, šetnje i izlete u prirodu.-

§ 15 „Kultura", napose slike, Štampa, Kino, i Radio kao odgojni faktori.

Na odgajanika od rane mladosti utječe, i to postojano i mirno, bezbroj kulturnih činilaca. Oni djelomično napreduju, a djelo-

mično smetaju pravilni odgojni rad. Napose to vrijedi za one ideje i čuvstva i predodžbe,što ih putem štampe i slika ostvaruje današnja kulturna produkcija. Ovamo spadaju: umjetnost,prava i nazovi „umjetnost",kino, radio, kazalište, pa izložbe slika,reklamni oglasi pomoću plakata, kao što i športski i kupališni običaji.

Prema tim pojavama kulture imade odgoja silno tešku i važnu zadaću.

Ta se zadaća može označiti:

1. da prosudi,kako sve te pojave kulture djeluju na razne razvojne periode odgajanika. Pri tome treba imati na umu,da i prava umjetnost može štetno djelovati na neke odgajanike.-
2. One kulturne produkte,koji unapređuju odgojni rad,da upotrebljava u pravilnoj mjeri,da tako ne otupi zdravi smisao za nje.
3. Odgojno štetne utjecaje da odstranjuje od odgajanika,a da zrelije pomalo i pravovremeno imunizira od njihovih štetnih učinaka.-

Pri tome poslu je pojedini odgajatelj u osobitoj mjeri vezan na suradnju države i Crkve i cijeloga društva. Bez njihove suradnje nemoguća mu je borba protiv nemoralnih filmova ili plakata ili štampe. U tu svrhu mora država organizir-ati svoju omladinsku zaštitu.

V. Odgovornost zajednice i odgojni oblici.

§ 1. Osnovne primjedbe i pregled

I.DIO

1. A) Svaki trajni odnos između dvije osobe ki se osniva na zamjeni vrednota zovemo zajednica. Iz ovoga što je prije rečeno o odgoju,vidi se,da je pravi odgoj najprije,u zajednici. Prema tome ovdje ćemo govoriti o zajedničkom odgoju. Ipak se često upotrebljava relacija između pojedinačnog i zajedničkog odgoja te se može uzeti samo u tom smislu ukoliko negdje imamo više odgajanika,a drugdje je samo jedan.

Svaka zajednica zahtijeva od svojih članova stanovite obveze prema cjelini pače može zajednica tražiti od svojih članova neku pripravu prije nego što postanu punovrijedni članovi zajednice. U tom smislu možemo kazati,da je svaka zajednica odgojna zajednica u širem smislu riječi.-

B) Najšire i najvažnije životne zajednice Crkva i država,pretpostavljaju stanoviti odgoj svojih članova. No, zanimljivo je da baš te zajednice radi svoje širine ne mogu same direktno

vršiti odgojni utjecaj, nego stvaraju uže odgojne zajednice preko kojih odgajaju svoje članove.

Jedina obitelj kao prirodna odgojna zajednica i prema njoj uređeni odgojni zavodi mogu neposredno djelovati i kao odgojne institucije.

C) U daljnjem razmatranju treba imati pred očima da li odgoji zajednicaimaju isključivo svrhu odgajanja, ili pored te svrhe imaju i druge svrhe, te kako se te svrhe odnose prema odgojnoj svrsi. Na temelju toga možemo razlikovati čiste i mješovite odgojne zajednice. Samo čiste odgojne zajednice mogu ostvarivati sve pedagoške zahtjeve. Ostale odgojne zajednice mogu ih ostvariti samo u okviru posebnih svrha zbog kojih postoje.

2. Prema tome zajednice u kojima se vrši odgoj daju okvir cijelom odgojnom radu. Što više one i unutarnjim načinom modificiraju odgojna sredstva i odgojne metode. Zato možemo govoriti o odgojnim oblicima, o prednostima i slabim stranama pojedinih odgojnih oblika.

Kod prosuđivanja vrijednosti pojedinih odgojnih oblika treba upozoriti da se sociološke dimenzije odgojnih zajednica ne smiju jednostrano prosuđivati s obzirom na njihovu pedagošku djelotvornost rada.

a/Veličina zajednice izgleda na prvi pogled da stoji u obratnom odnosu s odgojnom djelotvornošću zajednice. Čini se naime da je u takvoj zajednici teži odgojni utjecaj između odgojatelja i odgajanika. Nadalje izgleda da u velikoj zajednici odgajenik može teže proživjeti i doživjeti glavne ciljeve radi kojih postoji ta zajednica. A po drugoj strani znamo da je potreban to veći broj odgojnih faktora u zajednici što više članova ima zajednica.

b/ Mnogostrukost zadaće pojedine zajednice također izgleda da je u obratnom odnosu s njenom odgojnom djelotvarnošću. Jer što više ima zadataka pojedina zajednica to izgleda da je odgojni zadatak sužen pa se tu može posvetiti manje vremena i manje sredstava. S druge strane pak pokazuje iskustvo, da je uski odgojni djelokrug skopčan s pogibljima za samostalni razvoj odgajanika, jer laganozapaža stalni odgajateljski nadzor i to ga sasvim prirodno smeta.

Ove prividne opreke mogu se dobrim dijelom u praksi tako ukloniti da se uzmu u obzir i razne faze odgajenika kao i to da odgajenik sukcesivno prelazi iz jedne odgojne zajednice u drugu. Svakako iskustvo pokazuje da imaju prednost pluralni odgojni oblici, kao što i prirodni oblik pred umjetnim.

II. DIO

Obzirom na oblike odgojnih forma možemo uzeti u obzir o-

ve momente.

a/obzirom na razlog postanka imamo prirodne i umjetne oblike:

prirodni:obitelj, drugarstvo,prijateljstvo,

umjetni: škola i slične ustanove.

b/obzirom na broj:pojedinačne i pluralne oblike;pr.obitelj s jednim i s više djece.

c/obzirom na vrstu pitomaca: moralne i pomoćne zavode prema tome da li se radi o fizičkim ili duševno abnormalnim odgojenicima. d/obzirom na opseg odgoje: totalne i djelomične odgojne oblike.

e/obzirom na pravi položaj vrsta odgojnog zavoda: privatni i javni odgojni zavodi,po tome da li imaju privatni ili javni pravni karakter.

U daljnjem toku raspravljanja nemamo namjere da pojedine odgojne oblike potpuno obuhvatimo u njihovoj odgojnoj djelatnosti. Ograničiti ćemo se na to da istaknemo pozitivne i negativne uvjete njihova rada zato moramo:

1,da teoretski objasnimo njihovu pedagošku vrijednost;

2.da postavimo uvjete za izbor pojedinih oblika ako takav postane potreban

3. da istaknemo modifikacije odgojnih sredstava i metoda ukoliko ih uvjetuje sama narav tih odgojnih oblika.

Kod raspravljanja držaćemo se vremenskog redosljeda kako one u životu redovno slijede.

§2 Obiteljski odgoj.

1.a) Obiteljnije isključiva odgojna zajednica. Ona je zapravo prastanica svega zajedničkog života, tj. života narodnoga, državnoga i ekonomskoga. Kad mirno i trijezno prosuđujemo sve pozitivne i negativne uvjete obiteljskoga odgoja onda možemo kazati da je obitelj za normalnu djecu do sedme godine najbolji odgojni oblik koji treba poslije sedme godine nadopuniti školskim o-gojem. To vrijedi samo ako pretpostavimo da u obitelji vlada prirodni i uređeni život. Da su roditelji trijezni i svijesni, da obitelj ima više,djece i da je obiteljski dom doista velik i higijenski prikladan.

Ako čisto teoretski promatramo, a da se ne obaziremo na rezultate što nam ih daje povijest i današnje iskustvo, možemo kazati, da obiteljski odgoj ima ove pozitivne strane ;

aa. broj odgajanika u obitelji omogućuje prvotnu individualnu brigu za svakog odgajanika;

bb. omogućuje laki nadzor nad okolinom u kojoj se dijete kreče;

cc. u obitelji se skladno popunjuje muške i ženska strane ljudske naravi, tako se kod odgajanika izjednačuju duševne i tjelesne sposobnosti. Očinstvo unosi u obiteljsku odgoju brigu za pravilan ekonomski razvoj, poznavanje vremena i njegovih zahtjeva. Majčinstvo pak utjelovljuje toplinu i dobrotu. Nosilac je nježne brige i puna je razumijevanja za tjelesne i duševne potrebe djeteta. Majčinstvo oživljuje dom i čini ga središtem kulturnoga zbivanja.

dd. Život u obitelji je neizvještaćena zbilja jer je ona najmanji društveni, gospodarski, kulturni i vjerski organizam, i time upravo pruža najbolju priliku da se u djetetu razviju soijalni osjećaji, poznavanje socijalne strukture života kao što i socijalne kreposti.

ee. U obitelji su roditelji djeci duševno i tjelesno najbliži, pa stoga imadu po prirodi najbolje poznavanje vlastitosti djetinje duše, pa zato se mogu najlaganije uživjeti u njihovu duševnost. Roditelji po prirodi imadu također i najveću ljubav prema djeci i najveći interes da djeca budu valjano odgojena. Zbog toga roditelji imadu najveći subjektivni i objektivni autoritet kod djece.

Sve te prednosti vrijede za obitelj u strogom smislu riječi (za rođenu obitelj) kao što i za odgoj u adoptivnim obiteljima.

b) Slabe strane obiteljskog odgoja takove su naravi, da nisu nužno i bitno s njime povezane, one su akcidentalne. Danas su te manjkavosti obiteljskog odgoja vrlo česte uslijed teških ekonomskih prilika i moralne razvratnosti današnjega vremena. One potječu uglavnom iz slabog odnosa roditelja, iz prevelike takozvane sv. ljubavi prema djeci koja dovodi na jednoj strani do pretjeranosti, a na drugoj strani joj manjka pedagoški takt i uviđavnost, jer se vrlo lako povodi samo za čuvstvenim raspoloženjima.

2. Ako su obiteljske prilike rastovane te iz daleka zaostaju za barem kako tako idealnim prilikama u pitanju odgoja, onda je potrebno, prije svega poraditi na tomu, da se obiteljske prilike poboljšaju. Ako je to nemoguće bilo stoga što je obitelj doživjela matêrijalni slom ili je zapala u moralnu krizu koja je dovela do otuđenja roditelja ili do rastave roditelja ili da su roditelji umrli, potrebno je, u svim tim slučajevima dijete ispod sedme godine dati u koju drugu obitelj, na opskrbu i odgoj, a djecu iznad sedme godine u koji odgojni zavod.

Od početka drugoga septenara svaka obitelj treba imati nadopune i proširenja u pogledu poučavanja kao i što i u pogledu društvenog saobraćaja djeteta. To se postizava nekakvim školovanjem.

§ 3 Dječji zavodi i dječji vrtići.

Jedan i drugi odgojni oblik nije isključivo odgojan nego služi u drugim ciljevima. Najčešće su to socijalni higijenski ciljevi ili ekonomska pomoć obitelji.

I

Pedagoški uređeni i vođeni dječji zavodi su: dječji vrtići (pjestovalište), pružaju djetetu prije redovnog školovanja priliku za pravilan razvoj kretanja, igranja, zabave i dječjeg učenja. Sve to postizavaju tako, da skupljaju djecu u zdravim higijenskim prostorijama, da ih grupiraju u manje grupe prema stadiju njihova duševnog razvoja i da ih stalno nadziru.

Prednosti su njihove ove:

1. Proširuju obiteljski dom i pružaju saobraćaj s vršnjacima koje dijete u obitelji nema.

2. Time potiču u većoj mjeri razvoj osjeta, govora, mogućnost izražavanja, kao što i socijalne i društvene osjećaje i kreposti.

3. Daju često puta potrebnu korekturu prevelike raznježenosti dotično prevelikoj zatvorenosti i bojažljivosti.

4. Vrlo često daju mogućnost pravilnijeg i zdravijeg tjelesnog razvoja, ako su dobro higijenski uređeni.

Negativne strane se pokazuju kod tih zavoda ako su nehigijenski i ne pedagoški uređeni, to jest ako su djeca u velikim grupama i ako su nepedagoški vođena, to biva ako se djeci daju velike lekcije napamet naučiti tako, da zasjecaju u školski rad.

II

Poterebni su dječji zavodi:

a/ ako dijete nema u obitelji vršnjaka s kojim bi moglo doći do saobraćaja;

b/ Ako su djeca izvrgnuta okolini bilo što, obitelj ekonomski slabo stoji ili ne može pružati nadzor.

Dječji vrtići (skloništa) u koje svrštavaju djecu koja su školski obvezanici treba više brige toj djeci i njihovoj duševnoj zrelosti više slobode.

Dječji odgojni zavodi su samo nadopuna obiteljskog odgoja. Odgojitelji trebaju saradnje s roditeljima.

A da kod ustanove dječjeg odgoja prevlađuju socialno, pedagoška gledišta, potrebno je da svaki odgojni tip ima pravila.

III

Dvorski odgoj: razumjeva se dvorskih odgajatelja gubernenta.

Karakteristike: Jedan ili dva odgajatelja na jednog odgajanika.

Predmeti: 1) Označuje dobro i detaljno poznavanje odga-

janika. 2) Vlada veća harmonija.

Te prednosti otpadaju jer se ti odgojitelji često mijenjaju, ili su se roditelji miješali u rad ogojitelja i tako se dolazilo do nesuglasica između roditelja i odgajatelja.

Slabe strane: leže u samoj naravi.

1. Prevelika ovisnost odgajanika od odgajatelja.

2. Neprirodno i dugo izliranje od zajedničkog života koji donosi sa sobom tupost.

3. Veliku nesamostalnost odgajanika.

Taj tip se može preporučiti ako su roditelji spričeni dužnošću, a nemoguće je slati djecu u dječje vrtiće.

U svakom slučaju da može taj tip imati uspjeha traži se:

a/ jasna načela......

b/ da stoji u vezi s roditeljima da ih obavještavaju o napretku djeteta.

c/ da ne bude česte promjene kod odgajatelja.

IV

Zavodski odgoj

Uvod., Krivo je shvaćanje da su zavodi produkt slabih prilika vremena. Protivi se tome činjenica, povijest nam govori da se sav odgoj vršen kroz ovaj odgojni oblik :samostanske, biskupske škole, vladarske itd.

Danas je naročito razvijem zavodski odgoj pa se njime bavi pedagogika zavoda. Ona pak promatra sredstva koja se upotrebljavaju kod raznih tipova zavoda.

Danas razlikujemo dva tipa odgojnih zavoda.

1. Veliki odgojni zavodi po sistemu koridora. Taj tip vlada ovim stoljećem a gotovo odgovara tradiciji i sastoji se u tome da su odgajanici smješteni u veće dvorane te se u njima posvećuju jednakom odgojnom radu. Taj sistem usvaja disciplinu, a odnos između odgajatelja i odgajanika se temelji na poštivanju autoriteta. Taj tip danas daje odgojne odlične rezultate.

2. Moderni sistem obiteljskih domova. Taj sistem nastoji udesiti odgoj u smislu obiteljskog života tj. manje grupe. Osnovan je na prijateljskom odnosu između odgajatelja i odgajanika. Vlada veća sloboda. Taj sistem nalazimo ostvaren kotažima (cotage) tj. dom od 10 - 20 pitomaca i u velikim obiteljskim domovima razdijeljeni po koridorima ili pavilionima razdijeljeni u manje grupe. Na čelu je ili bračni par ili neženjen odgajatelj. Taj sistem su započeli njemački protestanti, taj je štetan ako provodi coedukacije.

Tu ubrajamo sirotišta, penzionate, študijske internate, sjemeništa, dječje kolonije i ferijalne logore.

Značajke zavodskog odgoja

1. Svi odgojni zavodi imaju s obzirom na metodu ove značajke:

a) U njima prevladava pluralni odgoj, odgajanici potječu iz različnih obitelji i razlikuju se individualnošću, dobi, socialnim položajem itd.

b)odgajatelji su pozvani po zvanju bez krvnog odnosa s odgajanicima da ih odgajaju. Manji je stupanj odgoja na obitelji.-

c) Budući je duh zajednice i discipline veći nego u obitelji to je na strani odgajanika i odgajatelja odnos s obzirom na odgojni rad, dstoga dolazi do napetosti između odgajanika i odgajatelja.

2. Poteškoće u odgojnim zavodima dolaze iz ovih razloga:

a) Velike razlike u individualitetu koje potječu iz razlike socijalnih krugova iz kojih dolaze odgajanici te je najveća poteškoća da iz svih odgajanika stvore jedno tijelo.

b) Veliki broj odgajanika otešćava individualni odgoj kod odgajanika.

c) Kod odgajatelja fali dublje poznavanje individualiteta kod odgajanika, spoznavanje njihove duše.

d) Česta izmjena odgajanika koja se svake godine vrši usporava razvoj različnih individualiteta, očituje se pomanjkanje socijalnih i altruističkih stepena.

e) Štetni utjecaj zlih na dobre.-

f) Slabe strane psihološke mase (veća sugestivnost, stav obrane odgajanika prema odgajatelju, krivo shvaćanje kolegijalnosti, stvara poteškoće odgajatelju da može voditi odgajatelja.).

g) Kućni red dovodi do toga da ga vrše mehanički, s tim strada unutarnji razvoj odgajanika.-

h) Odgajanici nemaju uvida u ekonomsko uzdržavanje zavoda, ništa ne doprinose za napredak zavoda, odatle dolazi u životu do nepraktičnosti i stavljaju na okolinu velike zahtjeve.

Kod privatnih zavoda dolazi ekonomski momenat, a kod državnih zavoda smeta vlast odgajatelju na odgajanika i birokracija kao i financijske borbe da se što više zaradi.

3. Nasuprot tih poteškoća stoje i prednosti koje ima zavodski odgoj a koje proistječu iz same naravi ili se dadu postići. To su:

a) Miješanje pitomaca, raznih karaktera, proširenje duševnog vidokruga, upoznavanje ljudi;-

b) Veća životna zajednica omogućuje razvoj socijalnih kreposti, vlastitosti;

c) Stroži red utvrđuje karakter odgajanika i čuva ih od razmaženosti;

d) Odgajatelji su slobodni od nastranosti koje proistječu iz krvne veze, redovito su pedag. spremni na rad.

e) Cijeli zavodski odgoj je usmjeren zato je čitava okolina tako udešena da odgojno djeluje.-

f) U slučaju da je odgoj od školskog rada odijeljen, treba nastojati da bude veza između odgajatelja i nastavnika (ako nije već veza između odgajatelja)

II

Najvažniji zahtjevi za odgoj i duh zavoda.

a) Treba unapređivati obiteljski duh, svježinu i veselje

b) Kućni red da se ograniči na ono što je ostvarivo, da ne bude svrha sama sebi, nego sredstvo za udobniji život u zavodu.

c) Upoznati pitomce s duhom zavoda i disciplinu im približiti i dati motive radi kojih vrše.

d) Dati im uvid u ekonomske prilike zavoda, da sami sebe dvore, da se upoznaju s ekonomskom stranom.

e) S napredkom u dobi valja odgajanicima dati veću slobodu i samoupravu,

f) Ako se zavod odijeli od škole, trebaju odgajatelji sudjelovati s profesorima s obzirom na odgoj.

Za svaki odgoj vrijedi ovo : Bona culina bona disciplina.

Uzevši pozitivne i negativne strane zavodskog odgoja on je nadopuna koja ne može potpuno zamijeniti dobar, a još manje obiteljski odgoj, ipak zavod nije neko nužno zlo kod odgajanika iznad 10 godina koji nisu imali dobar obiteljski odgoj. Kod patoloških odgajanika je on dobar odgoj. Zvanje koje traži veću disciplinu i ćudorednost moraju započeti s nastavom i privikivanjem u kreposti u tom zvanju potrebne. U tom slučaju odgojni zavod nadmašuje obiteljski odgoj.

§ 6 Školski odgoj

Pod školom razumijevamo zavod koji istovremeno daje obuku većem broju odgajanika. Ona je prava odgojna velesila i zato svaka vrsta škole ima svoje odgojne zadatke.

Prema svrsi razlikujemo:

1. Odgojne, 2. Stručne, 3. Znanstvene

1. Odgojne su one gdje se daje prvenstveno odgoj makar se daju prednosti odgoji (osnovne i srednje)

2. Stručne imaju zadatak za neko određeno zvanje: zanatske, trgovačke.

3. Naučne ili znanstvene daju znanstvenu izobrazbu (univerza).

I. Pozitivne strane školskog odgoja:

a/ Škola proširuje duševnu okolinu odgajanika i daje priliku da se vježba i da se odgajanik sasvim posveti učenju.

b/ Škola privikava na red i točnost jer ga svojom rasporedom i redom sili, veže na stanovitu koncentraciju u tome danu, za-

tim proširuje intelekt i prirođenu sposobnost odgajanika.

II. Negativne strane školskog odgoja:

Pored često puta nehigijenskih prilika, preveliki broj učenika sprečava odgoj pojedinih individua; suučenici mogu iskvariti odgoj time što daju tom razredu. Osim toga i ulica i prevozna sredstva mogu štetno djelovati na školske obveznike. Jednaka umjerenost u prosuđivanju učenika dovodi do toga da nadareniji, nemaju prilike da se razviju u razredu gdje ima slabih učenika.

Uzevši pozitivne i negativne strane odgoja možemo kazati da je valjano uređena i pedagoški vođena škola važna i danas kod djece iznad deset godina, nužna nadopuna obiteljskog odgoja. Škola nadmašuje pojedinačnu obuku.

Zahtjevi za valjano uređenu pedagošku školu osim onih što postavlja didakrika, higijena.

Svi nastavnici i građa moraju biti u harmoniji da u istom pravcu djeluju na odgajanike da su svi nastavnici, složni u nazoru na život i svijet da se u tome podudaraju s kućom. Kod male djece mora biti samo jedan odgajatelj, razredi da budu maleni da se može razviti individualni odgoj. Disciplima mora imati obzira na razvoj da prema tome kod manjih bude stroža dok kod starijih blaža.

Treba lučiti spolove i odijelito im davati odgoj od deset godina dalje.

Škola mora da dade razvoj prema stepenu nadarenosti i da im dade priliku da razviju svoje vlastitosti. Škola mora stajati u vezi s ostalim odgojnim institucijama (obitelj, zavod, društvo). Ako obiteljski odgoj nije pružio dosta prilike za upoznavanje gospodarskog i ručnog rada treba da to nadoknadi škola.

§ 7 Omladinsko društvo kao odgojna forma

Poratno vrijeme poznaje razvijene omladinske pokrete (Jugendbewegung). Oni su nastali kao reakcija mladih generacija na ustaljene forme života i išli su za tim da stvare novo shvaćanje života.

Kako omladinsko društvo kao odgojna forma djeluje u odgojnom smislu? Valja spomenuti da omladinski pokreti nisu bili bez preteča. Razne vrste đačkih i akademskih organizacija koje su pred više decenija postojale smijemo smatrati pretečama omladinskih pokreta. Crkva je nastojala te omladinske pokrete uključiti u svoju katoličku akciju davši im bitnu oznaku ovisnost o hijerarhiji. Naša se razmatranja odnose na omladinska društva kako su ih formulirali omladinski pokreti. Ono što treba pretpostaviti vrijedi i za sam omladinski pokret katoličke akcije.

Zajedničke oznake omladinskog pokreta jesu:

a/ sloboda napuštanje i izlaske iz društva;

b/ autonomija i samouprava društva unutar saveza (daju sa-

mi pravila i direktive za rad) i

c/ savjetovanje starijih pouzdanika . Odgojni utjecaj što ga omladinsko društvo vrši dolazi do izražaja:

1. Razvija se smisao za zajednicu što pojedince veže na zajednicu preko pravila i zaključaka stvorenih na zajedničkim sastancima.,

2. Razvija se svijest odgovornosti što se pruža prilikom biranja društvenih funkcionera, a ovi nose odgovornost cjelini i društvenom članovima.

3. Omladinsko društvo pruža izvanjsko vanjsko vladanje zbog svijesti što ga veže na pravila društva koje kontroliraju društveni članovi. Zajednički nastupi u javnosti, pripadnost zajednici.

Nepovoljni utjecaj kod društava opaža se u tom da društveni članovi otklanjaju pažnju od vršenja đaleških, obiteljskih dužnosti. Vrlo često svojim zahtjevima odstranjuje utjecaj drugih odgojnih zajednica: obitelj, škola, radionice. Negativno je djelovanje što često pretjerivaju u svjesti o svojoj velikoj vrijednosti koja ide tako daleko da negira pravo utjecaja autoriteta nužnih zajednica. Konačno vanjskim nastupima, natjecanja srodnih organizacija prebacuju na vanjsko polje. Postaju zadrti članovi svoje organizacije, ne priznavajući ostalim pravo na opstojnost.

Dobro pedagoški vođeno omladinsko društvo je za dobu od 15 - 20 godina poželjni odgojni oblik i potreban kao prirodni prelaz od obiteljskog stručnog do samoodgoja.

Da pak to postigne treba da ispuni pedagoške zadatke.

1. Njegov temelj i cilj da je idealan, a da se ne ograđuje na šport i zabavu.

2. Da je među članovima raspodijeljeno po dobi, vjeri, zvanju, spolu.

3. Samouprava tih društava da računa sa razvojnim fazama; što su članovi stariji, treba da imaju veću samoupravu.

4. Stariji savjetnici da imaju pedagoške sposobnosti i prirodni utjecaj na mladež.

5. Da društvo stoji u vezi s ostalim odgojnim zajednicama.

Za bolji uspjeh rada potrebni su domovi da se članovi odmore za svoj rad.

§ 8 Vojnički odgoj

Pod njim razumjevamo vojničku službu što je mora svaki izvršiti po pozitivnom državnom zakonu. Vojska je jedna od nužnih pedagoških odgojnih sredstava, jer bi mogla mnogo doprinijeti na odgoju koje neprestano utječu na sigurnost države i državnog odgoja. U pedagoškom smislu može vojska povoljno djelovati.

1. Što jača tjelesnu okretnost i držanje utvrđuje i razvija jakost volje u stanovitom pravcu.

2. Ona daje vanjsko držanje ,privikava na red i disciplinu.

3. Razvija socijalne državljanske osjećaje,ako sav rad nastoji motivirati.

4. Razvije osjećaj auktoriteta i prikladnog vladanja prema auktoritetu.

5. Razvija osjećaj časti i dužnosti.

Negativne strane vojničkog odgoja nisu nužne,ali se često javljaju.

1. Ćudoredno slabiji elementi zlo djeluju na učvršćene elemente.

2, Duh mase slabi ćudoredni i religiozni život.

3. Disciplina koja računa s kaznom kao s sredstvom odgoja gubi svako poštivanje auktoriteta i gubi se u vanjskom pokoravanju, koje je spojeno s anarhizmom.

4. Vojnički poziv odalečuje veliki dio pripadnika od rada u njihovim zvanjima.

Da se uklone ove slabe strane vojničkog odgoja potrebno je:

a) Da vojničke starješine imadu u dostatnoj mjeri pedagoške sposobnosti.

b) Da se disciplina koja se temelji na strahu i kazni nadopuni religiozno ćudorednim motivima i tako podigne njezina visina.

VI

Odgojna sredstva

§1.Pregled i temeljni pojmovi

U najširem smislu razumijevamo pod odgojnim sredstvima djelovanje odgajatelja koji vrši osnovne funkcije. Treba da pobudi sposobnosti i dispozicije odgajanika. Danas razumijevamo djelovanje odgajanika ukoliko je to djelovanje sredstvo da se njime razviju trajne dispozicije koje zovemo odgojnim vrednotama.

U prvu vrstu od sredstava ubrajamo:

1, Uređenje ili red,zaposlenje,nadzor.

2, Primjer i sistematska pouka

3. Naputak i zapovijed,odredba i zabrana,opomena,savjet.

U drugu vrstu ubrajamo:

1.Igre, rad,šport,natjecanje,samovlada sve su to redovna odgojna sredstva.

2. Izvanredna sredstva su:nagrade i kazne.

Jedna i druga vrst odgojnih sredstava se pojmovno ne razlikuju,nego u stvari. U životu su često usko povezane da se odno-

se međusobno kao podražaj i reakcija. Kod nabrajanja se služimo vremenskim redosljedom.

S teoretskog gledišta treba promatrati s tri gledišta:

a/ S psihološkog gledišta kako djeluju na dušu, kako mladi čovjek na njih reagira,

b/ Pod etičkim ukoliko su predmet dopustljivosti ili nedopustljivosti.

c/ Promatramo ili pod pedagoškim vidom nastojeći ustanoviti načela kaka treba upotrebljavati kod pojedinačnog i kolektivnog odgoja. U praksi su često povezana; treba paziti na učinke koje donose.

§2 Privikavanje

Privikavanje u užem smislu, riječi: Teoretski se može razlikovati privikivanje i odvikivanje. U stvarnosti su to vrlo usko povezane činjenice.

Privikivanje se postiže putem ponavljanja reakcija koje se istovremeno istim sadržajem obnavljaju. Najraniji oblik je red ili, uređenje životnih pojava kao što su spavanje, počinak, rad, igra itd.- Tako da se ta životna obnavljanja vrše stalnim redom. Probuđuje se memoriranje na ta djelovanja. Red, je odgajaniku nametnut izvana, kasnije on se dragovoljno priučava .

U prvom početku red se odnosi na nagonski život, pa se mora provoditi po higijenskim propisima. Ipak on ima odgojnu vrijednost, jer red

a) čuva odgoj od jednostranosti i excesa u nagonskom životu
b) olakšava nagonsko svladavanje u smislu higijenskog odgoja.
c) Stoga, instinktivno svladavanje nagona olakšava odgoj volje.-

Osobito je važno otvrdnuće kojim odgajatelj nastoji da podigne fizičku otpornu snagu odgajanika prema vanjskim utjecajima. Taj se pojam uzima u fizološko-higijenskom smislu. Sva sredstva za otvrdnuća djeluju u tom pravcu da se odgajanik .... imda u sebi razvija hrabrost i postojanost. Samo po sebi je jasno da se kod upotrebe sredstava valja obraćati na individualitet odgajanika. Ispočetka se sva sredatva nameću izvana odgajaniku, a kasnije ih on kao usvojene nauke prihvaća kao valstite vrednote. To se postizava time da im se protumači smisao i zadatak tih sredstava. Polazi se od vanjskog k unutarnjem životnom redu. Najbolji način privikivanja stoji u tome da se odgajanik privikne na kućni red koji treba biti obrazložen da odgajatelj upozna sve njegove dobre strane, da ga mogu primiti, da ga vrše. Ako se odgajanik suprotstavi na red onda je najbolje da započetog drugog septenara upozori na to da dragovoljno vrši red, ako neće da vrši onda se može primijeniti i

fizička sila. Ona sprečava razvoj negativnih vlastitosti. Kod cijelog posla kod privikivanja traži se jednodušnost kod odgajatelja.

§ 3. Pedagoško zaposljenje.

Odgojno zaposljenje je uređenje nagona za kretnju. Ide se za tim da njegove tjelesne sile ne zakržljave. U svakom slučaju ga čuva od besposlice . Odgajaniku se pružaju prilike za jednostavne kretnje koje se kasnije popunjavaju sa nekim radom. Treba biti promjena da se sile izmjenjuju i da se tjelesne sile odmore. Postepeno treba ići za tim da se uposle duševne sile.

A. Igra je smišljeno djelovanje tjelesno i duševno s svrhom da se nalazi u veselju. Razlikujemo:

a) Samo duševne ili tjelesne sile
b) Pojedinac ili više
c) Sprave s kojim se igra
d) Da li vrši u sobi ili u prostoru.

Pedagoška vrijednost igre

a/ Pored zdravstvene ima i odgojnu vrijednost.
1, Čuva od besposlice.
2, Razveseljuje odgajanika što uklanja žalost.
3, Razvija tjelesne i duševne sile
4, Da vrši kreposti društvenog života.
5. Da odgajatelj upozna individuum odgajanika;

b/ Igra je vrijednija što upotrebljava više sila, manje je vrijedna pedagoški ona koja upotrebljava manje sila. Štetnaje ako pruža priliku za razvoj strasti. Dobre igre znače i dobru disciplinu.

c/ Pedagoška uporaba igara . Igre treba promicati time što odgajatelj pruža priliku za igru, što nabavlja sredstva i sam sudjeljuje kod nje. U naravi je igre da se ona ne nameće, nego ona sama primamljuje odgajanike. Odgajanici znaju sredstva i načine igara, a što više znaju odjanici čuvati same stvari koje upotrebljavaju.

B. Rad je vanjskim okolnostima ili samim izborom djelovanje koje ide za tim da ostvari nametnute svrhe . Kod rada nastoji se postići cilj, a kod igre veselje
Nije razlika u tome što je rad nametnut ili što ga prate neugodna ćuvstva. Poznamo i t zv. zabavni rad " ludendo discimus" u kojem se očituje i veselje. Inače samo po sebi: igra i rad pojmovno se isključuju.

Vrst rada: Kao što kod igre tako isto razlikujemo i vrste rada.

ODGOJNA VRIJEDNOSZ RADA

Rad je najvažnije odgojno sredstvo koje mora na koncu prvog septenara da zauzme prvi položaj. Osim gospodarskih i zdravstvenih pred-

nosti rad je preduvjet za hatmonijski razvoj. Rad razvija osjećaj dužnosti, veselja u zvanju i ozbiljno shvaćanje života. Odgojna vrijednost rada raste to više što više duševnih i tjelesnih sila uposluje i što više pruža samostalnosti. U okvir staleške izobrazbe spada da dade pouku kako će se pojedine vrste rada obavljati.

Iz čisto odgojnih razloga treba u dnevni red odgajanika uvrstiti i (dnevni) rad. U tim su prilikama od vrlo velike vrijednosti poslovi koje odgajanik vrši na samom sebi. Osim toga veliku odgojnu vrijednost ima i to da odgajanik sam vrši poslove koji su potrebni za dobro stanje kuće.

METODIČKI POSTUPAK KOD RADA TRAŽI:

1. da rad bude primjeren duševnim i tjelesnim silama odgajanika.
2. da bude spreman, pomno određen i dovoljno motiviran
3. da bude točno i dobro izvršen, i zato je potrebna naknadna kontrola. Novčana plaća nije potrebna prije nego životno dozori i uđe u život.

SPORT oliko ga razlikujemo od igre, znači: sve vrste tjelesnih vježba koje vodi želja da se njima postigne maksimum tjelesnog odgoja. Danas već neka vrsta sabiranja imaju karakter sporta.

Tašta volja za prvenstvom krije u sebi pogibelj. Dolaze pogiblji za zdravlje zbog pretjerivanja. U duševnom, religioznom i ćudorednom pogledu postoji opasnost da se sve te dužnosti zapostave sportskim vježbama.

Pozitivne strane sporta: Koliko promiće zdravlje, sabranost duha, razvija jakost volje, vezane su više na samu narav tih kretnja i vježbi nego na njihov sportski karakter. Stoga treba kod sporta paziti i na to da odgajanici imadu priliku baviti se sportom prilagođenim njihovoj dobi i spolu. Treba se čuvati pretjeranosti. S obzirom na sve te momente, nije uputno djeci ispod sedme godine pružati prigodu za sport. Do konca drugog septenara mora biti sportsko natjecanje pod stalnim nadzorom.

NADZOR I PREVENTIVNI ODGOJ

1. Ne stoji tvrdnja nekih odgajatelja da je nadzor najvažnije odgojno sredstvo. Nadzor kod fizičke prisutnosti kod većeg broja odgajanika jest jedno potrebno odgojno sredstvo. Istina je ono sadrži u sebi mnogo neugodnosti. Očito što imade ne samo odgojnu nego i obskrbnu i zdravstvenu svrhu. Sa psihološkog gledišta možemo kazati da nadzor djeluje vrlo različito na odgajanike. Ovisi o dobi, mentalitetu i utisku što ga odgajatelj vrši na odgajanika. Prema svemu tomu nadzor djeluje na neke odgajanike tako da ih smiruje, potiče ih da razvijaju svoje sile; druge pak ozlovoljuje, sprečava ih u radu; čini da se zatvaraju u sebe, osobito u kasnijim godinama. Kod svega toga dolaze u obzir

i sami odgajatelji i njihovo različito držanje kod odgajanja.

Valjani pedagoški nadzor imade više svrha. Tako 1. odstranjuje svih štetnih nutarnjih i vanjskih utjecaja koja sam odgajanik ne može ukloniti.

2. Sačuvanje od krivih i nastranih pojava razvoja.

3. Osiguranje da budu izvršene pedagoške odredbe, mjere.

4. Studij individualiteta pojedinog odgajanika kao što i duh veće skupine odgajanika. Kraj svega toga pridolazi kao neotklonjivi učinak nadzora koji stoji u tome da odgajatelj zapaža pogreške koje treba odstraniti.

Predmet pedagoškog nadzora je sve ono št spada u opseg odgoja. To može biti i posmeni saobraćaj (sa roditeljima),ako je to naročito utanačeno s roditeljima. Izvanredni nadzor treba uvijek odgajaniku obrazložiti da ga krivo ne shvati. Odgajatelj mora biti vrlo oprezan kad na temelju svoga opažanja izriče sud o valjanosti odgajanika. U tu je svrhu potreban i bliži kontakt s odgajanikom. Najprirodniji oblik nadzora jest neprisiljen,nenametnut,spontani,zajednički život u svim pojavama što ga odgajatelj provodi s odgajanikom.

U istom omjeru kako se odgajanik duševno razvija,treba da se umanjuje i opeg nadzora, pretpostavivši da su odgajanici sposobni da sami sebe nadziru. nikada pak ne smije sasvim prestati odgojni nadzor. Svakako je dobro da pod konac odgojnoga rada imade odgajanik priliku da se sam nadzire. Na taj način se omogućuje postepeni prelaz ispod odgojne vlasti u potpunu slobodu. Zato su opravdani takvi propisi u zavodima koji vode računa o dobi i samostalnosti odgajanika.

Uposljenje odgajanika kod nadzora drugih jest uz valjanu i savjesnu izobrazbu vrlo do bro odgojno sredstvo koje također povoljno djeluje na takvog odgajanika koji vrši nadzor. Od vremena do vremena dobro je da se takvi odgajanici mijenjaju i u izvanrednim zgodama sami međusobno biraju.

V.MANIFESTACIJA ODGOJNE VOLJE

Odgojna volja manifestira se da se volju unutarnje uskladi s vanjskom.

Pravo i granice odgajateljske volje uređuje svrha a kod sekundarnih to određuje odnos između nosioca vlasti i odgajatelja po zvanju.

Uvijek treba odgajaniku pružiti inicijativu za slobodu. Svrha odgoje: da se samostalno veže na životne norme. To je potrebno da se poda: s jedne strane smanjenje volje s obzirom na objekt, s druge pak strane na formu.

Vlastitosti odgajateljskih odredaba:

One treba da su:

1. Kratke i jasne; ponavljanje,kod novih i vrlo važnih treba ponoviti.

2. Primjerene sposobnosti odgajanika da ih može vršiti.

3. Da ga podižu i jačaju.

4. Da su izdane u skladu s ostalim odgajateljima.

5. Nepromjenljive.

6. Da ih odgajatelj naknadno ispituje i u slučaju da su promaši-

le svoj cilj da ih mijenja.

Oggajatelj treba nasojati da što je prije moguće obrazloži pra - vo na poslušnost a i samu odredbu.

VI. PRIMJER, UZOR, IDEAL.

Odgojni primjer nije ništa drugo nego .... Primjer može biti historčka ličnost ....,....... da svojim radom može premositi ,da prema njemu vuče simpatije.

. Ako je primjer jak da izaziva potpuno imitiranje onda se zove uzor.

Ako primjer postaje središte onda je to ideal.

Vrste pedagoških primjera:

I. a) historijski ili živi primjer ; privlačivi koji podižu i auktoritativni

b.) S psihološkog gledišta je veliki utjecaj što primjer vrši utjecaj na mlade, jer je maldež podvrgnuta sugestvnom naziranju, naročito utjecaju samosvijesti, moći i odlučnosti. Dobar je primjer najranije i najčešće poučavanje, zli primjer poticaj da odgajanik prijeđe granicu dozvoljenog što ga potiče zla narav.

II. Pedagiška upotreba primjera .

Važnost odgojnog primjera zahtijeva da odgajatelj ne samo da otklanja zle utjecaje primjera nego treba i pozitivno iskoristiti dobar primjer. Ali tako da ga ne nametne nego potakne. Pri odabiranju primjera valja paziti da primjer može trajno djelovati na odgajanika. Zato se primjer ne smije neprestano mijenati. Tako zvani zastrašivajući primjer treba upotrebljavati samo u rijetkim slučajevima, jer više pravi štete nego koristi. Dosta je upotrebiti primjer iz neposredne okoline odgajanika. Od najveće je koristi primjer samog odgajatelja. Njegove riječi trebaju biti u skladu s djelima . Odgajatelj treba ići za,tim, ali ne smije dati opaziti odgajaniku da mu želi biti primjerom. Kao što je koristan dobar primjer tako je štetan zao, tj. nesklad između riječi i djela. Samo je rijet ko potrebno i dobro spominjati samog odgajanika kao primjer. Tu se često postigne protivno. (više dade štete nego je odgajanik htio ili želio)

§ 7 NATJECANJE

1. Nekada je to sredstvo bilo često u upotrebi. Danas se mnogo manje rabi, jer pored dobrih strana ima i zlih. Njim se hoće pobuditi osjećaj časti odgajanika da se njegovo djelo uspoređuje s djelima ostalih, pa se probuđeni osječaj časti iskorišćuje u odgojne svrhe,

Po samoj svojoj naravi natjecanje je vrlo uspješno sredstvo, ali k krije u sebi mnogo pogibli za karakter odgajanika, jer raspiruje častohleplje, oholost, zluradost i zavist. U zdravstvenom je pogledu često puta povezano uz pretjerivanje koje donosi štetne posljedice za živce. Zato treba vrlo oprezno upotrebljavati ovo odgojno sredstvo.

2. Najmanje je opasnosti na tzv. zajedničkom natjecaju gdje sudjeliju grupe podjednakih sposobnosti i na samo jedno određeno vri-

jeme. Kod natjecanja pojedinaca ne smije se postaviti za odgajanike totalno natjecanje u svim sposobnostima. Dopušteno je natjezanje u nekom određenom djelovanju. Pri tom se ne smije jednostrano prosuđivati sposobnosti odgajanika. Uvijek treba kod izvođenja natjecanja odgajanike upozoravati na različite darove što ih ima kao i na ciljeve koji se žele postići. Bilo bi kratkovidno to pustiti s vida i samo podraživanje osjećaja časti odagajanika.

§ 8. POUKA

1. U svojoj biti ona je određena da pruža odgajanicima orijentaciju u gledanju na njegove dužnosti, na odnose vrednota i njegove životne zadatke. Ona se obraća isključivo na intelekt odgajanika, jer mu omogućuje da se pravilno orijentira u životu.

Vrste: da li je pouka zatražena ili nametnuta; da li je prethodna djelu ili slijedi; prigodna ili sistematska; usmena ili pismena; i konačno pojedinačna i zajednička. Kad pouka imade i tu svrhu da dade i poticaj za ćudoredno ispravno djelovanje, nakon što je dala uvid u vrednosne poglede, tada prelazi svoje granice i miješa se s inspiracijom. U tu vrstu pouke ide: poticanje, odgovaranje, negodovanje, opomena i prijetnja ili riječju ili znakom. Kad su takve poduke izražene pred više odgajanika i u prisutnosti drugih osoba, tada dobivaju karakter odgojne nagrade odnosno kazne.

2. Psihologija pouke. Najveći utjecaj na odgajanike imade pojedinačna poduka koja dolazi kao odgovor na pitanje odgajanika. Ako ne može dati odmah potpuni odgovor, mora odgajatelj nastojati da s vremenom odgovori na njih. Što se tiče ćudoredne poduke: ima veći utjecaj, što se rjeđe daje, što je kraća i što manji broj osoba kojima se daje. Zato je u važnim slučajevima potrebno pojedinačno podučavanje: razgovor u četiri oka.

2b) Pedagoška upotreba pouke. Pouka mora imati dvije vlastitosti: 1) istinita 2) primjerena.

Istinitost pouke dozvoljava da se kod male djece upotrebljavaju priče i simboli; da se simbolički i slikovito upotrebljava u pravom smislu. Istinitost pouke ne traži da istina bude u svoj cjelini najednom podana. Već, prema godinama, pouku o istoj stvari proširivati.

Primjerenost pouke znači da je njezin sadržaj u skladu sa sposobnošću shvaćanja odgajanika. Stoga će pouka u najranijoj mladosti biti prigodna, izazvana pitanjima. Odnosit će se na tumačenje: zdravstvenog, vjerskog i ćudorednog života djeteta. Onda će postepeno ići za tim da uvede odgajanika u shvaćanje socijalne i prirodne okoline, kao i u zahtjeve što ih ta okolina na nj stavlja. Konačno će nastojati protumačiti motive djelovanja u cjelini i u pojedinom slučaju. Nakon navršene sedme godine, pouka se mora proširiti u odgojnoj obuci i pedagoški izabranoj lektiri.

§ 9. LEKTIRA

a) Tu razumjevamo sasvim privatnu lektiru koju odgajanik sam bira Ta lektira proširuje poznavanje jezika, literature i općeg znanja. Ona je jedna od najmoćnijih sredstava, zato može izvanredno pomagati a i priječiti odgajanje.

b) Djelovanje je lektire uvijek svršno individualitetu odgajanika. Sa strane same lektire tumačimo njezinu djelotvornost time što je opsežnija, ide u detalje, proračunato je izabrana i savjesnije izđena. Sa strane odgajanika utječe na njezinu djelotvornost: veća koncentracija, veći auktoritet štampanih slova, osobito ako je pisac nepoznat pa više imponira.

c) Tzv. knjiga za omladinu je to vrijednija što sadrži više pedagoških vrijednosnih vrsta. Ne smijemo je smatrati kao nevrijednu kad iznosi samo jednu vrst vrednota, tako dugo, dok izričito ne zabranjuje koju drugu vrstu. Ne smijemo biti jednostrani u p. davanju xx vrednota, nego treba kritički izabrati iz svih vrednota.

d) Nadzor se ne smije ograničiti na negativno zabranjivanje štetnih knjiga, nego mora biti pozitivan, tj. dati ono što će koristiti i pozitivno utjecati. Kod toga treba uzeti u obzir što je rečeno kod nadzora, a i kod igre.

§ 10 RELIGIOZNA ODGOJNA SREDSTVA

a) Religiozne vježbe (molitva, ispit savjesti, pričest, liturgijsko proživljavanje) ako ove nisu stavljene isključivo u religiozne svrhe i cjelokupnog odgoja, onda o njija govorimo kao o odgojnim sredstvima, (ne gledajući na njihovu nadnaravni vrijednost)

b) Važnost i odgojna vrijednost tih sredstava stoji u tome što: odnos pojedinca prema ćudorednom zakonu postaje sasvim osoban.

1, Uslijed toga su djela savjesti znatno pojačana i zornija.

2. Religiozne vježbe uvode čovjeka u poznavanje vlastite nutarnjosti i privikivaju ga na kontrolu samoga sebe.

3. Potiču na promatranje sjetilnoga i prolaznoga života u višoj sferi, nalazeći u svemu tome odraz neprelaznoga vječnoga života.

4; Time što podražavaju vjeru u djelotvornost milosti one jačaju samosvijest i pouzdanje u odgajanikovu radu.

5. Religiozne vježbe omogućuju najjaču inspiraciju. Zato ih i nereligiozni odgajatelji nastoje upotrebljavati na svoj poseban način.

Učinak religioznih vježba ovisi ponajprije o visini i razvijenosti čitavog religioznog života odgajanika, a onda i o stupnju podražaja što ga je pojedina religiozna vrednota učinila na odgajanika, a ovisi i o djelovanju milosti.

c) Kod odgajanika kojima je religiozni svijet dovoljno obrazložen, mogu se bez smetnje pružati religiozne vježbe kao vrlo snažna odgojna sredstva. Treba paziti da se ta sredstva ne daju prerano,

to jest prije nego odgajanik duševno dozori da ih može primiti. Ako se na to ne pazi, postigne se tek vanjsko upotrebljavanje koje je za pravi religijozni život štetno. Jednako se treba čuvati da se zanemarivanje u vanjskim vježbama ne kažnjava. Razumije se da religijozna sredstva moraju biti primjerena odgojnoj fazi odgajanika.

§ 11. ODGOJNA NAGRADA

Pojam i vrste. Pod odgojnom nagradom razumijevamo slobodni dar što ga odgajanik dobiva zato što je izvršio djela što prema sadržaju nadmašuju dužnost. U pedagoškom značenju znači: svaki izražaj zadovoljstva što ga odgajatelj daje odgajaniku, a akoje kod odgajanika izaziva raspoloženje sreće, zadovoljstva.

Odgojne nagrade razlikujemo: Prema tome koja se duševna strana odgoje intendira: simpatija, čast, znanje; ili pak razlikujemo tu nagradu prema tome dali je obećana prije djela ili izvršena nakon djela. Konačno nagrada može biti prirodna (slijedi iz samog djela) ili namjerno izvedena

Psihologija nagrade. Nagrada time što je ne ko djelo nagrađeno izaziva ugodno raspoloženje. To je raspoloženje povezano s nagrađenim djelom i onoga u duši nagrađenoga pojačava, i tako izaziva želju da se to djelo ponovi. U zom leži opasnost nagrade osobito kod djece, jer vrlo lako zamjenjuju nagradu s djelom, pa se u njima razvija težnja za nagradama, a da ne uviđaju vrednotu nagrađenog djela; Stoga je potrebno uvijek prije izvršenog djela upozoriti na unutrašnju vrijednost djela, kad se pak sama nagrada podjeljuje treba opet isticati vrijednost djela. Iz svih tih razloga nagrade se ne smiju redovno i u pravilnim razmacima podjelivati, jer se kod odgajanika budi misao prava na nagradu, pa je mogu i zahtijevati.

Vrijednost odgojne nagrade. Protiv odgojne nagrade iznose se mnogi prigovori, a naročito protiv prečestog upotrebljavanja. Uzevši sve u obzir možemo kazati, da je nagrada koja slijede izvršeno djelo vrlo jako psihološko sredstvo odgoja i ćudoredno dopušteno, ali valja upotrebljavati veliku diskreciju, paziti na spol dob i individualitet, i upotrebljavati kao neredovito odgojno sredstvo.

Upotreba odgojne metode. Nagrada imade samo tada i onda mjesto kad je sposobna i potrebna da zorno predoči i pojača vrijednost nekoda djela bilo kod pojedinca bilo kod množine. Zato je odgojna nagrada na mjestu i onda kad pomaže svladati zapreke u duši odgajanika izvši neko djelo i da ukloni posebne njegove poteškoće. Prema tome nepedagoške su one nagrade koje odgajanika otklanjaju od ćudorednih motiva pa na neki način odkupljuju ćudoredna djela nagradom. Isto tako i one koje pobuđuju strast (zavist, častohleplje i drugo). Nepedagoške su i one nagrade koje se daju u dobi gdje je duševni razvoj postigao svoj cilj (izvan vremena).

Da bude nagrade odg ojna i ispravna potrebno je :

1. Da nagrada što bolje simbolizira unutrašnju vrijednost nagrađenog djela i da time potiče volju.

2. Ona mora odgovarati ne samo vanjskom uspjehu nego još više dobrom nastojanju i pri tom treba paziti da se ne povrijedi pravednost.

3, Ne valja unaprijed obećavati nagradu.

4, Nagrade treba da su rijetke i s napretkom u dobi sve rijeđe

5. Nikada ne nagrađivati vršenje dužnosti, nego ono što se izdiže iznad obične dužnosti.

§ 12. ODGOJNA KAZNA

Pojam i vrste odgojne kazne. Svaka kazna pa i odgojna stoji u tome da namjerno oduzima kažnjeniku neko dobro ili mu uskraćuje neko ugodno stanje, pa mu time uzrokuje stanje neugode ili nezadovoljstva. Od zakonske kazne razlikuje se odgojna kazna time, što ona nema unapred određene vrste kazne, koje se po propisima apliciraju nego je okrivljenicima individualna. Njome se ne obuhvataju samo zakonima određeni prestupci, već svojim opsegom obuhvataju i ona djela koja nisu zakonima zabranjena. Konačno, odgojna je kazna uvijek zavisna o ličnosti odgajatelja. U potpunom smislu je odgojna kazna tek onda, kad je uzokovano stanje neugodnosti izraz nadosobnog reda, i kad je kažnjenik svijestan toga, te kaznu ne prima kao osobnu reakciju odgajatelja. Takova kazna, razumije se, dolazi u obzir samo kod odgajanika iznad sedme godine.

Kazne razlikujemo po ovim kriterijima:

a) prema vrsti uskraćenog dobra : kazne na simpatiji, časti, slobodi, novčane kazne tjelesne kazne, zadane pozitivno ili negativne uskraćenjem tjelesne ugode.

b) prema uzroku kazne: prirodne i nametnute kazne

c) prema načinu kojim su kazne izrečene: prethodne postupku i kazne po obavljenom prestupku.

2. Psihologija kazne. Učinak i snaga kazne je vrlo različit ne samo kod objektivno raznih kazna nego i kod jedne te iste kazne. Raznolikost dolazi od dobe, spola, individualiteta, od vanjskih okolnosti časovitog raspoloženja kažnjenog. Zatim utječu na raznolikost i broj kazni, prisutnost svjedoka kazne, pa način, kako se kazna izvršuje.

Kazna koja se primjenjuje po svršenom prestupku ima ova djelovanja :

a) opterečuje kažnjeno djelo s osjećajima neugode, pa time slabi podražaj na opetovanje toga djela.

b) jača osječaj moći odgajateljeve, dotično onoga reda što ga odgajatelj zastupa.

c) zorno predočuje negativnu vrednotu kažnjivog djela, razvija i jača pojmove prava i krivice, kao što i volju za popravkom i

naknadom počinjene krivice.

Prijetnja kaznom koja prethodi kažnjivom djelu pomaže dobru volju, koja nije sama dovoljno jaka kod odlučivanja ili slabi moć zla nad voljom, dotično, podupire kolebljivu volju da ostane vjerna dobrim odlukama.

Za svaku kaznu vrijeei načelo, da je ona kušnja kojom se kuša simpatija, što je odgajanik goji prema odgajatelju.

3. Etika odgojne kazne. Dok zakonske kazne idu za različitim svrhama, odgojna kazna imade kao svrhu popravak odgajanika. To postizava ~~xx~~ ili direktno ili indirektno, što zastrašuje i zadržava od zlih čina i tako sprečava razvoj zlih nagnuća.

O etičkoj opravdanosti odgojne kazne postoji više mišljenja među pedagoškim piscima.

a) Svaku, a napose tjelesnu kaznu, zabacuje Rousseau, Ellen, Key, Gurlit Oestreich, i svi psihoanalitičari.

Glavni se problem opravdanja odgojne kazne kreće oko pitanja opravdanosti tjelesne kazne: Ziller, Schleiermacher, Foerster je izričito zabacuju. Samo u izuzetnim slučajevima je dopuštaju Locke, Herbert, Rein i Götler, kod nas Basariček i donekle Dr. Petz te je smatraju više nužnim zlom, koje se može upotrijebiti s velikim oprezom i rijetko na odgajanicima iznad sedme godine. Gotovo nitko neopravdava tjelesnu kaznu pozitivnim razlozima.

b) Što se tiče stajališta Rouseau -ova i E. Key-ove nije potrebno napose pobijati njihove razloge. Oni proizlaze iz nastranoga poimanja odgoje, koja se oslanja na poricanje istočnoga grijeha i njegovih posljedica.

Etičko opravdanje odgojne kazne ima svoje razloge u dvjema činjenicama odgoja. Prvo, iskustvo pokazuje, da su kod nekih odgajanika sva druga odgojna sredstva ostala bez uspjeha ili se uopće ne dadu upotrebiti, kao što su opomena, prijetnja. Drugo, kod takovih odgajanika, i opet iskustvo pozuje, da u takvim stanjima jedino na njih djeluje kazna i oni se zbog nje čuvaju od zabranjenih čina. U jednom i drugom slučaju smijemo kazati, da dotle, dok odgajanik nije pristupačan odgojnom poticaju i nalogu, koji se očituje riječima i znakovima, potrebno upotrijebiti jača sjetilna sredstva, koja snažnije djeluju na njogova ćuvstva. A to je upravo kazna.

c) Što se napose tiče tjelesne kazne koja treba biti dana u prikladnom obliku, po zdravlje neškodljiva, jedini razlog, ultima ratio njezine dopustljivosti jest gornji razlog. Ako, naime, odgajanik ne reagira na sva ostala sredstva, preostaje još jedino tjelesna kazna. No tjelesna se kazna ne smije nikada upotrijebiti kao sredstvo kojim će se potaknuti odgajanika da čini manje važna djela, koja ne može lagano vršiti zbog razloga, koji ne leže u njegovoj moći.

Protivnici tjelesne kazne navode kao razlog svoga stajališta, da ona ponizuje i odgajatelja i odgajanika. Odgajatelj postaje kro-

titelj,a ne plemeniti saradnik na razvoju odgajanika. Tjelesna kazna ponizuje osjećaj časti odgajanika,jer ga baca na nivo nerazumne životinje koju treba tući da nešto učini. Ako se upotrebljava tjelesna kazna,onda odgajanik postaje tup i neosjetljiv za sve ostale plemenitije kazna. Pa ako i jest koji odgajanik surov to se neće suzbiti i ukloniti surovošću odgajatelja u obliku tjelesne kazne.

Na sve te prigovore odgovaraju oni, koji tjelesnu kaznu ponek le opravdavaju, da ne stoji tvrdnja, da ona ponizuje osjećaj časti.Jer oni smatraju da joj ima mjesta samo kod djece ispod sedme godine,i nešto iznad sedam godina. Pri tome se pozivlju na iskustvo. A jednako tako poriču, da je tjelesna kazna povreda djetinje osobnosti. Ipak priznaju da je učinak tjelesne kazne kod djece, koja su naročito brižno odgojena, vrlo težek i da je treba upotrebljavati prema individualnosti odgajanika.

Konačno valja spomenuti,da je u večini država tjelesna kazna u školama i zakonom zabranjena.

Koliko dakle teoretski postoji u pitanju tjelesne kazne raznolikost mišljenja, to je sigurno, da tjelesna kazna imade danas sve manje teoretskih pristaša. No to se ne može reći za pedagošku praksu, koja iz razloga nužnoga zla faktično upotreblja va i tjelesne kazne. Ako jedna vrsta kazne pokazuje da nije postigla svoj željeni uspjeh zbog toga što odgajanik ne,posjeduje dovoljno pozitvinog osjećaja, na koji kazna apelira, treba kaznu prebaciti na drugo područje, gdje se može očekivati povoljna reakcija.

4. Upotreba odgojne kazne. Kad je govor o odgojnom kažnjavanju, valja prije svega naglasiti da je i odgojna kazna izuzetno odgojno sredstvo.

Drugo što je vrlo važno i bitno kod odgojne kazne, ona mora biti primjerena odgajaniku. To se zove individualizirana pravednost. Dašto kod pluralnog odgoja mora se paziti i na to, da se ne povrijedi nepristranost u primjenjivanju kazni. Primjerenost odgojne kazne je bitna njezina oznaka i baš se po njoj ona razlikuje od zakonske kazne kako smo u početku istaknuli.

Pri izboru primjerene kazne, vrijedi kao načelo, da je ona kazna najprimjerenija, koja pojedinom odgajaniku najjasnije pokazuje prirodne društvene i ćudoredne posljedice njegova djela ili barem najbolje simbolizira te poslejedice. Jer takova kazna može najbolje ojačati savjest i moralno prosuđivanje odgajanika. Odgojna kazna želi da odgajanik slobodno svoje djelovanje podčini zajednici. Prema tome će kazne biti kod odgajanika,koji su sjetilni, sjetilnije, Kod onih, koji su duševno razvijeniji, kazna će se kretati na području duševnosti. Ako to primjenimo na razvojne periode, možemo kazati,da je redosljed kazni u normalnim prilikama ovaj: tjelesna kazna,kazna na simpatiji, slobodi (pod u vjetom da je vrijeme korisno upotrijebljeno) kazne na časti i konačno novčane kazni (uskračivanje tzv. džeparaca). Ako odgajanik čini prestupke,kojima se vraća na jednu ni-

šu, već u normalnim prilikama proživjelu periodu razvoja , treba i kazne primjeniti prema toj nižoj periodi.

Za izbor kazne dolazi u obzir kao drugo važno pravilo, da je za nju mjerodavno i pitanje, kao će oja djelovati na popravljanje,upravo onih vlastitosti u kojima odgajanik pokazuje premali razvoj. Na taj se način kazna usmjerava u pravcu lijeka slabostima odgajanika. Zato će kazna lijenom biti pojačani rad, krivo upotrijebljena sloboda - ograničenje slobode. Kod nesnosljivosti u saobraćaju dobro će doći ograničenje saobraćaja, kod oholosti - poniženje. Ipak valja paziti, da duže trajanje kazne ne učini mrskim ono,što bi inače trebalo biti odgajaniku milo, ili veliko, kao što su duhovni rad vjerske vježbe ili sama ljubav i povjerenje prema odgajatelju. Ako se i nakon kazne pojavi ista pogreška kod odgajanika, nije ispravno u svakom slučaju misliti da kazna nije imala u mjeri i načinu,kojim je izvršena,potrebog uspjeha. Treba prije promisliti,da li bi druga vrsta kazne bila uspješnija ili je pače potrebno promijeniti cjelokupni odgojni odnos s time da se odgajanika premjesti u drugu odgojnu zajednicu.

Česta i određena prijetnja kaznom,osobito postavljanje cijeloga niza stalnih kazna za pojedine prestupke, nije pedagoška s ovih razloga:

1. Jer time lagano otklanja pogled odgajanika s ćudorednih motiva, a upire na strah pred kaznom.

3, jer kazna je bitno ovisna o osjetljivosti odgajanika .

3. jer ovakav postupak lako razvede odgajatelja na shematičko kažnjavanje, a to je vrlo štetno za individualni razvoj odgajanika.

5. Izricanje i izvršenje odgojne kazne

Da bude kazna pedagoški ispravna, moraju biti ispunjeni neki preduvjeti i sa strane odgajatelja kao i sa strane odgajanika.

Sa strane odgajanika traži se:

1. da je svjesno prestupio zapovijed iz zle ili ubrojivo slabe volje ili iz grube nepažnje. O svim tim okolnostima treba da je odgajatelj prije izrečene kazne na čistu.

2, da su sva odgojna sredstva ostala bez uspjeha.

3. da odgajanik uviđa krivicu svoga prestupka.

Sa strane odgajatelja traže se ovi preduvjeti ta ispravnu kaznu:

1.Da je siguran, da su svi preduvjeti za kaznu kod odgajanika ostavreni.

2, da je u času kažnjavanja duševno miran ,a ne predan srdbi.

3. da u ćudoredno ozbiljnom raspoloženju kažnjava pokazujući svoju žalost radi počinjenog perestupka.

U pravilu mora odgajatelj sam i izreči kaznu i sam je izvršiti. Jedino, ako se radi o kazni za namjernu i ponovnu uvredu odgajatelja, koju su počinili odgajanici dobom poodmakli, bolje je,da odgajatelj drugome prepusti izvršenje kazne.

6. Trajanje odgojne kazne

Kazna i djelovanje kazne ne smije predugo trajati. To se odnosi i na iskazivanje neugodnosti i nesimpatije prema odgajaniku. Što je odgajanik mlađi, mora biti i kraća kazna, Ali to ne znači, da se mora sasvim izbrisati spomen na prošlu kaznu, Baš takav spomen može dobro poslužiti x jednom i drugom kao opomena, da se kažnjeno djelo više ne ponovi. Treba dakle da za prestupak što prije slijedi kazna: i njezino izricanje i njezino izvšenje. Odgajaniku iznad sedam godina ipak mora biti ostavljeno vrijeme, da se uozbilji i da može promijeniti svoje zlo vladanje.

Slobodno je potaknuti odgajanika, da moli za oproštenje, ako je namjerno ili ne namjerno uvrijedio odgajatelja. Ali nije ispravno to od njega silom zahtijevati.

Oproštenje kazne može se dopustiti, ako je kažnjenik sa svim promijenio svoje držanje i mišljenje. U istoj vrsti prestupka, koji se ponavlja, ne valja opraštati kaznu, jer to djeluje negativno na odgajanika i samo zlo djelo postaje za njega dopuštenim, kad ne prima za nj kaznu u slučaju, da je zlo djelo ponovio i nije bio kažnjen. Jedino, ako je odgajanik sam izvršio djelo naknade i tako dokazao svoje poboljšanje, može se kazna oprostiti. U normalnim prilikama odgajna kazna će biti sve rijeđa što se više odgajanik približava duševnoj zrelosti i što više stiće potpunu samostalnost. U takvim okolnostima odgajanik će u slućaju prestupka sam sebi nametnuti djela pokajanja i naknade za prestupke koje je počinio.

§ 13. DISCIPLINA

Pod disciplinom se razumijevazbroj ili skup pravila i propisa koji ravnaju zajedničkim životom, kao držanje odgajatelja i odgajanika koji time ravnaju.

a) u aktivnom smislu (samonastojanje)

b) u pasivnom smislu

Vrste discipline:

a) vanjska: da li se odnosi na vanjska djela koja se vrše mehanički

b) unutarnja: vrše se iz unutarnjeg uvjerenja

c) represivna: nastoji da uredi prestupke koji su nastali u zajedničkom životu

d) preventivna: unapred sprečava prestupke

Nikada ne smije disciplina sebi postati svrhom, niti sredstvom za nepedagoške svrhe. Ona mora služiti kao sredstvo odgoja karaktera.

I. Da disciplina bude djelotvorna mora:

1, da se ograniči samo na ono što je potrebno

2, da bude točno vršena i bez izuzetka izvršivana

3. da nije postignuta strahom nego da proizlazi iz spoznaje ćudorednih motiva.

II. Uvjeti valjane discipline u efektivnom smislu:naročito treba: 1. da odgajanici budu zaposleni poslom koji ih potpuno zaokupljuje.

2. da odgajatelj vidi sve što spada na disciplinu, tj.da odgajatelj vidi sve što smeta provođenju discipline.

3. da odgajatelj pozna odgajanike

4. da može odmah ustanoviti disciplinske prestupke

5. da bude duhom i vanjštinom miran kod provođenja discipline

6. da disciplinske prestupke kazni riječju i djelom

7. da su svi odgajatelji složni u stvari discipline

§ 14. SAMOUPRAVE ODGAJANIKA

a) Domovina samouprave je Amerika. Poradi demokracije nastojali su odgajatelji da mladež priviknu demokraciji. Tako se u USA razvio sistem samouprave. Pred rat su pokušali prenijeti u Njemačku. Osobito se razvila samouprava odgajanika poslije rata,kada su komunistički odgajatelji kušali samoupravu primjenjivati ne samo u zrelijim godinama,nego i kod omladine. Ipak možemo, uza sve to,proučiti njezinu odgojnu vrijednost.

b) Bit tako zvane samouprave stoji u tome da odgajanici sudjeluju na obdržavanju discipline u pojedincima preko svojih izabranih članova. To njihovo sudjelovanje može biti u većoj ili manjoj mjeri, tako da upravljaju čitavom ili samo djelomičnom disciplinom. Tako da se brinu za čistoću prostorija, organiziraju izlet i slično. Ima oblika samouprave koji odgajanicima dozvoljava i postavljanje disciplinskih propisa te i sankcija. Izbor funkcionera je različit i prepušten odgajanicima.

S psihološkog gledišta se razumije da je taj direktni i indirektni utjecaj odgajanika na zajednički život vrlo odlučan,za stav što odgajanici imaju prema disciplini.Samouprava odgajanika polučuje to da je disciplina nešto na čem imaju svi odgajanici vlastiti interes.Pojačava svijest odgovornosti i povećava vlastitut snagu i razboritost.Sve to pod uvjetom da su odgajanici svijesni značenja samouprave i da su mogli svi kod nje sudjelovati.Samouprava odgajanika donosi sa sobom to da u vrijeme izbora nastanu i dublja uzbuđenja, grupiranja odgajanika koja stavljaju određene zapreke redovnom izvršivanju dužnosti.Što se tiče samo odgajatelja to on ne gubi auktoritet onda,ako uspije samoupravu prikazati kao dragovoljno odstupanje od svojih odgojnih prava,radi toga što imade pouzdanje u same odgajanike. Ako pak samouprava dobije privid kao da su odgajanici svojom snagom nju isposlovali onda je jasno da će ugled odgajatelja stradati.

3) S etičkog stanovišta može se reći da samouprava odgajanika ne znači uništavanje potrebnog auktoriteta odgajatelju,kad se on svijesno povlači s nekih područja djelovanja da na taj način smanji takozvanu po-

vršinu trenja sukoba. Jednako tako samouprava ne znači potcjenjivanje državnih ustanova, političkih sloboština nego je ona zapravo škola koja daje prigodu te odgajanici prije nego stupe samostalno u život, prožive sve vrednote što ih politički ustav pruža samostalnim građanima. Ni u kojem pak slučaju nema mjesta samoupravi odgajanika, ako bi značila i davala njima pravo na izbor odgajatelja ili o pravo odlučivanja o sadržaju nastavnoga plana.

4) Pedagoška vrijednost samouprave

Da odredimo njezinu vrijednost nije dosta oslanjati se na časovite rezultate i uspjehe, kao što kod svakog drugog odgojnog sredstva tako i ovdje. Vrijednost njezina stoji u trajnom i dugom učinku na odgoj karaktera. Prema tom učinku treba prosuđivati odgojne momente. Uzevši to, možemo reći da je sud o pedagoškoj vrijednosti samouprave pozitivan. Ona naime kod zrelih odgajanika postizava:

a) da je odgajatelj znatno rasterećen u fizičkom i moralnom pogledu

b) da je disciplima bolja

c) da omogućuje zornu spoznaju svih odnosa kasnijeg života u državnoj i narodnoj zajednici; pače da je za to izvrsna, radna škola u kojoj se razvija svijest solidarnosti i odgovornosti.

Može se samouprava kao vrlo prikladna primjeniti u prvom redu u omladinskim društvima bilo koje vrsti kao i u višim odjeljenima škola i zavoda. Kad je govor o samoupravi škola i zavoda treba:

1. samouprava se mora postepeno uvoditi
2. Ona mora imati izgled dragovoljne povlastice, a ne prava koje mogu odgajanici zahtijevati.
3. Tada ju postepeno pripravljati i protumačiti njezin smisao i odlike tako da se uvijek odgajanicima podaju motivi duha zajednice.
4. Ona mora trajno ostati predmet kritičkog ispitivanja što ga odgajatelj vrši u pogledu njezina djelovanja na mišljenje i karakter odgajanika.

VIII poglavlje:

§ 1. ODGOJNE METODE

Pošto smo analitičkim putem obradili sredstvo i .... potrebno nam je sintetičkim putem obraditi kako da se postigne cilj.

Metoda znači planski postupak kojim se odvijaju sredstva po zakonu stvarnih zakonitosti i u skladu s psihičkim stanjem odgajanika.

Stvarni rad na odgoju ide paralelno na svim područjima. On mora uvijek imati u vidu odgajanika kao cjelinu...................... u teoretskom pogledu treba radi veće jasnoće lučiti ono što je u stvari zajedničko.

Osnovna shema svake metode :

1. jednostavno privikivanje.
2. inspiracija koja se podaje obrazloženjem motiva
3. pouka i to sistematska;

Tu i tamo mora se od te sheme odstupiti.

§ 2. TJELESNI ODGOJ

Posebni cilj tjelesnog odgoja jest da odgajanik vodi higijensku, estetsku i ćudorednu brigu oko tijela da ga osposobi te bude okretno i vješto u poslovima. Očito je da je taj cilj usko povezan s duhovnim i moralnim vrednotama. Zato je nemoguće tjelesni odgoj odijeliti od tih vrednota. Ali, je pretjerano moraliziranje i racionaliziranje u tjelesnom odgoju nepotrebno.

Odgoja tijela počinje uređenom njegom djeteta. Najprije stavme pasivne navike i potrebe koje sama narav stavi zahtijeva. Treba odgajanika što prije priučiti da samostalno vrši pojedine funkcije njege tijela / pranje, odijevanje, ustajanje.... /. Dok to sve ne postane aktivna navika potrebna je i njega i nadzor nad odgajanikom u tom pogledu. Da odgajanik stekne tjelesnu snagu i okretnost tome služe pedagoški uređene igre, gimnastika, i rad i sport. O načinu njihove upotrebe govorili smo u poglavlju o odgojnim sredstvima. Nakon navršenog drugog septenara potrebna je i briga za tjelesno otvrdnuće i nadvlađivanje volje nad nagonskim porivima, naročito u pogledu ugodnosti i uživanju opojnih pića.

Motivacija treba da se poda čim se opazi da ne dostaje više za urednu njegu tijela ni zdravi nagon ni prirođeno veselje ili ako se nagoni počnu naopako razvijati. Kao motiv dolazi kod malog djeteta u obzir najprije jasno i odlučno izražena volja odgajateljeva da odgajanik ima nešto učiniti, ali i nju treba popraviti s upozorenjem kako su zahtjevi u skladu s ljepotom i spretnošću. U drugom septenaru dolaze u obzir kao motivi: zdravstveni razlozi i jačanje tjelesne snage. Istom onda kad odgajanik ima jasan pogled u odnos između tjelesnog zdravlja i viših tjelesnih zadataka treba upotrebiti kao motiv ćudoredne, religiozne i etičke motive. U toj razvojnoj fazi treba izričito isticati svijest odgovornosti za pravilan higijenski život. Stoga treba upozoriti na štetnost neumjerenosti pića, neurednog života i zdravlju štetne mode u odijevanju. Osobito je važno da se mladež upozorava te ne pretjerava u tjelesnim vježbama da im se posvećuje samo pod vidom sporta; isto od erotizacije u nošnji, plesu. Kod svih tih funkcija potrebno je da skladno sudjeluju svi odgajatelji.

Pouka koja ide za tim da opravda stečene navike tjelesnog odgoja treba da bude u prigodnom obliku prije dana nego što je nastala spoznaja odnosa duše i tijela. Sistematska pouka prožeta religioznim

i ćudorednim momentima po svojoj naravi dolazi na koncu odgojnog rada.

§ 3. DUHOVNA NAOBRAZBA

Opsežni prikaz i obrađivanje pouke spada u didaktiku. Tamo se raspravlja o biti obuke, njezinom sadržaju i nastavnom planu. Sav taj obućni rad spada u okvir cjelokupne odgoje. I zato se na ovom mjestu nema mnogo nova kazati. Na jedno treba ipak upozoriti. Školska nauka ne postizava sve što bi bilo potrebno za potpunu duhovnu naobrazbu. To najbolje opažamo na činjenici koja je svakidanja: usprkos dugogodišnjega školskoga rada školski način mišljenja i školsko znanje vrlo se brzo raspline i podredi mudrosti domaćeg ognjišta, ulice, radionice, društava. Upravo je začudno kako se velika većina visoko obrazovanih ljudi potpuno nekritički i bespomoćno odnosi prema dnevnoj štampi, reklami i političkoj agitaciji (novinara) novotara. To se, što više, odrazuje i na religioznom području. Ovakome se stanju neće pomoći daljnim produženjem školovanja. Lijek izolaciji školskoga znanja bit će u tome da predškolski i vanškolski i poslije školski život daleko više nego dosada uključi u obrazovni rad. Nadalje da se stvori opća solidarnost između škole i doma, škole i radionice te ureda.

U tu svrhu nije potrebno da dijete bude u predškolsko doba prije vremena izvađeno iz svoga egocentričnog gledanja i iz iluzije dječjih igara preranom i temeljitom poukom. Nije ni potrebno slati dijete u normalnim obiteljskim prilikama u koji zavod da ondje primi predškolsku obuku. Ali svakako treba mnogo ozbiljnije uzeti pitanja koja djeca ovoga perioda postavljaju starijima. Pogrešno je smjesta i odmah odgovarati ili davati izbjegavajući odgovor koji ubrzo dijete uvjeri da ne može takvim odgovorima vjerovati. Mjesto toga treba potražiti smisao dječjih pitanja, pa onda ispitati, ukoliko bi ona samo moglo doći do odgovora, ako bi upotrijebilo sredstva koja mu stoje na raspolaganju. U tom poslu bi onda odgajatelj pomagao djetetu, da dođe do odgovora. Ispravnije je ne dati odgovor na pitanja, koja dijete ne može razumjeti ili što više otvoreno kazati da će kasnije dobiti odgovor kad bude stavr razumjelo, nego davati površne i krive odgovore. Isto tako bolje je i svesi shodnije, ne odgovarati na već odgovorena pitanja koja djeca postavljaju iz lijenosti ili iz samog veselja da pitaju i svratiti im pažnju da su već na ta pitanja dobila odgovor. Kraj toga treba uzeti u obzir i ono što je već rečeno o prigodnoj pouci.

Fröbelova i Martesaričina sredstva za uposlenje i djelomično za trijeznu obuku nemaju prigovora tako dugo, dok postoji kod odgajanika spontana koncentracija na pojedine zadatke. O vrijednosti ponavljanja ili direktnog utuvljivanja ili recitiranja, deklamiranja materijala, što ga djeca nisu kadra proživjeti pedagozi su na čistu, kad

upozoravaju ,da takav postupak unapređuje i podupire dječju taštinu imbrbljavost,a škodi zdravom duševnom razvoju. Potrebno bi bilo da to stane i osvjedočenje odgajatelja male djece.

Što se tiče školske dobeto će se suprotnost između školskoga i vanškolskoga mišljenja najprije tako premostiti da s jedne strane škola uzimlje svoje primjere iz stvarnoga života učenika. Na drugoj strani mora se dom daleko više zanimati za rad škole,osobito za domače zadatke i nastojati da aplici ra školsko znanje stvarnim životnim situacijama i potrebama obiteljskog života. Pod konac školskoga vremena treba sve više i sve češće uklopiti u obuku životne nazore i načine mišljenja kao što i vrela iz kojih se ono stavra. Treba to zatim kritički ispitati i na njih primjeniti stroži način školskoga mišljenja. U tom slučaju će mladi ljudi biti sposobniji, da se odupru sugestijama vanjskoga svijeta,koje u obliku mode,mase,unose u njihove duše sofizme nagonskih i strastvenih poriva.

§ 4. ODGOJA ĆUVSTVA I ĆUDI.

1. Moderno je vrijeme donije mnoštvo teorija o značenju i zadatku što ga ćuvstva imadu u životu. Posljedica je i ta: da su neki počeli poricati egzistenciju zasebne sfere ćuvstava različnu različitu od spoznajne i volitivne. Osim toga se opaža i to da ono pretjerano podavanje važnosti ćuvstvu što ga opažamo od doba prosvjetiteljstva i romantike pomalo pada.

Uza sve to opažamo da je i danas bogato profinjeno ćuvstvo veliko dobro ili bolje poželjna odgojna vrednota. Stoga se otklanja i pomanjkanje ćuvstava u obliku stoičke apatije kao što se ni ne prihvaća obilje ćuvstava u obliku pretjerane sentimentalnosti. Ma kakva se važnost podavala ćuvstvu unutar cjelokupnog duševnog života bilo da ga se smatra kao posrednikom između intelekta i volj e, bilo kao da ga se uzima kao provodića,u svakom slućaju je sigurno da odgoj ćuvstva mora ići zajednički sa intelektualnim i voljnim odgojem.

2. Cilj odgoje ćuvstva smatra se da je razvijenost i mnogostrukost kao što i lagana pokretljivost i dubima ćuvstava pod vodstvom razuma. To je cilj za koji treba raditi kroz cio život, jer na područje ćuvstava ulazi kao vrlo važni faktor individualitet odgajanika,a taj se dade samo do neke granice urediti i obuzdati.

Put kojim treba da kreće odgoja ćuvstva jest:

a), najprije diferencija egocentričnih od tzv. altruističkih ćuvstava.

b)razvoj socijalnih ćuvstava

c) viša ćuvstva : ljepote,istine i svetosti.

Što se tiće tih viših ćuvstava razumljivo je da su u prvom septenaru usko povezana s vlastitom lićnošću,ali uza sve to nisu bez vlastite vrijednosti.

3. Način mora biti više indirektan nego direktan,tj. odgajani-

ka treba pružati priliku da probuđuje i razvija pozitivna čuvstva tj-me što će moći proživljavati vrednote koje takva čuvstva probuđuju. Zatim treba nastojati otkloniti zle prilike za razvoj štetnih čuvstava,dotično za razvoj nabujalih čuvstava. U tom pogledu dolazi u obzir i,manifestiranje čuvstava što ih odgajatelj imade naročito kod djeteta. Tim se čuvstva prenose na odgajanika a svakim ponavljanjem čuvstava, čitav se čuvstveni život produbljuje i jača.

Svaladavanje čuvstava, raspoloženja je zadatak na koji treba također pripraviti odgajanike. To se postizava privikivanjem i,vježbom u otvrdnuću i samoprivikavanju naročito u nižim čuvstvima.Zatim poukom o vrijednosti čuvstava i značenju čuvstava i načinu svladavanja. Čuvstva se najlakše odstranjuju da se uklone uzroci koji ih izazivaju.

Kako treba pojedina čuvstva odgajati o tom se više govori u dijelovima o općim i specijalim dijelovima didaktike.

Veselo čuvstvo, što je karakteristično mladosti uvijek je znak zadovoljenih tjelesnih i duševnih potreba: postignutih ciljeva izvršenih dužnosti. To se neda postići time da se od mladosti odstranjuju svi utisci koji izazivaju neugodu ili da se mlade štedi od napora. U svakom će slučaju na vesela čuvstva mladeži djelovati i veselo raspoloženje što ga odgajatelj unosi u odgajanike.

§ 5. UMJETNIČKI ODGOJ.

Na tom podr,učju daje individualitet odgajanika najveće ograde za odgojni rad. Ipak je dužnost odgoje da provodi rukovodstvo razvoja aktivnih i pasivnih odnosa odgajanika prema umjetnosti. Na tom se području postavljaju neka općenita pravila usprkos različitih zakonitosti što ih pojedine vrste umjetnosti za sebe imadu. Prvi estetski osječaj to jest sposobnost prihvatiti umjetninu i proživjeti njenu vrednotu javlja se istom pod konac drugog septenara. Do toga vremena odgajanik pokazuje veći smisao za sadržaj umjetnine nego li za umjetnički oblik.,Ipak treba estetskoj odgoji i u prva dva septenara posvetiti brigu.

Kao glavno pravilo umjetničkog odgoja vrijedi da je nemoguće dublje uživanje umjetnine bez bilo kakvog umjetničkog djelovanja. Zato je od početka potrebno davati odgajanicima mogućnost i poticaj da sam vrši predvježbe i vježbe umjetničke na-ravi.

U prvom septenaru i prvoj polovici drugog septenara,umjetnički odgoj treba da ide za tim da pripravi umjetnički smisao . To postizava: privikivanjem na čistoću,red pristojni saobraćaj. Zatim se razvija potreba za umjetnošću time što se lijepo uredi dom;što ima prilike da uživa u ljepotama prirode;zorno pripovijedanje dječjih priča - dječje slike obogaćuju fantaziju. Vježbe u čitanju,igre gimnastika, i dr. spadaju već u elemente umjetničkog djelovanja.

U sredini drugog septenara treba da pouka u materinjem jeziku,

crtanje, gimnastika a naročito pjevanje ne samo općenito didaktičkim ciljevima nego i umjetničkim ciljevima. Osobito vrijedi za pjevanje koje treba da od vremena do vremena i izraz veselih i ugodnih raspoloženja i u školi i u crkvi.

Istom se u trećem septenaru može govoriti o umjetničkom shvaćanju pjesničkih, likovnih, glazbenih djela, kao što se i tek tada može svijesno uživati u prirodnim ljepotama. Zato se istom u to vrijeme može preporučiti posjet umjetničkih izložba, kazališta, koncerta itd. Ali kod toga treba primjetiti da je potrebna priprava koja će protumačiti umjetnička sredstva kao što je i potreban razgovor poslije posjeta koje umjetničke priredbe. Time će i odgajatelj moći svojim vlastitim umjetničkim doživljajima utjecati na razvoj estetskih čuvstava odgajanika.

Potrebno je da u svaku odgojnu školu uđe i poznavanje umjetnosti u njezinim osnovim linijama, kao nastavni predmet bilo zaseban bilo da se uklopi u obliku narodnog ili stranih jezika ili u povijest. Ova se osnovna načela potanje razvijaju u općoj didaktici. A kao što i u specijalnoj za pojedine predmete. Ipak treba istaći da se na pitanje omladinske knjige literarnih i slobodnih sastavaka i đačkih prikazivanja kazališnih komada ne smije isključivo paziti s estetskog stajališta. Sve su te vrste podložene odgojnom cilju i zato ih treba i stog stanovišta prosuđivati, a također i religioznog i moralnog procjenjivanja.

§ 6. OPĆENITE NAPOMENE O ODGOJU KARAKTERA I VOLJE.

Ćudoredan karakter, to jest postojanost u samostalnom promišljenom htijenju prema stalnim načelima može se postići samo vježbom pojedinih ćudorednih čina iz najglavnijih područja ćudorednosti. Dakle: vježba u svladavanju nagona (umjerenost, čistoća,), u svladavanju čuvstava (strah, neugodnost) vježbom u marljivosti, ljubavi prema bližnjemu, pietetu prema starijima i religioznosti. Odgojni plan mora se osnivati na jednoj strani na psihološkim zakonima razvoja volje (nagom, požuda) kao i na zakonima razvoja čuvstava i interesa, Na drugoj strani treba uzeti u obzir zahtjeve života u kojem živi. Tek na svršetku odgoje treba u odgoj uklopiti pouku o dužnostima koje odgajanika u životu doskora čekaju.

Vremenski redosljed kojim treba da se kreće odgoj karaktera, u najvećem je dijelu obratan od svijesnog ćudorednog djelovanja. Najprije: vanjski čin, motivi i konačno uvid u sadržaj propisa. Stoga odgajatelj najprije nastojati da privikivanjem preko vodstva, primjera razvija volju odgajanika, zatim će inspiracom pođavajući mu egocentričke, altruističke, i religiozne motive, i konačno poukom opravdanjem ćudorednih propisa razumjeti volju.

S gkedišta postepenog oslobađanja ispod utjecaja odgojiteljevog tri su periode:

1. peridda čistog privikivanja
2. oslođanja
3. samostalnog rada.

To su periode različite prema odgojnim područjima pa i prema individualitetu.

§ 7. ZNAČENJE DJELA ZA ODGOJ KARAKTERA

Prem da djelo što ga odgajanik izvrši prije nego je primio sistematsku pouku nema u pravom smislu moralnu vrijednost, ali ima odgojnu vrijednost, pod uvjetom da ga je odgajanik slobodno izvršio neprotivivši mu se svojom voljom. Pedagoška vrijednost takova čina leži u ovom: daje odgajaniku svijest da može izvršiti i lagano to djelo čim ga više puta ponavlja.; svako ponavljanje uklanja i objektivne teškoće koje suprot stoje . Često ponavljanje stvara naviku, pa veselje i potrebu za takovo djelo. Ovim momentima otvara se put k spoznaji i razumjevanju dužnosti. Ovo vrijedi i za zlo djelo.

Vršemje djela što ih odgajanik vrši nakon primljene poukeđima za odgajanika onu vrijednost što je ima memoriranje za intelekt. Svaka vježba učvršćuje i jača uvjerenje o dobroti djela pred vlastitom savješću. Ako je djelo učinjeno pred drugima, onda jača svijest da ga mora pred drugima vršiti. S pedago škog gledišta djela koja su protumačena, a nisu potpuno uspjela štetno djeluju na odgajanika premda s moralnog gledišta imaju u toliko vrijednost što je odgajanik pokazao dobru volju. Zato odgajatelj ne smije propustiti da nakon pouke inzistira na aplikaciji i da povede brigu da odgajanici uvježbavaju praktičnu aplikaciju. Ako su vjersko ćudoredne istine što ih odgajatelj podaje odgajanicima takve naravi te ih oni mogu tek u daljnoj mogućnosti vršiti, onda je bolje da ih uopće ne tumače. Praktična aplikacija mora uvijek biti primjerena mogućnostima kojima odgajanici raspolažu. I kad je odgajatelj to dobro promislio onda treba bezuvjetno ostati kod postavljenih zahtijeva i tražiti njihovo izvršenje. Kod slobodnih djela (preko dužnosti) treba paziti da ta djela budu određena na kratki rok. Rok kraći što je odgajanik mlađi. Nipošto nije dobro da kod prvog neuspjeha odgajatelj sumnja o dobroj volji odgajanika.

§ 8. MOTIVACIJA ĆUDOREDNIH DJELA

Motigacija je kod djece još više heterogena nego li kod odraslih. Motiv ćudorednog djela nije nipošto drugo nego jedan vrijedonosni sud o propustu ili izvršenju djela. U njegovoj je naravi i to da označuje i odnos prema našemu ja odnosno prema stajalištu što

ga svaki pojedinac zauzima prema vrednotama. Svaka vrsta moti va koja se ponavlja dobiva na snazi i prodornosti. Ćudoredni motivi koji dominiraju kod svakog pojedinca odlučni su za karakter i po njima dobiva svoju vrijednost. S ćudorednog gledišta treba nastojati da se, odgajanik rukovodi najvišim naravnim i vjerskoćudorednim motivima. Ali treba reći da je s pedagoškod gledišta potrebno inzistirati na onim motivima koji kod odgajanika u pojedinom slučaju najviše djeluju i ako nidu najviši. Te sve treba prvenstveno upotrebljavati i povezivati ih s najvišim motivima. To naročito vrijedi za motive koji proizle iz čuvstava koji za život nisu ni vrijedni ni bezvrijedni. U ranijim godinama baš ti motivi prevladavaju i zato ih baš u tim godinama treba upotrebljavati kao i čuvstva i motive koji iz njih proizlaze.

Jakost pojedinih motiva mijenja se u toku razvoja i doslijedno mora se mijenjati i aspiracija. Ona će redovno polaziti od egocentričnih prema altruističkim i uspeti se do sasvim nadosobnih motiva religije. Ali uvijek treba uzeti u obzir razvojnu periodu. Naročito u doba pubertета imadu ja mušku mladež najjači utjecaj motivi snage i časti, a na ženske altruistički i estetski. Zato ih treba u toj periodi prve upotrebljavati dok ćudoredni religiozni motivi ne postanu centrum svakog ćudorednog djelovanja.

§ 9. POUKA I ODGOJ KARAKTERA

Kad govorimo o pouci onda se misli nauka o ćudoredu. Njezinu su važnost i pretjerivali i podcjenjivali. Ona je bezuvjetno potrebna da odgajanik pređe iz čistih navika do potpunoga voljnog ćudorednog djelovanja, da se razviju prave ćudoredne krrposti koje će biti kadre da odgajanika sačuvaju u svim prilikama života kreposnim.

Ćudoredma pouka ima:

1. obrazovati savjest prije djela time što će upozoriti na dužnost uopće i za pojedino djelo.

2. ona će opravdati dužnosti bilo i same naravi stavri ili iz auktoriteta i tako je sačuvati od sofizma okoline i vlastite sjetilnosti.

3. ona podaje motive za dužnost kao i za uklanjanje dužnostima protivnih poriva.

4. ona oblikuje savjest poslije djela time što ga privikava svoju savjest prema spoznatim dužnostima.

Ćudoredna pouka za odgoju karaktera

Moralne pripovijesti moraju biti primjerene shvatanju odgajanika . Zatim moraju odrediti pored vanjskog toka i unutarnje motive i rezultate. U tom smislu uzete moralne priče znače vrlo spretnu kombinaciju pouke i primjera. Ali za njih je važno i to da se odmah pređe na djela. Iskustvo pokazuje i to da je detaljno obrađivanje

velikih ličnosti uspješnije nego li površno obradjivanje mnogih ličnosti. Treba uzeti u obzir i to da od dvanaeste godine i dalje trebaju biti moralne priče i historički zajamčene.

Pretres ćudorednih djela vlastite okoline, pa djela poznatih historičkih ličnosti koji ide za tim da obrazloži i shvati motive pojedinih djela jest vrlo važna i potrebna škola da probudi moralno razmatranje i mišljenje, kao što i budnost nad nagonima i utjecajima vanjskog svijeta. Takav pretres je moguć i uspješan, ako se odnosi na motive ćudorednog djelovanja, a za taj je posao potrebno pretpostaviti da odgajanici imaju visoko razvijen ćudoredni osjećaj, a potrebno je i tu da se odmah pređe na djelo prema stečenim pogledima.

Sasvim je nedostatno inzistirati na isključivo negativnim propisima ćudorednog zakona ili polagati pažnju isključivo na vanjska djala, a ne gledati na njihovu motivaciju.

Vrlo je dobro i korisno da odgajanici samostalno formuliraju ćudoredna načela ili da ih već izražena formuliraju riječima historičkih ličnosti. Time se misli reći da odgajanici sami iznalaze ćudoredna načela. Oni trebaju nakon što su ih usvojili, a to je početak u trećem septenaru, vježbom dublje shvatiti, a to shvaćanje dolazi baš po samostalnom njihovom formuliranju.

Sistem ćudorednih istina imade u odgojnom smislu tu vrijednost da služi kao temelj za ispitivanje savjesti. Samo kod riјeđih slučajeva i to redovno na svršetku odgoje daje takav sistem većih uspjeha, i to samo kod osobito zrelih odgajanika.

§ 10. RELIGIOZNA I LAIČKA MORALNA POUKA

1. Historijske napomene. Sve do renesanse nije postojala nikakva opreka između religiozne i laičke pouke. Početkom renesanse i religioznog pokreta XVI stoljeća opaža se da u pitanju religiozne pouke nastaje stalnovita indiferentnost. Već Filantropi uvode pored religiozne ćudoredne pouke i svjetovnu moralnu pouku.

Pedagogika prosvjećenosti ističe kao osobite motive laičke moralne pouke: osjećaj časti, težnja za zemaljskom srećom, uvid u posljedice djela. Još uvijek se uz to javljaju i vjerski motivi: Bog i besmrtnost duše. Pod utjecajem Kantovog autonomnog morala i sve većeg udaljivanja od vjerske ćudoredne pouke povećalo se je nepovjerenje prema religioznoj ćudorednoj pouci, a više zahtijev za laičku moralnu pouku. To je išlo tako do danas.

Danas možemo, među pristašama laičke moralne pouke zapaziti četiri struje:

a) Struja radikalnih protivnika vjerske odgoje koji otvoreno govore da idu za oslobođenjem od zastarjelih zabluda (kršćanstva). Pače na žacaju se otvoreno priznati da žele uništiti religioznu pouku. Ovamo spadaju pristaše totalitarne pedagogike i totalitarnih

režima.

b) pristaše automomije i neovisnosti ćudoredne pouke.

Oni kažu: u interesu više i čiste ćudorednosti treba da se vjerska moralna pouka odijeli od laičke.

c) pristaše ekstremnog državljanskog odgojnog smjera koji u ime državne neutralnosti obzirom na religiju traže da ćudoredni propisi ne budu vezani na vjersku motivaciju.

d) pristaše religiji sklonih duhova koji uz religioznu pouku traže i čisto svjetovnu moralnu pouku, iz razloga što ih smeta vjerska kriza. Da otetete u tim slučajevima, vjersku pouku, traži svjetsku moralnu pouku koja će obuhvatati u religioznom pogledu indiferentne elemente.

2. Što se tiče mogućnosti profane motalne pouke treba u prvom redu priznati da imade ćudorednih propisa koje ne treba opravdati religioznim motivima. Isto treba priznati da će za mnoge biti dovoljni i čisto prirodni motivi,(osjećaj časti, nacionalni, socialni,estetski). Ali za sve te slučajeve treba naglasiti da ih uzima u obzir i religiozna moralna pouka.

Djelotvornost religiozne moralne pouke pretpostavlja da su odgajanici vjerski utvrđenimi da je vjera živa. Slučajevi koji su danas sve češći da odgajanici dolaze iz areligioznih ili indiferentnih obitelji treba uzimati u obzir i uzimati kao gotovu činjenicu da su odgajanici loše vjerski poučeni.

U slučaju da je religijezna postigla ove rezultate ima ove prednosti pred laičkom:

a) ona je neposrednija i dječjoj duši bliža

b) njezino obrazloženje je neovisno o sentimentalnim promjenama.

c) njezina je motivacija daleko dublja, jer zahvata ne samo vrijeme nego i vječnost, ne oslanja se samo na neosobni ćudoredni zakon nego ga nalazi u osobnom Bogu. I baš po tom osobnom odnosu čovjeka prema Bogu stvoritelju kao i po konkretnom primjeru Isusa Krista vjerska pouka nema premca u čisto laičkoj pouci.

3. Obzirom na današnje prilike koje stavljaju vjerski život mladeži.. ne samo da je dobro nego je upravo i potrebno da se upotrebe i sasvim prirodni motivi ćudorednih zakona. Oni imaju (i apologetsku vrijednost za opravdanje vjerskog morala) opravdanost u vjerskom odgoju, a mladeži koja se nalazi u krizi omogućuje sretni izlazak.

Što se tiče one laičke pouke koja želi nadopuniti vjersku, dolazi u obzir u trećem septenaru i to sa područja socijalnog, nacionalnog i gospodarskog. I u tom septenaru mora se oslanjati na vjersku. Za ranije septenare takva čisto profana obuka ne može biti opravdana radi koncentracije obuke.

§ 11. VJEŽBE VOLJE I ASKEZA

1. Treba preporučiti i savjetovati potrebne vježbe u odricanju koje nisu povezane s dužnošću. One moraju biti u vezi s temperamentom. To su:

a) vježbe za svladavanje podražaja nagonskog života (umjerenost)

b) vježbe za svladavanje zapreka, koje proizlaze iz tjelesnoga i sjetilnoga života (hrabrost, jakost). Osim toga tu dolazi u obzir i vježbanje u promišljanju i ... izboru sredstava kao što ih zahtijeva krepost razboritosti.

2. Od osobite je važnosti da se odgajanici vježbaju i steknu naviku da sebe kontroliraju; praktički: ispit savjesti.

Vježbe u ponavljanju stanovitih motiva s jedne strane dižu snagu tih motiva a s druge dižu moralnu vrijednost izvršenog djela.

§ 12. OBRAĐIVANJE KARAKTERNIH POGREŠAKA

Glavno načelo kod odgoje karaktera jest to da odgoj bude preventivan, a ne represivan, to jest, da predviđa zapreke i nastoji ih ukloniti, a ne da ih samo kažnjava. Ako dođe do prekršaja odgajatelj imade pri ruci odgojne lijekove gdje je i kazna. Što se tiče odgojne prakse tu kao i kod liječničke prakse treba obrađivati uzoke pogrešaka, a ne samo simptome. Zato treba da odgajatelj u razgovoru s odgajanicima imade uzroke pogrešaka i njih ukloniti. Ako bi se ograničio samo na liječenje, opazio bi, da su njegova nastojanja bez uspjeha tako dugo dok ne nađe uzroka. Sredstva su ista kao i kod obrađivanja odgoja karaktera (pouka, privikivanje)... Potrebno je u našem slučaju da ih upotrebljava u dva smjera: i protiv izvora(zavođenje, slaba volja, klonosti), kao što i u pravcu protivnih kreposti.

b) Ako karakterne pogreške imadu svoje vrelo izvana (zle knjige, društvo) treba ih ukloniti i učiniti neškodljivima. Ako je nutrašnji izvor: a to je koja patološka sklonost, treba pitati liječnika. Međutim najveći dio pogrešaka izvire iz zaboravostim nepažnje, a to se vremenom samo odstranjuje. Jedino u slučaju, da je osobito velika onda odgajanika treba vježbati u koncentraciji. Odgajatelj treba kod odgoje karakternih pogrešaka naročito paziti na to da u većoj mjeri postupa s ljubavlju i dosljedno.

§ 13. PEDAGOGIKA POSLUŠNOSTI

Poslušnost je i sredstvi djelomično cilj odgoje. U ovom drugom smislu ovdje se uzima. Ona nije ništa drugo nego slobodno i spremno vršenje djela što ih pretpostavljeni nalaže. A to pretpostavljanje unutarnje očitanje i poštivanje pred onima koji imaju pravo nalagati nama dužnosti u državljansko vjerskom odgoju.

Napomene: 1. Put do te poslušnosti : od slijepe i osobne poslušnosti koju je čovjek stekao privikivnjem treba da se utjecajem pouke upotrijebi u granicama.

Kao što se pod utjecajem religioznih i socijalnih momenata razvija razborita i svijesna poslušnost.

Tako zgana slijepa poslušnost nema osobitu ćudorednu vrijednost, ali je važno odgojno sredstvo, jer bez nje nema privikivanja;

Motivirana poslušnost uvijek je u ćudorednom pogledu mnogo vrijedna, jer sadržaje samozataju i ustrajnost dobru.

Budući da uvid u namjere odgajatelja s materijalnog gledišta usavršuje sam čin a podložniku potpomaže, zato je potrebno osobito starijima da im se obrazloži ono što se traži.

To ne znači da se ne može principijelno tražiti posluh i bez obrazloženja.

Ako poslušnost bude pretjerana na opseg i trajanje razvija se servilnost i nesamostalnost. Pretjerivanje na obik i način,kao i na strogost kažnjavanja lagano dovodi do licemjerstva i do samo vanjskog podlaganja (vojska). Moguće i gubitak subjektivnog,psihološkog auktoriteta,što znači gubitak povjerenja iz koga nestaje spremnost slušanja. Do toga dolazi,ako se odgajatelj predaje lagodnosti i ako je nesavjestan u dužnosti. Ali i tako ako pretjerava u načinu odredabatzv, zapovijedajući način.

2. Kako treba odgajati neposlušne? U svakom slučaju treba tražiti uzroke i opseg neposlušnosti. Treba biti jasno da li je :općenita ili samo parcijalna neposlušnost. Onda treba još ispitati:da li se odnosi na stanovito djelo ili na ličnost odgajatelja.

a)Stvarna neposlušnost koja se primarno odnosi na stanovita djela u mladim je godinama posljedica zaboravnosti.Kod zrelijih može potjecati iz straha odnosno iz obzira ljudskoga napose iz obzira prema drugovima ili iz lijenosti ili iz nemogućnosti da nešto učini što je naložemo. Sredstva ovise o njihovom razlogu iz kojega proizlaze. Zato prema prilikama: ponavljanje naloga,poticanje,upozorenje i eventualno i kazna.

b) Osobna neposlušnost može nastati ili: iz pomanjkanja simpatije ili zbog pomanjkanja poštovanja tako,da odgajanik prema odgajatelju dolazi u stav prezira ili radi prevelike samosvijesti odgajanika ili uslijed zavođenja od koleg. U tom slučaju bit će potrebno da odgajatelj otvoreno povede razgovor s odgajanikom o razlozima neposluha. Uspjeh će imati samo onaj odgajatelj koji nije neposredno neposlušnošću tangiran. Nastojće ukloniti uzroke odnosno prekinuti odnos odgajatelja i odgajanika. To je potrebno osobito u zavodima radi većeg međusobnog utjecaja odgajanika.

§ 14. ODGOJ ISKRENOSTI.

Iskrenost je snaga da neustrašivo zastupamo svoje uvjerenje da snosimo za nj odgovornost i da imamo stalnu volju da uvijek stvar-

no i objektivno iznosimo opažanja odnosno nevoljko raspoložen prema izvrtanju istine.

a) najravniji put i sredstvo kojim odgoja raspolaže u tom pravcu jest privikivanje. Veliku važnost imade dobar primjer odgajatelja koji se mora kloniti i konvencionalnih laži, Iskrenost će odgajatelja to postići: da blago postupa, da stekne povjerenje odgajanika da mu pomogne, da pobuđuje čuvstva veselja zbog istinoljubivosti, osuđiganje dvomišljenosti i nepouzdanja.

b)Pouka treba da najprije objasni njezinu unutrašnju vrijednost i da pokaže prirodne posljedice koje se očituju na vlastitom karakteru time što istinoljubivost imade veliko socijalno značenje kao i da pokaže zle posljedice laži. Zatim će pouka pružiti mot'me i prirodnog i nadprirodnog reda kao: osjećaj časti, hrabrosti. Sav će taj posao tako obaviti da će u pretresu s maladošću proći sve vrsti mladenački laži. A te su: laž poradi časti da se spasi ugled svoj i društva, Laž iz slavohleplja, pa laž iz navade te konačno laž iz zlobe. Na sve te slučajeve treba odgajatelj aplicirati svestranu pouku o škodljivosti laži ali i dati pouku o dužnostima šutnje, napose uputiti u formuliranje izgjegavajućih slučajeva kad treba čuvati tajnu. Isto tako uputiti u pitanja koja su po na-ravi indiskretna i u vezi s dobrim glasom bližnjega.

2. Odgoj lažljivaca je veoma različit prema motivima. Tzv. lažljivce koji šire fantastične laži, jer ne mogu razlikovati produkte svoje mašte i realnosti, njih se posebno odgaja. Vremenom to samo od sebe nestaje.

Patološkoj laži je izvor pretjerani i bolesni, osjećaj vlastite moći. Odgajanik samo zato laže da se pokaže velik. Odgajatelj će poukom pokazati dozvoljeno i nedozvoljeno sredstvo. Ako opazi da je sve bez uspjeha onda je bolje, da mu ne posvećuje pažnje nego da prolazi mimo njega bez zanimanja. Kazna za lažljivost treba da se uvijek ravna prema motivima i prema upornosti kojom se odgajanik odaje laži.

Kazne: da se uskrati, znak pouzdanja i da ga se vuše nadgleda ali samo za kratko vrijeme. Kad se opazi da odgajanik kleveće treba zantijevati da to opozove. Takozvane djetinje laži koje imaju uzrok u prevelikom subjektivitetu opažanja ili podatljivosti u postavljanju pitanja treba liječiti tako da će odgajanike privikavati da točno reproduciraju vanjske pojave i u tome ga već unaprijed vježbati da prije odgovora sabere svoju unutrašnju pažnju. Neistinitosti koje se pojavljuju kod vršenja kućnih i, školskih zadataka treba prvenstveno etički popravljati a ne samo disciplinski kažnjavati.

§ 15. ODGOJ LJUBAVI PREMA BLIŽNJEMU I SOCIJALNOJ KREPOSTI

1. Cilj toga odgoja nije samo toplo i istinito suosjećanje

prema bližnjemu nego djelotvorna pomoć bližnjemu. Kolikogod je važna uloga suosjećanja i mogućnosti uživljavanja u potrebe drugoga ipak je važno na ovom području da se što prije počne vježbom i privikivanjem na djelotvornu pomoć prema bližnjemu. Treba početi od rana tako da će odgajatelj paziti da dijete ne počinja djela surovosti i grubosti i dati mu priliku da suosjeća s tuđom nevoljom. Izazivaće nadalje i djelo pomoći, njege, uslužnosti prema braći i drugoj djeci. Nikad se ne smije zaboraviti upućivati djecu na uslužnost prema služinčadi i siromasima. Budući da je za odgoju karaktera odlučno koji motivi najviše utječu na ćudoredno djelovanje odgajanika, to treba na ovom području poduzimati posebne mjere motiviranja ljubavi prema bližnjemu. Pouka ima zadatak da objasni, produbi i proširi zahtijeve ljubavi prema bližnjemu i na strane ljude, na one koji su društveno, ćudoredno slabiji, što više i na protivnike i neprijatelje. Taj će zadatak izvršiti da će zahtijeve ljubavi prema bližnjemu nastojati motivirati tim religioznim motivima. U kasnijim će godinama bazirati na socijalno karitativnim motivima. Pouka izazivlje i prve poečtke vježbe ljubavi prema bližnjemu. Konačno ona proširuje djela ljubavi i na organizirano misijsko i drugo djelovanje.

Kad se kod odgajanika pokazuju znakovi tvrdokornosti, grubosti i okrutnosti treba to uzeti ozbiljno u pretres. Već u dobi ranog djetinstva treba započeti odgajaniku konkretno pokazivati kakove boli zadaje drugome svojom tvrdoćom. Treba ga poticati da i sam ublaži svoju okrutnost. Ako ni to ne koristi onda ga treba i osjetnim kaznama koje su približno slične njegovim prestupcima, poučiti što znači okrutnost koju on drugima zadaje na vlastitom tijelu. Ovo ujedno vrijedi i za druge socijalne kreposti kao: uljudnost, zahvalnost.

§ 16. DRŽAVLJANSKA ODGOJA.

1. Cilj državne odgoje stoji u živoj svijesti zajedničkoga a napose državnog života. Zatim u živom suosjećanju odgovornosti za napredak države spojeni sa sposobnošću da prema vlastitim silama surađujemo na promicanju općeg dobra, vršenjem dužnosti građanskih i državljanskih. Zatim i u tom da građanin znade svoje individualne interese kao i staleške podrediti općem dobru, a da pri tom ne povređuje pr avo drugih i da ne žrtvuje individualno uvjerenje kao ni vrijednost drugih naroda i država.

Prema tome državljanska odgoja nije istovjetna s poukom o državljanskim dužnostima. Jednako nije istovjetna s domovinskom ljubavlju ili dinastičkom odanosti, a najmanje s tjelesnom i staleškom pokretnošću. To su sve samo preduvjeti i sredstva za državljansku odgoju. Njezina bit stoji u navici volje koja je religiozno i ćudoredno ojačana da vrši djela kojima promičemo državno i opće dobro.

Vršenje građanskih dužnosti i prava (porez izbori) dolazi u doba kad je odgajanik završio svoju odgojnu periodu. Stoga odgoja o državnim dužnostima može biti takva koja se sastoji u predvježbama građanskih dužnosti. Te predvježbe su: poslušnost, uredmost i zajednička suradnja odgajanika u prirodnim zajednicama u kojima se nužno razvija (obiitelj, škola, omladinsko društvo). Treba pripazititi na to da se razvojem godina može odgajanik razvijati i svoj osjećaj odgovornosti prema zajednicama u kojima živi. Znači: da mora što više aktivno sudjelovati u zajednocama i to putem samouprave. Treba ga privikivati da zna mirmo saslušati opravdanje tuđeg mišljenja, da se vježba u kritčkom čitanju novina kao i to da čini praktičnu pomoć kod traznih ustanova i potreba države.

2. Pouka o ćudorednom odnovima odnosa pojjedinca prema zajednivi,o godpodarskom i društvenom životu treba da bude dana odgajanicima u nižim i višim školama prigodice i to tako da se učlani u različite predmete nastave. Sistematska pouka o državnom uređenju može se preporučiti pod konac trećeg septenara s poukom kako treba vršiti izborno pravo.

3. Paralelno s poukom treba da teče odgoj čuvstva prema domovini. To se postizava lektirom,pripovjestima iz života narodnih junaka i slično, a da se pri tome ne povređuje istinitost i da ta pouka nije nametljiva. Treba već od početka hastojati da državna odgaja bude religiozno motivirana, a u kasnijim godinama i prirodno etička motivacija. Osim toga treba uzeti i to da na odgajanika utječe njegova okolina, osobito pitanja koja neugodno pogađaju : porez izborna kampanja idrugo.

§ 17. SEKSUALNA PEDAGOGIKA

Pretpostavka za valjan odgoj na tom području jest:da je odgajatelj teoretski i praktički uvjetem da se može postići cilj valjane sposebne odgoje. A taj jest: da prije braka čuvaju čistoću i da spolni nagon u braku razumno upotrebljavaju. Taj se cilj može njasigurnije postići indirektnom metodom u okviru snažnom i otvrdnulog načina odgoja. Kod toga treba upotrebljavati odobito ove metode:

1. Čuvanje od preranog buđenja spolnog nagona to znači da odgajatelj ima brigu da odgajajući moraju biti praktično odjeveni?da kod spavanja budu sačuvani od štetnih podražaja,da imaju zdravu hranu i da se kreću. Osim toga valja vršiti nadzor od štetnih podražaja: slike,kino,kazalište, knjige, ples zao primjer,okolina itd.

2. Treba njegovati osjećaj stidljivosti i smisao za čistoću.

3. Stalna vježba u samoodricanju i samosvladavanju.

4. Treba dati odgajanivima prikladnu individualno odmjerenu pouku osnovanu na religioznim ćudorednim načelima o ovim pitanjima i o zadatku materinstva,o svrsi spolnog nagona,o saobraćaju s

osobama drugoga spola, o plesu, ženidbenim zabranama, o zaručničkom životu, o opasnostima spolnih bolesti, a pod konac odgojne dobe i o etici i higijeni braka. Ta pouka treba da je spojena s poukom o vrednosti djevičanstva naravnoj i svrhunaravnoj. A mora ih pratiti kraj na njega o stidljivosti. Istovremeno treba ukazivati i na primjere izvanredne čistoće na njezinu ljepotu kao i na pogibnost nečistoće i zle posljedice za karakter. Time će dobiti odgajanici poticaj i snagu da vrše svoju dužnost čistoće.

Kao posebna sredstva za čuvanje čistoće treba spomnuti: disciplinu fantazije, izbor u lektiri, pravilan odnos prema osobama drugoga spola, razboriti sport, vježbu u svladavanju a naročito religiozna sredstva: molitvu i sakramente.

Kod pojava nečistoće treba prije svega istraživati uzoke: kao zavođenje, naopako shvaćanje i patološke sklonosti. Sredstvo kao lijek u tim slučajevima: izoliranje, pravilna pouka, snažnije upotrebljavanje pozitivnih odgojnih sredstava.

A. M. D. G.

M A T I J A   I V Š I Ć

T E O R E T S K I   I   P R A K T I Č K I   P R I N C I P I
G R E G O R I J A N S K O   P J E V A N J A

::::::::::

Z A G R E B   1 9 4 2.

Branimir Rogić I. tečaj

TEORETSKI I PRAKTIČNI PRINCIPI GREGORIJANSKOG PJEVANJA;

"Nihil operi Dei praeponatur".

GLAVA PRVA: Ozvuku i glazbenim znakovima.

I. O zvuku općenito.

1. Muzika je umjetnost i znanost zvukova; ona uči kako ih treba porediti da dođemo do nekog reda i različitih senzacija.

Imamo vokalnu i instrumentalnu muziku, prema tomu čime zvuk proizvodimo. U prvoj se zvuk sjedinjuje sa riječju. Muzika je harmonijska i melodijska, prema tome da li slušamo zvukove simultano ili sukcesivno. Gregorijansko pjevanje je vokalno i melodijsko.

2. Zvuk je produkt neprestanog gibanja, brzog izizohromog nekog tijela obzirom na nas, zvuk je postepena senzacija uzrokovana gornjim gibanjem. Zvuk se mijenja prema:

a) uzroku ili tijelu koje ga proizvodi (timbar ili metal).

b) broju titraja (zvuk dubok ili visok).

c) snagi ili žestini kojom se proizvodi (zvuk jak ili slab).

3. Naravni glasova ima 7. : Do, Re, Mi, Fa, Sol, La, Si,. To je naravna skala. Zove se diapason ili oktava.

4. Imamo tonove ili polutonove. Tako imamo i skale naravne ili diatonske i kromatične. U Gregorijansko koralu imamo samo diatoniku.

II. O notama i crtovlju.

GLAVA DRUGA : Izobrazba grla i glasa.

GLAVA TREĆA : O deklinaciji.

GLAVA ČETVRTA : Ritam gregorijanskih melodija.

Definicija ritma : Jedinstvo ritmijskoga gibanja i njegova svojstva: jest jedinstveno vrijeme i sastavljeno vrijeme.

1. Riječ ritam dolazi od grčke riječi ritmos, a taj izraz dolazi od glagola reo, što znači tečem, tröim, valovito se gibati, mičem se. Ritam je aplikacija na umijeće gibanja i vremena onih zakona, koji ravnaju svaku stvar ili umjetno djelo, bez kojih nije moguće lijepo; to su zakoni reda i harmonije, djelova sa cijelim. Taj isti zakon aplicira na umijeća prostora i praznine ili mira zove se simetrija. Toliko je u dobro ritma da gibanje izađe razumljivo, jer ga ravna disciplina i organizira, daje mu svoje jedinstvo, svoje bivstvovanje, svoj ljepotu. Bez ritma bio bi slijed glasova jedan kaos smućenih gibanja zvukova, nešto neodređeno i mrtvo.

Najobičnija definicija ritma je ova: Ritam je red gibanja. Međutim da se ta gibanja mogu zvati i biti ritmijska potrebno je : a) da je t slijed: jedno gibanje i jedan glas beskrajno produžen ne proizvodi ritem; b) da slijed nije previše nagao kako bi se glasovi mogli na

jasan i razgovjetan nači primati, jer inače ne bi mogli biti procjenje i uređeni; c) nesmiju biti također previše razdaljene, jer bi bila previše teškamjera i organizacija takova gibanja. Treba, ujednu riječ da bude neposredni utjecaj gibanja i glasova. Prva definicija previše zbijena mogla bi se raširiti i usavršiti ovako: Ritam je uređen i harmoničan slijed odčutljivog gibanja na jasan, razgovjetan i neposredan način.

2. Da bi se gibanje i zvukovi mogli regulirati i staviti u red potrebno je jedno jedinstvo. To su jedinstvo Grci nazivali tempo-chromos. Aristid Kvintilijan ovako ga definira: Mjera gibanja i mirovanja. I to je jedinstvo mjere, taj tempo ima svoje trajanje koje ne smije biti ni prekratko ni predugo, jer se inače ne bi moglo jasno percipirati ili se ne bi mogla mjeriti druga gibanja. Treba dakle da ima jedno trajanje srednje . To su jedinstvo Grci nazivali tempo primo, hronos protos. Ne samo, zato što ne pretpostavlja jedno drugo, nego jer sačinjava i mjeri sve druge vremenske vrednote . Njegovo svojstvo je da je nedjeljivo, indivisibile, atomos i od svih je najkraće (più breve), elahistos. Govoreći Aristosen o nedjeljivosti prvoga vremena veli da se ono sastoji u tom što tempo primo ne može biti razdijeljeno (diviso) od koje druge ritmičke materije. Valja reći da pod tempo primo ne mogu biti postavljena niti dva sloga niti dva glasa niti dva pokreta. Stoga se motiva tempo primo zove također simplice , jednostavno (asyntetos) incomposto). Rekli smo da njegovo trajanje ima biti srednje (media), dodajmo, da nije apsolutno nego relativno, ukoliko ovisi od općega gibanja, koje se hoće dati melodiji. Međutim brzina gibanja jedanput fiksirana postaje dosljedno i nepromjenjena i mjeri sve ostalo trajanjem . Koliko je dosada bilo rečeno slijedi da se u grčkoj odnosno u gregorijanskoj glazbi, tempo primo pribraja i množi, znači da se može pomnažati ali ne obratno. I ta nedjeljivost prvoga vremena (tempo primo) jest davala grčkoj glazbi i daje također danas gregorijanskoj glazbi gibanje i jedan ritam miran, ~~xxxxxxxx~~ ozbiljana i majestetičan.

GREGORIJANSKI RITAM

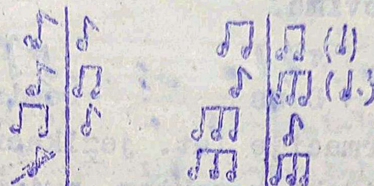
(Izvadak bilježaka prema Le Nombre Muzikale od P. Mocquerau.)

MUZIČKA STOPA

Jednostavno vrijeme i sastavljeno vrijeme, još nije jedan ritam. Binari i ternari samo su sastavina ritma , kao što su slova i slogovi sastavina riječi.

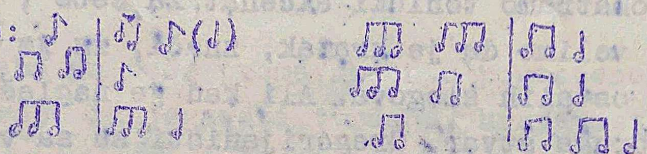
Prva ritmička jedinica, kao stanica melodijskog organizma jest stopa. A sastoji se od dva dijela bitna: arsa i tesa(dizanje i spuštanje) veli se također dio stope koji uzlazi i dio koji silazi.

Stope su jednostavne i sastavljene . Jednostavne stope koje imaju samo jednu arsu i jednu tesu: ili koje na arsu ili tesu imaju samo jedno vrijeme jednostavno ili jedno vrijeme složeno. Stopa koja ima na arzu i na tezu samo jedno vrijeme jednostavno zove se i elementarna, jer je najmanja što može biti.

Jednostavna stopa:

Elementarna stopa:

Sastavljena stopa je ona koja ima više od jedne arze i više od jedne teze ili koja ima na arzu ili na tezu ili na obadvije više od jednoga saastavljenoga vremena.

Sastavljene stope:

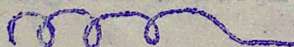
Kombinacije mogu ići do beskrajnosti.

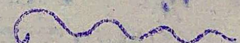
Chironomija ili dirigiranje.

jest zapovijed gestom. Ruka nam služi da pokažemo stopu i pojedine njezine dijelove:

arza teza

Arza složena: teza jednostavna: teza složena itd.

Ritam riječi za sebe i ritam riječi aplicirane na melodiju.

Prinsipalni i sekundarni akcenat.

U svakoj je riječi samo jedan principalni akcenat, koga obično zovemo tonički akcenat. Uz ovaj akcenat imamo i sekundarne akcente ili podizan koje zovemo kontra akcenti. Ovi se nateže: N

a) na svim monosilabima: es, tu , etc....

b) na zadnjoj silabi svakog proparoksitona : Domine

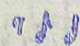
c) na svakom drugom slogu počam od naglašenoga natrag: mulieribus, redemptionibus, misericordia, miserationibus etc....

Materijalne kvalitete akcenta jesu: visina, kratkoća, jakost.

a) u klasičnoj epohi, u epohi kad su gregorijanske melodije nastajale, bio je akcentuirani slog na visini tj. na višem tonu od drugih koji ga predilaze i koji ga slijede.

b) kad je nestala razlika kvantiteta dobili su svi slogovi lat. jezika osobito u greg. periodu, istu kvantitetu ili trajanje koja se može nazvati srednja. K tomu je pridošao neki izvjesni temperamena . Može se reći

lat. se akcenti više ne dijele na duge i kratke prema slogovima na koji se nalaze, nego je jednostavno kratak i ne traje više od ostalih - što više - imajući neku svoju spiritualnost (forma i duša riječi) još je više agilan jednako kratak od drugih slogova. Dužina je vlastita samo završnim slogovima.

Deus

Dominus

c) U epohi formacije lat. jezikacrkvenog, akcenat je sačuvao svoj primitivni melodijski karakter, pridobio izvjesni porast jakosti: ali to je umjeren, delikatan , smirenw naglas. Istom kasnije postane akcenat čvrst i dosljedno dug. To se je zbilo u epohi formacije rimskoga jezika

Nota: Ovdje promatramo tonički akcenat za sebe , nezavisno od melodije. Stoga gledišta velimo da je kratak, znači, ~~nm ju~~ nema duljega ili kraćega trajanja od ostalih slogova. Ali kad je naglašen slog obučen u melodiju, onda je druga stvar. Gregorijanisti su sa velikom slobodom operirali sa akcentom: tu imamo bezbroj slučajeva akcenata koji imaju jednu jedinu notu dočim ih završni slogovi imaju više. Ali ima i obratnih slučajeva. Greg. je akcenat indiferentan obzirom na kvantitet.

3. Naravna melodija osamljene la. riječi.

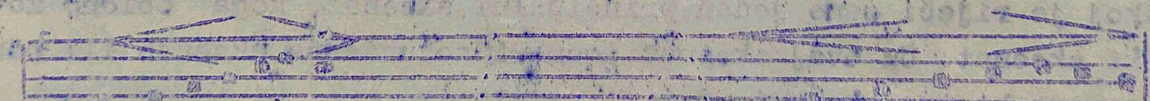
Govorene riječi.

Na našem glazbenom sistemu nije moguće napisati melodiju riječi jedostavno izgovorene, jer se njezini intervali ne mogu mjeriti i regulirati po nekoj stalnoj stopi.

Pjevane riječi.

Lako si je predstaviti naravnu melodiju riječi, pjevanu po zapad. muzičkom sistemu. intervali mogu po sebi biti različni: mi ćemo u slijedećem primjeru označti samo općenit smjer us-pona i nagiba:

Spondejska kadenca — Daktilska kadenca

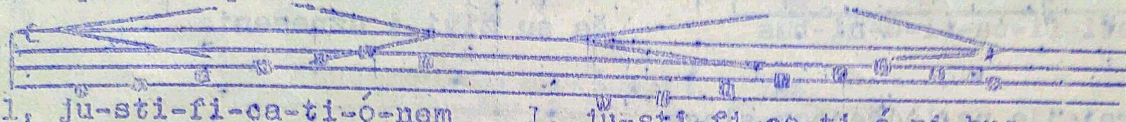
Spondejska kadenca	Daktilska kadenca
1, justificationem	1, ju-sti-fi-ca-ti-o-n -bus
2, be-ne-dic-ti-o-nem	2, be-ne-dicti-o-ni bus
3, supersperavi	3, misericordia
4, be-ne-dic-ta	4, latitudine
5, Ma-ri-a	5, Do-mi-nus
6. tu-es	6. De-us es

Opis melodijskog gibanja latinskog akcentuiranja može se ovako opisati :
a) slog toničkog naglasa stoji na vrhuncu te melodije.
b) slog ili slogovi iza tonič,naglasa nagiblju ese i počivaju na ~~kxx~~ kratkoj noti nižoj od akcenta.

Odpjevavši jednu gornju riječ, dobivamo dvostruki sintetički rezultat: stvorena jedna melodija, i jedna riječ izgovorena:konsekventno

jdna je ideja izražena.

4. Zvučnost lat. isolirane riječi. Osim, što je akcenat vrhunac melodijskog luka, on je također i dinamički najjače mjesto. Slog pod najvišom notom ujedno je i najglasniji. Sve je to posve naravno i u tom nas priroda pomaže.

1. ju-sti-fi-ca-ti-ó-nem — 1. ju-sti-fi-ca-ti-ó-ni-bus
2. Be-ne-dic-ti-o-nem — 2. be-ne-dic-ti-o-ni-bus
3. su-per-spe-ra-vi — 3. mi-se-ri-cor-di-a
4. be-ne-dic-ta — 4. la-ti-tudi-ne
5. Ma-ri-a Vir-go — 5. Lae-ti-ti-a

N O T A. Glas treba da teče prema akcentu postepeno i milo. Pod akcentuiranim slogom treba izbjegavati tvrdoću, hrapavost, nepredvidenost i kao eksploziju snage. Kad melodija silazi malo po malo i glas postaje slabiji, dok se ne smiri na posljednjem slogu. Kod mnogih riječi fali uzlazna melodija, onda se počme od akcenta.

----

5. Trajanje sloga u izoliranoj riječi.

Svaki slog promatran sam za sebe nema više vrijednosti od jednog najmanjeg vremena.

Klasična kvantiteta ne utječe na lat. gregorijanske epohe, premda,kad se slogovi ujedine u riječi, ta jednakost se donekle malo mijenja. Isolirana riječ je hladna, mrtva: a, kad se ujedine oduhovljujus se melodijom i dinamikom i slijedi sve osjećaje. Otud ona na manja zatezanja, usprkos jednoličnosti i brzanja, usporavanja, što daje riječi mnogo života i osjećaja. Atraktivna moć naglašenog sloga priprava na konačni mir primarni su uzroci te ljupkosti i tih nuances koje modificiraju materijalnu težinu sloga. Da se postigne vještina lijepo izgovarati, vježba se prema tome, da li naglašeni slog predhodie ili slijede nenaglašeni slogovi. Treba razlikovati:

a) slogove pred naglasom, b) naglašeni slog, c) slogove iza naglasa.

1. Trajanje sloga pre naglasom.

Melodijski uspon i dinamički krescendo rastu od sloga do sloga prema naglašenom najvišem slogu: slogovi lete, trče prema toj privlačivoj visini. Osobito se taj zanos osjeća na prvim slogovima naglašenih riječi. Kolikogod je živo to uzlaženje, nije u pjevanju nikada previše naglo, ono je primjereno: princip toga temperamenta neka bude, da je jedan slog vrijednosti jednog najmanjeg vremena. Radi se samo o delikatnoj sfumaturi koju ne treba pretjerivati. Primjer je lakše predočiti na dugoj riječi:

xxxxxxxxxxxx

ju-sti-fi-ca-ti-o-ni-bus

Uspon melodijski, dinamički, kvantitativni osjeća se od početka malo po malo. Tim je i težina slogova modificirana. 4. i 5. slog radi blizine akcenta malo se zategnu, a 2. i 3. više su živi i uzneseni.

2. Trajanje naglađenoga sloga.

Naglađeni je slog kratak: ili, on je kao i ostali slogovi: vrijedi jedno najmanje vrijeme. I on može imati u frazi gipkoće bilo da se malo skrati ili produži. Taj akcenat, kolikogod kratak ne smije biti suh, uglata, zarezan, nego zaobljen a ne raskiđan, zategnut (osim, da mu se dade nešto elasciteta) pojačan dahom grla.

3. Trajanje slogova iza naglasa.

a) Zadnji slog u riječi. Treba se sjetiti, da je konac ritma i svršetak gibanja označen većom duljinom zvuka i sloga. U izoliranoj riječi zadnji slog treba da bude dug.

b) Predzadnji slog proparoksitona. U izgovoru taj slog ima srednji naglas, on je naravno kratak. Adiutorium

Ritam : izvedba izolirane lat. riječi.

Evo nauke starih gramatika: a) Svako ime i riječ i svaki drugi dio govora, samo ako nije monosilab, izgovara se po nekom broju: i to nazivam stopa i ritam. (Omne nomen ie verbum et quaevis alia pars orationis, modo non sit sillaba, numero quodam profertur: idem vero et pedem et rytmum voco,) - Dionigi da Alicarnasso: Della compositione delle parole: c.XVII.)

b) Ergo cum duas videbis esse vinctas sillabas, effici pedem necesse est, sint breves ambo licet: una lunga non valebit ex sese edere pedem: ictibus quia fit duobus, non gemello tempore.(Terentianus,De metris v.1340-1343)

c) Ergo una lunga non valebit pedem efficere quia ictibus duobus arsis et thesis, non gemello tempore, perquirenda est. (Diomede: Ars gram. c. III. De ped.)

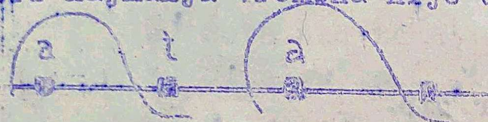
d) Što nam služi da markiramo ritam i stopu, bilo u izoliranoj riječi ili u sklopu. Pojedine stope se slažu od dva vremena: prvo vrijeme gore, arza, drugo vrijeme, teza: druge stope se slažu od tri i nekoje napokon od četiri vremena. Iz toga je jasno da ne može biti sope iz jednoga vremena, jer jedno samo vrijeme (figura) ne može se dijeliti (ritmičko vrijeme). A bez diobe vremena ne može biti stope (Ariestossen)

Iz svega toga slijedi:

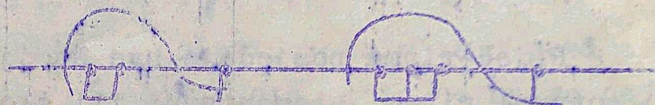
1. Izuzevši monosilabe, svaka je riječ jedan ritam.
2. pa i riječ od dva sloga
3. svaki slog ima svoj individualni udarac, ili jedno najmanje vrijeme: na prvo dođe arza, na drugo teza. Svatko vidi, da ovdje nema vremena o jakosti..

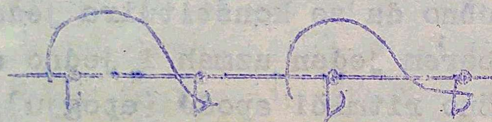
Fundamentalni principi RITMA

Za najmanju ritmičku jedinicu potreba su dva individualna udara. Trajanje može biti jednako ili nejednako; jedna nota makar traje dva ili tri najmanja vremena nije dosta za ritam.

arza i teza, ili zamah i mir. Što više arza može imati dva i tri vremena

Aplikacija toga principa na lat. riječi. Skupina slogova, koje zovemo riječi, imaju veliku sličnost sa grupama nota: često puta su si slični, sa ritmičkog gledišta, i ravnaju se po istim pravilima. Nauka Starih.

Svaka riječ, uzeta za sebe, izriče jednu ideju: ta ideja nije u tom što materijalno stiji slog kraj sloga, nego, treba da budu postavljene jedne kraj drugih, da sve zajedno čine jedan jedini zamah, kompletan, da zadovolji samo od sebe.

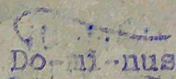
Drugim riječima, svaka riječ čini jedan ritam , koji svršava na tezu ili ima udar ili ritmički potporanj: akcenat, koji prethodi toj tezi i odgovara arzi. I upravo ta zajednica arze i teze, taj pad akcenta na zadnji slog, to je što čini jedinstvo lat. riječi.

Normalna služba akcenta arze razlikuje se prema tome, da li je riječ spondejska ili daktilska.

Ritam spondeja jest ovaj:

De---us konac na tezi, akcenat na jednostavnoj arzi. Elementarni ritam. Ritam daktila je ovaj:

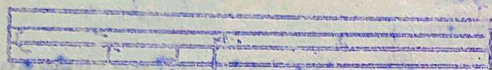

Do-mi-nus konac na tezi , akcenat na složenoj arzi jednostavnog ritma.

B. Razlika među riječi-ritma i riječi-tempa.

Kad se jedna riječ ne promatra izolirana, nego kao dio neke cjeline (fraze) ona može izgubiti nešto od svoje personalnosti. Ovamo se vraća i nalazi svoju aplikaciju teorija neuma-ritma i neuma-tempa. Prvo je karakterizirano time, da je zadnja nota apodirana ritmički bila dvostruka ili jednostavna.

Drugo je karakterizirano tim, da je ta zadnja nota nema ritmijskog apođa ili udara, nego upravo obratno tj. prva nota neume ima apođo a zadnja samo na koncu meisa.

Ista se razlika mora stabilizirati između riječi-ritma i riječi-tempa. U te dvije kategorije spadaju sve riječi.

I. RIJEČI RITMA

Vrelo Mocquerau II. str. 315.

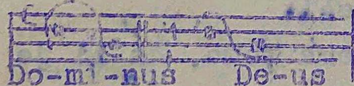
Riječ-ritma posjeduje sve što je potrebno da se konstituira jedan potpuni ritam, elementarni ili složeni: barem jedan uzmah i jedno smirenje s udarom. Te dakle riječi imaju nužno ritmiči apođo (apogju) pod zadnjim slogom. To se može dogoditi na dva načina:

a) Zadnja je nota nad zadnjim slogom duga. Riječ dakle ima jedan uzdah i jedan mir, to je običan ritam, ili ima više uzdaha i više mira, ako se radi o riječi, koja je sposobna da formira složeni ritam. Primjeri za riječ ritma:

Takove riječi završavaju obično jednu frazu, period ili motiv.

b) Zadnji slog ima vrijednost običnog vremena:

Sastavljena stopa. Od arze je dio pod kojim bi bio apođo-pauza. Kod riječi Dominus je potpuno. - Tako ritmovane riječi obično su u centru ritmijskog dijeljenja i slijede druge riječi, ili jedna nota ili grupa na koju se tijesno nadovezuju.

II. RIJEČI TEMPA

Vrelo Mocquerau I. str. 333.

To su one koje nemaju pod zadnjim slogom ritmijskog apođa.

Dva sloga riječi Deus, i tri sloga riječi Dominus formiraju složena arsička vremena, jedan binarij tj. dvodjelno, drugi ternarij tj. trodjelno. Riječ-tempa ne može dati osjećaj definitivnog smirenja: one izazivlju iza sebe melodijski i ritmijski nastavak, ili barem jednu iktičku notu finalnu, da podupre konačni mir.

Studij isolirane riječi ritma

Jedan je riječ ritmirana, kad njezin zadnji slog nosi udar ili apođo (apogjo) ritmiči. To može biti natri načina:

a) Nota nad zadnjim slogom jedvostruka
b) ---------------------------- nešto zategnuta
c) ---------------------------- samo apođirana.

Budući da se govori o izoliranoj riječi, dolazi u obzir samo prvi slučaj jer drugi suponiraju nastavak drugih riječi i nota, zato se ne ravnaju prema izoliranim riječima.

A) Ritmijska shema verbalne kadence, to je izolirane riječi.

I. Riječ Ritma od dva sloga

Tip ritma riječi od dva sloga jest ovaj: jedno vrijeme na arzu i dva na tezu: kratkoća na uzmah i duljina na mir. Aplicirajući taj ritam na izolirane riječi imamo:

Pa-ter Pa-ter | Tu fali apođo.

Dodavši lahko pojačanje, (umjerom) 4. i 5. vijeka imamo:

Ili slabi ritam s udarom. Ili jaki ritam s udarom.

Po sebi drugi tip u kojem je jakost na tezi, nije za isključiti a priori: zato se pojačanje može razdijeliti i smjestiti tako na uzmah kao i na smirenje. Ili ako lat. jezik nikada ne naglašuje na zadnjem slogu, od dva gornja tipa, samo je prvi u obziv na lat. riječi od dva sloga.

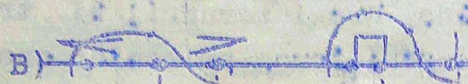
Pa-ter Pa-ter

2. Riječi ritma od tri sloga.

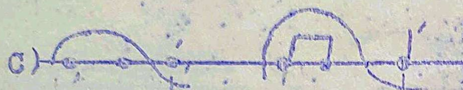
Sam tipični ritam od tri sloga daje nam tri forme, koje među sobom ne variraju osim po mjestu pojačanja.

A) A) Pojačanje na početku: obični ritam, dvo-

djelna arza ~~xxxxx~~ slaba kadenca sa udarom ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~

B) Pojačanje u sredini: obični ritam, dvodjelna arza sa drugim vremenom, arze pojačane: slaba kadenca sa udarom.

C) Pojačanje na koncu, obični ritam, dvodjelna arza, jaka kadenca sa udarom.

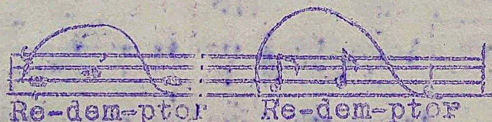
Pošto lat. jezik nikada ne naglašuje zadnji slog, za riječi od tri sloga ne ostaje ~~nam~~ drugo nego tipični ritam pod A. i B. Prbi za riječi daktilske (proparoksitone), drugi za riječi spondejske (paroksitone).

A) Daktilski tip

Dominus, naglas i jakost na prvom slogu.

B) Spondejski tip

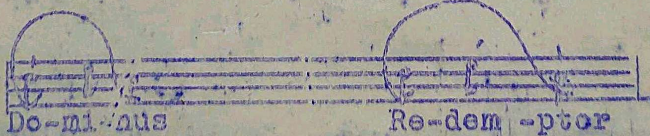
Redemptor, naglas i jakost na drugom slogu. Apodo ~~xx~~stoji pod "Re" a naglas na "dem"

Dijeljenje ritmijskog udara od toničkog akcenta u primjeru "Redemptor" ne treba čuditi onoga koji pozna našu teoriju o akcentu i nezavisnost njegovu od ritmijske stope i obratno. Nije akcenat ili jakost ono što čini stopu i gregorijanski ritam negi izmjena ~~xxxx~~ uzmaha i umirenja: uzmah i umirenje to isključivo spada na ritmijski red a ne na melodijski i dinamički. U grčko-rimskoj metrici nalazio se akcenat na svakom vremenu arze. U gregorijanskom ritmu je uvijek slog i nota duga, koja nosi apodo i udar. Dvije note i dvije silabečine složeno vrijeme dvodjelno, prva od njih nosi apodo, kakova god je jakost ili naglas toga sloga.

promjenimo melodiju, smanjimo jakost akcenta:

Ritmijsko gibanje ostaje uvijek isto: ako bi se morao držati obzir na melodiju ili na jakost, moralo bi se ritmijsko gibanje često mjenjati. Razlikovanje ritmijskog udara od akcenta je fakat redovit i eregularan . Ta slobodna igra između jakosti i ritmijskoga udara jest ~~x~~ jedan od najjačih faktora melodijske ljepote.

B) Duge riječi. Potpun i razdijeljen ritam lat. riječi izolirane. Znamo ritam riječi od dva sloga i one od trisloga, spondejske, ili daktilske. Treba naći ritam riječi dulje od tri sloga. Treba dakle odrediti ritam slogova pred naglasom ili antetonskih, i naći mjesta apoda. Treba ispitati igru svih nizova: melodije, jakosti, kvantiteta, ritma: što dolaze u kompoziciji iz malih fraza muzike, koje sec zovu riječi: i analizirati međusobne odnose. Svaki od tih fenomena ima specijalna i vlastita pravila: ujedinjeni su u jednoj zajedničkoj točki a to je: "Svi hode jedan natraški hod da nađu svoj slog. Tonički akcenat putuje od zadnjeg sloga riječi i idući natraške smješta se na prvi slog, koji nije jedan predzadnji kratki:

Počam od zadnjega dva ili tri: - laboráre laborávimus

Akcenti se-----Accentus autem computantur non a prioribus syllabis, sed ab ultima, id est retrorsum, nec possunt accedere nisi usque ad tertiam syllabam a fine (Sergius in Donatum).

II. Sekundarni akcenat opet, putuje od naglašenog sloga i ide natraške fiksirajući se na svakom drugom slogu.

la-bo-ra-vi-sti la-bo-ra-ve-ra-mus

III. Ritmički iktus slijedi ovdje natraški hod. Ishodna točka njegova hoda jest zadnji slog, slog smirenja. Idući natraške mješta se na svaki drugi slog ne obazirući se ni na tonički ni na sekundarne akcente. I to tako: A) Ako su kadence riječi daktilske (proparoksitone) nađu se akcenti i iktusi na istom slogu:

la-bo-ri-bus la-bo-ra-ve-ri-mus

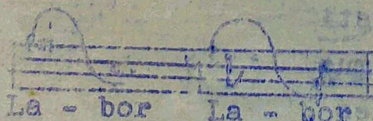
B. Protivno, ako su kadence spondejske, akcenti i iktus ne idu skladno, nego se sukobljuju od mjesta do mjesta u riječi.

la-bo-ra-vi-sti la - bo - ra - ve - ra - mus

I. Riječ od dva sloga ili spondej: la - bor

Postavimo akcent i iktus ili udar.

Riječ je tako kratka, da se ne može metnuti iktus pred naglas. Pravo mjesto iktusa bit će, idući natrag, nad jednim poludahom.

II. Riječ od tri sloga: labora

Slog pred naglasom je sposoban da mu se postavi jedan udar ili iktus.

III. Riječ od četiri sloga: laboravi: laboravisti: laboraveramus: Testificationis

A) Postavivši tonički akcent. U svim tim riječima brojeći i polazeći od zadnjega sloga meće se akcenta na predzadnji slog.

1. La-bor
2. La-bo-ra
3. La-bo-ra-vi
4. La-bo-ra-vi-sti
5. La-bo-ra-ve-ra-mus
6. tes-ti-fi-ca-ti-o-nes

Kako se vidi akcent nije vezan ni na koji slog, premda je uvijek isti korijen. Naglas ostavlja s lakoćom stari slog koji je nosio naglas, do pođe i da se postavi uvijek na predzadnji. To je: akcenat se [illegible] pomiče od jednoga sloga, prema tomu koliko se riječ produljila. Obratno ako se polazi od jedne riječi koja je duga, jednoj drugoj kraćoj, akcenat ide postepeno natrag.

B) Mjesto sekundarnih akcenata.

Polazeći od toničkog akcenta, smještaju es idući natrag na svaku drugu silabu:

1. La-bor
2. La-bo-ra
3. La-bo-ra-vi
4. La-bo-ra-vi-sti
5. La-bo-ra-ve-ra-mus
6. Justi-fi-ca-ti-o--nes

C) Mjesto iktusa ili ritmijskog udara.

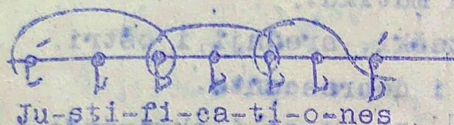
Udari ili ritmijski apodi pripadaju isključivo ne na melodijski red ili na kvantitativni i t. d. nego na ritmijski red, koji je u tom da si slijede uzmahi i smirenja, bilo provizorna ili definitivna. Oni fiksiraju ritmijski hod praveći dvodjelne i trodjelne grupe što je temelj ritma ili ti materija.

Pravilo A) Ritmijski se udari meću na svaki drugi slog počam od posljednjega sloga. Razlog je jednostavan: u svakoj riječi zadnji slog je dug, i pokazuje principalno smirenje. Mora se, dakle nužno od zadnjega sloga početi.

1. la-bor
2. la-bo-ra
3. la-bo-ra-vi
4. la-bo-ra-vi-sti
5. la-bo-ra-ve-ra-mus
6. ju-sti-fi-ca-ti-o-nes

Kako se vidi, svi su udari smješteni pod slogove koji nemaju toničkog akcenta ni principalnog ni sekundarnog, na taj način da se iktus

na taj način da se iktus i akcenti u slijedu pravilno izmjenuju a da se nikad ne sastanu. Intezivni red akcenata i ritmijski red iktusa dva su reda zasebna. Udarajući rukom na zadnju riječ gornjega primjera dobije se slijed mjera po dva vremena u kojem je udar aton i slab, a dizanje jako tj. forte.

Ta je opaska više teoretska nego praktična, u koliko je u gregorijanskom pjevanjuono udaranjenisu složena vremena dvodjelna ili trodjelna sa odnosnim apodima, nego su elementarne stope složene ili jednostavne.

D) Mjesto složene ritničke arze i teze.

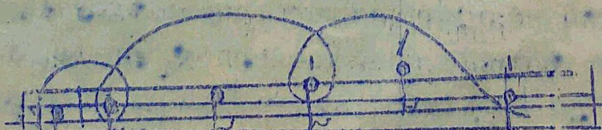
U riječima od četiri i više slogova nije više običan ritam (jedna dvodjelna ili trodjelna arza i jedna teza) nego je već složeni ritam u kojem su arza i teza složene ili imaju više od jednoga složenog vremena binaria ili ternaria. Evo jedan mali složeni ritam: (Čisti ritam) On u praksi može doći u dvije kombinacije: Jedna arza i dvije teze Dvije arze i jedna teza. - Koju izabrati? Ako apliciramo taj čisti tip na lat. riječ laboravi sa njezinom naravnom melodijom stvar je već sama po sebi fiksirana. Ponukani smo da mu na arzu metnemo oštri akcenat i sve note koje uz arze prema tome akcentu, tezi ćemo dati zadnji slog. Imamo dakle dvije arze i jednu tezu, dva uzmaha i jedan mir tj. smirenje.

Melodijski uspon i ritmijski uspon ovdje su složi. Ta se dva reda lako slože i združe, budući da su melodija i ritam tijesno i naravno zajedno. U svakom ritmu, specijalnom frazeološkom, uzlazni smjer melodijskog gibanja, ima jedini intimno srodstvo sa ritmijskim uzmahom: silazni melodijski smjer simpatizira sa spuštanjem ritma. Dosljedno prema tim principima evo ritmizacije svih gore navedenih više složenih riječ

Taj se melodijski i ritmijski pojamm lat. riječi savršeno poduda-ra sa naravi svih elemenataw od kojih je sastavljena, koje ona nosi u u samoj sebi svoju istinu. Uistinu muzika se formira i modelira posve-ma na riječi. Ona je čuva, tj. riječ čuva mutiku.

a) njezina melodijska forma: akcenti teški, srednji i oštri.

b) njezina dinamička forma: crescente i decrescente.

c) njezina kvantitativna forma: lagana ubrzanost i aktivnost u us-ponu, zatezanje i duljina u mirovanju.

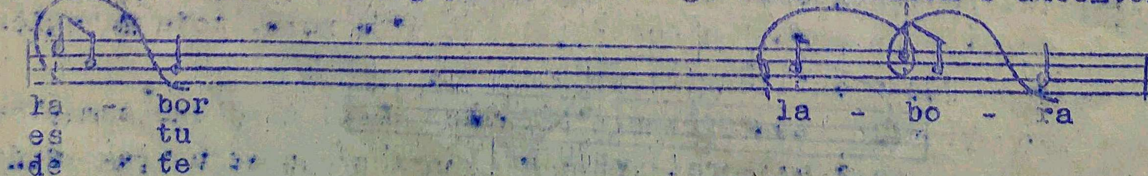
d) njezina ritmijska forma: o kojoj se ovdje principijelno i govori.

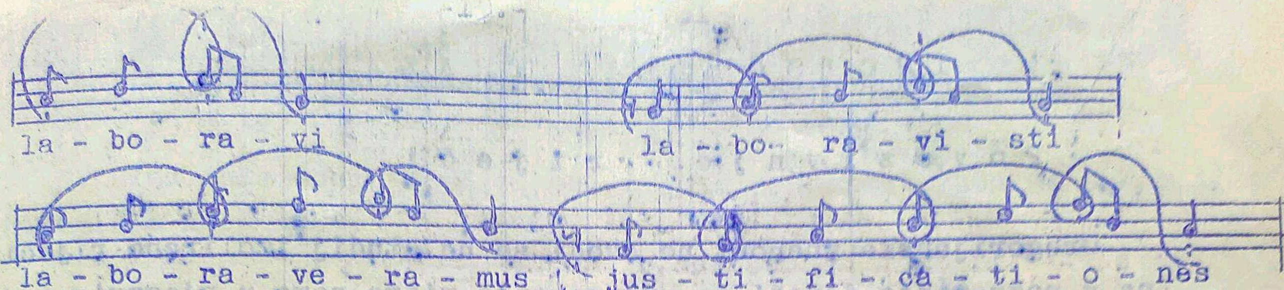
Sve ono što je u lat. riječi zamah (arza,uspon) to je: melodijski zamah (usponlinije), dinamički zamah (crescendo), kvantitativni za-mah oduševljenje i brzanje nota, ritmički zamah (to sve skupljeno u jedno). Svi se ti zamasi naravno koncentriraju na prvimm slogovima ri-ječi da ju podignu, rasčine i priprave na kadencu. Naprotiv sve ono što j mir i smirenje i sve ono što k njemu dovodi: nagib melodije, decrescendi dinamike, rallentando trajanja, polaganje, teza ritma sve se to ujedinjuje na zadnjoj silabi (i u daktilskoj kadenci na zadnjem slogu), da konstituira konačno smirenje, na kojem svršava ritam od naj-manjega do najrazvijenijega. Tako je fizionomija lat. riječi: to je ona koja se alazi u gregorijanskoj melodiji i koju, ako joj es hoće sa-čuvanje i takova je i također fizionomija ritma jednog membra kao jedne fraze.

. Spondejsek i daktilske riječi, koje imaju dvije note na naglašenom slogu. - Rekli smo da ritmijski apodi hode računavši od konačnog sloga. Događa se često, ad je nad naglašenim predzadnjim slogom dvostruka ili pjevana od dvije različite note, podatus clivis. U tom slučaju onda se odrede ritmijski apodi, počne se od te dvostruke grupe ili od te dvostruke note; ili svi se iktusi pomiču za jedan slog. Isto še događa kad su nad naglašenom silabom tri note ili još i više. Naglasi, principalni i sekundarni ostaju ne-pomični. Na pr.

Ti pomaci iktusa natrag proizvode slogu među iktusom i akcentom.

Daktilske i proparoksitone riječi.

Smještaj ritmijskih iktusan arze i teze, dolazi meće se kao i u gornjem primjeru.

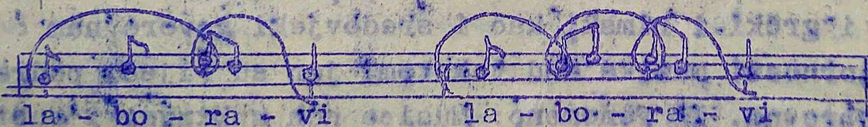
Bilješka a) podvostručenje toničkog akcenta po klivi su ili podato su ne mijenja se ništa u rasporedu iktuasa.

b) ali ako klivis ili podatus padnu na zadnji slog iza akcenta, onda je stvar drugačija.

Moderiranje normalnog ritma po produljenju jednog antitoničkog sloga. + Produljenje kojegagod antitoničkog sloga, po dvostrukoj ili trostrukoj npr, jedan klivis, jedan podatus, jedan torkulus itd. Veoma je često. U tom se slučaju uzme taj punkt ili ta grupa za polaznu točku i idući natrag, postavljati iktuse već po danoj reguli.

Sve u jedno: ritmijski udaracxx se nalazi:

1. nak konačnom slogu riječi-ritma, kad svaki slog ima samo jednu notu.

2. na slogu akcenta; a) riječi paroksitone, kad je taj slog dvostruk ili podvostručen. b) riječi proparoksitone ili daktilske.

3. napokon na grupi od dvije tri ili više nota, koja melogički produljuje jedan antitonički slog.

Jedino pravilo: Svete regule mogu se svesti na jedno samo: "U jednoj lat. riječi ritmijski udarci binara broje se natrag idući, počevši od prvoga složenoga vremena, koje se nađe."

Iz svega toga što je bilo rečeno očituje se sloboda lat. akcenta bilo toničkog bilo sekundarnoga, obziromn na ritmijske apođe ili iktuse.

I N C I S O   I L I   F R A Z A

P o v e z i v n j e   r i j e č i

Gregorijanska znanost ne svodi se na studij izolirane riječi. To na s poznavanje dovodi do upoznavanja ritma samo u njegovim najobičnijim i jednostavnim ograničenim formama. Treba učiniti jedan korak naprijed: studirati riječ u ritmu - incisu, u ritmu - membru i u frazi. To nas sili da studiramo nutarnju konstituciju svih tih ritmova.

RITAM JE NEPRESTANO NASTOJANJE PREMA JEDNISTVU.

RITAM JE UREĐEN I HARMONIČAN SLIJED SHVATLJIVIH GIBANJA NA JASAN I RAZGOVJETAN I NEPOSREDAN NAČIN;

RITAM JE DAKLE NEPRESTANO NASTOJANJE PREMA JEDINSTVU:

a) od više slogova, ali samo jedna riječ.

b) od dvije, tri, četiri ili više riječi da se dođe do jedne jedine fraze ili incisa, ili jednoga membra.

c) od 2,3,4, membra, da se formira jedan jedini period ili pjesma

Art. I. Nezavisnost melodije obzirom na tekst.

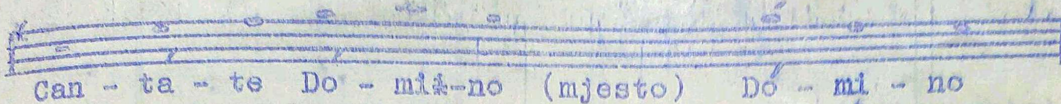
Ako smo mi studirali izoliranu riječ, ne treba misliti, da je melodija prisiljena slijediti egzaktno melodijski, dinamički, kvantitativni i ritmički hod svake riječi. To je pogrešno. U pjevanju se stalno glazba tijesno ujedinjuje sa tekstom da ga poveća, transformira, oživi i da ga učini što bolje eksperesivnim, Ali ona ima svoje vlastite zakone, svoje vlastite ljepote: svoja neiscrpiva sredstva, i zato nije robinja teksta, već hoće sačuvati i ima svoja prava. Melodija se na dva načina snosi sa tekstom. Više puta slijedi tijek melodije sa više ili manje vjernosti. Drugi pt se potpuno oslobađa. Između te dvije manire postoje beskrajne sfumature. Mi smo upoznali prvu maniru i sada ćemo upoznati i drugu.

Svi auktori i grčki i rimski kao i sredovjeki govore nam o nezavisnosti i superiornosti muzike nad tekstom, jer su riječi podređene pjevanju, a ne obratno. Il fenomeno: Musica non subiacet regulis Donati, obuhvaća nauku starih. Princip, da muzičar može metnuti kratku notu na dugi slog i obratno, jest praktična aplikacija te teorije. U kurzivnim gregorijanskim psalmodičkim kadencama, u kojima se ne vodi račun o toničkim akcentima, također je aplikacija istoga principa.

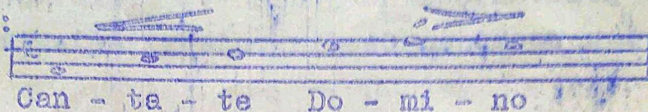
Veća važnost muzike očituje se usvim gregorijanski pjesmama. Nalazimo: melodičke, dinamičke, ritmičke i kvantitativne modifikacije.

A) Melodijske modifikacije i obrati.

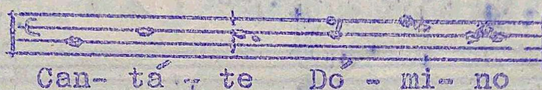

Can - ta - te Do - mi-no (mjesto) Do - mi - no

B) Dinamičke modifikacije. Melodijska naopakost vuče za sobom i dinamičku naopakost:

Can - ta - te Do - mi - no

Oslabljenje toničkog akcenta Cantate podvrženo onome Domino.

C) Ritmijske modifikacije. Muzika vrši svoju moć također i nad ritmom, koji se može modificirati. Uzeto zasebno, svaka je riječ ritmovana. Ali u frazi često puta uzme riječ, takovu kvalitetu ili pravo da je riječ-ritma, da postane RIJEČ-TEMPO.

Can- ta - te Do - mi- no

Ovdje je Cantate riječ-ritma, jer radi klivisa zadnji slog ima iktus.

Ali u: Can - ta - te Do - mi - no ista je riječ tempa.

D) Kvantitativna modifikacija. Po sebi svaki slog ima vrijednost jednog jednostavno vremena. Često puta melodija sveže ~~xxxxx xxxxx~~ slog teksta sa dvije, tri, četiri i više nota. Često događi da naglašeni slog bilo tonički ~~xxx~~ sekundarni naglas ima manje nota od drugih slogova.

Intr. Re - su - re - xi

Art. II. Vezivanje riječi i jedinstvo fraze ili incisa.

Unutar jednog dijela ili membra riječi su uvijek povezane jedna na drugu "sicut in structura saxorum", kako kaže Quintilijan. Taj vez ide od riječi na frazu, na membar i na cijeli period. Vidi: Qint. Instr. Or. IX. i Cicerone Or.XLIV, 149).

Kako da se izvede to povezivanje? Struktura verzova nam je primjer i pravilo. U lat. poeziji bilo je fundamentalo pravilo da svršetci riječi ne moraju koincidirati sa svršetkom stope nego riječi treba da sjede na sedlu od jedne riječi na drugu.

Slabo: Sparsis | hastis | longis | campus | splendet | et horret.

Dobro: Urbe an|tiqa fu|it Tyri|et | tenuere coloni.

Dobro: Luctan|tes ven|tos tem|pestatesque sonorans.

Sjetimo se na učenje gramatičara: svaka je riječ formirana pomoću ujedinjenja dvaju elemenata jedan je arza drugo je teza:

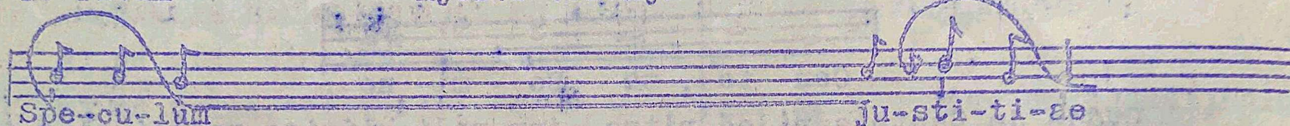
npr.

Aplicirajmo taj zakon na gregorijanske melodije. Mnogo uzroka uteječe na to pozivanje i na jedinstvo fraze tj. incisa.

I. Kao i u poeziji: Osedlavanje riječi-ritma na mjere i na složena vremena:

Da u tom primjeru metnemo sve akcente na jako doba mjere in battere, falila bi povezanost ritma; ritam bi izašao težak.

2. Razvijanje riječi-tempa pomoći ritma

3. Sintetička akcija melodije, kvantitete i jakosti, težeći sve za istim afektom: za jedinstvom.

PRAVILO: Principalni akcenat pada na iktus složenoga vremena, koje je melodijski najviše.

Silabička fraza ili inciso

Nisu tako uvijek, što se tiče snještanja iktusa, stvari tako lake i jednostavne kao što je u gornjim primjerima. Ujedinjenje više riječi da formiraju jedan inciso, može naći poteškoća, koje treba riješiti. Te nastaju od slučaja riječi:

Te dvije riječi promatrane zasebno, dobro su ritmovane: svaka je riječ jedan ritam, jedna stopa. Ma u jednom incisu to je moguće: nije moguće da bi se dva iktusa neposredno slijedili. Jedno riješenje se nameće. Kakvo? Ako mi ovako ritmujemo:

Tu fali prvi iktus daktila. Ali ako ritmiramo ovako:

an - te o - mni - a tu konačni iktus padne na spondej. Zasebe promatrano abstraktno, te su dvije solucije prihvatljive, ali u praksi

koju ćemo izabrati?

B) Melodijska forma rađa druge komplikte: ina zapovjeđa iktuse ondje; gdje ih, promatrana riječ zasebno ne bi dozvolila.

C) Jednostavna nota modusa (ttonarta) može isto t ako tražiti ẋ ikrus na štetu priridnoga ritma riječi: dkle opet borba riječi i moduca. Svako od tih prijepora traži riješenje. Ne mogu se dati općenite regule apsolutne: potrebno je široko i duboko poznavanje gregorijanske melodije, njezine konstrukcije, njezinih razlučnih tipova i formula

I Silabiče spondejske kadence (paroksitone)

Treba li u slijedećem primjeru podvostručiti akcentuiranu notu?

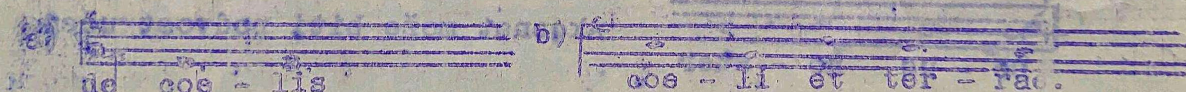

Važno riješenje, jer od njega zavisi ritam cijelog membra, kad je on silabiran. Valja promatrati melodijsku formu i tij ek. Tri su;

1. Spondejska kadenca na jednoglasno - tj. in tojno recto-ravno
2. Spondejska kadeenca na silazna
3. Spondejska kadenca na uzlazna

A) Silazni melodijski tijek.

Melodija dolazi na unisono silaznim gibanjem. U tom je slučaju i potrebno podvostručenje akcentuirane note na koncu fraze.

Na koncu jednoga membra to je podvostručenje manje potrebno. Regula je bazirana na mnogim faktorima. Prije svega, u tim kadencama mnoge su forme mnogih kadenca u kojimam zadnja nota zahtjeva finalni ẋ iktus smirenja, dakle jedno produženje.

Primjeri:

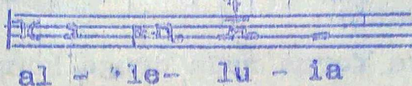
o - ra pa - trem tu - um de Vir - gi ne Ma - ri - a.

Pripojenje zadnje note ni u čem ne modificira dispoziciju kade9 nce: samo ju dotjeruje. Istu stvar opažamo i kod razvijenijih pjesama.

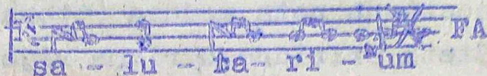
Intr.: Venite adoremus De - us no - ster Fa

Intr.: Veni et os - ten - de no - bis FA

Bogate kadence
Intr. Temp. Pasch.

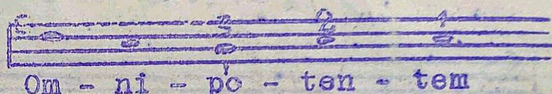
Intr. Dominus fortitudo.

To je nota akcenta, toliko razvijena, koju u silabičkoj kadenci podvostručujemo. Ali na koncu membra to podvostručenje nije potrebno ni obligatno osim u pojedinim slučajevima.

Ovdje se ne radi o pravoj kadenci: to to je više intonacija. Podvostručenje akcentiuranog sloga bi previše pritislo ritmijsko gibanje:

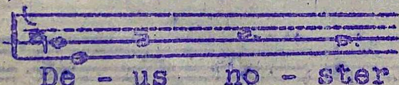
B) Uzlazni melodijski tijek.

Jedna ili više dubokih nota prethode dvije konačne note na unisono. Teško je dati jedno generalno pravilo: treba ispitati kontekst. Treba studirati od slučaja do slučaja. Podvostručenje akcenta nije katkad korisno:nekada je zabranjeno a nekada je slobodno: i u kojem ritkom slučaju je potrebno.

2. Silazne spondejske kadence.

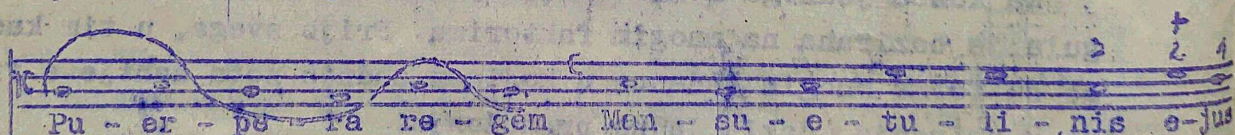
Ima tri slučaja:

A) Akcentuirana nota je viša od zadnje, a unisona je sa prethodnom.

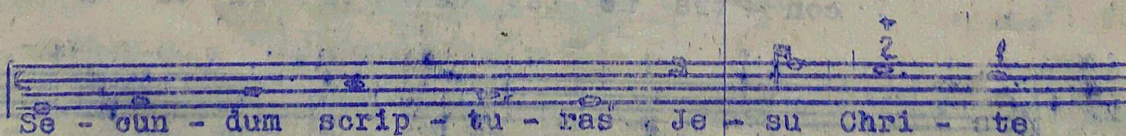
Akcenat može biti podvostručen.

B) Akcentuirana je nota viša od obih susjednih

U svakom slučaju ne mora biti podvostručena nota akcenta.

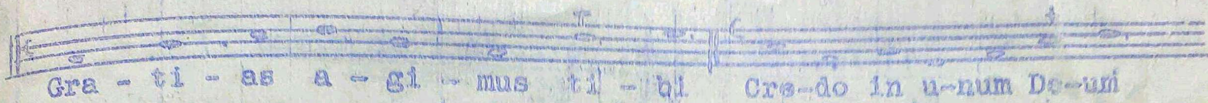
C) Akcentuirana nota je viša od finalne, ali dublja od predhodne.

Na koncu fraze može se podvostručiti: na koncu membra je više slobode: treba studirati kontekst.

Uzlazne s pondejske kadence.

Rijetke su u pravom gregorijanskom pjevnju. Evo nekoje:

Potrebno je studirati svaki slučaj napose. U jednoj izvedbi brzoj i oduševljenoj može se vrijednost nota modificirati. Sad ćemo proći na frazu tj. inciso i na poteškoće, koje može prouzročiti ritmička hieronomija ili dirigiranje. Izabrat ćemo silabičke pjesme.

A Riječ-ritma

a) Mogu biti sve spondejske ili daktilske ili spondejske i daktilske.

B) Ritmovane daktilske riječi.

c) Spondejske i daktilske ritmovane riječi.

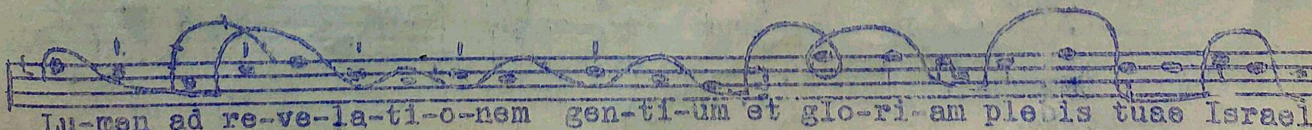
B) Riječ-tempa.

Slijed rije či spondejskih své riječi-tempa, osim zadnje ritmovane.

Zajedno riječi-ritma i riječi-tempa, spondejske i daktilske.

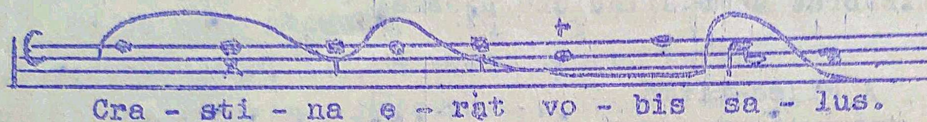

4) Izmimka riječi od normalnoga ritma.

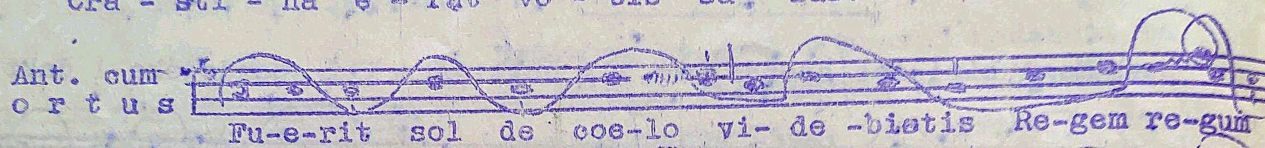
Do sada smo promatrali sve riječi spondejske i daktilske koje su po naravi, riječi-ritma ili riječi-tempa. Može se dogoditi, radi posebnih razloga drugo iskustvo.

1) Dvosložne riječi (spondejske) sasvim lišene iktusa.

Cra - sti - na e - rit vo - bis sa - lus.

Ant. cum ortus

Fu-e-rit sol de coe-lo vi- de -bitis Re-gem re-gum

Ant.

Hodie coelesti Quo-ni-am in Jor-da-ne la-vit Chri-stus e-jus crimin

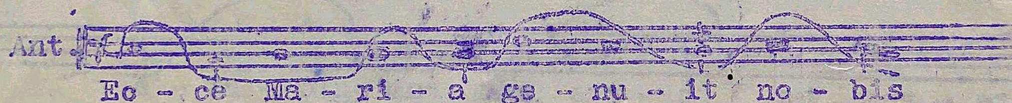
Razlog te inimke je dvostruk:

aă Ne mogu slijediti za rdeom dva iktusa.

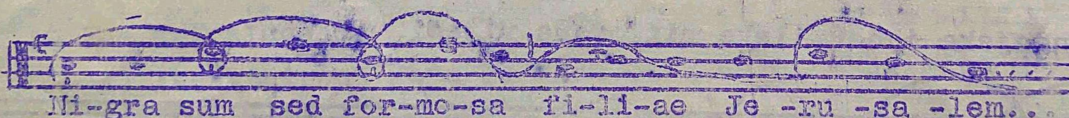
b) koliko je moguće, riječi moraju biti riječi-ritma. Dase to polući potrebna je neka žrtva.

2. Troslovčane riječi daktilske lišene iktusa na naglašenom slogu.

Ant

Ec - ce Ma - ri - a ge - nu - it no - bis

Ni-gra sum sed for-mo-sa fi-li-ae Je -ru -sa -lem..

Vin-di-ca san-qui-nem. Be-ne-di-ci- te om-ni-a opera Domini

Opaska: Kad se ritmije gregirijenska riječ treba imati na umu formu melodije: forma koja ima dragocijene znakove, osobito ako se gleda na episene ili grafičke ritmijske forme neuma. Evo jedan primjer:

Ant. Transeunte Domino

Do- mi- ne cla-ma-bat coe-cus ad e-um.

Ova je ritmizacija po sebi dobra, jer clamabat i coecus su riječi-ritma. Ali ako promatramo formu melodije, stvar je različna. Tam zahtjeva da prva nota od coecus mora imati apodo, jer u tom tipu melodije, često ona dva sol na coecus slijevaju se zajedno da formiraju fraculus.

Ant. Cum inducerent

Pu - e - rum Je - sum.

Ant. Joannes vocabitur

No - men e - jus

coe-cus ad e-um

Ant. Qui mi-
hi ministrat.

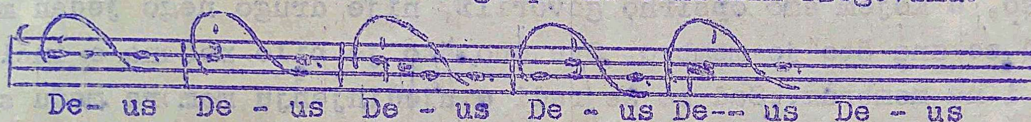
Zato je ritam gornje antifone ovaj:

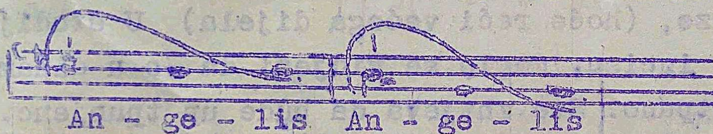
Do-mi-no cla-ma-bat ad e-um

Ukrašeme fraze.

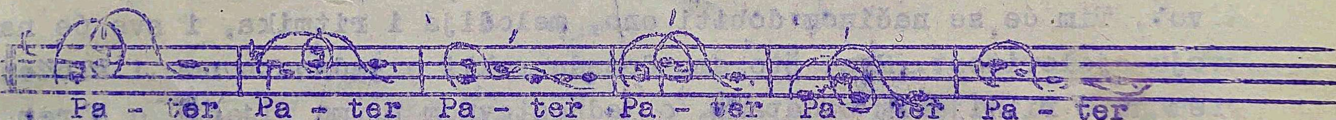
Do sada smo se bavili pretežno samo sa silabičkim frazama, riješavajući pojedine poteškoće koje izlaze iz teksta, ma imamo sada fraze u kojima slogovi imaju jedno ili više grupa. U takovima su poteškoće ritmovanja mnje,, jer nam same grupe daju sigura putokaz za mjesto apoda.

1. Binarne i ternarne grupe na toničkim slogovima.

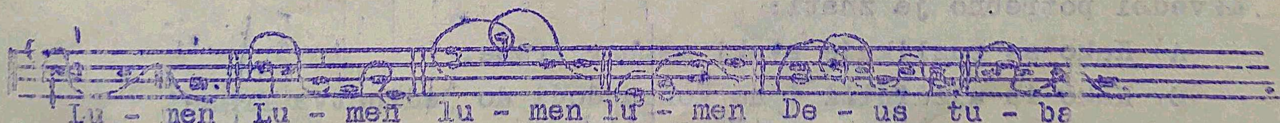

Grupe-tempo od četiri note.

Grupe-tempo od pet i više nota.

2. Grupe nota nad antitoničkim slogovima.

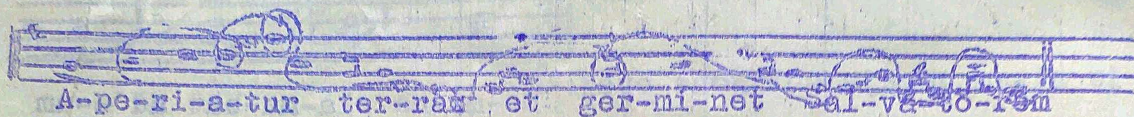

Dva antitonska sloga.

Više antitonski slogova

G R E G O R I J A N S K I P E R I O D

M e m b r i i f r a z e

Kao inciso, o kojem smo opširno govorili, nije drugo nego jedan mali membrum, već se zna što je membro. Sve ono što je bilo rečeno o incisu aplicira se i na membrum. Sad se se radi o ujedinjenju membra među sobom, au velikom jedinstvu fraze, (hoće reći većega dijela) U studiju, kojega smo naprijed učinili o incisu, moglo se vidjeti da je u dinamiki ostalo sve suspendirano, nepotpuno. Sve zhtjeva da bude upotpunjeno. To nas ne treba čuditi: mi smo studirali dijelowe membre, fraze, da konstituiramo period. Treba dakle među membre i fraze ulijati zajednički život, Tim će se načimom dobiti ono, melodija i ritmika, i sve će naći svoju cjelovitost. Sve, što smo dosada rekli o jednostavnom i složenom vremenu, o ritmijskim stopama, o jednostavnom ritmu riječi, o širem ritmu incisa i ritma, sve nas to vodi jedinome pravome i velikome ritmu cnome, fraze i perioda. Duljina fraze u gregorijanskom pjevanju je različna:ima ih jako dugih; a druge su sasvim kratke. Općenito se s slaže fraza od ~~xxx~~ 2.,3.4., i 5. membra i još više. U jednoj dobroj izvedbi potrebno je znati:

A) Kako se razlikuje svaki membar fraze.
B) Kako ih ujediniti i na koncu doći do jedinstva fraze

1. Razlikovanje membre.

A) Pauze ili razdiobe: vanjski razlo razdiobe razlikovanja resp.

a) Fraza od jednoga membra. U takovoj se na koncu osjeća samo po sebi da je ovdje jedan svršetak, jedna pauza na koncu male antifone.

La - u - da - te Do - mi - num de coe - lis

b) Fraza od dva membra. Ovdje je pauza i razdioba na koncu svakoga membra. Ta pauza daje svakom membru njegovu vlastitu existenciju, ma, realno jedinstvo nižega reda k jedinstvu fraze.

Fraza

I. Membrum	II. Membrum
Illuminatio mea	et salus mea Dominus.

c) Fraze od tri, četiri ,pet membra itd. Ništa posebnoga, uvijek su pauze koje uzrokuku razliku km između jednoga i drugoga.

B) Broj i vrijednost pauza.

Ima ih mnogo i nijesu sve iste vrijednosti. Guido Aretinski razlikuje tri:

Quantuluscumque na koncu glazbenoga sloga.
Amplior na koncu dijela ili membra
Diutissimus na koncu fraze

Stari su zvali tu pauzu Tenor: Tenor id est mora ultimae vocis.((Guido Ar. Microl) Nauka je dakle starih da ritardo ili zatezanje glasom na zadnjem slogu ili noti, treba da bude razmjerno prema literarnoj važnosti resp. prema melodijskoj razdiobi. Zato imamo:

a) Pauze jedva zamjetljive: to je više postajkivanje glasom.
b) Pauze običnog ritarda, koje nemaju vrijednosti niti jedne duge.
c) Pauze od tranja dvostruke i trostruke note.
d) Pauze, koje su popraćene sa ralletandom, osobito na koncu.

++++++++++++++++++++++++++++++
+++++++++++++++++++++
++++++++++++++
++++++++++
++++
+

OVA SU SCRIPTA IZAŠLI PRVO TEČAJOT 1941/42.

A. M. D. G.

Branimir Rogić

ONTOLOGIA

DE ENTE

Thesis:

ENS EST TRANSCENDENS RELATE AD SUA INFERIORA (prima pars) ET AD EA DXSCENDIT PER ADDITIONES IMPROPRIE DICTAS (secunda pars).

Nexus:

Secundum doctrinam s. Thomae „Ontologia"(methaphysica generalis) considerat ens quatenus ens et quae ipsum consequntur. Statim oritur quaestio quomodo hic communissimus conceptus entis (quatenus ens) se habet ad singula entia concreta ? Difficultas maxima provenit ex eo quod entia videntur inter se convenire et simul ab invicem differi, et quidem praecise quatenus sunt entia. Propter hanc apparentem contradictionem posset aliquis facile negare vel convenientiam vel diversitatem entium, ex quo sequeretur vel absolutus pluralismus vel absolutus monismus, quorum uterque est falsus. Solutio hujus antinomiae est transcendentia entis.

Conceptus:

1 Ens: non agimus de ente reali, quia ens reale est individuale et singulare ideoque de pluribus praedicari nequit; sed agimus de conceptu entis (de ente tali qua, de ente ut sic), quod de aliis praedicari potest. Et quidem agimus de conceptu entis nominaliter accepto, i. e. de ente ut est substantivum. Ens nominaliter acceptum est id cui suo modo competit esse. Non loquimur de conceptu entis participialiter accepto, quippe quod est actuale exercitium existentiae (esse). Participialiter ens essentialiter tantum de Deo praedicari potest.

2 transcendens dicitur illa notio , quae includitur in comprehensione omnium quae sub ipsa sunt, i.e. incomprehensione et generum et specierum et differentiarum. Ideo de omnibus his formaliter praedicari potest.

a) Transcendens (transcendentale) stricto sensu, secundum scholasticos dicitur -relate ad plura- omne id, quod includitur directe in eorum conceptu essentiali.

b) Transcendens saepius sumitur ad significandum quod unum ens sit supra et extra alia entia. Sic v. g. Deus relate ad mundum dicitur transcendens.

c) Aliter Kant:

Transcendentale est conditio quae praecedit cognitionem eamque reddit possibilem.

Transcendens e contra est id quod non potest esse objectum experientiae immediatae (sensibilis), i. e. significat fere idem ac vox „metha physicum".

3 relate ad sua inferiora: per hanc formulam intelligitur tota extensio conceptus de quo agitur. Inferiora conceptus entis sunt quodammodo partes subjectivae in quibus invenitur conceptus entis veluti totum potentiale (de his cfr. Logicam).

4 descendit: i. e. determinatur per additionem notarum ad represen-

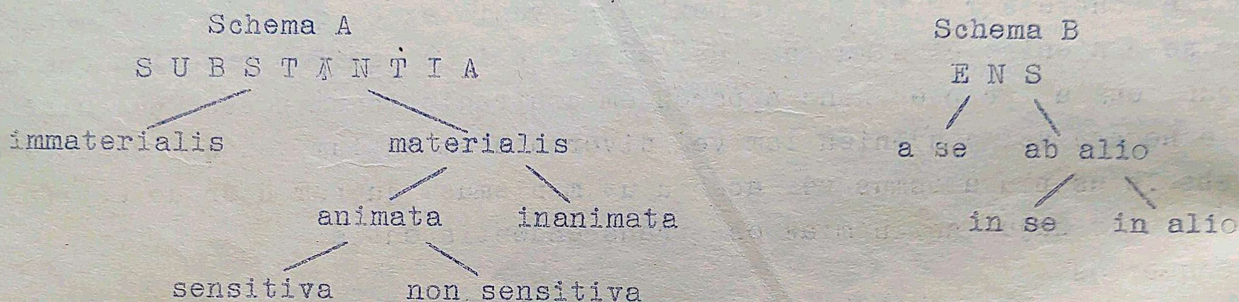
tandum aliquod inferius, adequate et distincte.

5 per additiones improprie dictas: descensus potest esse duplex:

a) per additiones proprie dictas, i.e. si notae additae sunt extra formalem significationem conceptus cui adduntur (v.gr.: rationale, si additur animali). Hic descensus vocatur etiam contractio per modum compositionis.

b) per additionem improprie dictam, i.e. si notae additae non sunt extra formalem significationem conceptus cui adduntur, sed aliquomodo in ipso includuntur. Ideo per talem contractionem mere magis explicite dicitur quod conceptus confuse jam continebat. Hic descensus vocatur etiam contractio per modum expressioris conceptus.

Nota differentiam inter haec duo schemata:

In schemate A differentia relate ad id cui additur dicit novam comprehensionem: v.g. „materiale" est aliquid quod non includitur in comprehensione „substantiae", sed ad eam accedit constituens cum ea novum conceptum „substantia materialis". – E contra, in schemate B res aliter se habet. Differentia quae additur („a se", „ab alio", „in se", „ in alio") et ipsa est ens, ideoque non est extra comprehensionem illius cui additur („ens"), sed in ipsa aliquo modo includitur.

A D V E R S A R I I:

I. Sofistae:

Sic docent: Entia non possunt esse plura nisi sunt diversa.

ATQUI: ut sint diversa: a) debent convenire (in ratione entis) ut sint vere entia. b) debent differe in aliquo qod est diversum ab ente, quod est non ens i.e. „nihil".

ERGO: entia non possunt esse diversa.

II. Schola eleatica:

Similiter docet: Ens est unum praeter ipsum nihilum. Similiter pantheistae (generatim omnes).

III. Rosmini:

Qui docebat: In ente quod praescendit a creaturis et a Deo (indeterminatus conceptus entis) et in Deo eadem est essentia.

IV. Scotus et scotistae:

Differentiae entis sunt quidem entia per identitatem materialem, sed formaliter non sunt entia; consequenter ens est genus.

A R G U M E N T A

I) Ille conceptus est transcendens relate ad sua inferiora, qui sua in-

feriora ita penetrat, ut includatur in earum copmrehensione.

ATQUI talis est conceptus entis.

ERGO conceptus entis est transcendens relate ad sua inferiora;

AD MAIOREM: Est ipsa definitio conceptus transcendentis, qui ita penetrat sua inferiora, ut etiam in ipsis differentiis includatur.

AD MINOREM: si differentiae entis non essent formaliter entia, essent nihil.

ATQUI: quod est nihil, non potest introducere diversitatem in ente.

ERGO: differentiae entis sunt formaliter entia.

II) Contra Scotistas: Ille conceptus transcendit differentias suas formaliter, qui in earum comprehensione includitur ita, ut de eis formaliter praedicari possit.

ATQUI: talis est conceptus entis.

ERGO: Conceptus entis transcendit suas differentias formaliter.

AD MAIOREM: Ipsa definitio.

AD MINOREM: Si aseitas (nota a se) non esset formaliter ens, esset nihil. Consequenter: nullam differentiam introducere posset, Nam nihil nequit addere determinationem.

9-XI-1939

++++++++++++++++++

Thesis:

ENS NON EST PURE AEQUIVOCUM, NEQUE UNIVOCUM, SED EST ANALOGUM, TUM, ANALOGIA PROPORTIONALITATIS PROPRIE DICTAE, TUM ANALOGIA ATTRIBUTIONIS

Nexus:

CUM conceptus entis sit transcendens, patet ens non esse genus. Si enim ens esset genus, non posset recte explicari multiplicitas entium, quia ens univoce verificaretur in omnibus, Nunc quaeritur magis positive, quomodo ens conveniat suis inferioribus. -Respondemus: per analogiam.

Conceptus:

Ens summitur nominaliter et in ordine logico i.e. agitur de conceptu entis.

Conceptus potest esse:

a) univocus: si praedicatur de pluribus ita, ut ratio (sadržaj) significata in omnibus sit eadem et eodem modo (v.gr.: homo in Petro, Paulo, Joanne etc.)

b) (pure) aequivocus: si praedicatur dx pluribus ita, ut ratio significata in singulis sit (sva riječ) tota et (sadržina značenje) totaliter diversa (v.gr.: liber=knjiga, slobodan).

(aequivocus) c) analogus : si praedicatur de pluribus secundum rationem simpliciter diversam, sed, secundum quid, eandem. Dicitur etiam: secundum rationem partim eandem et partim diversam. Hoc non est concipiendum eo sensu quasi idem conceptus constaret duplici parte, altera univoca, altera aequivoca, quae possint ab invicem perfecte abstrahi. Nam sunt partes inseparabiles, licet significatio sit simul eadem et diversa. Aliis verbis: ratio significata est tota diversa, (sed) quamvis non totaliter (v.gr.: pes=noga, si dicitur de animali et de (mensa) monte).

Analogia potest esse:

1 Analogia proportionalitatis, si terminus (conceptus) tribuitur pluribus, quia ratio significata in eis similis est secundum aliquam

proportionem, seu potius , secundum aliquam similitudinem proportionum,

a) Analogia proportionalitatis proprie dicta, si ratio significata in omnibus proprie invenitur (v.gr.:oculus se habet ad corpus sicuti intellectus se habet ad animal. Propter hanc similitudinem etiam, etiam intellectus dicitur „videre").

b) Analogöa proportionalitatis improprie dicta, si ratio significata in uno invenitur proprie, in ceteris vero improprie seu methaphorice (v.gr.: Maria dicitur „Porta coeli")

2. Analogia attributionis: si conceptus praedicatur de pluribus propter diversam habitudinem ad unum cui haec ratio competit proprie et intrinsece, (v.gr.: sanum proprie et intrinsece dicitur de animali; sed potest dici etiam de cibo, quatenus cibus est causa sanitatis, et potest dici etiam de colore, quatenus color est signum sanitatis).

In hac divisione sequimur s. Thomam et thomistas. Aliter loquitur Suarez, sed differentia est tantum qoad terminologiam non quoad rem.

S. T H O M A S	S U A R E Z
a)analogia attributionis	a) analogia attributionis
b)analogia proportionalitatis	1. proprie dicta
1. proprie dicta	2. improprie dicta
2. improprie dicta (methaphysica)	b) analogia proportionalitatis

A R G U M E N T A

1. Ens non est pure aequivocum. Ille conceptus est pure aequivocus, qui praedicatur de pluribus secundum rationem quae est tota et tataliter diversa.

ATQUI: Conceptus entis non est talis.

ERGO: conceptus entis non est pure aequivocus.

AD MAIOREM: Est ipsa definitio.

AD MINOREM: Hoc sequitur ex transcendentia entis; nam quidquid non est nihil, est formaliter ens, et in hoc jam est aliqua convenientia.

2. Ens non est univocum. Ille conceptus est univocus, qui praedicatur de pluribus secundum rationem perfectae eandem, et quidem eodem modo.

ATQUI: Conceptus entis non est talis.

ERGO:Conceptus entis non est univocus.

Ad MAIOREM: Est ipsa definitio.

AD MINOREM: Conceptus, qui omnino eodem modo et secundum eandum significationem praedicatur de pluribus, potest perfecte abstrahi a suis differentiis

ATQUI: Ens non potest perfecte abstrahi a suis differentiis.

ERGO: Ens non est univocum

3. Ens est analogum. Conceptus analogus est ille, qui suis inferio-

ribus non convenit eodem modo, sed secundum aliquam proportionem seu secundum aliquam similitudinem proportionum.

ATQUI: Conceptus entis est talis.

ERGO: Conceptus entis est analogus.

AD MAJOREM: Est ipsa definitio.

AD MINOREM: Omnia sunt vere entia, sed non eodem modo.

4. Ens est analogum analogia proportionalitatis proprie dictae.

Analogia propotionalitatis proprie dicta habetur, si unus conceptus tribuitur pluribus ad significandam rationem, quae in omnibus inferioribus invenitur intrinsece et proprie.

ATQUI: Conceptus entis est talis.

ERGO: Conceptus entis est analogus analogia proportionalitatis proprie dictae.

AD MAJOREM: Iterum est ipsa definitio (v. gr. vita in planta, in animali, in homine).

AD MINOREM: Ens intrinsece convenit omnibus inferioribus, quia est transcendens. Attamen diverso modo convenit suis inferioribus, quia non est univocum.

5. Ens est analogum analogia attributionis

Analogia attributionis habetur, ubi nomen tribuitur pluribus secundum habitudunem ad unum cui principaliter convenit.

ATQUI: Tale est nomen ens, si sumitur sensu formali eminenti. +

ERGO: Nomen ens sub hoc respectu est analogum analogia attributionis. AD MINOREM: Sensu formali eminenti solus Deus est ens, omnia alia sunt entia mere per participationem a Deo. +

Thesis.

ACTUS LIMITATUR TANTUM PER POTENTIAM SUBJECTIVAM IN EO ORDINE IN QUO EST ACTUS (prima pars), NEC MULTIPLICATUR NISI RATIONE POTENTIAE SUBJECTIVAE IN QUA RECIPITUR (secunda pars)

Nexus.

Problema metaphysicum de multiplicitate entium prout specifice et individualiter differunt in hac thesi examinatur: Quomodo potest fieri, quod entia sint limitata, (finita: quamvis ens de se dicit infinitatem et quamvis in suo ordine sit perfectio. Solutio hujus antinomiae - de uno et multiplici - est compositio ex potentia et actu, i.e. in hoc habetur principium limitationis entium.

Conceptus: Confer DONAT, pag. 41-43.

Actus: est perfectio complens capacitatem alterius et de se dicit tantum perfectionem et eatenus illimitationem. Potentia est capacitas realis recipiendi aliquam perfectionem. Vocatur subjectiva, quia est aliquid reale, quod, aliquomodo subjicitur perfectioni quam recipit.

Recipitur: i.e. ex potentia et actu, qui potentiam perficit, resultat compositum unum et quidem unum per se vel unum per accidens. Unum per se: si hoc compositum primo constituitur in suo esse substantiali. Unum per accidens: si perfectio actuans accidentaliter accedit ibi

Petrus crescit et accipit novam formam).

Limitatio: est negatio perfectionis quatenus perfectio aliqua indeterminato subjecto non invenitur in sua totalitate, sed tantum secundum aliquam partem.

Multiplicari: significat inveniri in pluribus subsistentibus ab invicem distinctis. Aliqua perfectio multiplicatur, si una eademque specifice invenitur in pluribus numerice distinctis.

Sensus theseos:

Teste experientia dantur actus limitati et multiplicati: omnes res materiales. Quaeritur conditio pro possibilitate hujus facti. Respondemus: Actus qua actus non limitatur per se ipsum, sed tantum per potentiam in qua recipitur, et cum qua facit unum compositum.

Clausula "In eo ordine quo est actus" quae pertinet ad utramque partem theseos significat: Actus potest limitari per aliquod principium quod etiam ipsum est actus, sed non per principium quatenus est actus; i.e. non in eodem ordine.

A R G U M E N T A :

I. ARGUMENTA: id quod de se dicit tantum perfectionem indeterminato ordine nequit in hoc eodem ordine ex se ipso limitari.

ATQUI: Talis est actus.

ERGO: Actus in eo ordine in quo est actus non potest ex se ipso limitari.

AD MAJOREM: Secus affirmaret et negaret simul, perfectionem ejusdem ordinis, quia limitatio et negatio perfectionis.

AD MINOREM: Actus, de quo in thesi agitur, summitur sensu alicujus perfectionis tantum.

II. ARGUMENTA: (per absurdum) Si actus qua actus esset limitatus, eatenus esset limitatus, quatenus esset actus; i.e. eatenus esset negatio perfectionis, quatenus esset perfectio. Vel aliis verbis: eatenus non esset quatenus esset.

ATQUI: Hoc est cotradictio.

ERGO: Actus non limitatur a se ipso.

III. ARGUMENTA: a) actus nequit limitari per nihilum, neque per actum qua actum superadditum.

ATQUI: Principium quod neque est nihilum neque actus superadditum unice concipi potest, tamquam principium potentiale in eodem ordine

b) Multiplicatio ejusdem perfectionis fit per aliquid quod est intrinsecum perfectioni unius et non alterius, vel est aliquid intrinsecum perfectioni.

ATQUI: Non potest fieri per aliquid intrinsecum.

ERGO: Fit per aliquid extrinsecum.

AD MAJOREM: Est evidens.

AD MINOREM: Si habetur differentia intrinseca perfectioni

unius et alterius efficeretur diversitas specifica et no tantum diversitas numerica multiplicanda in eadem specie. - Aliis verbis:sic non jam multiplicaretur eadem perfectio,sed haberentur simpliciter diversae perfectiones. Illud extrinsecum est ita extrinsecum actui,ut cum ipso tamen efficiat unum ens diversum ab aliis entibus ejusdem perfectionis.

ATQUI:Tale principium potest esse tantum potentia subjectiva in qua actus recipitur.

ERGO:Illud extrinsecum est potentia subjectiva in qua actus recipitur.

D E R E L A T I O N E

(Lotz,Billot,Gredt,Donat)

Inter substantiam et accidens hoc habetur discrimen fundamentale, quod substantia est una categoria,dum accidens non est una categoria, sed immediate in plures categorias resolvitur.Generatim novem categoriae accidentium enumerantur.Nolumus inquisitionem instituere circa omnes categorias accidentium,quia major earum pars respicit ens corporeum ideoque pertinet ad cosmologiam.In unam tantum categoriam intimiorem inquisitionem insituere placet,propter specialem ejus momentum cum philosophicum tum theologicum,i.e. in categoriam relationis.

I MOMENTUM PHILOSOPHICUM

a)Si categorias singulas secundum intensitatem realitatis distribuimus,aliquomodo sequens schema acquirimus:

S U B S T A N T I A

qualitas	actio	ubi	situs
quantitas	passio	quando	habitus
relatio			

Manifeste tres primae categoriae accidentium,inter accidentia fundamentales sunt et nequeunt ad invicem reduci.Inter eas relatio aliquomodo primatum acquirit,et quidem eo quod omnes sequentes categorias pervadit et aliquomodo fundat,quin etiam forte aliquae ex istis posterioribus categoriis simpliciter ad relationem reduci possint.Nam habitus dicit relationem vestinemtorum ad corpus humanum,et similiter situs relationem membrorum humani corporis inter se.Etiam ubi et quando ponunt(dicunt)relationem alicujus rei ad spatium et tempus. Actio et passio non minus includunt relationem agentis ad patiens,et viceversa patientis ad agens.

b)Ens finitum (entia creata)est essentialiter relativum (primo refertur ad suam originem,i.e.ad esse subsistens. Secundo refertur ad alia entia finita,quae etiam de plenitudine entis subsistentis infi-

niti participant. Omnes modi essendi entium finitorum in ente infinito ad invicem identificantur ideoque relationibus ad invicem conjunguntur.

II. MOMENTUM THEOLOGICUM

In SS. Trinitate tres personae divinae relationibus constituuntur et ad invicem distinguntur. Omnis speculatio de hoc mysterio circa relationes vertitur ideoque eas jam hic aliquatenus intelligere iuvabit.

Thesis:

DANTUR RELATIONES REALES NON SOLUM TRANSCENDENTALES (prima pars), SED ETIAM PRAEDICAMENTALES (secunda pars).

Conceptus:

Inter omnia genera entis clare distinguimus inter entia absoluta et entia relativa.

Entia absoluta vocantur ea, quae ita concipi possunt, ut alia ad quae forte referuntur simul concipi non debeant; v. gr.: homo, Petrus.

Entia relativa e contra sunt ea quae ut talia i. e. ut relativa, concipi non possunt quin aliud simul concipiatur; v. gr.: pater, filius.

Ideo relatio describitur tamquam habitudo vel respectus unius ad aliud. Relatio dicit esse respectivum vel esse ad.

Ideo ad relationem tria requiruntur:

1 subjectum quod refertur ad aliud;

2 terminus ad quem subjectum refertur;

3 fundamentum, i. e. respectus sub quo vel ratio propter quam subjectum ad terminum refertur.

Relatio potest esse:

a) realis, quae independenter a mentis consideratione existit.

b) rationis, quae tantum dependenter a mentis consideratione existit. Haec relatio est ens rationis cum fundamento in re.

Quae distinctio in absolutis non datur. Perpulchre scribit Billot:

Usitatissima est apud omnes recepta divisio relationis in realem et rationis tantum, quod non contingit in generibus absolutorum; non enim solemus distinguere substantiam realem et substantiam rationis, qualitatem realem et qualitatem rationis, atque ita porro. Hoc autem ideo est, quia alia genera (categoria) ex ipsa ratione generis ponunt vel subjectum ipsum, vel aliquid in subjecto. Unde etsi per rationem possim apprehendere ~~qualitatem~~ quantitatem aut qualitatem quae de facto non exista in natura rerum, nulla tamen est quantitas aut qualitas in sola mentis consideratione existens, quae possit attribui rebus extra mentem existentibus, quin hoc ipso evadat intellectus (conceptus!) falsus, hoc

est, difformis ab objecto. At contra, relatio ex sola ratione sui generis non dicit modificationem subjecti, sed esse ad aliud. Nominat scilicet respectum quodammodo contingentem ipsam rem relatam, prout ab ea tendit in alterum, praescindendo ab hoc quod respectus ille sit mere assistens vel etiam inhaerens, extrinsecum duntaxat affixus vel etiam intrinsecus radicatus. Et hinc est quod relationis ratio in iis etiam respectibus salvatur, qui non habent ponere aliquid in re, sed natura sua consequuntur solum modum intelligendi, adeoque possunt praedicari de rebus in quibus non sunt, quin propterea res affirmetur aliter esse ac reipsa est.

Ut habeatur relatio realis requiruntur: subjectum reale, terminus realis, fundamentum reale et insuper realis distinctio inter subjectum et terminum. (Subjectum et terminus vocantur etiam simpliciter "termini" vel "extrema"). Relatio rationis tunc habetur, si unum ex enumeratis elementis deest. Diversa exempla:

1) Subjectum et terminus tantum in mente existunt: talis relatio habetur inter subjectum et praedicatum alicujus judicii, si formaliter summuntur.

2) Fieri potest quod subjectum sit tantum in intellectu: v.gr.: si species refertur ad sua individua: homo ad Petrum, Paulum etc.

3) Fieri potest ut terminus sit tantum in intellectu: v.gr.: si diversa individua concreta considerantur in sua relatione ad speciem.

4) Fieri potest ut fundamentum sit tantum in intellectu: v.gr.: cognitio realiter quidem refertur ad objectum cognitum, sed in objecto cognito "to cognitum esse" non ponit relationem realem, quia fundamentum hujus relationis non est in ipso objecto cognito, sed tantum in subjecto cognoscente.

5) Fieri potest, ut distinctio inter subjectum et terminum sit tantum in intellectu: v.gr.: relatio identitatis alicujus entis cum se ipso est relatio rationis tantum.

Relatio potest esse:

1) Transcendentalis, quae non constituit specialem categoriam, sed omnes categorias quodammodo transcendit et in ipsis omnibus invenitur. Vocatur etiam essentialis quia ad essentiam rerum non ab extra accedit, sed cum eis coincidit quia ad ipsamum constitutionem pertinet. Ita v.gr.: refertur creatura ad creatorem, accidens ad substantiam, anima ad corpus. Exemplum maximi momenti hujus relationis est relatio, quae viget inter principia entis, v.gr.: inter actum et potentiam, inter materiam et formam.

2) Praedicamentalis est illa quae constituit speciale praedicamentum. Entitas hujus praedicamenti totaliter in eo est, quod unum ad aliud referat. Vocatur etiam accidentalis, quia proprium genus acci-

dentis ponit et tamquam accidens ad alia praedicamenta accedit.

In omni relatione praedicamentali duo respectus inveniuntur. Quatenus est accidens, relatio dicit "esse in"; quatenus vero est tale accidens, dicit "esse ad".

"Esse in" habet commune cum ceteris accidentibus, sed per"esse ad" constituitur in sua formali ratione tamquam specialis categoria. - Exempla hujus relationis: secundum tria fundamenta essentialiter diversa tres dantur classes exemplorum. Quantitati correspondent relationes aequalitatis, qualitati correspondent relationes similitudinis, actioni et passioni correspondent relationes dependentiae non essentialis (dependentia essentialis pertinet ad relationem transcendentalem).

Quoad realitatem utriusque relationis haec sunt notanda (Lotz):

1) Ut relatio praedicamentalis sit realis, requiruntur omnes condiciones supra enumeratae.

2) Ut relatio transcendentalis sit realis, pariter requiruntur omnes condiciones enumeratae praeter realem existentiam termini; sufficit, terminum hujus relationis possibilem esse. Ratio hujusmodi facile intelligitur. Nam in relatione transcendentali habitudo est cum essentia subjecti indentica seu in essentiam subjecti constitutive intrat. Quamdiu ergo tale subjectum existit, etiam ejus habitudo ad aliud realis est, quamvis aliud forte non existat. - In relatione praedicamentali e contra relatio ad subjectum additur, et quidem tunc demum additur, quando terminus actualiter existit.

Quoad essentiam relationis praedicamentalis realis haec sunt notanda (Billot):

1) Relatio non ideo est realis quod dicit"esse ad" praecisive, sed quia dicit tale"esse ad", quod habet esse in ipso subjecto cui attribuitur. Distinguitur ergo in relatione reali nota relationis in quantum est relatio (esse ad) a nota quae est titulus seu ratio realitatis ejus (esse in).

2) Sed hoc non est ita concipiendum, quasi"esse ad" significaret essentiam relationis, "esse in" vero ejus existentiam; nam et "esse in" ingreditur essentiam relationis realis qua realis. - Neque agitur hic de aliqua compositione physica (puta materiae et formae) vel metaphysica (puta generis et differentiae), quia in hoc casu utrumque componens deberet ex propriis afferre realitatem. - Res ita concipienda est: Distinguendae sunt duae notae seu duo inadaequati aspectus unius simplicis atque incompositae essentiae realis, quae tota est ad, et tota in, quamvis conceptus ad, ex hoc quod dicit ad, non involvat conceptum in, qui solus est ratio realitatis in iis quae dicuntur ad alterum (i.e. quae sunt relativa).

Complementi causa retine etiam sequentes divisiones:

1) a)relatio mutua : si subjectum ad terminum et vicissim terminus ad subjectum refertur (vel aliter: illa, cui ex parte termini respondet alia relatio realis; sic paternitati respondet filiatio).

b)relatio non - mutua: si hoc non accidit (i.e. illa, cui ex parte termini non respondet alia relatio realis); talis est relatio scientiae ad objectum suum: est realis ex parte intellectus (qui dependet ab objecto scito), sed rationis ex parte objecti, nam objectum eo quod scitur non mutatur - ponitur aliquid in intellectu, non vero in objecto.

2) a)relatio secundum esse (propria), et b) relatio secundum dici (impropria); qua in re maximus habetur dissensus; alii aliter definiunt, pro thesi hae notiones non sunt necessariae.

Status quaestionis:

Circa problema relationis triplex quaestio principalis movetur.

1) Prima quaestio est de interna constitutione relationis (praedicamentalis). Quaeritur quomodo terminus in relationem intret. Aliqui dicunt eum constitutive ad ipsam essentiam relationis pertinere, ita ut ejus aliqua pars constitutiva sit. Alii asserunt terminum a relatione solummodo connotari (cf. Donat n. 393). - Quid in hac re veritati magis congruum sit, in thesi decidere non intendimus.

2) Secunda quaestio est: Quomodo distinguitur relatio praedicamentalis a suo fundamento. - Omnibus persuasum est eam ita distingui ut veram compositionem cum suo fundamento faciat. Secus nullo modo accidens esse posset. Quo supposito THOMISTAE distinctionem realem statuunt: putant enim, sine tali distinctione proprium praedicamentum relationis non haberi; ipsis favet, quod relatio accedit et recedit, ideoque aliquod signum communiter realem distinctionem importans adest. SUAREZIANI e contra tantum distinctionem rationis cum fundamento in re perfecto admittunt : putant enim, in multis casibus assignari non posse causam, quae entitatem novam realiter distinctam producat. - Neque hanc quaestionem in thesi decidere volumus.

3) Tertia quaestio haec est: Danturne revera relationes reales? (ima li uopće realnih relacija) - In thesi unice ad hanc quaestionem respondebimus, et quidem affirmative.

a)Quoad realitatem relationis transcendentalis res non est difficilis. In hac re vix habetur dissensus.

b)Quoad realitatem relationis praedicamentalis difficultates oriuntur. Ad eas aliquatenus enodandas (rasjasniti) varii distinguendi sunt casus.

aa)Habentur relationes praedicamentales, quae relationes transcendentales comitantur et in eis fundantur. Hic casus tunc verificatur, quando inter subjectum et terminum aliquis nexus

causalis intercedit. Quatenus enim effectus ab "aliqua" causa dependet, habetur relatio transcendentalis. Quatenus vero ab "hac" causa determinata dependet, habetur relatio praedicamentalis. Hanc relationem praedicamentalem realem esse, facile intelligitur: revera viget "esse ad" unius ad aliud, et simul adest causa entitatem relativam efficiens. Ita criuntur relationes non solum dependentiae (originationis), sed etiam aequalitatis et similitudinis.

bb) Habentur alii casus, in quibus nullus nexus causalis inter subjectum et terminum intercedit, v.gr.: similitudo inter duos homines, qui nulla omnino dependentia conjunguntur. Talia entia easdem possident proprietates et propterea relationi rationis fundamentum praebent. At quaesitur, utrum insuper relationem realem fundent hae proprietates. Ad quod negative respondendum videtur. Etenim non invenitur verum reale "esse ad" unius ad aliud (čini se da nije stvarna upravljenost jednog na drugo !), quia secundum ens mero casu (sasvim slučajno !) habet easdem proprietates ac primum, minime vero possidet has proprietates formaliter per respectum ad aliud. Similitudo videtur se tantum tunc exprimere, quando quandam exemplaritatem includit. Insuper non apparet causa efficiens, quae entitatem accidentalem relationis producat.

Thesis restingitur ad casus, in quibus intercedit nexus causalis inter subjectum et praedicatum. Sic habentur saltem aliquae relationes praedicamentales reales. Num praeterea relationes praedicamentales reales admittendae sint, in thesi non decidimus.

A D V E R S A R I I :

Stoici: relationes mente tantum producuntur, extra mentem vero ad summum existit fundamentum, ex quo mens egrediens sua consideratione relationem formaliter spectatam efficit.

Avicenna et Averroes: similiter.

Nominalistae plures, ut videtur, certo Aureolus negavit realitatem relationis praedicamentalis.

Locke, Hume, Kant et multi moderni: relationes sunt tantum functiones mentis, nullam aliam realitatem habent. Classice Kant: relatio est tantum categoria aprioristica, quae valorem habet solum pro re prout nobis apparet, non autem prout est in se.

P R O B A T I O

Pars I : Dantur relationes transcendentales reales.

Dantur relationes transcendentales reales, si existunt entia diversarum categoriarum, in quorum essentiam habitudo ad aliud constitutive intrat.

ATQUI: talia entia existunt.

ERGO: dantur relationes transcendentales reales.

AD MINOREM: Talia entia sunt:

a)omnes creaturae quae ut tales per "abaleitatem" (ab alio)constituuntur

b)omnia accidentia realia,quae ut talia per "inaleitatem"(in alio)constituuntur

c)omnes substantiae incompletae et omnia "entia-quibus",quae ut talia per habitudinem ad aliud conprincipium constituuntur.

Entia enumerata ad diversas pertinere categorias,immediate patet.

Pars II : Dantur relationes praedicamentales reales.

Dantur relationes praedicamentales reales,si existunt entia,quae
1) ad aliud referuntur, 2) accidentaliter (non essentialiter),
3) independenter a mentis operatione.

ATQUI:talia entia existunt.

ERGO:dantur relationes praedicamentales reales.

AD MINOREM:

I) Manifeste referuntur effectus ad causas suas non solum ipsam existentiam,sed etiam quoad qualitatem et quantitatem

2)Has relationes esse accidentales patet ex eo,quod determinatus effectus non essentialiter requirit hanc determinatam causam,a qua hic et nunc dependet,et quidem nec quoad existentiam,nec quoad qualitatem,nec quoad quantitatem

3)Tales habitudines independenter a mentis operatione vigere et per reale accidens exprimi,resultat ex dependentia causali,quae inter utrumque terminum intercedit;ita enim habetur et causa antitatem accidentalem relationis producens et ratio fundans verum,et reale "esse ad" (stvarna upravljenost subjekta na termin).

Svi se slažu u tom da u Bogu nema razlike između esentiae i eksistencij
Sve raspravljanje se odnosi na kontingentne, ~~bića~~ nenužne, stvorene stvari.
Suarezianci se slažu: distinctio rationis inter essent. i exist. existit, Suarezyanci pak naučavaju: postoji samo distinctio rationis inter essent. i exist. ali ne i realna.
Tomisti tvrde da postoji i distinctio realis

Thesis:

PRINCIPIUM RATIONIS SUFFICIENTIS EST PER SE NOTUM NEC SINE CONTRADICTIONE NEGARI POTEST.

Nexus:

Principium rationis sufficientis inter prima axiomata numeratur. Ut principium causalitatis et finalitatis recto intelligantur, praevie de principio rationis sufficientis atque de ejus habitudine ad principium contradictionis agendum est.

Conceptus:

Princip dostatnog(dovoljnog)razloga spada među prve aksiome. Aksiom je istina koju ne možemo u pravom smislu riječi dokazati, nego koja je neposredno jasna iz same analize i tumačenja pojmova iz kojih se sastoji. Najpoznatiji je aksiom princip protivurječja ili kontradikcije, po kojem nešto ne može pod istim vidom ujedno i biti i ne biti. Sličnu osnovnu istinu izriče i princip dostatnog razloga prema poznatoj Leibnizovoj formuli: Sve što postoji ima svoj dostatni razlog. Ili negativno: Ništa ne egzistira bez dostatnog razloga. I jedna i druga formula ne izriče samo kontradikciju, već nužnost.

Dostatni je razlog ono čime se jedna stvar može shvaćati i protumačiti, ili ono čime se naš um kod razumijevanja i tumačenja jedne stvari potpuno zadovoljava.

Princip je ono u čemu nešto ima svoj početak. Ili u smislu Aristotelove definicije: princip je ono prvo iz čega nešto ili postoji ili postaje, ili iz čega nešto spoznajemo. Prema tome razlikujemo dvostruki princip: princip bivstvovanja(egzistiranja) i princip spoznavanja.

Princip bivstvovanja je ono čemu jedna stvar bilo u kojem smislu ima da zahvali svoju konkretnu egzistenciju. To su različni uzroci: tvorni, svršni, materijalni i formalni uzrok.

Princip spoznavanja je ono čemu u zadnjem smislu imamo da zahvalimo spoznaju jedne stvari. To je dakle onaj prvi temelj na kojem se osniva naša spoznaja o stanovitim stvarima. Taj princip može opet biti dvostruk:

a) logički princip, koji naprosto izriče nužnu vezu između subjekta i predikata

b) ontološki princip, koji ne izriče samo nužnu vezu između subjekta i predikata, već ujedno izriče i objektivni razlog zbog kojeg predikat nužno priričemo subjektu.

Tvrdimo da je princip dostatnog razloga jedan ontološki princip spoznavanja. To znači: Tim što tražimo ono bez čega jedna stvar ne može egzistirati dolazimo do pravog njenog razumijevanja i tumačenja; potreba toga nije samo subjektivna, već je potreba same stvari i očito je sadržana u nužnoj vezi između subjekta i predikata.

Tvrdimo da je taj princip po sebi jasan. To znači da je veza između subjekta i predikata nužna, bilo zato što je predikat eventualno sadržan u subjektu, bilo zato što je subjekt barem nužno upravljen na predikat. U tom smislu imamo ovdje jedan analitički sud.

Tvrdimo da je taj princip univerzalan. To direktno slijedi iz toga što se radi o principu koji je po sebi jasan. Ukoliko je naime subjekt

nužno upravljen na predikat, utoliko moramo taj predikat pripicati svakom takvom subjektu. Gdjegod, dakle, nešto postoji, ima i ono što je potrebno da postoji.

Tvrdimo da taj princip ima objektivnu vrijednost. To slijedi iz toga što se radi o ontološkom principu; veza između subjekta i predikata nije samo subjektivno nužna, već je fundirana u zakonima samog bitka.

Tvrdimo, najzad, da se taj princip bez protivurječja ne može negirati. Mnogi to isto formuliraju ovako: Princip dostatnog razloga svodi se na princip kontradikcije. Smisao toga nije da se radi o pravoj redukciji, t. j kao da je princip dostatnog razloga samo specijalan slučaj ili specijalna primjena principa kontradikcije. Smisao je ovaj: Tko negira (niječe) princip dostatnog razloga, nužno upada u kontradikciju. - Neki neoskolastici (Geyser) kažu ovako: Tko niječe princip dostatnog razloga ne upada u kontradikciju, ali tvrdi nešto što je očito krivo.

Ratio sufficiens est id quo aliqua res potest explicari et intelligi. Aliter: id quo nostra ratio fit contenta.

Principium rationis sufficientis communiter sic proponi solet "Quidquid est, habet rationem sufficientem sui ipsius". Vel aliter: "Nihil est sine ratione sufficiente". Quae ultima formula est negativa. In utraque autem formula non tantum intelligitur de facto haberi rationem sufficientem, sed et intelligenda est necessitas.

Nec sine contradictione negari potest. Hoc sensu adhiberi solet a scholasticis formula: Principium rationis sufficientis reducitur ad principium contradictionis. Non igitur deducitur ex principio contradictionis, sed qui negat principium rationis sufficientis peccat contra principium contradictionis.

(Ceteri conceptus in thesi de principio causalitatis exponuntur!)

Adversarii:

Empirismus et positivismus (Hume, Comte, St. Mill, Vaihinger etc.) negant valorem objectivum principii rationis sufficientis. Hoc principium mere consuetudine et necessitate subjectiva mentem ad assensum movet.

Kant valorem huius principii restringit ad experientiam sensibilem.

Nonnulli scholastici agnoscunt quidem valorem objectivum et universalem huius principii, putant tamen hoc principium sine contradictione, quamvis non sine errore evidenti, negari posse. Sic v. gr. Geyser, Descoqs et alii.

Status quaestionis ex dictis sufficienter patet. Notandum tantum est, principium rationis sufficientis in sua hodierna forma a Leibniz propositum esse. Ipse hoc principium recte intellexit, sed falso applicavit in quaestione de justificatione Dei (in theodicea).

PROBATIO

Pars I: Principium rationis sufficientis est per se notum. Illud principium (judicium) est per se notum, cujus praedicatum immediate apprehendi-

tur esse de ratione subjecti.

Atqui: tale est principium rationis sufficientis.

Ergo: principium rationis sufficientis est per se notum.

Ad minorem: Immediate apprehenditur quod si aliquid est, habet id quod est sufficiens ut sit, nam si non haberet id quod est sufficiens ut sit, simpliciter non esset. - Si nihil requireretur ut aliquid sit, tunc nihilum et ens essent in eadem conditione: nihilum esset eodem titulo ac ens. - Ergo, si aliquid est, assignari potest aliqua ratio positiva, ex qua habet ut sit.

Pars II: Nec sine contradictione negari potest.

Illa propositio est in se contradictoria, quae negat de subjecto id sine quo subjectum esse nequit.

Atqui: negando principium rationis sufficientis negatur de subjecto id sine quo subjectum esse nequit.

Ergo: Principium rationis sufficientis sine contradictione negari nequit.

Ad minorem: Negatio principii rationis sufficientis sic exhiberi potest: Aliquid e s t sine ratione sufficienti. Vel aliter: Aliquid ens n o n h a b e t rationem sufficientem. Sed hoc idem est ac dicere: Aliquid et est et non-est. Est, quod sufficit ut sit, esse nequit.

Corollarium: Dicere quod aliquid sit per se notum, implicite significat agnoscere ejus valorem universalem. Nam eatenus aliquod principium est per se notum, quatenus in eo praedicatum immediate apprehenditur esse de ratione subjecti. Hoc autem simul significat, quod valet de omni subjecto: universalitas.

Praeterea, dicere aliquod principium esse per se notum, implicite significat agnoscere eius valorem objectivum. Nam non agitur de percipiendo quodam statu subjectivo mentis, sed intentio fertur in id quod e s t, ut in regulam et legem entis realis.

Thesis:

PRINCIPIUM CAUSALITATIS EST PER SE NOTUM, NEC SINE CONTRADICTIONE NEGARI POTEST.

Nexus:

Vindicato valore universali principii rationis sufficientis, jam de alio axiomate agimus, nempe de principio causalitatis, quod respicit causam efficientem.

Conceptus:

Principium sumitur hic eodem sensu ac in thesi praecedenti: i.e. ut principium rationis (principium "cognoscendi", non "existendi") ontologicum, quod non mere ostendit convenientiam inter subjectum et praedicatum, sed simul assignat objectivam rationem huius convenientiae.

per se notum: i.e. principium seu judicium, in quo praedicatum immediate apprehenditur esse de ratione subjecti, sive quod praedicatum sit in subjecto directe inclusum sive quod alius existat nexus necessarius inter subjectum et praedicatum

nec sine contradictione negari potest: i.e., qui negat principium causalitatis peccat contra principium contradictionis seu incidit

in contradictionem; non autem affirmamus principium causalitatis simpliciter deduci ex principio contradictionis.

principium causalitatis: variis formulis proponi solet, quae vix non omnes habent suas difficultates. Eligenda est ea formula, quae magis convenire videtur. Praecipuae formulae hae sunt:

1. "Omnis effectus habet causam". Si in hac formula subjectum "effectus" sumitur formaliter, habemus tautologiam. Nam effectus qua talis significat dependentiam a causa: aliquid est effectum quatenus est productum.

2. "Quod incipit esse est causatum ab alio". Hac formula videtur a priori excludi hypothesis de creatione ab aeterno, quae v. gr. secundum s. Thomam absolute loquendo est admittenda; aliud enim est dependentia causalis, aliud initium temporale.

3. "Omne ens contingens habet causam". Ens contingens dicitur illud, quod rationem suae existentiae non habet in se, sed in alio, seu ens quod vi suae essentiae est indifferens ad esse vel non esse. Haec formula est aptior prioribus. Sed ita est intelligenda: praedicatum ("est habens causam") non est elementum constitutivum subjecti ("ens contingens"), sed est concipiendum ut consequens ejus essentiam. Si autem quaerimus signum contingentiae pervenimus ad novum momentum, quod ad huc aptius videtur inservire ad exprimendum principium causalitatis. Signum enim contingentiae est transitus de potentiae in actum (aliquod reale fieri), nam ens necessarium quod opponitur enti contingenti est semel pro semper in sua actualitate determinatum. Ideo potius adhibenda erit sequens formula:

4. "Quidquid fit habet causam". Hoc significat: ubi est aliquod verum fieri, ibi est dependentia ab aliquo agente extrinseco, sub cujus influxu oritur transitus de potentia in actum, i.e. ibi habetur causa. Hanc formulam tamquam principium analyticum (sensu scholastico) defendimus.

ADVERSARII

Nikolaus de Ultricuria (d'Autriccurt, saeculo XIV): Certitudo philosophica datur tantum de primo principio, i.e. de principio identitatis (positive) vel contradictionis (negative). Sed "ex eo quod aliqua res est cognita esse, non potest evidenter evidentia reducta in primum principium vel incertitudinem primi principii refferi, quod aliqua res sit"; exemplum: "quando ponebam manum ad ignem, eram calidus, ideo probabile est mihi, quod si nunc ponerem, quod essem calidus". Ergo de causalitate nulla certitudo, sed mera expectatio ratione prioris experientiae. Habemus jam crassum empirismum: causalitas est mera empirica successio.

David Hume (saec. XVIII) "Si conicio frustum ligni aridi in ignem, mens statim impellitur ut concipiat, id augere, non ad effectum non vero extinguere flammam. Hic transitus cogitationis a causa ex ratione procedit. Totaliter originem derivat ex consuetudine et experientia". Haec est typica positio sensismi et empirismi. Exlusive sensibus inhaerentes, sensismus et empirismus putant experientiam nobis

ostendere tantum "post hoc", non autem "propter hoc" Principium causalitatis non est metaphysicum, sed empiricum. Quid revera sit, nescimus (sceptiscismus!). Potest tamen sic explicari: Experimur successiones phaenomenorum; remanet in nobis memoria harum impressionum; ob saepe repetitas experientias et ob associationes idearum fit in nobis habitus tyrannicus, i.e. audacia affirmandi etiam in futuro sic fore; insuper affirmamus etiam existentiam causalitatis, quia firme credimus hoc verum esse; praebetur igitur "fides et assensus", qui possunt considerari seu comparari affirmationi hominis, qui ob apparentias bona fide mentitur. Ergo principium causalitatis fundatur in aliquo processu mere subjectivo et psyhologico.

Immanuel Kant (saec XVIII): Principium causalitatis valet tantum intra mundum phaenomenalem. Omnis causalitas est tantum categoria subjectiva in qua subjectum phaenomena data format; Phaenomena ipsa ut merum chaos nullam structuram praeformatam in se habens menti se sistunt. De "re in se" (Ding an sich) et ejus causalitate nihil scimus. - Principium causalitatis proponitur a Kant tamquam exemplum judicii synthetici a priori (in quo praedicatum non eruitur ex subjecto sola analysi neque conjungitur cum subjecto ratione experientiae, sed mediante intuitione a priori sensibilitatis). Ideo prinicipium causalitatis habet quidem valorem universalem intra mundum phaenomenalem, attamen valorem subjectivum.

Nicole Malebranche (saec. XVII-XVIII): "Deus solus re vera causa est eorum omnium, quae sunt vel fiunt; creaturae autem non sunt nisi causae occasionales. "Mundus est tantum" systema causarum occasiolium". Secundum occasionalismum solus Deus exercet veram causalitatem, e contra sic dictae causae secundae sunt tantum "occasiones" quibus Deus operatur.

Multi moderni asserunt, principium causalitatis non posse demonstrari, sed a mente nostra "postulari" ut mundum concipiamus et explicemus. Utrum autem mundus sit huic legi conformis, nescimus.

DUPLEX CONCEPTIO CAUSALITATIS

Circa problema causalitatis inter philosophos scholasticos datur haec duplex sententia fundamentalis:

1. Principium causalitatis est judicium analyticum, immediate evidens.

2. Principium causalitatis est judicium synteticum ideoque debet proprie probari sive deductione sive inductione.

Juxta G M. Manser O. P. ("Das Wesen des Thomismus" /Freiburg, Schweiz, 1935, p. 277 - 286/) haec oppositio inde haberi videtur, quod plusminusve deconscie de diversa agatur conceptione causalitatis: de conceptione "phaenomenalistica" et de conceptione "metaphysica" (seu "ontologica"). - Causalitas "phaenomenalistica" fundatur primarie in conceptu successionis. Designat relationem inter phaenomena, quae ordinarie invicem

sequuntur: „Erscheinungskausalität" (pojavna uzročnost). Sic creatio non esset causatio, quia non involvit actionem successivam, sed esta actio instantanea. Neque actio libera creaturae esset cusalitas quia non haberetur „ordinaria" seu „necessaria" successio. Principium talis causalitatis certo non est analyticum, nec est necessario objectivi valoris. Historia hujus conceptus: jam saec. XIV in hoc conceptu insistit nominalismus (Gulielmus Occam, Nikolaus de Ultricuria et Card. Petrus d'Ailly), dein saec. XVIII empirismus (John Locke, David hume), generaliter positivismus et actualismus, aliquomodo etiam Kant. Sub [illegible] xu hujusmodi conceptionis etiam inter philosophos scholasticos plures hodie defendunt characterem syntheticum principii causalitatis: Isenkrahe, A. v. Schmied, Ostler, Arthur Schneider, Franz Sawicki, L. Faulhaber, Hessen, post 1922 etiam Geyser. - Causalitas "metaphysica" ("ontologica") de se non est successio, sed semper est vera processio: "Seinskausalität". Hic est verus conceptus causalitatis.

DE THEORETICA JUSTIFICATIONE PRINCIPII CAUSALITATIS

Quaestio de theoretica justifivatione principii causalitis recenter multum disputatur inter catholicos. Quae quaestio principaliter movetur circa absolutum seu universale valorem principii causalitatis. Triplex datur positio fundamentalis:

I. Sententia defendens traditionalem justificationem principii causalitatis asserit, hoc principium esse analyticum ideoque universalis valoris et immediate ewidens. Communiter sic defendi solet: Principium causalitatis sine contradictione negari nequit. Nam qui negat principium causalitatis, negat principium rationis sufficientis. Qui vero negat principium rationis sufficientis, negat principium contradictionis. Sic B. Franzelin S. J., Fr. Sladeczek S. J., C. Nink S. J., G. M. Manser O. Pr., Th. Graf O. SB., B. Jansen S. J. et multi alii. Characterem analytirum principii causalitatis suo modo defendit S. Zimmermann (per analysim conceptus "fieri").

II. Sententia reiciens traditionalem justificationem principii causalitatis simulque asserens, hoc principium theoretice justifi non posse. Nostro saeculo hanc positionem aliquomodo provocavit C. Isenkrahe suo opere "Uber die Grundlegung eines bündigen kosmologischen Gottesbeweises" (Kempten und Münscen 1915). Ejus positio breviter sic resumi potest: Principium causalitatis, prout ab apologetis adhiberi solet, est petitio principii. Ad summum adhiberi potest tamquam axioma, quod minime probatur, sed a multis ut evidens admittitur. Qui vero hoc principium negat, commendandus est omnipotentiae divinae, ut a sua caecitate liberetur. - Similem positionem defendunt J. Hessen "Das Kausalprincip" (Augsburg 1928) et Fr. Sawicki "Die Gottesbeweise" (Paderborn 1926) et in aliis scriptis: 1. Principium causalitatis non est immediate evidens, nam conceptus "ursahloches Geschehen" (fieri sine causa non

est in se contradictorius. 2. Principium causalitatis neque mediate evidens dici potest:

a) Si enim principium causalitatis reducitur ad principium rationis sufficientis, quaestio non solvitur, sed mere transfertur et sub nova forma ponitur. Nam conceptus "grundloses Geschehen" (fieri sine ratione) tunc tantum dicendus est contradictorius, si valor principii rationis sufficientis jam supponitur. Ex hoc etiam sequitur, quod reductio principii causalitatis ad principiis contradictionis est petitio principii.

b) Neque potest principium causalitatis justificari per solam analysim conceptuum, v. gr.: contingentiae seu indifferentiae ad esse et non-esse. Nam in hoc praecise est quaestio, utrum nempe transitus a non-esse ad esse unice per influxum realem alterius fieri possit. - Ex omnibus ergo concludendum videtur: Absolutus valor principii causalitatis theoretice justificari nequit, sed mere tamquam "postulatum" admitti potest.

III. Sententia mediam viam eligens reicit quidem traditionalem justifivationem principii causalitatis, attamen suo modo conatur ejus valorem absolutum theoretice vindicare. Inter propugnatores hujus sententiae eminent J. Geyser, L. Feutscher S.J., P. Descoqs S.J. et alii.

P R O B A T I O

I. Illud judicium (principium) est per se notum, cujus praedicatum immediate apprehenditur esse de ratione subjecti.

ATQUI: Tale est principium causalitatis "Quidquid fit habet causam".

ERGO: Principium causalitatis est per se notum (id est judicium analyticum).

AD MAJOREM: Intelligimus hic praedicatum esse de ratione subjecti non eo sensu, quod per analysim praedicatum inveniatur contineri in subjecto, sed eo sensu, quod praedicatum ingenitur dicere necessariam exigentiam seu ordinationem ad subjectum. In utroque casu habemus judicium analyticum (sensu scholastico!).

AD MINOREM: Ubi habemus aliquod verum fieri, ibi involvitur dependentia ab agente extrinseco. Si enim ens quod fit haberet rationem sui fieri in se ipso, simul et fieret et non fieret. Fieret: nam supponimus fieri. Non fieret: quia si haberet totam determinationem sui fieri in seipso, jam deberet esse in termino ad quem.

II. Illud judicium (principium) sine contradictione negari nequit, cujus negatione simul et poneretur et tolleretur subjectum.

ATQUI: Hoc accidit, si negatur principium causalitatis.

ERGO: Principium causalitatis sine contradictione negari nequit.

AD MAJOREM: Est evidens ex terminis.

AD MINOREM: Negatio principii causalitatis hac formula proponi potest: "Aliquid quod fit, n o n habet causam". In tali judicio si-

mul et ponitur et tollitur subjectum id est habetur contradictio. Ponitur subjectum: Aliquid fit, ex suppositione. Tollitur subjectum: Non fit, quia negatur dependentia ab agente extrinseco ideoque necessario habetur quies (res jam debet esse in termino ad quem!).

COROLLARIUM:

Quod valorem universalem et objectivum hujus principii valent quae diximus in corollario theseos de principio rationis sufficientis.

Ad solvendas objectiones contra characterem analyticum principii causalitatis animadverte: per solam analysim entis mutabilis, quatenus concipitur esse in transitu de potentia in actum (fieri), eruitur essentialiter dependentia ab agente extrinseco, nam idem nequit esse simul et in potentia et in actu secundum idem. Tale ens igitur non est aliquid in se clausum, sed habet exigentias seu relationes, (vinculum) necessarias, absque quibus nequit vere et plene intelligi. Ens quatenus fit essentialiter est "ab" vel "ad", quod est connexio causalis i.e. fit sub influxu agentis extrinseci.

Thesis:

PRINCIPIUM FINALITATIS EST PER SE NOTUM ATQUE UNIVERSALE NEC SINE CONTRADICTIONE NEGARI POTEST.

Nexus:

Post principium causalitatis, quod agit de efficientia, considerandum est principium finalitatis. Nam responsum adaequatum ad quaestionem "cur existit hoc ens contingens?" tum tantum habetur, si scimus ejus originem et ejus finem, i.e. ejus terminum a quo et terminum ad quem. Cum ultimo termino intime cohaeret sic dictum principium finalitatis.

Conceptus:

Principium finalitatis variis formulis proponi solet. Praeferenda videtur haec formula: "Omne agens agit propter finem". (Vel aeque bene, sed modo inverso: "Omnis effectus habet causam finalem".) Quod significat ubi est aliquod agens actu seu ubi consideratur aliquod ens in suo statu dynamico, ibi semper adest finis. Quod principium hic non defenditur eo sensu, quod omne agens rationale in concreta sua operatione semper intendat aliquem finem; hoc quidem verum est, sed non insistimus in hoc sensu, quia "agere ut ens rationale" praecise derivatur ex intentione finis. Sensus, quem hic defendimus, hic est: entia, quatenus non considerantur mere statice seu quoad factum existendi, sed quatenus considerantur dynamice seu quoad suam intrinsecam constitutionem (quoad id, ad quod natura sua ordinantur) rationem suam in aliquo fine, relate ad quem seu in ordine ad quem acceperunt a causa efficiente suam specificam determinationem et quem finem in suis actionibus prosequuntur.

Quod principium valet universaliter, i.e. de agentibus naturalibus et de agentibus intellectu praeditis. Optime s. Thomas: "Illa ergo quae rationem habent, seipsa movent ad finem, quia habent dominium suorum actuum per liberum arbitrium, quod est facultas voluntatis et rationis; illa vero quae ratione carent, tendunt in finem propter naturalem inclinationem, quasi ab alio mota, non autem a seipsis, cum non cognoscant rationem finis... Et ideo proprium est naturae rationalis, ut tendat in finem quasi se agens, vel ducens ad finem; naturae vero irrationalis, quasi ab alio acta, vel ducta; sive in finem apprehensum, sicut bruta animalia; sive in finem non apprehensum, sicut ea quae omnino cognitione carent" (S. th. 1 2, q. 1, a. 2).

Valor universalis principii finalitatis respicit finem operis i.e. finem immanentem seu intrinsecum (id ad quod res tota natura suo ordinatur). Qui finis operis non est necessario unicus, sed potest esse multiplex, ita ut unus eorum sit primarius, ceteri vero secundarii. Ita v. gr. semen certo finem immanentem habet conservationem speciei; sed natura sua ordinatur etiam ad hoc, ut eo nutriantur entia superiora (animalia et homo); forte hoc ultimum est ejus finis immanens primarius, ratione cujus simul ordinatur ad conservationem speciei et in miram fructuositatem, i.e. ut semper sufficiens nutrimentum habeatur. Finis operis hic significat id quod est ratio, cur aliquod agens sit sic vel aliter constitutum ("dynamischer Seins- und Erklärungsgrund).

Quandoque finis potest esse identicus cum ipsa actione. V. gr. intelligere et sentire: intenditur actio, quae non terminatur ad aliquod factum extrinsecum (ut aedificatio), et quae ipsa est finis (cf. C. G. III, 2).

Formula "Omnis effectus habet causam finalem" non est nisi inversio praecedentis "Omne agens agit propter finem"; in hac ultima formula res consideratur ex parte causae (agentis), in illa prima ex parte effectus. Notandum tamen est, effectum hic sumi sensu restricto: non pro qualibet re effecta, sed tantum pro eo quod tamquam actus correlativus correspondet potentiae (activae vel passivae) vel ipsi actioni, dummodo agatur de aliqua positiva "ordinatione" (Hinordung).

Formula "Opus agentis per intellectum est propter finem" est nimis restricta, nam finis habetur etiam si agens caret intellectu.

Similem restrictionem involvit etiam haec formula: "Opus per se ordinatum est propter finem".

Ceteri conceptus patent ex praecedenti thesi.

A D V E R S A R I I

Materialismus quatenus negat spiritum (intellectum) consequenter negat etiam principium finalitatis.

Positivismus et evolutionismus admittunt tantum nuda facta, nullam tendentiam seu ordinationem, nullum "propter". Caeca necessitas.

SPINOZA negat hoc principium falso putans actionem finalem in Deo involvere imperfectionem.

KANT admittit hoc principium ut merum "postulatum",negat ejus objectivum valorem.Mere requiritur,ut naturam intelligere possimus.

INTER SCHOLASTICOS recenter disputatur,utrum principium finalitatis vere ad principium contradictionis reducatur seu utrum negatio principii finalitatis contradictionem involvat. - Quaestio eadem est ac in praecedenti thesi.

Status quaestionis: ex expositis sufficienter patet.

PROBATIO

Pars I: Principium finalitatis est per se notum.

Illud principium (judicium) est per se notum,cujus praedicatum immediate apprehenditur esse de ratione subjecti.

ATQUI:tale est principium finalitatis.

ERGO:principium finalizatis est per se notum.

PROBO minorem : Agens agere nequit nisi producat effectum determinatum (nam omne ens reale est determinatum).

ATQUI:si non ageret propter finem,non produceret effectum determinatum.

ERGO:agens agendo agit propter finem.

AD ULTIMAM MINOREM:Si agens non tenderet in aliquem finem,esset indifferens ad omnes effectus possibiles.Ideo non posset agere hoc potius quam illud:ergo non ageret.Deesset ordinatio in determinatum effectum!

Pulchre S.Thomas :"Si agens non tenderet ad aliquem effectum determinatum,omnes effectus essent ei indifferentes.Quod autem indifferenter se habet ad multa,non magis unum operatur eorum quam aliud;unde a contingente ad utrumque non sequitur aliquis effectus nisi per aliquid determinetur ad unum.Impossibile igitur esset quod ageret.Omne igitur agens tendit ad aliquem determinatum effectum,quod dicitur finis ejus".(C.G.III,2)

Pars II: Principium finalitatis est universale.

Illud principium est universale,quod valet de omni suo subjecto.

ATQUI:tale est principium finalitatis.

ERGO:principium finalitatis est universale.

Probo minorem: Omne agens agit vel per intellectum vel per naturam.

ATQUI:In utroque casu agit propter finem.

ERGO:Ex ipsa notione subjecti("agens")sequitur necessitas praedicati("agit propter finem").

Ad ultimam minorem:

1. Agens per intellectum praeconcipit finem,quem actione sua prosequitur.

2. Agens per naturam ordinatur ad finem per instnictum seu appetitum naturalem,qui utique arguit ultimatim intellectum in Creatore, etsi non immediate in ipso agente.

Pars III: Nec sine contradictione negari potest.

Illud principium sine contradictione negari nequit, cujus negatione simul et poneretur et tolleretur subjectum.

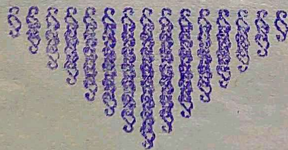
ATQUI: hoc fit, si negatur principium finalitatis.

ERGO: principium finalitatis sine contradictione negari nequit.

AD MINOREM: si dico "agens agit non propter finem" simul pono et tollo subjectum. Pono, nam dico "agens", et quidem actu agens. Tollo, quia sine fine agens est indifferens ad omnes effectus possibiles et sic deest fundamentum tendentiae in effectum determinatum sic non jam habeo agens actu.

COROLLARIUM:

Cum principium finalitatis respiciat finem operis seu finem immanentem, ideo hoc principio non excluditur possibilitas "casus". Singula agentia agunt quidem finaliter respectu sui finis immanentis. Sed propter collisionem duorum vel plurium agentium, quae collisio oritur praeter intrinsecam detrminationem singulorum agentium, sequi potest effectus qui ut talis relate ad singula agentia est mere "extrinsecus", i.e. ad quem nullum eorum agentium natura sua ordinatur. In defectu mutuae ordinationis ad conspirationem in operando consistit "casus".

Thesis:

ENTIS CAUSAE REDUCUNTUR AD QUATUOR: AD EFFICIENTEM ET FINALEM, MATERIALEM ET FORMALEM

Nexus:

Supremae quaestiones metaphysicae generalis reduci possunt ad duas: quid sunt entia, et cur sunt entia?

Inquirimus nunc in causas, quia ens creatum tantum per causas est perfecte cognoscibile. Insuper, cum metaphysica sit sciéntia "per causas ultimas", debemus semel et ipsas causas explicare atque justificare.

(NB! Haec thesis logice ponenda est ante quaestionem circa valorem principiorum rationis sufficientis, causalitas et finalitatis)

Conceptus:

Causa est principium (genus!) per se influens ad esse alterius (differentia specifica!).

Principium dicitur id, a quo aliquid quocumque modo procedit. Principium ergo latius patet quam causa. Dicit processum secundum tempus, locum, originem, ordinem etc. Principium mere dicit "post hoc" Causa vero importat: "propter hoc".

per se influens ad esse: influens esse simpliciter est solus Deus (causa prima), influens ad esse e contra importat omnem causam cooperantem et concurrentem in productione effectus (valet ergo etiam de causa secunda).

alterius: causatum (effectus) debet enim esse distinctum a causa. In principio hoc non requiritur: principium potest esse identicum cum principiato, v. gr.: linea, quae per suum esse est simul principium alicujus superficiei.

entis causae: agitur tantum de ente praedicamentali, contingente seu non-necessario. Hoc ens per se non est itelligibile, cum pendeat a causa. - Non agitur de ente necessario (de Deo), quod est per se perfecte intelligibile: habet rationem sufficientem in seipso ideoque excludit omnem dependentiam ab aliquo causa.

ad quatuor: i.e. quatuor et requiruntur et sufficiunt ad explicandum omnia entia contingetia, etsi non omne singulum necessario per quatuor causas explicatur, nam in entibus spiritualibus (in angelis!) non datur causa materialis.

reducuntur: licet aliter exprimantur vel plures enumerentur, tamen pertinent ad unam vel aliam speciem ex quatuor enumeratis.

QUOTUPLEX SIT CAUSA.

Causa est quadruplex: efficiens et finalis (causae extrinsecae), materialis et formalis (causae intrinsecae). Causae extrinsecae variis modis subdividuntur.

Causa efficiens est ea, quae actione aliquid producit (vel aliter: id, unde est primum principium motus).

Secundum Aristotelem: "Principium, a quo primo profluit motus". Quae definitio intelligenda est de ordine executionis, non de ordine intentionis. Nam in ordine intentionis finis est id, unde primo profluit motus. Praeterea definito Aristotelica per se spectat causam efficientem creatam seu secundam, quia motus supponit subjectum praeiacens.

Ratione conexionis cum effectu causa potest esse:

a) per se, quae ex se positive conjunguntur cum effectu (ita medicus habet conexionem cum sanitate causanda); potest esse

aa) proxima, si immediate habet cum effectu conexionem

bb) remota, quae mediante uno effectu producit alterum (ita si mediante calefactione producitur chimica resolutio).

b) per accidens, cui accidit conjungi cum effectu producto a causa per se, et quidem sive ex parte causae (ut, cum medicus cantat, medico seu arti medicinae accidit conjungi cum arte canendi, quae per se est causa cantus) sive ex parte effectus (ut cum quis effodiendo terram invenit thesaurum, effectui per se, qui est fossa, conjungitur inventio thesauri). Ita Gredt II 756.

Ratione subordinationis causa efficiens potest esse:

a) principalis, si agit virtute propria; haec potest esse

aa) causa prima, si quae est omnino independens

bb) causa secunda, si habet virtutem agendi participatam a causa prima (causalitas propria, sed participata); quoad actuale exercitium suae virtutis pendet ab alio, i. e. a causa prima

b) instrumentalis, quae agit tamquam virtute transeunter sibi communicata a causa principali, attamen sic mota quam efficit in virtute propria (de natura causalitatis instrumentalis cf. Gredt II 765-769).

Ratione extensionis quoad unum eundemque effectum causa efficiens potest esse:

a) totalis, quae totum effectum producit (quae in suo ordine est sufficiens ad effectum)

b) partialis, quae non producit totum effectum (quae in suo ordine indiget concursu alterius ad effectu producendum), v. gr. cum duo equi currum trahunt, unusquisque est causa partialis hujus tractionis.

Ratione extensionis quoad plures effectus specie diversos causa efficiens potest esse:

a) universalis, quae ad plures effectus specie diversos extenditur; vocatur etiam aequivoca seu analoga, quia effectus hujus causae dissimiles sunt secundum speciem; solus Deus est talis causa

b) particularis, quae tantum ad unam speciem effectus sese extendit; vocatur etiam univoca, quia effectus causae particularis si-

sunt, in ordine executionis ultima sunt; et e contrario. Si de aedificatione domus agitur, domus primum est, quod intenditur, in ordine autem executionis ultimum est. Ita Donat 461.

Causa materialis est principium intrinsecum primum, et potentiale essentiae corporeae (vel aliter: substratum permanens potentiale et determinabile mutationis physicae). Hoc substratum potest esse duplex:

a) "materia prima", quae respicit totum compositum corporeum,

b) "materia secunda", quae respicit compositum accidentale corporeum.

Causa formalis est principium intrinsecum primum et actuale omnis essentiae, non tantum essentiae corporeae (vel aliter: actus intrinsece determinans et specificans causam materialem). Est duplex:

a) forma substantialis, quae est actus materiae primae,

b) forma (materialis) accidentalis, quae est actus materiae secundae.

Causa exemplaris, quae quandoque tamquam quintum genus causae nominatur, est id, ad cujus imitationem aliquid fit ("aspice et fac secundum hoc exemplar!"). Sub duplici respectu considerari potest:

a) quatenus ab agente appetitur seu intenditur ut bonum et ideo movet ad agendum: sic reducitur ad causam finalem.

b) quatenus dirigit vel specificat actionem agentis (seu quatenus est illa forma, ad quam respiciens artifex operatur): sic est causa formalis extrinseca.

Conceptus affines:

a) conditio est id, quod est necessarium, ut causa suam causalitatem exercere possit (est removens prohibens!), sed nullo modo influit ad esse effectus. Si per nihil aliud suppleri potest, vocatur "conditio sine qua non".

b) occasio est complexio circumstantiarum, quae alicui actioni ponendae opportunae sunt: neque requiritur neque influit ad esse, sed mere dicit opportunitatem. Secundum hunc respectum est magis remota a causa quam conditio. Sed occasioni proprium est, ut ad agendum moveat: sic induit rationem causae finalis.

A D V E R S A R I I:

Omnes illi, qui negant principium causalitatis et finalitatis, de quibus fusius suo loco sermo erit.

S t a t u s q u a e s t i o n i s:

1) Affirmamus ens contingens non posse concipi quin connotetur causa, nam est ens non necessario existens (ens potens non existere existens) clamat ad aliud, ad causam.
Cum autem omne ens sit verum et sine causa concipi nequit, nec sine causa esse potest.
Ut ens contingens expliciter et vere intelligibile reddatur, debet concipi essentialiter ut dependens ab alio (a causa!), a quo accipit esse.

miles sunt secundum speciem.
Ratione ipsius modi causalitatis causa efficiens potest esse:
a)physica, quae per se vere agit efficienter attingens ipsam realitatem effectus
b)moralis, quae mere finaliter movet voluntatem agentis ad efficiendum (agit consulendo, excitando, deterrendo etc.)
Similis divisio, secundum quam distinguitur causa:
a)necessaria, quae ex impulsu naturae ordinata est in effectum
b)libera, quae effectum producit (aut saltem permittit v.gr ebrietas cum praevisione libere permissa) dependenter a voluntate seu cum intentione.
Causa finalis est id, propter quod (cujus gratia) aliquid fit vel est.-
Divisiones:
1) a)finis qui (seu objectivus): illa res, quae appetitur
b)finis quo (seu formalis): ipsa assecutio et possessio rei intentae; hic est finis qua finis!.
c)finis cui: subjectum, cui appetitur
Exemplum. Si pater laborat ad pecuniam filio acquirendam: filius (finis cui), pecunia (finis qui), possessio pecuniae (finis quo)
2) a)finis operis: id, quod actio vel opus natura sua intendit: exemplum finis operis horologii est indicatio temporis
b)finis operantis: id, quod agens (operans) intendit acquirere per opus; exemplum: qui conficit horologium intendere potest lucrum.
3) a)finis ultimus, qui jam non ad alium ordinatur
aa)absolute ultimus: si omnino nullum alium finem supra se habet
bb)relative ultimus: si tantum in aliqua serie nullum alium finem supra se habet
b)finis non ultimus seu intermedius: si ad ulteriorem finem dirigitur
4) a)finis efficiendus: quod non existit in ordine rerum, sed tantum in intentione, et intenditur ut existat; v.gr. opus artis
b)finis obtinendus (seu consequendus): quod jam existit in ordine rerum et intenditur ut possideatur
c)finis communicandus: quod jam habetur, sed intenditur, ut aliis communicetur.
Relatio inter causam efficientem et finalem, ut recte intelligatur, prae oculis habenda est distinctio inter ordinem intentionis et ordinem executionis. Ordo intentionis est series actuum internorum circa finem et media, qui realem eorum acquisitionem antecedunt, et consistit potissimum in intentione finis et electione mediorum. Ordo executionis est series actionum circa finem et media in quibus realis eorum comparatio consistit. Quae igitur in ordine intentionis prima

1940
1872

quod de se non habet.

2)Requiritur et sufficit quadrupkex causa ad explicanda entia contingentia.Et quidem duae causae adaequatae distinctae ab ente contingente,quarum virtute respective ratione quarum ens contingens (effectus) producitur:causae <u>extrinsecae</u> (efficiens et finalis).Duae causae inadaequatae distinctae,quae pertinet ad intrinsecam constitutionem entis contingentis (effectus):causae <u>intrinsecae</u>.

P R O B A T I O.

Tot sunt genera causarum,quot sunt modi influendi ad esse alterius.

ATQUI:tales modi sunt quatuor.

ERGO:quatuor dantur genera causarum.

Probo minorem:

Probo minorem:

Ex eo quod 4 modi influendi ad esse alterius sunt 1/ necessarii et 2/sufficientes ad omne ens contingens explicandum.

1/ N E C E S S A R I I :

a)Ut effectus existat,requiritur agens actu capax producendi talem effectum.Nam nihil potest transire de potentia in actum nisi virtute alicujus entis actu:CAUSA EFFICIENS, a qua pendet effectus in esse.

b)Sed ut causa efficiens agat,et quidem hoc potius quam illud, debet per finem determinari ad terminum suae actionis.Et quia nihil est reale nisi detrminatum,ideo per finem (qui est extrinsecus) determinatur primo agens,tunc ejus actio et per consequens ipse effectus.

Ergo effectus,ut si talis,dependet a fine:CAUSA FINALIS

c)Ut effemtus sit intrinsece talis,debet intrinsece determinari ad tale gradum perfectionis per tale principium.Et hoc est FORMA, quatenus effectui dat esse t a l e : CAUSA FORMALIS

d)Ut effectus sit materialis,requiritur ut sit intrinsece compositus ex materia et forma tamquam duplici principio determinabili et determinante.Principium potentiale:CAUSA MATERIALIS.

Ens materiale debere tali modo compositum esse probatur in Cosmologia ex eo,quod est substantialiter mutabile et extensum.(Cum compositum sit aliud a componentibus seorsim acceptis,et cum ab eis dependeat in suo esse,ideo talis substantia corporea indiget materia et forma, quae sunt c a u s a e (licet inadaequate distinctae) substantiae corporeae).

2/S U F F I C I E N T E S :

Ad dandam explicatione entis sufficit explicare cur s i t et cur sit t a l e .

ATQUI: hae 4 causae sufficiunt ad hoc efficandum.

ERGO: hae 4 causae sufficiunt

AD MINOREM: Explico per exemplum. Cur haec statua est, cum possit non esse?
R e s p o n d e o :

1) Quia datur causa efficiens.

Ulterius nec quaero, nec debeo quaerere, nam habetur id quod est sufficiens ad intelligendum et ad efficiendum transitum de potentia sive objectiva (creatio!) sive subjectiva (mutatio substantialis vel accidentalis!) in actum.

2) Et quia datur causa finalis.

Causa efficiens enim intendebat hunc terminum efficere ideoque non alius ortus est ex ejus actione.

3) Et quia habet formam intrinsece determinantem ad "talem" perfectionem, ideo habetur pracise statua et non domus, canis...
Causa formalis: id q u o !

4) Denique, quia in ordine essentiae est compositum ex materia et forma explicatur cur sit "unus" inter plures ejusdem speciei: recaptio formae in materia est principium individuationis.
Causa materialis: id e x q u o !!!

!!!!!!!!!!
+++++
+++
+

DEUS EST OMNIPOTENS ET CAUSA MUNDI PER CREATIONEM.

Potentia significat hic virtutem agendi. Cum omnis potentia dicatur correlative ad actum indicandus est actus tali potentiae correspondens: qui actus est actio seu operatio (i.e. actus secundus). Agitur ergo de potentia activa non passiva.

Omnipotentia est capacitas operandi omnia ea quae quocumque modo participant rationem entis, i.e. quae intrinsece non repugnant.

Causa est principium per se influens ad esse alterius. Causa efficiens est id unde est primum principium motus, vel aliter, ea causa qua actione sua aliquid producit. Quantum ad causam efficientem causatum potest a causa procedere:

a) per informationem, quatenus praessuponitur aliquod subiectum quod "transformatur", i.e. recipit novam formam (talis est omnis efficientia causae secundae);

b) per creationem, quatenus nullum subiectum praessuponitur.

Creatio sub triplici respectu considerari potest:

a) secundum terminum ad quem considerata creatio est productio rei secundum totam substantiam;

b) secundum terminum a quo considerata creatio est productio rei ex nihilo sui (i.e. ipsius rei) et subiecti (i.e. nulla habetur materia ex qua res fieret);

c) secundum utrumque terminum considerata creatio est productio rei secundum totam substantiam et quidem nullo praessuposito.

Recte diceretur et dicitur: creatio est productio entis qua entis. Nam ad rationem creationis spectat, producere esse absolute, i.e. sub ratione entis, non vero esse tale.

Creatio est operatio formaliter immanens et virtualiter transiens. Hoc significat: ipse actus creativus entitative spectatus est actus immanens, sed virtute sua efficit ud aliquid extra ipsum existere incipiat.

Sententiae:

Circa factum omnipotentiae divinae inter scholasticos non est dissensus. Dissentiunt tamen in formali explicatione potentiae divinae. (Cf. Donat 332)

Quoad creationem: Aristoteles saepe inter adversarios enumerari solet. Mens eius non est clara. Probabilior videtur sententia eorum qui dicunt: conceptus creationis formaliter et explicite ab Aristotele non proponitur. Ex principiis Aristotelicis autem conceptus creationis logice deduci posse, videtur.

Creationem negant: omnis materialismus, evolutionismus, pantheismus.

Sententiae circa originem mundi:

I) Haec quaestio est pseudoproblema. - Sic Bergson.

II) Est problema verum sed insolubile. - Sic Spenzer.

III) Est problema verum et solubile. Solutiones autem proponuntur sequentes:

1) mundus est totaliter a se, i.e. existit ab aeterno et a se. - Sic materialismus, epicuri et evolutionistarum.
2) mundus est partialiter a se, partialiter ab alio: ab aeterno et a se existunt materia informis (bezoblična) et principium transcendens. - Sic dualismus Platonis et ut videtur Aristotelis.
3) mundus est totaliter ab alio, i.e. a principio quod ab aeterno et a se existit. Hoc autem principium concipi potest:
   a) ut duplex principium coordinatum (izjednačen), i.e. principium boni et principium mali. - Sic dualismus manichaeorum.
   b) ut unum principium seu substantia divina unica et quidem ita:
      α) ut ex ea omnia fluant per necessariam evolutionem, vel emanationem. - Sic pantheismus, emanenthismus;
      β) ut ab ea omnia efficiantur per creationem proprie dictam. - Sic creatianismus.

PROBATIO:

I PARS: Deus est omnipotens.

a) Omnis potentia formaliter intelligitur per ordinem ad suum obiectum proprium. (Svaku denu moć (formalno) pojam opažamo kad upoznamo njezin vlastiti predmet.)
Atqui obiectum proprium potentiae divinae est ens quatenus ens.
ERGO potentia divina ad omnia se extendit quae quocumque modo participant (sadržava) rationem (pojam) entis (bića) (quae intrinsece non repugnant).

b) Agere sequitur esse.
Atqui esse divinum est infinitum.
ERGO agere divinum sese extendit ad infinita.

II PARS: Deus est causa mundi per creationem (probatur ex contingentia rerum).

Quod existit et est contingens secundum totam substantiam, in prima sua origine est causatum ex nihilo subiecti (i.e. creatum).
Atqui mundus existit et est contingens secundum substantiam.
ERGO mundus in prima sua origine est creatus.

Probo maiorem:

Quod existit et est contingens qua tale non est a se sed ab alio.
Atqui hoc esse (biti) ab alio nec potest esse per evolutionem, nec per emanationem, sed debet esse per veram effectionem (creationem).
Ergo quod existit et est contingens est creatum.

Ad maiorem: Est ipsum argumentum ex contingentia.

Ad minorem: Si existeret per evolutionem vel emanationem pantheisticam, necessario existeret.
Atqui existentia necessaria et contingens inter se repugnant.
ERGO non existit per evolutionem vel emanationem, sed per effectionem (creationem).

Probo minorem:

Quod est potentiale et alterabile (mutabile) sive substantialiter, sive accidentaliter est contingens secundum totam substantiam.
Atqui omnia entia mundi sunt potentialia et alterabilia (mutabilia)
Ergo omnia entia mundi sunt contingentia secundum totam substantia

Ad maiorem: Nam ens a se seu ens necessarium est prorsus immutabile.
Ad minorem: Ipsi adversarii fatentur materiam se evolvere in totum mundum organicum et spiritualem.

De creatione ab aeterno

1) Secundum s. Bonaventuram creatio ab aeterno est impossibilis, contradictoria, quia mundus est quidem ab aeterno possibilis, attamen possibilis ad existendum cum tempore non in aeternitate. Repugnat mundum mutabilem non habere initium.
2) Secundum s. Thomam aeternitas mundi non involvit contradictionem:
   a) non ex parte Dei, quia Deus est infinita potentia;
   b) non ex parte effectus quia effectus potest esse coaevus suae causae
   c) non ex parte factionis quia Deus potest operari in instanti, i.e. absque motu et successione.
3) Suarez tenet mediam sententiam inter s. Thomam et s. Bonaventuram. Haec sententia probabilior videtur. Secundum Suarez non repugnat mundus aeternus quatenus concipitur immutabilis, sed repugnat mundus aeternus, quatenus concipitur mutabilis. Ratio est haec: mutatio vel successio necessario involvit tempus (prius et posterius). Iam vero aeternitas et tempus nequeunt commensurari, quia tempus in aeternitate non continetur formaliter sed eminenter. Ideo ens quod formaliter in tempore existit non potest esse aeternum.

=================

+++++++++++++++

=============

+++++++

===

+

NULLI CREATURAE COMPETERE POTEST VIS CREANDI.

Nexus:

Constat Deum esse causam efficientem mundi per creationem. Omnia igitur saltem mediate a Deo creata sunt.
Nunc quaeritur, utrum omnia immediate a Deo creata sint, i.e. utrum solus Deus creare valeat. Forte creatura potest communicare virtutem creandi, si non ut causa principalis, saltem ut causa instrumentalis.

Conceptus:

Causa principalis est ea, cui competit virtus sufficiens et ex se proportionata ad effectum. Ideo effectum nobilitate superat vel saltem adaequat.
Causa instrumentalis est ea, qae ex se quidem improportionata est ad effectum, virtute tamen inhaerente in productionem effectus proprii causae principalis influit. Ideo ad causam instrumentalem haec tria requiruntur: 1) ut vere influat in effectum (secus enim rationem causae non haberet)
2) ut influat virtute inhaerente (secus esset merum medium deferens virtutem causae principalis, non autem vera causa) 3) ut influat in effectum, qui relate ad causam principalem est proprius (secus ipsa esset causa principalis, non vero instrumentalis).

Sensus theseos:

Simpliciter impossibile est aliquam creaturam praeditam esse virtute creandi omnia creabilia, quia ad hoc requiritur potentia infinita. - Nec potest creatura ut causa unica et integra, indenpendenter a Deo, aliquid creare, cum semper indigeat (ut videbimus) concursu divino. - Nec ponitur quaestio facti, sed quaestio iuris tantum. - Insuper abstrahimus a quaestione, utrum Deus forte supernaturaliter communicare possit virtutem creandi. -- Unice affirmamus: Naturaliter impossibile est creaturam participare virtutem creandi. Nec ut causa principalis nec ut causa instrumentalis creare potest.

Sententiae:

1) Creatura potest esse et etiam de facto est causa principalis. Hanc sententiam alii aliter propugnabant. - Ariani: Verbum (Logos) est prima creatura, quae omnia alia creavit. - Avicenna: angeli (primae intelligentiae) creant. - Froschammer (s. XIX): parentes creant animas infantium virtute principali, tamen secundarie.
2) Creatura potest esse causa principalis, de facto autem non fuit. Sic Durandus, Gabriel Biel, Arriaga.
3) Creatura potest esse causa instrumentalis. - Sic Petrus Lombardus, Thomas junior, Tanner et multi alii.
4) Creatura nec principaliter nec instrumentaliter creare potest. Sic Thomas senior (et hodie thomistae communiter), Albertus Magnus, Vasquez, Molina etc.

1) Glavni uzrok je onaj koji proizvodi učinak svojom moću
2) Podređeni je onaj koji ne proizvodi učinak svojom moći već objeluje

NB! Plures hanc sententiam tenent, sed dicunt eam tantum revelatione constare, sed philosophice evidenter probari non posse: Occam, Suarez, Gregorius de Valencia.

Probatio:

I. Creatura nequit esse causa principalis... (Gredt II 831)

Causa principalis creationis est causa, quae attingit rem sub ratione entis.

Atqui nulla causa efficiens creata attingit rem sub ratione entis,

ERGO nulla causa creata potest esse causa principalis creationis.

Ad maiorem: patet ex definitione creationis.

Prob. min.: Qui attingit rem sub ratione entis, attingit eam modo illimitato.

Atqui: causa efficiens creata non potest attingere rem modo illimitato.

ERGO nulla causa efficiens creata attingit rem sub ratione entis.

Ad maiorem: nam potentia, quae obiectum formale habet ens ut tale, i.e. quae attingit rem formaliter sub ratione entis, sese extendit ad omnia quae quocumque modo participant rationem entis (i.e. potest creare omnia possibilia)...

II. Creatura nequit esse causa instrumentalis...

Omne instrumentum aut aliquid operatur dispositive in subiecto praeiacente aut modificat saltem actionem causae principalis.

Atqui in creatione utrumque repugnat.

ERGO creatura nequit esse causa instrumentalis creationis.

Ad maiorem: in hoc enim consistit natura causae instrumentalis.

Ad minorem:

1) Cum in creatione nullum habeatur subiectum praeiacens, repugnat "operatio dispositiva"; deest subiectum, cui instrumentum applicetur.

2) Quod modificat actionem causae principalis, eo ipso contrahit seu limitat eius modum agendi.

Atqui in creatione talis contractio seu limitatio repugnat,

ERGO in creatione non datur modificatio causae principalis.

Ad minorem: cum effectus proprius creationis (ens qua ens) stet in indivisibili, causa instrumentalis quae attingeret hunc effectum transiret eo ipso in condicionem causae principalis; altera ex parte ipsa causa principalis non haberet proprium obiectum formale, si in ordine ad productionem entis qua entis daretur vera causalitas instrumentalis.

QUACUMQUE PRAETER DEUM EXISTUNT, INDIGENT DIRECTA DEI CONSERVATIONE, UT ESSE PERGANT.

Nexus:

Probavimus Deum immediate creavisse mundum. Quaeritur, utrum mundus semel productus in ordine actuali simpliciter existere pergat, an forte indigeat continuo influxu creativo.

Conceptus:

Conservatio in genere est continuatio existentiae productae. Potest autem duplici sub respectu considerari:

1) passive seu terminative (i.e. ex parte rei conservatae): est permanentia ipsius rei in esse dependenter ab aliqua causa.

2) active (i.e. ex parte agentis conservantis): est influxus agentis, vi cuius causatur permanentia rei in esse.

Conservatio activa potest esse:

1) negativa (seu permissiva): est mera non-destructio rei ab ente quod eam dxstruere potest.

2) positiva: est actualis influxus, quo res iugiter tenetur in esse ita ut sine hoc influxu statim in nihilum decideret; haec ulterius potest esse: a) directa: est influxus immediatus, quo producitur permanentia rei in esse.

b) indirecta: est influxus ad conservationem concurrens quin ad eam immediate terminetur, v.g. removendo actionem causarum destrumentium vel largiendo requisita ad existentiam conservandam.

Annihilatio quae opponitur creationi, active considerata est actio qua aliquid in nihilum redigitur, passive considerata est ipsa rei desitio in nihilum.

Sensus theseos:

Dicimus res omnes - sive eas, quae nulla mediante creatura conservantur (v.g. substantia completa), sive etiam eas, quae mediantibus creaturis conservantur (v.g. accidens mediante substantia), - positivo et directo influxu conservari a Deo ita, ut secus in nihilum dilaberentur. Aliis verbis: asserimus res creatas a Deo non solum pendere in fieri sed etiam in esse, et quidem per continuum influxum, sicut v.g. actus intellectus pendet a continuatione influxus intellectus.

Adversarii:

Deistae quatenus, Deum quidem admittunt, sed omnem eius interventum in mundo reiciunt.

Theologi quidam recentiores, qui conservationem inutilem putant pro substantiis spiritualibus et pro materia rerum corporalium (v.g. Klee).

Probatio:

I. Omnis effectus dependet a causa, secundum quod causa est causa. Atqui res creatae dependent a Deo non tantum secundum fieri,

sed etiam quoad esse simpliciter.

ERGO res creatae debent quoad suum esse continuo influxu sustentari. - NB! Ad totum cf. S. th. I, q. 104, a. 1.

II Ut subsistens diversum a Deo pergat in esse, debet dari ratio sufficiens.

Atqui haec ratio sufficiens non datur, nisi Deus illud positive et directe conservet.

ERGO Deus positive et directe conservat quaecumque praeter Deum existunt.

Prob. min.:

Haec ratio sufficiens est:

1) aut ipsa res producta, quatenus est aliqua essentia;
2) aut inceptio rei in esse, quatenus est semel posita in ordine actuali;
3) aut aliqua virtus communicata conservans rem;
4) aut alia creatura;
5) aut ipse Deus.

Atqui non primum, nam quaelibet essentia creata est contingens, i.e. indifferens ad existendum, ideoque indiget alio ut existat;

non secundum, nam per hoc quod essentia contingens ponitur in ordine actuali non mutatur eius essentia; si talis res vel uno momento sibi esset ratio sufficiens ad existendum non iam esset contingens, et in momento sequenti non posset non existere;

non tertium, nam haec virtus supponeret substantiam cui inest et simul substantia supponeret virtutem, quia secus non iam esset;

non quartum, nam sicut nulla creatura creare potest, sic nec conservare, quia creare et conservare mere ratione distinguuntur.

ERGO haec ratio sufficiens est ipse Deus quatenus positive et directe influit. Conservatio potest dici creatio continuata

++++++++
++

DEUS AD OMNES ACTIONES CAUSARUM SECUNDARUM CONCURSU IMMEDIATO ET SIMULTANEO COOPERATUR; PRAEDETERMINATIO PHYSICA EST REICIENDA.

Nexus:

Hucusque constat creaturas immediate pendere a Deo quoad suum primum fieri (quoad suam originem) et quoad continuationem suae existentiae. Nunc similis dependentia immediata statuitur etiam quoad earum actiones.

Conceptus:

Concursus divinus significat quamlibet cooperationem Dei cum ac-

tionibus creaturarum (ad) earum effectus. 8

Distinguitur:

1) concursus naturalis, qui est ad actiones et effectus in ordine naturali, et supernaturalis, qui est ad actiones et effectus in ordine supernaturali; agimus de concursu naturali.

2) concursus physicus, qui est per efficientiam physicam, et moralis, qui est vi praeceptorum, consiliorum etc.; agimus de concursu physico, qui ulterius potest esse:

a) concursus mediatus, inquantum Deus causae secundae dat et conservat esse, eius virtutes et dispositiones (i.e. inquantum Deus causam secundam ponit in actu primo proximo)

b) concursus immediatus, inquantum Deus physice et directe influit in ipsam actionem et effectum causae secundae, ita ut tota actio et totus effectus per se et intrinsece pendeat ab influxu divino.

Explicatur exactius: Actio et effectus secundum totam suam entitatem sunt simul et a Deo et a causa secunda. Utrumque agens (Deus et creatura) est causa totalis totalitate effectus, i.e. totus effectus ab utroque procedit, non partim a Deo et partim a creatura. Utrumque agens etiam est causa partialis partialitate causae: ratio formalis, sub qua Deus influit, est ens qua ens; ratio autem formalis sub qua causa secunda influit, est ens tale qua tale.

NB! Concursus physicus immediatus, ut patet, est concursus generalis, qui ad omnes actiones confertur. Vocatur etiam simultaneus, quia simul cum efficientia causae secundae influit, i.e. vere et proprie concurrit.

Sententiae:

1) Est sententia iam ex pluribus saeculis communis inter scholasticos, Deum physice et immediate concurrere ad omnes actiones creaturarum.

2) Durandus concursum immediatum negat. Admittit tantum concursum mediatum: in ordine naturali Deus non aliter cooperatur actionibus causarum secundarum nisi conferendo virtutes agendi easque iugiter conservando.

Arriaga, Hurtado et pauci alii putant, de potentia absoluta possibile esse, ut sit concursus tantum mediatus.

Recentissime Fuetscher (Akt und Potenz 329 ff) dubium movet de necessitate concursus simultanei.

3) Bannesiani etiam defendunt concursum simultaneum, sed praeter eum insuper praemotionem physicam seu praedeterminationem physicam postulant. Hanc postulant ad salvandum supremum dominium causae primae et ad explicandum infallibilem praescientiam Dei. Plerumque asserunt, praemotionem ipsam fieri concursum simultaneum, quatenus ulterius influens etiam cum actu secundo cooperatur. Attamen quia his auctoribus imprimis

curae est, ut motionem praeviam demonstrent, de concursu simultaneo minus quam de praevio loqui solent.

4) Sententia s. Thomae incerta est. Quaestio in hodierna praecisione apud eum nondum proponitur. Attamen plerumque saltem ita loquitur, ut ei videatur creatio et conservatio virtutis sufficere. S. Thomam praedeterminationem non docuisse, certum esse videtur. Per inquisitiones recentiores constat, iam saeculo XIV. complures theologos scholae scotisticae aliquam praedeterminationem proposuisse simulque affirmasse, se a s. Thoma discrepare. Et revera, multis in locis s. Thomas ita loquitur, ut eam omnino excludere videatur. (Cf. Donat 356)

Probatio:

I PARS: Creatura tota quanta pendet a Deo.
Atqui totalis dependentia non includit tantum conservationem, sed etiam immediatum concursum.
ERGO Deus ad actiones creaturarum immediate concurrit.
Ad maiorem: patet ex eo, quod Deus est causa mundi per creationem.
Ad minorem: quia agere (ex parte creaturae seu causae secundae) vel fieri (ex parte effectus) est verus modus essendi, et quidem realiter distinctus a nudo facto existendi.

Vel aliter: Perfectum dominium Dei postulat, ut creatura tota quanta immediate pendeat a Deo.
Atqui hoc non verificaretur, si Deus tantum conservaret creaturam in esse et non concurreret ad eius actiones immediate.
ERGO perfectum dominium Dei postulat et conservationem et immediatum concursum.
Ad minorem: creatura enim debet pendere a Deo et qua ens et qua agens.

II PARS: Praedeterminatio physica potissimum propterea necessaria esse dicitur, ut adsit debita dependentia (perfectum dominium Dei!) causae secundae a Deo tum in essendo tum in operando.
Atqui haec dependentia (hoc perfectum dominium) habetur eo, quod Deus causam secundam creavit, quod eam praeterea conservat, et quod cum ea per concursum simultaneum cooperatur.
ERGO Praedeterminatio physica est superflua adeoque reicienda.

NB! Aliae rationes contra praemotionem physicam:

1) Destruit libertatem creaturae: nam secundum hanc doctrinam creatura non potest non agere id, ad quod est physice praedeterminata. Sed videtur repugnantia in hoc, quod antecedenter ad ipsam electionem (ergo in signo praemotionis) voluntas sit iam infallibiliter determinata ad unum; ut vere salvetur libertas voluntas potest considerari ut determinata ad unum, si actus iam concipitur egredi ex voluntate, ergo in signo electionis peractae.

2) Contradicit sanctitati Dei: nam Deum facit auctorem peccati,

quatenus Deus motione irresistibili creaturam praedeterminat, ut actionem ponit in circustantiis, in quibus actio nequit non esse peccaminosa.

Concursus divinus simultaneus in actionibus liberis.

Quomodo salvatur libertas in tali cooperatione? Nam Deus debebit salva sua causalitate prima concursum suum ita disponere, ut salvetur libertas.

In genere valet principium s. Thomae: "Licet causa prima maxime influat in effectum, tamen eius influentia per causam proximam determinatur et specificatur." De pot. q. 1, a. 4, ad 3.

Distinguendum ideo est in concursu divino:

1) concursus oblatus /ponuda/, qui natura sua est indifferens et hypotheticus, flexibilis in varias partes; hoc sensu concursus est necessarius, quia independenter a causalitate prima causa secunda /voluntas/ numquam agere potest.
2) Concursus collatus /pravo davanje/, qui est totus ordinatus ad illum actum, quem voluntas per liberam electionem de facto ponit /quemque Deus scientia media ab aeterno praevidet!/; hic concursus est eodem modo determinatus ac ipsa libera electio; talis concursus consistit in hoc, quod simul influit in illum actum determinatum, quem voluntas specificat.

Electio voluntatis habetur antecedenter ad causalitatem divinam, et quidem non eo sensu quo, causa antecedit effectum, sed ut conditio antecedit condicionatum. Ideo concursus collatus in hac sententia est concursus simultaneus.

DEUS SAPIENTI PROVIDENTIA OMNIA ET SINGULA REGIT, PRAESERTIM CREATURAS RATIONALES; MALA IN MUNDO CUM PROVIDENTIA DIVINA MINIME REPUGNANT.

Nexus: In thesi praecedenti consideravimus actum causae secundae in sua relatione ad Deum sub respectu efficientiae. Nunc consideratur sub respectu finalitatis. Consideramus, aliis verbis, quomodo Deus creando, conservando et concurrendo dirigat res in earum finem.

Conceptus:

Providentia est ratio divina ordinans res ad suos fines per media convenientia. Vel secundum s. Thomam: "ratio ordinandorum in finem" seu "ratio ordinis rerum in finem" (S. th. I, q. 22, a. 1 corp.) - Ipsa executio huius ordinis vocatur gubernatio.

Provedentia formaliter accepta haec tria involvit:

1) intentionem finis vel finium tum pro singulis rebus tum pro toto universo
2) electionem mediorum
3) rationem ordinantem et disponentem res ad suos fines per media electa.

Provedentia complete accepta includit et rationem ordinis rerum

Providnost u širem smislu: a) određenje svrhe svijuh stvorenja i odabiranje reda medju stvarima po kojemu se ova svrha postiže. a to znači odrediti osnovu po kojoj se ovaj svijet ima uređiti [illegible]
b) izvođenje ove osnove ili upravljanje svih stvorova konačnoj

in finem et exsecutionem huius ordinis (i.e. et providentiam formaliter sumptam et gubernationem).

Malum est privatio seu carentia perfectionis debitae. Distinguitur:

a) malum physicum: est carentia perfectionis physicae (v.g. caecitas, amentia)

b) malum morale: est carentia recti ordinis in actionibus entium rationalium (v.g. transgressio legis, peccatum).

Sententiae:

1) Omnis atheismus loco providentiae caecam fortunam seu fatum propugnare tenetur.

2) Pantheismus vi sui systematis logice ad fatalismum pervenire debet: Deus subicitur necessitati, per hoc autem tollitur providentia. Nam, sic ipse Deus subicitur fato.

3) Deistae (v.g. Shftesbury, Voltaire et alii) admittunt quidem Deum a mundo distinctum et qui sit creator mundi. Dicunt autem Deum aut nullam omnino aut nullam saltem supernaturalem circa mundum providentiam gerere. - Secundum modum loquendi recentium Deistis, qui Deum quidem admittunt (ideo Deistae!), sed eius providentiam negant, opponuntur Theistae, qui providentiam admittunt.

4) Aristoteles secundum aliquos commentatores: Deus providentiam hebet tantum de incorruptibilibus, de ceteris non curat.

5) Averroes (et generaliter philosophi arabes in suis commentariis in Aristotelem medio aevo): Deus quidem providentiam habet omnium, sed tantum quoad genera et species, non quoad individua.

Probatio:

I PARS: Deus providentiam habet omnium rerum.

Finis mundi omniumque creaturarum secundum intentionem Dei est, ut tamquam imitationes essentiae divinae contribuant ad gloriam Dei externam.

Atqui Deus ut infinite sapiens, bonus et omnipotens, praevidere debet, ut finis ab eo intentus vere obtineatur (i.e. debet apta media eligere ad fines singularum creaturarum).

ERGO Deus habet providentiam omnium, i.e. dirigit creaturas ad earum fines.

Ad maiorem: non excludimus hic beatitudinem entium rationalium ut finem a Deo statutum, sed non insistimus in hoc decreto; insistimus tantum in hoc, quod omnis creatura tandem aliquando non sit aliud quam bonitas divina communicata et eatenus gloria Dei externa

Ad minorem: apta media consistunt in eo, ut creaturae aptis naturis instruantur a creatore, ut creator cum eis concurrat secundum earum naturas et omnia disponat secundum finem obtinendum.

II PARS: Deus habet providentiam specialem entium creaturarum:

Sapientis provisoris et gubernatoris est rerum curam gerere secundum earum nobilitatem (dignitatem);

Atqui Deus est sapiens provisor et gubernator, et creaturae rationales nobilitate (dignitate) ceteris praestant;

ERGO Deus specialem providentiam habere debet creaturarum rationalium.

Vel aliter (ex bonitate Dei):

Bonus provisor et gubernator speciali modo gubernare debet ea, quae facile a fine suo declinare possunt;

Atqui creaturae rationales, quatenus liberae, facile a fine suo declinare possunt;

ERGO Deus ut bonus provisor et gubernator speciali modo gubernare debet creaturas rationales.

III PARS: Mala in mundo cum providentia divina minime pugnant:

Brevissime indicantur rationes, propter quas non repugnat existentia malorum physicorum et moralium in mundo cum providentia divina:

1) quoad mala physica: si malum physicum non intenditur formalite ut malum, sed propter bona aequalia vel maiora obtinenda (sicu aegrotus vult medicinam non qua malum, sed qua medium ad bonum vel si malum physicum mere permittitur, nulla oritur repugnantia; in omnibus his casibus voluntas est directa in bonum;
2) quoad mala moralia: mala moralia Deus quidem numquam et nullo modo velle potest, quia directe afficiunt voluntatem; nulla autem est repugnantia in hoc, ut permittat mala moralia, quatenus libertatem creaturae intactam relinquere vult.

Si autem quaeris, num mundus perfectior esset, si nulla mala moralia essent, respondendum videtur:

1) simpliciter loquendo melior esset mundus, si mala moralia non essent
2) sed non ideo universum melius esset, si Deus non permitteret mala moralia, et quidem vel creaturas liberas omnino non creando vel in iis per continuum artificium innaturale Deoque indignum omnia peccata impediendo
3) Deus omnia praevidit, et tamen decrevit creare creaturas liberas - in hoc est ultimum mysterium!

++++++++++++++++++

+++++++++++

+++++

+++

+

EXAMEN EX ONTOLOGIA ANNO SCHOLASTICO 1938/39

I Conceptus declarandi:

1. Conceptus ontologiae. Quomodo est concipienda in systemate philophiae scholasticae?
2. Negatio, privatio, ens rationis.
3. Materia et fotma. Actus et potentia. Praecipua axiomata de actu et potentia.
4. Essentia et existentia. In quo consistit problema circa realem distinctionem inter essentiam et existentiam.
5. Quo sensu essentiae rerum dicuntur immutabiles, necessariae et aeternae?
6. Identitas et distinctio. Quotuplex est distinctio?
7. Proprietates entis ("transcendentalia").
8. Perfectio, bonum, malum.
9. Categoriae Aristotelicae.

II Theses defendendae:

1. Ens est transcendens relate ad sua inferiora et ad ea descendit per addiciones improprie dictas.
2. Ens non est pure aequivocum, neque univocum, sed est analogum analogia proportionalitatis proprie dictae.
3. Possibilia ab intellectus cognitione independentia sunt in se nullam quidem existentiam habent, non tamem omnino nihil, sed vera entia sunt.
4. Possibilia neque a potentia divina neque a voluntate divina dependent.
5. Ultima ratio seu fundamemtum possibilium essentia divina est.
6. Substantia definienda est seu ens cui competit esse in se.
7. Existunt substantiae.
8. Hypostasis recte definitur: substantia singularis completa tota in se.
9. Persona recte definitur: hypostasis rationalis.
10. Existunt accidentia.
11. Ostendi nequit, accidentis conceptui repugnare, ut sine subjecto existat.
12. Dantur relationes reales non solum transcendentales, sed etiam praedicamentales.
13. Entos causae reducuntur ad quatuor: ad efficientem et finalem, materialem et formalem.
14. Principium rationis sufficientis est per se notum, nec sine contradictione negari potest.

Principium causalitatis est per se notum, nec sine contradictione negari potest.

… p um … finalitatis est, per se notum atque universale. Nec sine … a ctione negari potest.

8) Ex ordine universi probatur existentia alicuius supremi ordinatoris.

9) Ex communi et constanti generis gumani consensu legitime constat Deum esse.

10) Argumenta moralia desumpta ex naturali desiderio felicitatis vel ex conscientia obligationis, si recte intelliguntur, existentiam Dei legitime probant.

11) Crisis kantiana argumentorum quibus existentia Dei probatur est inefficax.

12) Essentia Dei metaphysica in eo reponenda est, quod Deus est ens a se.

13) Pantheismus sive realis sive idealis et propter sua principia et propter suas consequentias est reiciendus.

14) Deus est omnipotens et causa efficiens mundi per creationem.

15) Nulli creaturae competere potest vis creandi.

16) Quaecunque praeter Deum existunt, indigent directa dei conservatione, ut esse pergant.

17) Deus ad omnes actiones causarum secundarum concursu immediqto et simultaneo cooperatur; praedeterminatio physica est reicienda.

18) Deus sapienti providentia omnia et singula regit praesertim creaturas rationales; mala in mundo cum providentia divina minime repugnant.

=============
++++++++
=====
++++
++

OVO DRUGO PRERAĐENO IZDANJE IZRADILI PRVOTEČAJCI
ŠK. GOD;1939-40.

SVEUČ. PROF.

DR FRANJO HERMAN

INSTITUCIJE KANONSKOGA PRAVA

SKRIPTA

IZDAO

ZBOR DUHOVNE MLADEŽI

ZAGREB 1942

U V O D

1. NOVO RAZDOBLJE CRKVENOG PRAVA

Ulazeći u studij kanonskog prava moramo odmah prije svega naglasiti dva datuma : 27. svibnja 1917. (Duhovi), kada je objavljen novi crkveni Zakonik (Kodeks kanonskog prava) i 19. svibnja 1918. (opet Duhovi), kada je stupio u krepost. Ovim su Zakonikom crkveni zakoni i propisi iznova sredjeni i svrstani u sustavnu cjelinu, pa premda time u stvarnom (materijalnom) pogledu nije nastupila nikakova bitna promjena u crkvenom pravnom poredku, ipak je s oblikovnog (formalnog) gledišta nastupila u kanonskom pravu podpuna izmjena. Zato ta dva datuma obilježuju posve novo razdoblje crkvenog prava.

27/V 1
19 " 1

2. Učbenici crkvenog prava

Školski učbenici crkvenog prava izdani prije tih datuma nisu doduše ostali bez svake vriednosti, ali su svi bez iznimke u istom času zastarjeli i postali naročito za početnika neuporabivima.

Bili je Žka. Spominjemo ovdje takova dva učbenika napisana na hrvatskom jeziku:

Angelo della Costa, Zakon carkovni slozen i upravglien na naucenje i prosvietiglienje Redovnikov harvatskoga naroda, I-II, u Mnezzi 1778.
Dr Ferdo Belaj, Katoličko crkveno pravo, I-II Zagreb 1893. 2. izd. u I. sv. Zagreb 1901.

Pisac prvog učbenika crkv. prava na hrvatskom jeziku (Angelo della Costa) bio je kanonik splitski, profesor i ravnatelj splitskog sjemeništa. Prema podatcima, koje sam osobno dobio od Mihovila della Costa, koji kao umirovljeni činovnik (iz Splita) živi u Zagrebu (Buconjićeva 1/I) doselila su se četiri brata Dalla Costa početkom XVIII. v. iz Udina (Italija) u Split. Angelo je sin jednoga od njih i brat njegova pradjeda. Mihovil je posljednji muški potomak (on ima samo dvie kćerke). Talijanska grana obitelji, kojoj je posljednji potomak sadanji nadbiskup u Firenzi kard. Dalla Costa, takoder s njim izumire.

Belaj Ferdo (r. 2. I. 1852. u Stupniku, u. 3. XII. 1915. u Zagrebu) bečki đak, sveuč. prof. crkvenog prava u Zagrebu 1884 - 1910.

U pogledu novih školskih učevnih knjiga izdana je odmah po proglašenju novoga Kodeksa jedna važna Odluka od strane vrhovne papinske školske vlasti (SCSem et Univ., Decr. Cum novum, 7/8, 1917, AAS, 1917, 439) o tom, kako se imaju od sada ud^ržavati predavanja i učbenici kanonskog prava: "Osim Kodeksa neće slušatelji trebati učbenika; ali ako nastavnici smatraju da bi bilo dobro poslužiti se kakovom knjigom, valja da bude svetim pravilom, da se razdioba učevne knjige mora prilagoditi razdiobi Kodeksa, a nipošto razdioba Kodeksa

razdiobi knjige" ("id sancte retinendum, ut non eius libri ordini ordo Codicis, sed huic ille aptetur et accomodetur"). Dakle: naučni sistem = legalni sistem! Ovaj dekret izravno obvezuje samo crkvene pravničke fakultete i ostale pravničke visoke škole ("facultates es lycea iuris canonici), ali bez sumnje sadrži i obću direktivu za studij crkvenog prava i na svima drugima visokim školama s crkvenim značajem.

Za ovih prvih 25 godina (1917 - 1942) izdan je velik broj više ili manje dobrih knjiga za školsku porabu. Spomenut će mo samo nekoliko inostranih učbenika i sve knjige izdane do sada na hrvatskom jeziku.

A. Inostrani pisci: CORONATA, Compendium Iuris Can., Taurini I, 1937 (pag. 675) II, 1938 (pag. 629) 2 ed. 1942.

EICHMANN, Lehrbuch des kath. Kirchenrechts auf Grund de CIC, 1. ed. Paderborn 1923 (str. 752), 4. ed. I-II, 1934.

CAPELLO, Summa iuris canonici, ed. 3. Romae 1938.

ROMANI, Summa juris canonici lineamenta, Romae 1939 (pag. 309).

SIPOS, Enchiridion Iuris Canon., 4. ed. Pecs 1940 (pag. 1066)

VERMEERSCH - CREUSEN, S. I., Epitome Iuris can., I-III, 6. ed. Mechl. Romae 1937.

B. Domaći pisci: Dr Ivan Angelo Ruspini, Crkveno pravo (skripta) Izd. Zbora duhovne mladeži Zagreb, 1929. 2. izd. 1936. Pisac je r. 26/4 1872. u Osieku od otca Talijana (drvarskog trgovca) iz Torina i majke osječke Nijemice. Po odgoju i osjećaju Hrvat. Isusovački đak (Innsbruck) Profesor crkv. prava u Đakov. sjemeništu (1899 - 1911), sveuč. profesor na zagreb. bogosl. fakultetu 1911 - 1934. (Umro 2/10 1934. pri uzponu na brdo Lisac kod Zidanog Mosta).

O. Ante dr Crnica, Kanonsko pravo katoličke Crkve, sv. I.: Uvod i obća pravila, Split 1937. Svezak II.: Osobno i stvarno pravo. Ulomak I.: Hijerarhija katoličke Crkve, Šibenik 1941. Ulomak II.: Redovničko pravo, Šibenik 1941. Pisac (r. 1892. u Zatonu, Dalmacija) rimski franjevački đak (Antonianum) je profesor kanonskog prava i rektor franjevačke visoke bogoslovske škole u Makarskoj.

Dr Ivan Rogić, Kanonsko pravo I. (Prva knjiga Kodeksa s kratkim uvodom), Đakovo 1939. Pisac (r. 1/3 1900. u Osieku) je profesor kanonskog prava u Đakovu.

Fra Roko dr Rogošić, Priručnik crkvenog prava s posebnim obzirom na župnike. Svezak I.: Pristup, opće i osobno pravo, Zagreb 1941. Pisac (r. 2/4. 1897 u Dugopolju kod Splita) bio je profesorom kan. prava u Makarskoj, onda upravitelj župe u Banjevcima (Skradin) šib. biskupije.

Novak dr Milan, (Gross-Schueller): Udžbenik crkvenog prava kat. Crkve, (preveo i dopunio obzirom na posebne pravne odnose u kralj. Jugoslaviji) Zagreb 1930. Pisac bio je mnogo godina kao banski savjetnik na čelu bogoštovnog odsjeka bivše kr. hrv. slav.

daim.zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu (umro g. 1932) i dobar poznavalac našega pokrajinskog crkvenopolitičkog prava od njega je i zbirka: Propisi o crkvenim gradevinama, Zagreb 1908. Umro u Zagrebu 1932.

Kušej Dr. Rado, Crkveno pravo katoliške in pravoslavne cerkev s osobitim obzirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, Ljubljana 1923. 2.izd. Ljubljana 1927. Pisao je profesor crkvenog prava na Ljubljanskom sveučilištu. (Pravnički fakultet). Knjiga je pisana na slovenačkom.

3. Crkveno pravo kao školski predmet: obseg učenja (studija).

Crkveno pravo spada medu školske predmete visokih crkvenih škola. (scholae superiores, vd. k. 1375), i to na ovim školama:

1. Sjemeništne filozofsko-bogoslovske škole (cursus philosophico-theologicus ad normam can. 1365 CIC), te slične Redovničke filozofsko bogoslovske škole (vd. k. 589). Na ovim je školama kao jedan od glavnih predmeta propisano učenje kanonskog prava (studium iuris canonicá, c. 1365 §2). O trajanju i obsegu učenja nema obće odredbe.

2.) Sveučilištni bogoslovski fakulteti (facultates Theologicae in Universitatibus studiorům ecclesiasticorům). Crkveni sveučilištni zakon, koji je sada u kreposti (Pii XI Const. Deus scientiarum Dominus, 24./5, 1931, AAS, 931, 214) s odnosnom provedbenom naredbom (SCSem et Univ, Ordinationes, 12/6, 1931, AAS, 1931, 263) stavlja medu glavne predmete (disciplina principalis, za razliku od auxiliaris et specialis): Instiducija kanonskog prava (Institutiones iuris canonici). Trajanje i obseg učenja nije zakonom propisan; to se ostavija sveučilištnim pravilnicima (Statuta cum Ratione studiorum Universitatis del Facultatiá, vd. §5 Const. can. 1376 § 2), koji moraju biti odobreni od Sv. Stolice. (S. Congregatio De Seminariis et universitatibus studiorum, c. 256).

Bilježka. Naš bogoslovni fakultet u sastavu je državnog Hrvatskog Sveučilišta u Zagrebu (osnovanog 1874), te ima uz crkveni i državni značaj, pa se ravna i crkvenim i državnim sveučilištnim propisima. Sada je kod nas u kreposti Zakonska odredba o Hrvatskom sveučilištu od 23 listopada 1941. Broj: CCCLIX-1433- Z- 1941. (Nar. Nov. 1941/162), te Zakonska odredba od 5. studenog 1941. Broj: CCCLXXXIX-1690 - Z- 1941. kojom se preinačuje zakonska odredba o Hrvatskom sveučilištu od 23. listopada 1941. (Nar. Nov. 1941/170). Izraden je i novi Fakultetski Propisnik, ali još nije objavljen pa je za sada obvezatna (ukoliko se ne protivi novim zakonima) stara "UREDBA rimokatoličkog bogoslovskog fakulteta u Zagrebu i Ljubljani od 17/5. 1935 br. 19793 (Sl. Nov. 1941/162), te zakonska odredba od 11/6, 1935/133) izdana na temelju jugosl. Zakona o univerzitetima od 28/6, 1930 i Opšte uredba universiteta od 11/12, 1931.

Prema čl. 9 FU predaje se kao glavni predmet: Crkveno pravo, i to kroz cigla dva semestra (XI i XII). Osim toga postoji prema čl. 13 FU "za dopunu predavanja i za uvodenje u metod samostalnog rada" i "Seminar za crkveno pravo". U nacrtu novog fakultetskog propisnika predvideno je proširenje studija crkvenog prava na 4 poljeća (IX-XII).

3. Sveučilištni pravnički fakulteti (facultates Iuridice,

Lycaea Iuris Canonicà, Pontificium Institutum Utriusque Iuris). To su posebni kanonistički fakulteti, na kojima traje studij redovno šest poljeća i koji podijeljuju posebne akademske stupnjeve. Predaje se obsežnò i izcrpivo pjelokupni crkvenopravni sustav na temelju Kodeksa kanonskog prava (Schola Textus) s osobitim obzirom na povijestni razvoj, te razne pomoćne pravne nauke. Institucije kanonskog prava, (o kojima ćemo još niže nešto reći) koja se predavaju na bog. fakultetima, samo su uvod ù priprava za studij na ovim crkvenim kanonističkim fakultetima (specijalizacija).

I na pravničkim fakultetima državnih sveučilišta predaje se Crkveno pravo na posebnim samostalnim katedrama, no redovno s pretežno bilo crkveno-političkim bilo povjestnim značajem (vd. Lanović, Crkveno pravo u sustavu pravnih nauka, Zagreb 1940).

4.) Institucije kanonskog prava.

Po crkvenom sveučilištnom zakonu (Const. Deus scientiarum Dominus), koji je ovdje bezuvjetno mjerodavan, označen je studij crkvenog prava na bogoslovskom fakultetu oznakom: "INSTITUTIONES IURIS CANONICI".

U rimskom se pravu pod "Institutiones Iuris Romani" razumjevalo podpuno i sustavnò razlaganje rimskog privatnog (građanskog) prava, ali kratko i uvodno za početnike. (vd. Šrepel-Andrassy /Baron/, Institucije rimskoga prava, 3. izd. Zagreb 1913). S naslonom na rimsko pravo i u crkvenoj se je visokoškolskoj nastavi od davnina razlikovala: Schola Institutionum (za razliku od Schola textus), pa se i danas pod institucijama kanonskog prava ne može razumjeti drugo do podpunog i sustavnog, ali kratkog i uvodnog izlaganja cjelokupnog crkvenog prava za početnike. "Schola Institutionum solet tradere prima elementa et expositionem tantum summariam totius doctrinae Iuris Canonici" (Lyjdsman, Introductio in I.C. Hilversum, I. 1924, 24). Ispor. i Laemmer, Institutionen des cath. Kirchenrechts, 2. izd. Freiburg im B. 1892).

5.) Razdioba.

Temeljna uvodjelba (diathesa) naučnog gradiva u obći i posebni dio nađaje se po sebi i kod Institucije kanonskog prava. Zato i mi ovo naše kratko izlaganje cjelokupnog crkveno pravnog gradiva dijelimo u dvije knjige:

I. PROPEDEUTIKA KANIONSKOG PRAVA, u kojoj se izlažu uvodna i osnovna pitanja; i

II. SISTEMATIKA KANONSKOG PRAVA ili nauka o sustavu crkvenog prava prema Kodeksu Kanonskog Prava.

Propedeutika je svaka uvodna nauka (prednauka), koju kanonistički pisci raznoliko nazivaju: Introductio (Lyjdsman), Prolegomena (van Hove), Grundlegende Fragen (Hohenlohe), Prodeutica (Romani). U njoj se raspravljaju i tumače oni pojmovi i pitanja koja se kod nauke o sustavu kanonskog prava moraju kao poznate predpostavljati. Uz to se redovno među osnovnim ù uvodnim pitanji-

ma obrađuje i sve ono,zašto se u sistematici ne nalazi pravoga mjesta.

Mi ova osnovna pitanja ili osnovice kanonskog prava svrstavamo u tri skupine,pa tako dielimo našu propedeutiku na tri poglavlja: 1.)Pojmovne (filozofske) 2.)Povjestne i 3.)Vjersko-političke osnovice kanonskog prava.

PRVI DIO

PROPEDEUTIKA

OSNOVNA I UVODNA PITANJA

Književnost

Cimetier, Les sources du droit ecclesiastique, Paris 1930.

Falco, Introduzione allo studio del "Codex Iuris Canonici", Torino 1925.

Hohenlohe, Grundlegende Fragen des Kirchenrechts, Wien 1931.

Laurin, Introductio in Corpus Iuris Canonici, Brisg. Vindobonae 1889.

Kurtscheid, Historia iuris canonici I-II, Romae 1941-42.

Knecht, Das neue kirchliche Gesetzbuch CIC. seine Geschichte und Eigenart. Starssburg 1918.

Lijdsmann, Introductio in Jus canonicum I- II, Hilversum 1929.

Litini, Iuris canonici philosophici summa lineamenta, Taurini 1924.

Romani, Propedeutica iuris canonici, Romae 1939.

Pillet, Introduction a l' etude du Code canonique, Lyon - Paris 1919.

Van Hove, Prolegomena ad Codicem Iuris canonici, Mechliniae - Romae 1928.

Zeiger, Historia iuris canonici, I-II, Romae, 1939.

Lanović, Uvod u pravne nauke, Zagreb 1934. 2. izd. Zagreb 1942.

Lanović, Crkveno pravo u sistemu pravnih nauka, Zagreb 1940. (Rad Jugoslavenske Akademije knj. 269 (121) str. 151-220.). Obje Lanovićeve knjige zastupaju necrkvena gledišta.

Protestantski pisci:

Henrici, Das Gesetzbuch der katholischen Kirche, Basel 1918.

Stutz, Der Geist des Kodex Iuris Canonici, Stuttgart 1918.

Eppler, Quelle und Fassung des katholischen Kirchenrechts, Zürich-Leipzig 1928.

I. POGLAVLJE

POJMOVNE OSNOVICE KANONSKOG PRAVA

§ 1. PRAVO (De iure in genere)

1.) Definicija prava

Pojmovno (filozofijski) pravo je posebni odnos izmedju osobe i stvari, naime odnos svojštine ili svojnosti (relatio suitatis) "Ius essentialiter in relatione consistit, qua natura intellectualis refertur ad aliquid tamquam suum. Huius relationis subjectum proprium est natura intellectualis, eius fundamentum ultimum est lex aeterna." (Gredt, Elementa philosophiae Aristotelicae, Friburgi i.B. 1922, II, nr. 824).

"Philosophisch ist Recht ein Gedankending, eine Relation, die zwischen einen Rechtssubjekte und einem Rechtsobjekte besteht." (Hohenlohe, Grudlegende Fragen des Kirchenrechts, Wien 1931., 3.).

I sv. Toma nalazi suštinu prava u odnosu, u kojem stvar stoji prema osobi, čija je i označuje taj odnos kao svršni: "Dicitur esse alicuius, quod ad ipsum ordinatur." (s. Thoma., 1, q. 21 a. 1. ad 3). S time u skladu izvodi tomistička teologija pojam prava od pojma pravednosti ("Ius de iustitia" - " Ius est objectum iustitiae"), pa definira: "Ius est quod alteri competit tamquam suum, ac proinde ei competit ex iustitia". (van Hove, 5).

Kod crkvenih pravnika često se nalazi definicija izvedena iz pojma družtva. Pravo je družtvovni poredak. Ius est ordo socialis. Ako se uzme da je družtvovni poredak u istinu samo "uredjena svojnost" onda se ta definicija približuje skolastičkoj.

Bilježke:

1) Rimsko pravo definira: Ius est ars boni et aequi." (Ulpianus) Dakle suština prava (predmet pravne nauke) jest "bonum et aequum" = " dobro i jednako" t. j. pravo je ono, što je dobro i jednako, ono što je onakovo, kako treba da je (bonum) i što pripada onomu, komu treba da pripada (aequum)!

Iz toga shvaćanja suštine prava izvedene su poznate zasade rimskih pravnika: "Tria summa praecepta iuris sunt: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere" (§ 3 D. I, 1.1; El, 10 § 1 D. 1,1; Cicero, De legibus, 1,6) i "Iurisprudentia est divinarum rerum notitia." (El. 10 § 2 D. 1,1).

2) Korienako značenje /etimologija/ rieči "pravo" (Ius). Prije je bilo obće usvojeno mišljenje, da je rieč "ius" izvedena (a ne izvorna), i to ili od a) ius a i-usto ili b) ius a jubeo (jussum). Danas se s razlogom zastupa mišljenje, da je rieč izvorna /prvotna/ i da ima korjen u staroindijskom jeziku i to, ili od YOUS = cöleste, divinum, (isti korje u jurare) ili od YU, YUNG sa značenjem veza, obveza (isti korjen u jungere).

Grčki DIKE, DIKAION od korjena staroind. DIK (isti u dicere) = kazati, pokazati, naputiti.

Od staroind. korjena RJU (upraviti, pravac dati, korjen u regere, directum, dirigere) tal. DIRITTO, franc. DROIT, njem. RECHT, engl. RIGHT i u slav. jezicima PRAVO.

2. Subjektivno i objektivno pravo

Kako je pravo pojmovno uzeto odnos /ordo unius ad aliud/, to će kod tog odnosa kao i kod svakoga (relatio) razlikuju tri sastojine (momenta, termina): 1)subjekt (nosilac, terminus a quo) 2)objekt (predmet, terminus ad quem) i 3) razlog i temelj (ratio, fundamentum) odnosa. Zbog toga se sam odnos (pravo) može uzimati u tri smisla, bolje promatrati s tri gledišta.

Pravo promatrano u nosiocu (subjektu) nalazi kao "moć, vlast, ovlaštenje, gospodstvo" nad odnosnom stvari (u odnosu svojnosti) pa se naziva subjektivnim pravom ili pravom u subjektivnom smislu."Ius subjectivum est facultas moralis inviolabilis aliquid possidendi, agendi, omittendi vel exigendi, inviolabilis". Naprotiv pravo promatrano izvan svoga nosioca (subjekta) bilo u svom razlogu bilo u svom predmetu (objektu) nazivaju objektivnim (predmetnim) pravom, napose se ono prvo (razlog i temelj prava t.j. zakon, pravilo) naziva objektivnim pravom. Točno uzeto je objektivno pravo samo pravo promatrano u predmetu (objektu), pa zato mnogi nazivaju pravo promatrano u svom razlogu (zakonu, pravilu, normi) posve izpravno normativnom pravom (ius normativum). Tako i skolastici posve ispravno nazivaju subjektivno pravo "ius dominativum", a normativno (odnosno objektivno) pravo "ius praeceptivum". Kraj svega toga skoro je općenito usvojeno, napose kod svjetovnih pravnika, da se baš normativno pravo (ius praeceptivum) naziva objektivnim pravom, jer norma odredjuje, što nekomu pripada kao svoje (objekt).

I kod crkvenih pravnika usvaja se skoro općenito jednačba: Ius objectivum = lex resp. complexus legum.

Očito je ipak, da kad se razlikuje subjektivno i objektivno pravo, nije riječ o više vrsti (species) prava, nego o jednoj te istoj stvari promatranoj s raznoga gledišta ili još bolje o više različitih njezinih momenata.

Bilježka:
Subjektivno je pravo nepovrediva vlast nad odredjenom stvari, pa zato se kod nosioca nalazi kao pravo, kod svih drugih kao dužnost. Pravo i dužnost su vezani pojmovi (corelati; gdje je jedno tu je i drugo). Točnim vršenjem svojih prava ljudi drugima nameću medjusobno vršenje dužnosti. Tko ne vrši svoje pravo, umanjuje dužnosti drugoga prema sebi. Nepopustljivim vršenjem i traženjem svojega prava, jača se i vršenje dužnosti i učvršćuje pravni poredak. Stoga gledišta postaje pravo dužnošću, a dužnost pravom.
(Vd. Legradić, Izvori prava, mjesečnik pr. dr., Zagreb 1941, 288).

3. Pravo i pravednost

Pravednost je krepost (trajno duševno razpoloženje), kojoj je predmetom - pravo."Ius est objectum iustitiae." Trajna

i nepokolebljiva pripravnost (raspoloženje) priznati i poštivati svako pravo dakle svaki istinski odnos svojnosti gdje god se nalazi, to je pravednost, jedna od 4 stožernih kreposti. "Justitia est constans voluntas (Ius) suum cuique tribuendi." (Ulpianus).

Odnos svojnosti (pravo) može postojati trovrsno:

1) Kod pojedinki (individua) prema drugim pojedinkama (inter partes)

2) Kod pojedinki prema skupnosti, kolektivu (partis ad totum)

3) Kod skupnosti prema pojedinkama (totius ad partem).

Tri su dakle vrsti prava i zato i tri vrste pravednosti, koje odgovaraju tomu trovrsnom predmetu: Iustitia particularis commutativa (uzajamna pravednost), generalis seu legalis (zakonska) i distributiva legalis - particularis (razdiobna). "Alia enim sunt mea privative et mihi debentur ex iustitia commutativa, alia sunt mea in communi, quatenus sunt communitatis perfectae et ipsi debentur ex iustitia generali seu legali, alia sunt mea, quatenus a communitate, singulis distribuuntur et debentur ex iustitia distributiva". (Van Hove, 16)

Formalni uzrok prava je odredba Stvoritelјeva.

Bilježka:
O pojmu zakonske pravednosti (iustitia legalis) kao i o novom pojmu "družtvovne pravednosti" (iustitia socialis) mnogo se u novije doba razpravlja i pojmovi još nijesu svestrano i konačno utvrdjeni. Vd. W. Brachthäuser, O.P., Gemeingut - oder Gezetzesgerechtigkeit, Köln-Brück 1941, De Schepper, De virtutum altruisticarum natura, extensione et obligatione, u Apollinaris, Romae 1941, 40. H. Hering, O.P. u Angelicum, Romae 1937, 464 i 1942, 231.

4) Svrha prava

Čemu služi pravo ili zašto je potrebita svojnost? Svaka vrst prava ima svoju posebnu neposrednu svrhu, a sve skupa imaju jednu posrednu zajedničku svrhu.

Neposredna je svrha prava uzajamne (commutativae) pravednosti, da se očuva pojedinka (individuum) i da joj se omogući slobodno i nesmetano djelovanje naprama ostalim pojedinkama. Neposredna je svrha prava obće ili zakonske (generalne ili legalne) pravednosti, da se očuva zajednica i da joj se omogući slobodno i nesmetano djelovanje naprama pojedinkama (članovima). Neposredna je svrha prava razdiobne (distributivne) pravednosti, da se očuva pojedinka i da joj se omogući slobodno i nesmetano djelovanje prema zajednici.

Zajednička posredna svrha svih vrsti prava je ta, da se stvori i održi takav poredak u zajednici, kakav iziskuje narav razumnih bića s obzirom na njihov posljednji cilj.

S toga gledišta definiraju u katol. moralnoj filozofiji:

Kod subjekt prava: 1) subjekt
2) objekt
3) fundamenat

"Ius est inviolabilis independentia personae in prosequendo fine proprio propter quem existit et inde inviolabilis ratio praevolentiae seu quasi dominii in res quae ad finem seu bonum istius personae destinatae sunt". (Vermeersch, Theol. Mor., II, n.341).

5. Prisilnost prava (pravo i sila)

Coercibilitas /coactivitas/ iuris. Pod prisilnošću (prinudnost, iznudnost) razumieva se mogućnost zaštite (ostvarenja) prava (subjektivnoga) fizičkom silom, a izvršenje takove zaštite naziva se iznudjenjem ili prinudom (coactio).

Subjektivno je pravo nepovrediva vlast nad stvari na temelju objektivnog (normativnog) prava. Sama je vlast po sebi (nužno) nepovrediljiva, ali se njezino izvršenje (ostvarenje) može (protupravno) spriečiti. No to ne može i ne smije da bude redovno i u pravilu, jer se onda poredak ne bi mogao održati. Zato je u pravom životu primjena sile, zaštita prava fizičkom silom neizbježiva. Ipak prisilnost ne spada na bitnost prava (kako su to mnogi svjetovni pravnici tvrdili i tvrde), nego na njegovu cielost, podpunost (integritas). "Dass die Naturrechtliche Identifiezierung von Rechts- und Zwangsnorm unrichtig sei, ist in der neueren Literatur so oft hervorgehoben worden, dass die Lehre, welche die Erzwingbarkeit als Essentiale des Rechtsbegriffes erklärt, heute bereits in eine schwer zu behauptende Defensive zurückgedrängt ist". Jellinek Allgemeine Staatslehre, 2 Aufl., Berlin 1905, str. 326). Ipak je zato pravo savršenije, što je mogućnost prisilnosti veća i lakša, barem u svojoj spoljašnjoj pojavi. Stoga se pravo najsavršenije ukazuje u državi. Prisilnost je prava najveća kod prava legalne pravednosti, jer je nosilac (subjekt) prava poglavarstvo (zajednica), koja raspolaže fizičkom (brahijalnom) silom. Kod prava komutativne pravednosti, prinuda spada u prvom redu i u pravilu (samoobrana!) na zajednicu (poglavarstvo), na koje se pojedinac ima obratiti. Što se tiče prava distributivne pravednosti, tu nema uopće mjesta primjeni fizičke sile, jer bi se inače porušio družtvovni poredak.

6. Pravo i moral /etika/

Etika obuhvaća sve odnose čovjeka: prema Bogu, prema sebi i prema bližnjemu prosudjujući ih prema posljednjoj svrsi čovječjoj. Pravo obuhvaća samo družtvovne odnose ljudi (uredjenu svojnost) izmedju sebe i prosudjuje ih s gledišta pravednosti (quatenus sunt in materia iustitiae). Prema Bogu ili prema samom sebi nema i ne može se govoriti o pravu, nego samo o obvezama (iustitia est ad alterum). Po katoličkoj nauci pravo je dio morala i pravni red dio obćega moralnoga reda. "Jus ea est universi ordinis

moralis provincia ,quae objectivas strictae justitiae socialis normas comprehendit" (Mejer ,Instit .jur,nat.).

One zasade naravnoga (etike) i positivnoga ćudoredja(morala),koje se odnose na družtvovni red (ordo socialis) ljudi medjusobom uistinu su pravna pravila (sunt in materia justitiae).Pravno pravilo i pravno ovlašćenje,koje se protivi moralu, nije više pravo. Svi su pravni zakoni ujedno i moralni zakoni, ali ne obratno. T.j, svako prâvo je i prâvo,ali sve što je prâvo nije ujedno pravo (Njem. Recht i recht).

Ipak se pravo i moral razlikuju:

a) svojim formalnim objektom (predmetom):pravo odnose (in materia iustitias) promatra s gledišta pravednosti,a moral s gledišta posljednje svrhe;

b)prisilnošću,koja se kod prava (u pravilu) nalazi,a kod morala je nema i ne može biti (što je pod silu nema moralnosti); a napose

c)neposrednom svrhom , jer je svrha prava čuvanje i održanje izvanjega družtvovnoga predka,a svrha morala čuvanje i obdržavanje obćega moralnoga reda.

"Justitia et injustitia est circa exteriores operationes". S.Th. 2,2 q.60 a.3 ad 3)."Ordo juridicus ad actus externos vitae socialis refertur". (Costa-Rosetti).

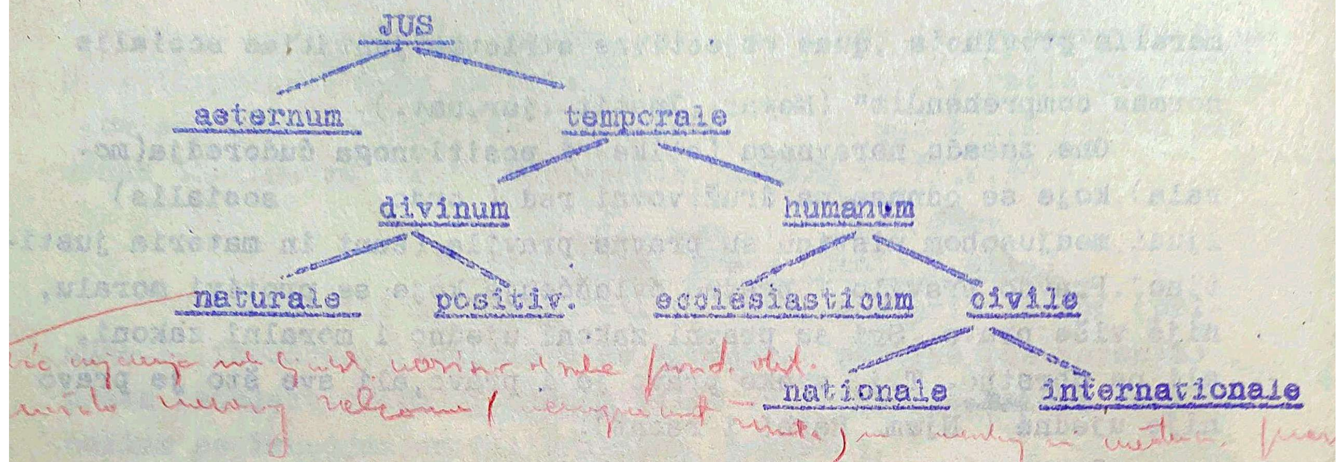
Odatle uzrečice: De internis non judicat praetor. Juristae nequista. Juristen schechte Christen. Gedanken sind sollfrei.itd.

Bilježka:
Sporno je pitanje,da li čisto unutarnji čini (actus mere interni) mogu biti predmetom pravu i zakona (vd. Crnica,I,115). Obćeniti je je mišljenje proti. (vd.kk.125,126,306,1001,1313 et c.)

7. Temeljna razdioba prava

Ovu temeljnu razdiobu (vrste, prava uzimamo s gledišta postanka (izvora,vrela) prava (ratione originis).Kada se pita odakle pravo,zašto postoji,koji je posljednji razlog i posljednje vrelo prava,nema drugog odgovora,do li toga,da je posljednje vrelo svakog prava Bog (pravotvorna volja Božja).Ljudski zakoni (objektivno pravo) dobivaju svoju obvezatnost od naravnoga zakona (prava),jer ovaj obvezuje svakoga,da se odredbama nadležnoga poglavarstva pokori,a naravni zakon potječe i može potjecati samo od Boga. (Rm.13,1) Bog je dakle posljednje vrelo svakog prava.

S toga gledišta dobivamo ovu razdiobu prava:

Bilješke:

1). "Lex aeterna nihil aliud est, quam ratio divinae sapientiae, secundum quod est directiva omnium actionum et motuum." S.Th.1,2 qu.93 a.1). "Participatio legis aeternae in rationali creatura lex naturalis dicitur quasi lumen rationis quo discernimus quid sit bonum et quid malum". (S.Th. 1,2 q 91 a 2).

Dakle Božji sustav svijeta = lex aeterna, a u koliko se taj sustav odnosi na ljude = Lex naturalis.

2). Skup temeljnih pravnih načela i pravila, a) izviru iz prirode i svrhe čovječke b) te se dadu spoznati samim razumom i c) obvezuju nezavisno od svakog pozitivnog zakonodavstva, zove se naravno (prirodno) pravo.

Radi obće obveznosti zovu ga i "jus gentium" , ali ovaj izraz ima mnogostruko značenje. Kod rimskih pravnika je jus gentium = jus peregrinorum za razliku od jus civile Romanum.

3) U XVII/XVIII stoljeću pojavljuje se u pravnoj nauci novi smjer, koji se zove pravni pozitivizam . Pozitivizam 1) priznaje samo pozitivno (ljudsko) pravo: naravnoga prava nema, 2) pravo i moral su disparativni pojmovi, različite kategorije kao na pr. oblik i boja, istina i umjetnost. 3) Svako je pravo historijska činjenica (zato "historijska škola"). Postoje dvije pravno pozitivističke struje: a) materijalističko-ateistička: (neposredni izvor svakoga prava je država, posljednji sila. Boga nema, pa zato ni morala što odgovara zakonu, to je ujedno i moralno(etičko). b) Umjereno-pozitivistička škola (posljednji razlog prava je u Bogu početniku ljudske naravi, ali naravnoga prava nema; svako je pravo pozitivno. Pravo i moral su disparatni pojmovi. I zakon protivan moralu je pravo, samo ga se u savjesti ne smije obdržavati). Toj struji pripadaju i neki crkveni pravnici. (vd. Haring, Der Rechts-und Gesetzesbegriff, Graz 1899).

§ 2. CRKVA I CRKVENO PRAVO

1. Crkva

1. Pojam i osnivanje

Pojam je crkve u vezi s pojmom religije. Religija je poznavanje i priznavanje Boga; skup istina i dužnosti, koje odredjuju odnos čovjeka prema Bogu.

Bilješka:

Etimologija riječi je nesigurna. (Cicero: relegere; Lactantius: religare; s. Augustinus: reeligere.)

Naravni ćudoredni red (ordo moralis naturalis) uključuje i (naravnu) religiju. No kako historički nikada nije postojao

za ljude čisto prirodni red (ordo pure naturalis), tako nije nikada postojala sama ni čisto prirodna religija. Bog je naime ljudima od prvog početka objavio pozotivnu nadprirodnu religiju (Praobjava). Po Mojsiji je Bog dao jedan uređeni religiozni sastav (organizovanu religiju), i osnovao je posebnu vjersku zajednicu izraelskog naroda (hebr. ha k'nesat ha k'ništa, od kanas =sakupljati; grčki sinagoge = zbor, skupština).

Ova nadprirodna religija Izraelaca (Židova) kao i prirodne religije poganskih naroda imale su narodnosthi (nacionalni) značaj i bile su najuže povezane s odnosnom narodnom državom.

Isus Krist, utjelovljeni Sin Božji (bogočovjek) donio je i ljudima objavio novu, savršenu, nadprirodnu religiju određenu za sva vremena i za sve narode - svesvjetsku religiju: kršćanstvo.

Da se uzdrži, sačuva i raširi ova Kristova religija i da se po njoj nastavi njegovo djelo oikupljenja osnovao je Isus Krist ujedno i za sva vremena i za sve ljude određenu, vidljivu od države različnu vjersku zajednicu (društvo) i u njoj postavio poglavarstvo: upravljače za svoju nauku i za sredstva milosti i dao im je potrebnu vlast: (Mt.16,18;18,18;28,18,Lk.22,19;Iv.20,21;21,15) Dakle Krist je ne samo obajvio religiju (teorijske vjerske istine), nego je osnovao organizovanu religiju, uredio vjersku zajednicu kršćana. On je sam ovu vjersku zajednicu u dva puta (Mt.16,18 i 18,17) nazvao "Ecclesia". (Grčki Ekklesia; aramejski ? kohelet od kahal = sazvati), a opetovano je tako naziva sv. Pavao (I.Kor.1o, 32;12,28 itd.) u svjesnoj opreci prema dotadanjoj vjerskoj zajednici Židovstva (sinagoge). Riječ Ecclesia znači prema tomu: skup, zbor, općina.

O bitnosti, i svojstvima crkve radi ex professo Osnovno bogoslovije (dogmatika fundamentalis).

Crkva se Kristova već od prvih početaka nazivala (po svom bitnom svojstvu) katolička, a i rimska, jer je osnovana na sv. Petru i njegovim nasljednicima rimskim biskupima. Ova dva naziva spojena postaju konačno diskretivnom oznakom: crkva rimokatolička (vd. kk.1,100,218,228,230 itd).

Bilježka:

Imena za crkvu. Grčki naziv "Ekklesia" prešao je nepromijenjen u latin. jezik ecclesia; te je zadržan u svim tzv. romanskim jezicima (talijanski la chiesa, francuški l'eglise, španjolski iglesia itd). U germanskim (Njemački Kirche, engleski church i td) i u slavenskim jezicima (cerkev, cirkva, crkva itd.) usvojen je drugi naziv, koji očito ima različiti korijen. Taj se prije općenito, a i danas još obično izvodi od grčke riječi: kiriake (oikia) ili kiriakon (vd. Šepka, Hrvatska kršćanska terminologija, I, Šibenik 1940, str.65). U novije vrijeme nalaze neki (čini se posve izpravno zajednički korijen za Kirche i crkva ne u grčkom, nego u staroindijskom: grha, giriha (u staro njemačkom chiricha što znači: za sve ukućane određeni zajednički prostor u kućnoj zajednici.

2. Definicija crkve

Službene definicije crkve nema: nema je ni u kodeksu kanonskog prava (vd. ipak k.100 § 1), ali o njezinom postanku i bitnoj značajki (societas perfecta) govori se češće u svečanim izjavama crkvenog učiteljstva. (Vd. Vatic. Sess. IV, I. const. Pastor aeternus; Denzinger, 1821; Leo XIII Enc. Immortale Dei, 1. novembra 1885: "Unigenitus Dei filius societatem in terra constituit quae ecclesia dicitur" (Fontes, III, 237) Pius XI, Enc. Mortalium animos, 6. januara 1928: "Ecclesiam vero suam instituit Christus Dominus societatem perfectam (AAS, 1928, 8) itd.

Prema tomu je svakako de fide (formalni dogmat), da je Krist osnovao Crkvu i to u obliku (savršene) vjersko zajednice (društva). Glasovita je definicija sv. Roberta (kard. Bellarmin, 1542-1621), koja se nalazi u svim katekizmima i udžbenicima dogmatike: "Ecclesia est -coetus hominum viatorum (fidelium) unius fidei confessione, eorundem sacramentorum participatione, sub eodem legitimorum pastorum praecipue Romani Pontificis regimine coadunatus". Bellarmin Opera omnia, Tom. II, lib. III, de Ecclesia militante, (Triplex vinculum symbolicum, liturgicum, hierarchicum).

U crkvu se ulazi valjanim krštenjem (vode), koje postavlja stvarno nadprirodnu vezu s Kristom i njegovom crkvom. Krštenje prožimlje cieloga čovjeka podpunoma i neopozivo (novo nadprirodno rođenje) i zato se ne može ni opetovati ni izgubiti (character indelebilis). Svi su valjano kršteni i samo oni članovi vidljive Crkve. Samo tjelesna i ujedno duhovna smrt (vječno prokletstvo) isključuje krštenoga iz Crkve. (Ecclesia visibilis - invisibilis. E. militans, patiens, triumphanas. S. Aug.)

Bilješka:

Crkva i moderna pravna znanost. Moderna pravna znanost nije u pitanju o pravnoj prirodi Crkve došla do sigurnog mišljenja (rezultata). U jednom se ipak svi slažu: da Država nije crkva, a crkva država.

Spornim ostaje, da li je Crkva teritorijalno udruženje ili osobno (collegium territoriale vel personale); da li je udruženje (corporatia) javnog ili privatnog prava; da li je asociacija (Genossenschaft, Gesselschaft, frei Vereiniguné, Verein etc.) ili (što je najbliže istini) da li je : institucija, uredba, ustanova, zadužbina (zaklada).

II. Crkveno pravo

1. Pojam

Krist je osnovao svoju crkvu u obliku savršenoga nezavisnoga društva koje ima svoju vrhovnu svrhu i u sebi sva sredstva potrebita za postignuće njezino. (S. Aug. " Civitas Dei")

Leo XIII (Enc Immortale Dei, 1 nov. 1885): (Ecclesia)....." "societas est genere et iure perfecta, cum adiumenta ad incolumitatem actionemque suam necesaria, voluntate beneficioque conditoris sui, omnia in se et per se ipsa possideat". Vd Syllab. Piis IX Quanta cura 8/12 1854, prop. 19. Dzg. 1719) (Ecclesia non est vera perfectaque societas").

Kao zajednici morao je Krist svojoj crkvi dati i dao joj je potrebnu vlast i odredio njezine nosioce: crkveno poglavarstvo, koje zapovieda i vjernici koji slušaju (Mt. 16, 18 itd.) Radi toga nastalo je i postoji u crkvi pravo, postoji "crkveno pravo"

Bilješke:

Sohmove teze. S osnovnom katoličkom zasadom o crkvenom pravu stoje u protivnosti glasovite teze protestantskog profesora Rudolfa Sohma (r.1841 umro 1917,profesor u Leipzigu.Djela: Kirchenrecht I,1892,II 1923; Das altkatholische Kirche-nrecht und das Dekret Gratien,Leipzig 1918). Te su teze: 1) Crkveno pravo je u protivnosti s pojmom Crkve (Corpus mysticum Christi, templum Spir.S.) 2) polovicom XII.vijeka izvršila se metamorfoza Crkve:iz stare Kristove katoličke Crkve (Glaubenskirche) postala je druga bitno različita pravna crkva (Rechtskirche). Protiv Sohma (za kojim se povede skoro svi t zv. svjetovni kanonisti - Medju njima i Lanović - pisao je temeljito F.Gillmann,prof. u Würzburgu,Einteilung und System des Gratianischen Dekrets,Mainz 1926).

Nekatoličke kršćanske crkve. Od Krista osnovana Crkva samo je jedna,i ta jedna Crkva je Crkva rimokatolička.Ovoj jednoj Crkvi pripadaju kao članovi svi ljudi,koji su valjano kršteni (vd.k.87),a to su ne samo rimokatolici,nego i odpadnici (apostate),krivovjerci (heretici) i raskolnici (shizmatici). Vd.k. 1325 § 2. - To je dogmatsko stajalište rimokatoličke Crkve i zato ona ne priznaje i ne može priznati legitimnosti (de jure) ni prava na obstanak nikakovim nekatoličkim vjerskim zajednicama bez obzira na to,što takove zaista (de facto),postoje s posebnom izgradjenom organizacijom i velikim brojem pripadnika. Zato Kodeks nekatoličke vjerske zajednice dosljedno naziva samo sljedbama (sectae , vd.n.pr. k.1131 § 1: sectae acatolicae ali k.167, § 1,4: sectae haereticae vel schismaticae.Vd. Hegen, Die kirchliche Mitgliedschaft,Rottenburg,1938,6).

No takove vjerske zajednice,koje za sebe prisvajaju osnivanje od Krista i ispoviedaju njegovu religiju (u svom smislu), nazivaju same sebe "Crkvama",a takovim ih priznaje i naziva u pravilu i državna vlast u državama,u kojima su zakonom usvojene. I njihovo se pravo naziva - Crkveno pravo , pa se tako razlikuje crkveno pravo rimokatoličko,pravoslavno (grčko-istočno), evangeličko (protestantsko),anglikansko,starokatoličko itd.

2.Definicija

Crkveno pravo (u objektivnom smislu) može se sasvim kratko definirati ovako: Skup zakona,koji uredjuju Crkvu. Točnije: Skup zakona,izdanih od Boga ili od nadležne crkvene vlasti,kojima je uredjena katolička Crkva. Ili: spoljašni pravni poredak katoličke crkve (od Krista osnovane religijske zajednice). Još preciznija je definicija:"Complexus canonum sive legum quae ab ecclesiastica potestate constitutae,propositae aut approbatae sunt ad rectam institutionem societatis ecclesiasticae.". (Van Hove,25)

Bilješka:

1) Prisilnost crkvenog prava. Prisilnost nije,kako znamo, bitni momenat u prava,nego samo integralni.Načelno uzeto i crkveno je pravo prisilno.Vd.Pius IX,Syllab.err,(Const.Quanta cura,8/12, 1864).Prop.24:"Ecclesia vis inferendae potestatem non habet". Inače se ne bi mogio u pravom smislu govoriti o "pravnom poredku" u Crkvi.Danas ipak zaštićuje Crkva svoje propise u pravilu samo duhovnim kaznama,koje su mahom netjelesne,ali zato ipak jednako teške i uspješne. Ne može se poreći,da Crkva može dušobrižničtvom,uzkratom sakramenata i ostalih sredstava milosti,

izvršivati prisilno, koja je jednaka fizičkoj sili čak često i jača. Time ona razpolaže ne samo prema pojedincima, nego - u času sporova - prema državama, koja je silnija i savršenija od iste sile državne. (Vd. prop. 19 i 39 SYllab.) U nekim slučajevima crkva i danas još primijenjuje i takove kazne, koje su tjelesne prirode (na pr. globe k.2291 Ili prisilno boravljenje k. 2298,8). Neposredna primjena fizičke sile Crkvi je u današnje vrijeme skoro svagdje onemogućena i državnim propisima, a protivi se i obćim kulturnim prilikama i osjećajima. Da li će u pojedinim slučajevima državna vlast prinučno izvršiti Crkvene kaznene odredbe (tzv. brachium saeculare), to ovisi o pravnim odnosima dotične države prema Crkvi.

2) Crkveno pravo kao bogoslovska znanost (discipilina theologica). Po svom postanku (objava, Crkva) i po svom predmetu (Božanski i crkveni zakoni) kanonsko je pravo grana obće bogoslovske znanosti (teologije), i to praktične, a ne teorijske (spekulativne). Zato mnogi definiraju crkveno pravo kao nauku: "Theologia rectrix" ili "Theologia practica circa leges ecclesiasticas". (Vd. Lijdsman, 20).

3) Imena i nazivi

1) Kanonsko pravo. Grčaka riječ "kanon" znači prvotno: trska (arundo), onda štap za mjerenje (canna), pa svaku napravu za mjerenje uobće. Kasnije se uzima u prenesenom (moralnom) smislu i označuje svako pravilo (regula) i zakon (norma). U kršćanstvu značila je izprva i svako pojedino pravilo za kršćansko vjerovanje i djelovanje (vd. Gal.6,16; Phil.3,16 itd), a i skup takovih pravila, dakle regula fidei morum, a poslije i regula liturgiae (Ep. Clem. ad Cor.1,41), S. Scripturae. Misae etc. Kanon svetoga Pisma je niz knjiga, kojega sačinjavaju, jer su od Boga nadahnute i sadržavaju pravilo vjere i ćudoreda. Kanon svete mise je središnji njezin dio koji se u pravilu ne mijenja.

Od IV vijeka (Nic. 325: "Kanon Ekklesiastikos") označuje se imenom kanon napose crkveni zakon za razliku od državnoga (nomos) "Ut suavior modus imperandi Ecclesiae insinuetur" (Wernz i drugi). Zato se u ono doba nastale zbirke državnih i crkvenih zakona nazivaju "nomokanoni". U srednjem se vijeku crkveni zakoni dosljedno i izključivo (za razliku i u opreci od leges) nazivaju "canones", a od XII vijeka svi crkveni zakoni zajedno tj. cjelokupni pravni poredak u Crkvi zajedničkim imenom." Jus canonicum" ali također u istom značenju (sinonimno i "Jus Ecclesiasticum".

jus pontificium = papinsko pravo
" divinum
" decretalium } str. 19 treba ∠

Bilješke:

1. Razlikovanje u nazivima jus canonicum i jus ecclesiastic.

Prije kodeksa mnogi su autori razlikovali između jus canonicum i jus ecclesiasticum i davali jednom i drugom izrazu sad šire sad uže znamenovanje (obseg) i poricali da su oba izraza istoznačna (sinonimna). I ako se čini, da Kodeks kanonskog prava uzima oba naziva u istom značenju (Vd. na pr. kk. 27 §1, 727, 1513 §1, 1016; 1139 §1. 304 §2; 1365 §2, 1529 itd.), kao da time spor još uvijek nije konačno riješen. (vd. Pöschl, 15 Sägmüller, 13) isporedi Eppler,

str. 48.

Quelle und Fassung des katholischen Kirchenrechts, Zürich 1928, str. 22.

2) Kanonist. Na sredovječnim visokim školama nazivali su se nastavnici koji su tumačili crkvene zakone (canones) kanonistima za razliku od legista, koji su tumačili svjetovne (državne) zakone (leges). Danas se smatra "kanonistom" svaki, koji dobro poznaje crkvene zakone (Crkveno pravo). "Legista sine canonibus rarum valet; canonista sine legibus nihil". "Jus utrumque".

2) Drugi nazivi. S obzirom na izvor i sadržaj (prema načelu "apotiori fit denominatio") naziva se Crkveno pravo još i jus divinum" (sada rijedko radi konfuzije sa tehničkom oznakom), jus sacrum ; jus Pontificium (tako i jedna uvažena revija od god. 1921 u Rimu). jus decretalium (tako i znamenito djelo Fr. Wernza, u 1914).

4) Razdioba

Crkveno se pravo raznovrstno dieli prema raznovrstnim gledištima (ratio, fundamentum divisionis), s kojega se promatra. Navest ćemo samo dvije najvažnije.

1) S gledišta obsega (ratione ambitus).

Razlikuju se tri vrsti obsega prava tj. obseg mjestni, osobni (lični) i obvezni (primjene). Zato se razlikuju s gledišta obsega:

a) mjestnoga (ratine ambitus localis quoad locum): jus universale (obće) i particulare (partikularni, čestično, pomjesno, pokrajinsko odnosno krajevno). Prvo se proteže (vriedi, važi) na cjelokupnom području Crkve (dakle na čitavoj kugli zemaljskoj), a drugo samo na stanovitim, ograničenom području Crkve (obično biskupijskom: jus dioecesanum). Naročiti oblik krajevnog prava je konkordatsko pravo (jus concordatorium).

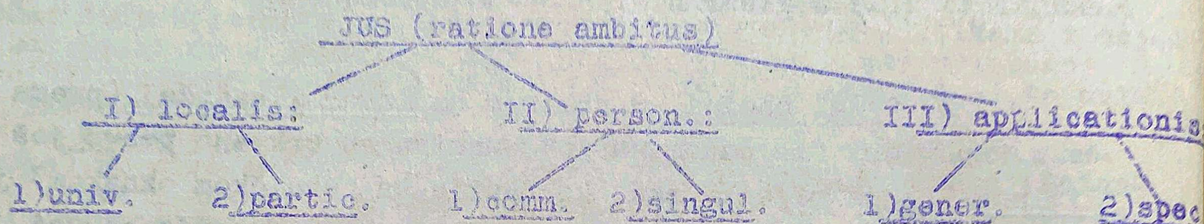
b) ličnoga (osobnoga) (ratine ambitus personalis, quoad personas): jus commune (zajedničko pravo) i jus singulare (singularno, posebno odnosno pojedinačko). Prvo se odnosi (obuhvaća) na sve članove Crkve (vjernike, kršćane), a drugo samo na stanovite osobe ili razrede (staleže) vjernika. Naročiti oblik singularnoga prava je i t. zv. statutarno pravo.

c) primjene (obvezni) (obveznosti, obdržavanja, ratione ambitus applicationis, obligationis, observationis, quoad applicationem etc.). Jus generale (generalno, pravilno pravo) i jus speciale /specialno, posebno, izuzetno pravo).

Pravilno pravo, se primjenjuje (obvezuje) redovno (u pravilu), a specijalno iznimno. Generalno pravo naime obvezuje redovno, osim kada njegova primjena (obdržavanje, obveznost) nije iznimno obustavljena (dokinuta) osobitim pravnim propisima. Ovi osobiti pravni propisi često probijaju (dokidaju) pravno pravilo (vulnus legis) i obvezuju iznimno, te tvore tako posebno, iznimno ili specijalno

pravo. Amo spada naposo: oprost (dispensatio) i povlastica (privilegium).

Shematički se ova razdioba crkvenog prava s gledišta obsega može prikazati ovako:

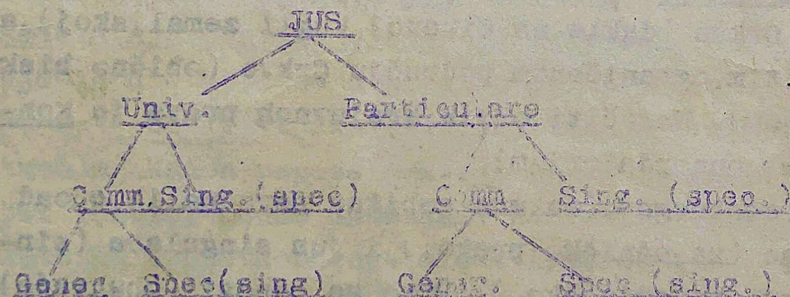

Bilježka:

Terminologija u ovoj (inače vrlo važnoj) razdiobi kanonskog prava nije nažalost ni stalna ni konačno utvrđena. Ni sam Kodeks kanonskog prava nije u tom dosljedan, nego mu je i ovdje terminologija neobično lapava: (vd. Van Hove, 32). Ispor. kk. 5; 6,1 (univ.); 13 § 1, 20, 22, 30, 71, 83 itd.; (gener. 46, 153 §1-2, 172 § 3, 501, 2296 §1 itd. comm.); Partic.: k. 6,1; peculiare: kk. 13, § 2, 83; territoriale: k. 14 § 1,2; speciale: 22, 324, 636 §1; singulare: 319 §2 itd.

Dobro opaža Van Hove (Proleg., 32): "Quidquid sit de nominibus, ratione ambitus ius dividitur in jus universale et particulare; utrunque subdividittur in jus commune (regulam ordinarie servandam) et singulare (exceptionem a regula communi) quod alii vocant speciale; jus autem commune subdividitur in jus generale (ab omnibus servandum) et speciale (a determinatis classibus servandum) quod alii vocant singulare."

Dakle shematički prikazano:

2) S gledišta vremenskoga razvoja (ratione temporis)

Kodeks kanonskoga prava (1917/18) čini novo razdoblje u crkvenom pravu i dijeli kanonsko pravo na: (I) staro pravo (jus vetus vd. k. 6,2,3,4) ili crkveno pravo prije Kodeksa, i (II) sadanje pravo (jus vigens seu jus codicis).

Staro pravo dijeli se opet na tri doba (epohe): (1) od osnutka Crkve do dekreta Gracijanovog (1150) t.j. pravo prije Corpus Iuris Canonici, koje se u nauci naziva drevno pravo (jus antiquum); (2) od dekreta Gracijanovog do Tridentskog sabora (1545/63) t.j. pravo Corpusa j.c., koje se naziva (relativno) novo pravo (jus novum); i (3) od Tridenta do Kodeksa t.zv. najnovije pravo (jus novissimum)

s gledišta forme: pisano ili nepisano = običajno

je sadržano u autentičnim crkvenim izvorima = to su zakoni koje je izdala crkvena vlast, a nepisano je ono, koje je uvela crkvena zajednica uz pristanak nadležne vlasti.

Bilješka:

Ima još i drugih razdioba crkvenog prava s raznovrsnih gledišta, koje ne ćemo izlagati. Spomenuti treba samo razdiobu u javno i posebničko pravo (jus publicum et privatum). Nailazimo na pravu mješavinu mišljenja kada treba odrediti s kojega se zapravo gledišta ima razlikovati između javnoga i privatnoga crkvenoga prava, napose kada treba odrediti, koje ustanove u crkvenom pravu spadaju na privatno pravo, jer je manje više očito, da cielo crkveno pravo ima značaj javnoga prava. Njemački kanonisti uz neznatne iznimke odklanjaju zato ovu razdiobu (tako Scherer, Philipps, Hilling, Königer, Sägmuller i drugi), ali ju rimski (kurijalni) kanonisti zadržavaju i ako priznavaju, da Kodeks kanonskog prava (vd.k.1390 § 1) ne pozna ovu razdiobu i da se u Kodeksu jedva nalazi koja odredba, koja bi imala značaj privatnoga prava ("Codex juris canonici spectat maximam partem ad jus publicum" Romani, Propedeutica, Romae 1938, 78). Naprotiv: "Jus publicum nonnisi summatim in novo Codice invenitur et quidem passim cum jure privato permixtum". "Jus in Codice contentum ut plurimum privatum est" (!!) Lijdsmann, I, 19. Istina i S.C.Sem.Ordinationes, od 24.VI., 1931 (AAS 1931, 263) propisuju kao posebni predmet (disciplina) na kanonističkim fakultetima: "Jus publicum ecclesiasticum" (tako već i Leon XIII, Const. "Quod divina sapientia", 28. Aug. 1828), pa zato postoje i mnogobrojni udžbenici za taj predmet. No to što postoje posebne katedre i učbenici za "javno" crkveno pravo još ne traži ("divisio haec sanctionem quandam obtinuit" Lijdsmann, I, 19) načelnu razdiobu crkvenog prava u javno i privatno, nego se može složiti s mišljenjem, da je crkveno pravo uobće javnopravnog značaja, a da stanovite ustanove spadaju napose (kat' eksochen) na javno pravo.

Učbenici javnoga prava (medju ostalim): Cavagnis, Institutiones juris publici ecclesiastici, Romae 1906 4.ed. I-III; Capello, Institutiones juris publici ecclesiastici Taurini 1908, I-II; Cappello, Summa juris publici ecclesiastici, Ed. 3. Romae 1932; Coronata, Jus publicum ecclesiasticum, Taurini - Romae 1924; Ottaviani, Institutiones juris publici ecclesiastici, I-II, 2.ed. Romae 1935/36; Ottaviani, Compendium juris publici ecclesiastici ad usum auditorum s.theologiae, Romae 1936.

II. POGLAVLJE

POVIESTNE OSNOVICE KANONSKOG PRAVA

(Vrela kanonskog prava)

Uvodne i prelazne primjetbe.

Objektivno kanonsko pravo tj. pravni poredak u Crkvi nastao je i razvio se na temeljenim odredbama, prema smjernicama i unutar okvira, koji mu je dala pravotvorna volja njena osnivača - Krista-Boga. Taj je poredak izgradjen s vremenom: postepeno i susljedno od strane odnosnih pravotvornih činioca - nosioca crkvene pravotvorne vlasti. Vremenski je dakle razvoj (poviest) crkvenoga prava u unutarnjoj, stvarnoj i nužnoj vezi s pravotvornim činiocima (uzrocima ili vrelima) crkvenog prava. (Historia et fontes). Na crkvenopravnim vrelima, njihovom razvoju i susljednoj djelatnosti pravotvornih činioca u Crkvi, osniva se i nalazi i poviest crkvenog prava, a obratno u poviestnim osnovicama crkvenog prava nalaze se i leže i vrela (izvori) njegova.

Zato u ovom drugom poglavlju propedeutike kanonskog prava, koje radi o njegovim poviestnim osnovicama, govorimo o vrelima (izvorima) crkvenog prava i izlažemo njihov pojam, razvoj i sadržaj od osnutka Crkve do danas.

§ 1. O VRELIMA CRKVENOG PRAVA OBĆENITO.
(De fontibus iuris ecclesiastici in genere)

1. Pojam i temeljna razdioba

Pod vrelima (izvorima) prava uobće (fontes iuris) razumieva se sve ono, iz česa pravo i znanje o njemu (ius quoad esse reale et ideale) izvire. Pravno je dakle vrelo sve ono, odakle pravo prima postojanje (obstanak) i odakle se crpi poznavanje prava. Zato se i kod crkvenog prava razlikuju: 1) Postajna vrela, 12) spoznajna vrela.

Postajna (tvorna) ili materialna vrela (fontes materiales constitutivi, essendi, existendi) - to su pravotvorni činioci ili tvornmi uzroci (causae efficientes) od kojih pravo postaje, prima svoj unutarnji razlog i temelje svog obstanka, od kojih pravna norma (odredba, zakon) dobiva svoj značaj: pravnu krepost i obveznu snagu. To su zakonodavci (legislatores, pravotvorci).

Pod spoznajnim ili formalnim vrelima (fontes formales seu cognoscendi) razumieva se sve ono,odakle se crpi znanje o pravu.To su: slovo (rieč) zakona,isprave,popisi, napose zbirke (collectiones) zakona.

2. Razdioba postajnih (materialnih) vrela.

S obzirom na mnogovrstne razdiobe crkvenog prava uobće diele se analogno i materijalna njegova vrela. Tako se razlikuje:

I) Vrela: (a) Božanskog prava (iuris Divini - propositi) - to je Bog (pravotvorna volja Božja očitovana u přirodnom i pozitivnom božanskom pravu), i (b) crkvenog prava (iuris mere ecclesiastici) - to su nosioci crkvene (ljudske) pravotvorne vlasti (crkveni zakonodavci). To je divisio ratione originis.

Bilježka:

Pravotvorna volja božja (Bog) ujedno je prvotno (konačno,neposredno) vrelo prava (fons primarius),a pravotvorna volja nadležnih crkvenih zakonodavaca (ljudi) je drugotno (izvedeno,posredno) vrelo crkvenog prava (fontes secundarii seu derivati).

II) Vrela: (a) obćega crkvenog prava (iuris universalis) i (b) krajevnog crkvenog prava (iuris particularis). To je divisio ratione ambitus (extensionis).

3. Postajna vrela obćega crkvenog prava
(fontes iuris universalis)

To su:

(1) Apostoli (vidi I Kor.7,9-12;I Tim.3,1-12 itd.) Apostolsko pravo (ius Apostolicum). Na pr. svetkovanje nedjelje,korizmeni post itd.

(2) Obći sabori (conc.oecumenica , vidi kk 202 sll.) Saborsko (koncilsko) pravo (ius conciliorum). Vd. k 12317 (gener.) i 2332 (univer.)!!

Bilježka:

Od prvog Nicejskog (325) do Vatikanskog (1869/70) bilo je svega dvadeset obćih crkvenih sabora. (Nicefcalccpohicp-lalalalaliiliviencosfilatrivatican).

(3)Rimski papa (vidi kk.218 sl.).Papinsko zakonodavstvo. (ius Pontificium ,clim decretalium).

(4)Rimske oblasti (dicasteria romana,Apostolica Sedes,

vidi k.7).

Bilježka:

Oblici papinskog zakonarstva. Papinske odredbe pojavljuju se u raznovrsnim oblicima. Kod oblikovanja papinskoga zakonarstva imaju utjecaja i vanjska oprema i unutarnji oblik (sadržaj) i prigoda zakonodavnog čina (akta). U toj stvari drže se autori većinom i danas još slijepo stare nauke i tradicijonalnih historijskih oblika, ali to više ne odgovara današnjoj zakonarskoj djelatnosti (praksi) rimske kurije. (Vidi Eppler, Quelle u. Fassung, 89). Čini se, da se u toj stvari nalazimo u prelaznoj fazi i da se baš sada u rimskoj kuriji ustaljuju novi oblici i nova njihova klasifikacija. Prema sadanjoj praksi rimske kurije (kako se ona očituje u službenom glasilu Acta Apostolicae Sedis) razlikuje se:

I Acta papae:

1) Epistula Encyclica
2) Epistula Apostolica
3) Litterae decretales i Constitutiones Apostolicae (litterae sub plumbo, in forma bullae)
4) Motu proprio
5) Litterae Apostolicae ("sub annulo piscatoris", breve)
6) Epistulae (simplices)
7) Sollemnia canonizationum
8) Homiliae
9) Sermones (izvan Mise)
10) Allocutiones (izvan liturgijskih čina)
11) Orationes (uz liturgijske čine)
12) Nuntii radiophonici (na krugovalu)
13) Sacra consistoria
14) Sollemnes conventiones (konkordati).

Od 1) do 6) su pismeni akti - litterae Pontificiae, a od toga su motu propria, epistulae Apostolicae i Encyclicae tz. chirographa. (u širem smislu) Od 7) do 13) su ustmeni akti (oracula vivae vocis).

II. Acta SS. Congregationum:

1) Decreta
2) Instructiones
3) Normae
4) Responsa (resolutiones)
5) Provisiones (ecclesiarum)
6) Designationes (instantiarum)
7) Monita
8) Notificationes
9) Nominationes.

Rescripta (vidi kk. 36 - 62) AAS ne drži se posvema reda sv. kongregacija u Kodeksu (vidi kk.247 sli.), tako uviek stavlja na treće mjesto S. Congreg. pro eccl. Oriental (jer joj je na čelu sam sv. Otac).

III. Acta Tribunalium:

1) Sententiae
2) Decreta
3) Responsa
4) Normae

IV. Acta Officiorum:

/Vidi kk.260 sli.) AAS broji ovamo i Pontific. Commiss. ad Codicis canones authentice interpretandi (Po Co):

1) Decreta
2) Declarationes
3) Responsa, te ostale stalne kardinalske odbore.

4. Postajna vrela krajevnog (partikularnog) prava.

Ovamo spadaju:

(1) Krajevni sabori (concilia particularia: plenaria et provincialia, vidi kk. 281 sll.)

(2) Biskupi (i njima pravno izjednačeni), koji vrše svoju pravotvornu vlast pojedinačno (vidi k. 335) i sinodalno (vidi k. 362). Biskupijsko pravo.

(3) Samoupravna tiela (autonomia). To je tz. statutarno pravo, koje spada na krajevno pojedinačko pravo (ius particulare singulare). Postoje naime u Crkvi posebni (drugotni) nosioci pravotvorne vlasti za pojedinačko (singularno) pravo u stanovitim nižim crkvenim zajednicama. Izvršivanje ovakove pravotvorne vlasti nazivaju autonomijom (samoupravom), a njezin produkt statutarnim pravom (ius statutarium, leges statutariae, statuta). Takova su samoupravna tiela:

a) kaptoli (vidi 410)

b) muški redovi i kongregacije (vidi kk. 489, 593, 673)

c) crkvena (vjerska) udruženja (associationes, k. 689) i bratstva (fraternitates, k. 715 § 1)

d) univerziteti (sveučilišta) i naučni zavodi (k. 1376 § 2).

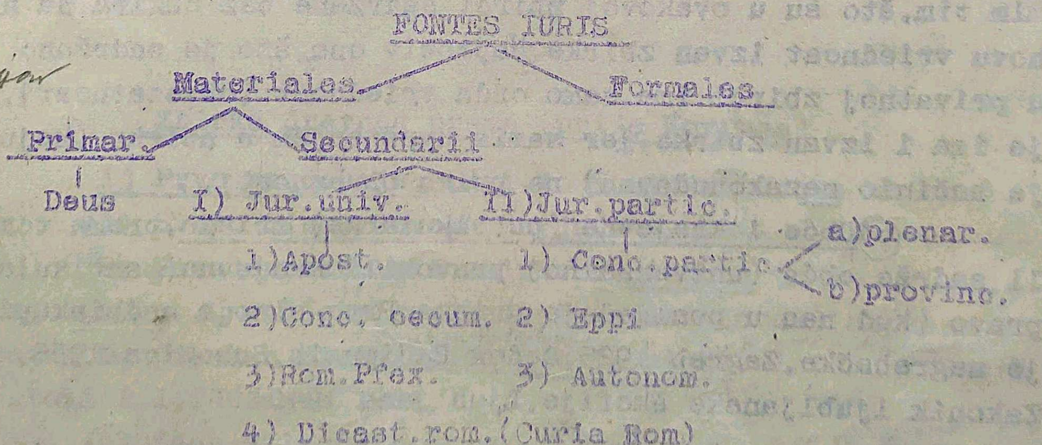
Po nekim spadaju ovamo i arhidjakonati, dekanati, pa čak i župe, ali za to mišljenje nema solidnih razloga.

Bilježke:

1) Običajnom pravo. Postajni izvori običajnoga prava u Crkvi svode se na nabrojene nosioce pravotvorne vlasti. Vidi k. 25.

2) Zakonodavci obćega prava su ujedno i zakonodavci krajevnog (partikularnog) prava, ali ne obratno.

3) Shematički priegled.

5. Spoznajna vrela crkvenog prava.

1) Pojam. Pravotvorni činioci u Crkvi obilno su se služili svojom vlašću oko izgradnje njezinoga pravnoga poredka, osobito otkako je Crkva u velikom rimskom carstvu (313. Konstantin Veliki odnosno već 312. Maksimin Daza) postigla zakonsko priznaje. Crkvenopravne odredbe (kanoni) vrlo su se na-

glo množalo, pa se je već rano osjetila potreba, da se one sakupljaju i srede i tako njihovo poznavanje i primjena (obdržavanje) u svagdašnjem crkvenom životu olakša. Tako je nastalo s vremenom vrlo mnogo zbirki (collectiones) crkvenih zakona i propisa. Na ove se zbirke misli kada se govori o formalnim ili spoznajnim izvorima crkvenog prava.

2) Razdioba. Razlikuju se: obzirom na metodu

a) Hronološke i sistematske zbirke (vremenske i sustavne) prema tomu, da li su se crkvenopravne norme svrstavale u zbirci po vremenu postanja (tako u pravilu do IX. vieka) ili po predmetima o kojima rade (tako u pravilu od X. vieka dalje).

mjesne i predmetne - obzirom na vjerodostojnost

Bilježka: autentične i neautentične " " autoritet

Ima miešanih zbirki, napose takovih, koje su i vremenske i mjesne (hronološko-topološke).

b) Posebničke (privatne) i javne zbirke. Crkvenopravno gradivo slagali su u zbirke većinom takove osobe, koji po svom položaju nisu bili nosioci crkvene zakonodavne vlasti niti su to činili po nalogu (ovlaštenju) ili s odobrenjem crkvenih zakonodavaca, nego kao posebnici (privatnici). Takove se zbirke zovu posebničke (privatne). Manje je bilo pravih zakonika tj. takovih zbirki, koje su crkveni zakonodavci sami priredili ili dali prirediti, te ih onda usvojili, odobrili i službeno proglasili. Ovakove su zbirke službene ili javne zbirke - crkveni zakonici (collectio publica, authentica, legalis). Sve odredbe u takovoj javnoj zbirci vriede već samim tim, što su u ovakovoj zbirci sadržane bez obzira na njihovu vriednost izvan zbirke. Naprotiv ono, što je sadržano u privatnoj zbirci ima samo onda vriednost (obvezatnost), ako je ima i izvan zbirke, jer samim uvrštenjem u zbirku (koju je sačinio nezakonodavac) ne prima obveznosti.

c) Obće i krajevne (partikularne) zbirke, prema tomu, da li sadrže obće (univerzalno) pravo ili krajevno (partikularno) pravo (kod nas u posljednje vrieme: Prva sinoda nadbiskupije zagrebačke, Zagreb 1925, Codex Bačiensis, Subotica 1936, Zakonik ljubljanske škofije, Ljubljana 1940)

3) Imena i nazivi. Zbirke pravnih propisa, naročito obsežnije, nazivale su se već u staro doba "Corpus juris", što je imalo značiti podpunu i sredjenu zbirku (po analogiji ljudskoga tiela). Izraz je najprije upotriebljen u rimskom pravu (1.1 C.5,13), a uzkoro (od V. vieka) su se i zbirke crkvenopravnih odredaba počele uz naziv "Liber canonum", nazivati i Corpus canonum, Codex canonum (čak i spojeno:

Corpus codicis canonum) pa Collectio i Compilatio.

Bilješka:

Mnoge su takove zbirke donosile uz crkvene i državne zakone (carske konstitucije, franačke kz. kapitulare itd.) koji su se ticali crkvenih odnosa. Naročito su takove mnoge orientalne zbirke (do IX. vieka) koje se zato nazivaju "Nomokanoni".

§ 2. ZBIRKE STAROGA PRAVA (prije Kodeksa)

Kako se staro pravo (jus vetus do 1917/18) prije Kodeksa po vremenu dieli na tri dobe, tako se i zbirke toga prava diele na zbirke:

1) Drevnoga (prije Corpus J.C.) 1150 g
2) Novoga (Corpus J.C.) 1150-1563 Trid. sabor
3) Najnovijega (poslije Corpus J.C.) crkvenog prava.

Poznavanje ovih zbirki staroga prava (kojih je broj ogroman) od velike je važnosti s pravno-povjesnog gledišta, a potrebno je i za valjano tumačenje i razumievanje sadanjeg crkvenog prava (Codex juris canonici).

No potanko izlaganje svih spoznajnih vrela staroga prava ima manju praktičnu važnost i u kratkim institucijama nije neobhodno potrebito. Kratak pregled ovih zbirki podaje i kardinal Gasparri u svom Predgovoru (Praefatio) Kodeksa kanonskog prava (1917/18).

p r v o   d o b a

Zbirke drevnog prava (prije Korpusa)

1) Prvo razdoblje: od 1. do 5. vieka (Grčke zbirke).

1. Sveto Pismo Novoga Zavjeta

2. Pseudoapostolske zbirke: a) Didache (Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων, doctrina duodecim apostolorum) složena od nepoznatog pisca u Siriji početkom II. vieka (vidi Funk, Patres apostolici, I, Tübingen 1901.).

b) Didascalia (Διδασκαλία τῶν ἀποστόλων ; Doctrina apostolorum) sačinjena od po imenu nepoznata biskupa u Siriji u III. vieku. Sadrži toliko pravnog i liturgijskog gradiva (o redjenju i obvezama klerika, o katekumenima, o postu, euharistiji, ukopima itd.) da je označena kao "primum conamen Corporis juris canonici". (Vidi Funk, Didascalia et Constitutiones Apostolicae, Paderborn 1905).

c) Constitutiones Apostolicae (Διατάξεις ili Canones ecclesiastici Apostolorum)
Sačinjena u Siriji ili Carigradu koncem IV. vieka je opsežna pravno-liturgijaka zbirka, kompilacija u 8 knjiga, od kojih prvih 6 čini u glavnom Didascalia, 7 je proširena Didache, a 8 je prerada stare (nastala u Rimu oko 220.) zbirke: Traditio Apostolica Hippolyti (ἀποστολικὴ παράδοσις).

d) Canones 85 apostolici (κανόνες τῶν ἀποστόλων) izvedeni iz zbirke Constitutiones Apost. (u Siriji u V. vieku). Na zapadu usvojeno samo prvih 50 (preveo na latinski i u svoju zbirku uvrstio Dionizije Mali).

3. Syntagma Canonum (Collectio conciliorum graecorum): zbirka istočnih 10 obćih i pokrajinskih sabora najprije samo od Nikejskog I. (325) do Efeškog (431), onda dodavanjem proširena do Kalcedonskog (451), pa konačno i do glasovitog Trulanskog II. (692) i Sinode 920/21.

2) Drugo razdoblje od VI. do VIII. vieka. (Latinske zbirke).

1. Dionizijeve zbirke (Collectiones Dionysii Exigui). Sastavljač je Dioniz, skitski monah, došao preko Solina u Rim koncem V. vieka, fenomen učenosti, napose podpuno vješt grčkom i latinskom jeziku i knjizi (Sloven??), početnik "kršćanske ere" (računaje godina od rodjenja Kristova). Umro u Rimu oko 555. Od njega potječu ove zbirke (vidi Hubertus Würm, Studien und Texte zur Dekretalensammlung des Dionysius Exiguus, Romae 1939):

a) Zbirka kanona (Versiones conciliorum graecorum, Liber canonum (po nalogu pape Hormizde oko 500, sačinjeni prievodi grčkih (istočnih) koncila.

b) Zbirka dekretala (Collectio decretalium, Liber decretorum) prva je svoje vrsti zbirka papinskih listova (svega 41, od Siricija 384/99 do Anastazija II. 496/98).

c) Zbirka kanona i dekretala (Collectio mixta) je od njega oko 520. spojena spomenuta zbirka kanona istočnih sabora i zbirka dekretala. Dodatcima proširena postala je službenim zakonikom Rimske crkve (vidi Van Hove, I, 112) i bila u porabi ("usu celeberrimo") daleko izvan Rima. Papa Hadrijan (722/795) predao ju je Karlu Velikom (u Rimu 774), koji ju je onda u Achenu (konc. Aquisgranense 802.) proglasio službenim zakonikom franačke Crkve. To je tzv.

d) Dionizije-Hadrianova zbirka (Collectio Dionysio-Hadriana).

2. Hispana ili Izidora (Collectio Hispana, Isidoriana seu Isidora). Vremenske (kronoložka) zbirka nastala u Španjolskoj prije 633. Sadrži u prvom dielu kanone saborske, a u drugom dekretale. Krivo su je pripisivali sv. Izidoru Seviljskomu (Hispalensis, umro 636.), zato naziv Izidora. Smatrala se je službenim zakonikom hispanske Crkve (Aleks. III. 1159/81 nazvao ju je "Corpus canonum authenticum eccl. Hispanae" Van Hove, I, 114).

Bilježka:

Iz toga je razdoblja još veliki broj zbirki nastalih u Italiji, Africi, Hispaniji, Galiji i Irskoj, preko kojih prelazimo.

3) Treće razdoblje: od IX. do XI. vieka. (Krivotvorene zbirke).

Polovicom IX. vieka pojavile su se tri krivotvorene zbirke (collectiones spuriae), koje stoje u stvarnoj vezi i sačinjene su po svoj prilici od istoga tvorca, pa se i nazivaju zajedničkim imenom Pseudoizidorske zbirke (Collectiones Pseudo-Isidorianae). To su:

1 Capitularia Benedicti Levitae. Ima tri knjige s 4 dodataka (Appendices). Capitulare = zakon franačkih kraljeva donešen na državnom saboru, ali zbirka donosi zapravo samo crkvene kanone (ne kapitulare). Izvorna je jedino oko 1/4, ostalo krivotvoreno. Pisac, koji se lažno predstavlja kao Benedikt, djakon biskupa Autgariusa u Mainzu (825-847) je nepoznat. Nastala je u Galiji između 847 - 857. Svrha je krivotvoritelja bila dobronamjerna ("pia fraus"): učvrstiti pravnu sigurnost i crkvenu stegu, napose osigurati crkvenu vlast i nadležnost od nasrtaja i prehvata svjetovnih moguånika.

2 Capitula Angilramni. Sadrži 71 kraćih "capitula" (tj. biskupskih diecezanskih propisa). Pisac je nepoznat. Podmetnuti Angilramnus bio je biskup u Metzu (Galija, umro 791). Nastala je oko 850. Sav je sadržaj krivotvoren (barem što se forme tiče) s istom svrhom kao kod Benedikta Levite.

3 Zbirka Lažnog Izidora. (Collectio Pseudo-Isidoriana). Ima dvie recenzije: Duža (kanoni i dekretali) i kraća (samo dekretali). Podloga joj je Hispana (vidi gore). Duža recenzija ima tri diela: (A) 60 dekretala od Klementa I (88/97) do Melkiada (311/14). Sve krivotvorine. (B) sadrži Donatio Constantini (vidi cc. 13, 14 D. 96), koja je već ranije krivotvorena, onda kanone 54. sinoda po Hispani (do 13. Toletanske 683). Sve u glavnom vjerovno (autentično) samo s nešto umetaka (interpolacija). (C) dekretali od Silvestra (314/335) do

Grgura Velikoga (604), i jednim od Grgura II (715/731). Gradivo uzeto iz Hispane (juxta recensionem Galiicam) s nekim umetcima. Dodano je još oko 40 krivotvorenih papinskih listova (dekretala). Tako ima u cieloj zbirci (osim interpolacija) oko 90 do 100 krivotvorina. Zbirka je nastala oko 850. u Galiji (u reimskoj ili turonskoj crkvenoj pokrajini). Pisac, koji se sam naziva: Isidorus Mercator (peccator, mercatus?) je nepoznat, ali ga treba tražiti u krugu osoba oko Ebbona svrgnutoga nadbiskupa u Reimsu (umro 851.), po svoj prilici djakon Wulfad iz Soissona, koji je umro kao nadbiskup u Bourgesu 876). I vrieme postanka i svrha je kod te zbirke ista, kao kod dvie predjašnje, pa im je vjerojatno i tvorac isti.

Pisac je jamačno imao svoje posebne ciljeve, koji se danas više ne mogu ustanoviti. I uveličavanje papinske vlasti samo je sredstvo za te ciljeve. O temeljnoj kakovoj izmjeni ustrojstva Crkve, bitnoj promjeni crkvenog poredka i o tobožnjem stvaranju papinskog primata ovim falsifikatima, ne može ozbiljno biti govora, jer u materialnom obziru skoro i nema falsifikata i novotarija. Istina je samo to, da su pod uplivom te zbirke zavedene u nekim stvarima novotarije, a u mnogim stvarima je disciplina učvršćena ili njen razvoj u stanovitom pravcu pospješen.

Zbirka se prvi puta rabi na sinodi u Quercy (Carisiacum 857.). Brzo se širi. U Rimu za nju znade već Nikola I. (862.). U ono ne kritičko doba ne sumnja u autentičnost nitko, i ako najstariji pape (osim mnogih drugih anahronizama i nezgrapnosti) citiraju sveto Pismo po Vulgati! Prve sumnje izbijaju u vjerovnost nekih komada u XII vieku (Petrus Comestor umro 1187., Stephanus Tornacenzis umro 1203.), zatim Marsilije od Padove (umro 1240), a otvoreno izrazuje sumnje u autentičnost glasoviti kardinal Nikola od Kuze (umro 1464). Umnožavanje je štampom (od 1524) pomoglo, da je klasicizam (humanizam) u XVI vieku digao metodičku kritiku. Najprije s protestantske strane i tendenciozno (Erasmus Rotterdamski i Magdeburški centuriatori), ali pomalo i krzmajući sliede i katolički učenjaci (Baronius, Belarmin i dr.), dok konačno krivotvorina nije podpuno i neosporno utvrdena i dokazana naučnom metodom.

Bilježke:

1) Crkveno-pravna vrela s posebnim značajem. Na ovo doba (drevno pravo) spada, u i neka spoznajna pravna vrela

(zbirke) s posebnim značajem,koja pretežno potiču iz primjene prava u praktičnom životu. Amo spadaju:

a) Libri poenitentiales: Zbirke koje sadržavaju tzv. "Canones poenitentiales" - propise za upravljenje javnom pokorom;

b) Libri formularum (u Rimu Liber diurnus Romanorum pontificum započet oko 630);

c) Libri liturgici: Libri mysteriorum,sacramentaria (misa),euchologia (sakramentali),ordines (obrednik)(u Rimu ordo Romanus);

d) Regesta Romanorum Pontificum: Koncepti(kopije)papinskih akata od IV vieka dalje u sređenim snopovima (fascikilima)i knjigama. Regesta (registra,regestra od regerere = uložiti,spremiti).Regestra do Inocenta III (1198)su izgubljena (rekonstrukcija zasnovana od Filipa Jaffe, Židova umro 1870) i izdana kao "regesta romanorum Pontificum,Berolini 1851,I vol.1881/85 I.-II.)U Rimskim papinskim arhivima sačinjavaju regesta od Inocenta III. (1198) do Pia V.(1566) 2016 velikih svezaka. Mnogo je propalo prenosom arhiva u Avignon a u Paris (za Napoleona; templarska akta zadržana!). Leon XIII. otvorio je tek godine 1880 papinske arhive slobodnom naučnom istraživanju,ali uz ograničenja,napose se ne mogu dobiti na uvid akta koja nisu starija od 100 godina.

e) Liber Pontificalis: Životopisi od mnogih autora; započeti oko 530. Podatci vjerodostojni od Anastazija II (496/98). Ova je knjiga bila glavno pomagalo krivotvoritelji ma papinskih dekretala (na što se tuži već Inocent I oko 414).

2) Kodifikacija cara Justiniana (527/565). Ovaj je rimski car (Illyricus,slaven Upravda??)dao sačiniti (glavni redaktor jurisconsultus Tribunianus) Tri autentične zbirke ~~autentičnog~~ prava.

a) Institutiones imperatoris Justiniani u četiri knjige (533).

b) Digesta seu Pandectae imperatoris Justiniani u 50 knjiga (533) i

c) Codex imperatoris Justinianis novus u 12 knjiga (534). U nastavku su privatno sabrane i dodane

d) Novellae (constitutiones) imperatoris Justiniani (168 komada).

Ove su četiri zbirke spojene kasnije u kolektivnu zbirku (zbornik)koja se (od XIII vieka) naziva skupnim imenom Corpus Juris civilis Romani.

Drugo doba

Zbirke novoga prava (1150 - 1500)

Corpus Iuris Canonici

U ovoj drugoj periodi starog crkvenog prava (1150 - 1500) nastale su one zbirke,koje sačinjavaju zbornik "Corpus Iuris Canonici", to je bilo glavno (,ne jedino) vrelo crkvenoga prava prije Duhova (19/5) 1918. Corpus Iuris canonici nije jedinstvena zbirka, nego kolektivna,skup od šest zbirki (zbornik),koje su sačinjene od polovice XII.vieka (1150) do konca XV.vieka (1500). To su ove zbirke:

1. Dekret Gracijanov (Decretum Gratiani,1150)

2. Zakonik Grgura IX (Decretales Gregorii IX,Gregoriana,

Liber Extra, 1234).

3. Zakonik Bonifacija VIII. (Decretales Bonifatii VIII, Liber Sextus, 1298)

4. Zakonik Klementa V. (Clementianae seu Costitutiones Clementis V, 1317)

5. Ekstravaganti Ivana XXII. (Extravagantes i.e. Constitutiones Ioannis XXII) 1325.

6. Ekstravaganti obični (Extravagantes Communes) svega 70 komada kostitucija od Bonifacija VIII do Siksta IV (1503).

Od ovih su zbirki tri (2,3,4) javne (zakonici), a tri (1,5,6) su posebničke (privatne). Dobile su tek u XVI. vieku skupni naziv "Corpus juris canonici" (analogno prema "Corpus juris civilis romani"). Klementine su posljednja javna zbirka (Joannis XXII, Const. Quoniam nulla, 25/10, 1317), dakle posljednji crkveni zakonik do kodeksa kanonskog prava (27/5, 1917) - razmak od ravno 600 godina!!

Autentično je izdanje Corpus juris canonici službeno izdanje Grgura XIII (Breve " Cum pro munere pastorali, 1/7 1580). Najbolje je izdanje (s podpunim znanstveno-kritičkim aparatom) Richter-Friedberg-ovo (Editio Lipsiensis secunda, 1879- 1881, 2 tom. in 4°) Novo stereotipno (anastatično) izdanje: Lipsiae 1922. i 1928 ali to su sve privatna izdanja. Papa Leo [illegible] Romae ... [illegible] izdanje [illegible]

1. Dekret Gracianov [illegible]

(Književnost: Fr, Schulte, Geschichte der Quellen und Literatur des kanonischen Rechts, Stuttgart 1875; Maur. Sarti, De claris Archigymnasii Bononiensis professoribus a saec. XI usque ad saec. XIV, Ed. 2 Bonon. 1888/96; R. Sohm, Das altkatholische Kirchenrecht und das Dekret Gratians, München 1918. protiv njega: F. Gillmann, Einteilung und System des Gratianischen Dekrets, Mainz 1926. Ostala književnost kod uvodno navedenih pisaca).

Sastavljač ove zbirke jest redovnik (kamaldulac) Gracian iz Chiusi u Tusciji, profesor bogoslovije na redovničkoj školi (ss. Feliksa i Nabora) u Bolonji. Točna godina rodjenja i smrti nepoznata. Zbirka nije nastala prije 1139 ni poslije 1159, najvjerojatnije 1140. (Van Hove, 161). Djelo se nastavljalo: Concordia discordantium canonum, Nova collectio, Corpus juris canonici, ali je prevladao općenito naslov: DECRETUM (i Decreta). Iz prvoga naslova, za koji se drži da potiče od samoga pisca, vidi se svrha knjige: postojeće zakone sabrati, zgodno ih poredati i raztumačiti, te protivnosti riešiti ili ukloniti.

U tekstu donosi najprije nauku ("dicta Gratiani"), a onda uz to izvore (zakone) i dokaze ("auctoritates") i time

4) Profesor iznosi pitanje i to rješava; 5.) Profesor upotrebljava obično pr[illegible] se nazivaju brocardae. Pitanja [illegible] i imaju [illegible] njima. To ima [illegible] jednom na godinu, a preko tjedna [illegible] Ius matrimoniale, electionis pitanja

prima njegovo djelo značaj učbenika i zbirke zakona. Razdioba i sustav je dosta manjkav i nedostatan; mnogo mienjan i ustaljen kasnije (ne potiče zapravo od samoga pisca). Ima tri diela. Prvi sadrži 101 distinkciju, podieljene u kanone (prije kapita). Od tih prvih 20 (D.1-20) radi o pravnim izvorima ("tractatus decretalium"), a ostale o kleru ("Tractatus ordinandorum" Ministeria). Drugi ima 36 slučajeva (causae), razdieljenih u pitanja (quaestiones), koja se dalje diele u kanone, ali je u treće pitanje 33. slučaja umetnuta rasprava o pokori (Tractatus de poenitentia), koja je razdieljena u sedam distinkcija, a ove u kanone. ("Sacramenta") Sadržaj se zato običava sasvim ukratko označiti: Ministeria, Negotia, Sacramenta

Citira se: prvi diel D. 2; drugi c.1 C.q.5 odnosno c 30 D.I de poenit.; treći c. 3.D. 4.de cons.

Vrela, kojima se Gracijan služio: apostolski kanoni, saborski kanoni, dekretali papinski, djela svetih otaca i crkvenih pisaca, pokornički kanoni, Ordo Rom., Liber Diurnus RR.PP., itd. Nadalje zbirkama rimskog prava i starijim zbirkama crkvenog zakona (osobito Anzelma Luk., Deusdedit, Ivona Karnutskoga: Panormia i decretum, Algera Leod. itd.).

Gracianovo je djelo bila i ostala posebnička zbirka. Naučna mu je vriednost svojedobno bila vrlo velika. Gracian tim djelom odvaja kanonsko pravo kao posebnu bogoslovku disciplinu iz spekulativne teologije, u kojoj se do njega učilo crkveno pravo. To je ujedno prvi priručnik za crkveno pravo, pa se Gracian smatra začetnikom i otcem crkvenog prava kao posebne nauke i s njim počinje posve novo razdoblje crkvenog prava i - crkvenog života.

Naučna (književna) i školska obradba bila je kroz viekove mnogostruka (Glossae, Apparatus glossarum, Glossa ordinaria, posljednja od Joannes Teutonicus umro 1250 i Bartholomaeus Brixiensis, umro 1246.; Summae, Distinctiones, Quaestiones, Brocarda, Casus et historiae Decreti). Poglaviti tumači dekreta ("Dekretisti") jesu: Paucapallea (učenik Gracianov, koji je u djelo umetnuo više autoriteta (svega 166 medju tima ciela 73. Dist.), ovi i svi kasniji umetci po njemu su nazvani "Paleae decreti"; Rolando Bandinelli (kasniji papa Aleksandar III. umro 1181); Ruphinus (umro 1192); Stephanus Tornacensis (umro 1203); Joannes Faventinus (umro 1190) i mnogi drugi.

2. Zakonik Grgura IX.

QUINQUE COMPILATIONES ANTIQUAE. Poslie Gracianove zbirke sastavljene su zbirke crkvenih zakona, koje su sadržavale i sta-

rije gradivo, koje je Gracian izpustio, a osobito novi zakonodavni material, jer su u to doba vladali Crkvom veliki zakonodavci: Aleksander III. (1159/81), Lucije III. (1181/85), Urban III. (1185/7), Klement III. (1187/91), Celestin III. (1191/98), Inocent III. (1198/1216), Honorije III. (1216/27).

Izmedju velikog broja ovakovih zbirki iztiče se pet, koje su kasnije dobile zajednički naziv: Quinque compilationes antiquae (s obzirom na kasniju Grgurovu, koja je onda imala značenje nove zbirke). To su:

Comp. prima: Breviarum Extravagantium Bernardi Papiensis (1190) s novom razdiobom u pet knjiga: Judex, Judicium, Clerus, Connubia, Crimen. Ova je razdioba kasnije stalno usvojene (do Kodeksa) i postaje utvrdjenim kanonsko-pravnim sustavom (dekretalistički sistem).

Compilatio secunda: Joannis W(G)alensis (circa 1198),

Compilatio tertia: Petri Collivacini seu Beneventani. Ta je zbirka kao prva javna zbirka usvojena i proglašena od pape Inocenta III. (bulom Devotioni vestrae ,28, prosinca 1210).

Compilatio quarta: Dekretali Inocenta III. (poslie 1210) i kanoni IV. Lateranskog (1215) i ona se smatra (?) javnom zbirkom. (1215.)

Compilatio quinta: To je bila javna zbirka pape Honorija III. (1216/27) neposrednog prednika Gregura IX. izdana 1226. ili 1227. (bulom Novae causarum).

GREGORIANA. Služeći se poglavito s ovih pet zbirki sačinio je novu zbirku po nalogu pape Grgura IX. (1227/41) radeći na tom tri godine, španjolski dominikanac Rajmundo Pennaforte (kasnije proglašen svetcem). Pečatnicom "Rex pacificus" 3. rujna 1234. zbirka je proglašena kao javni (collectio publica, authentica), jedinstveni (unus tj. sve obvezuje od jednom), izključivi (Exclusivus tj. dokida sve neuvršteno iz vremena poslie Graciana) i obćeniti (universalis tj. za cielu Crkvu) zakonik (Kodeks legalis). Nazvana je Nova collectio, Decretales Gregorii IX., Gregoriana i konačno Liber Extra (tj. izvan dekreta).

Zbirka je razdieljena u pet knjiga (prema razdiobi Bernarda Pavijskoga), koje se dalje diele u naslove (Titulus), a naslovi u poglavlja (Capita). Navodi (citira) ovako: c.2 X 1. 4, gdje je slovo X kratica za Extra odnosno Liber extra. U starci kanonistici citirali su se capita samo s početnim riečima (X n.pr. c. si quis suadente diabolo), a kasnije su dodavani brojevi u raznim modifikacijama (vidi osobiti način citiranja kod kardinala Gasparria u izdanju Kodeksa s njegovim bilježkama).

Brocardae = kratki zaključci ili opći principi izvedeni iz tekstova
Casus = praktična rješenja stvarna ili izmišljena.
Historiae = razlaganja događaja, koji su uzeti iz sv. Pisma.

Redovita glosa (glossa ordinaria) je od Bernarda de Botone (Parmensis) umro 1266. Oni i drugi tumačitelji zbirke dekretala zovu se dekretalisti, a crkveno pravo sadržano u zbirkama dekretala zove se dekretalno pravo. Od mnogih slavnih dekretalista spominjemo: Abbas Antiquus (umro c.1275) Abbas Siculus seu Modernus (Nicolaus de Tudeschis, Panormitanus u. 1453) a napose Joannes Andreae ("Fons et tuba juris" u.1348).

3. Zakonik Bonifacija VIII.

Ova je zbirka sačinjena po nalogu Bonifacija VIII. (1294-1303) od posebnog uredničkog odbora trojice prelata. Proglašena je konstitucijom "Sacrosanctae" 3.III.1298. Nazvana je (od samog Bonifacija) LIBER SEXTUS = šesta knjiga (s obzirom na pet knjiga Grgurovog zakonika i s obzirom na to, što je šest tzv. "savršeni broj").

Razdijeljena je točno onako kao i Grgurova, pa se zato sasvim jednako i navodi (citira) samo se mjesto sigle X stavlja sigla: in VI°, dakle na pr. c.1 in VI° 1.6. Na kraju je dodano 68 pravnih pravila (regulae juris), koje iz rimskog i kanonskog prava složio Dinus Mugellanus (de Rossonis) i koje po općem mišljenju nisu sastavni dio zakonika, a navode se: na pr. Reg 68 R.I. in VI°.

Ova je zbirka jedinstvena, općenita i isključiva (s obzirom na sve zakone izvan Dekreta i Grgurovog zakonika), dakle pravi Zakonik. Poslana je sveučilištima u Bologni i Parizu.

Redovitu glosu sačinio je Joannes Andreae (u.1348).

4. Klementine V.

Zbirku je dao sačiniti Klement V. (avinjonski papa 1305/14), te ju je kao zakonik proglasio na konzistoriju u Monteaux (de Montiliis 21.III.1314) ali ju je zbog danas točno nepoznatih razloga, odmah povukao i obustavio. Međutim je brzo iza toga umro (20.IV.1314), pa ju je tek njegov nasljednik Ivan XXII. (1316-1334) u svojoj recenziji proglasio konstitucijom "Quoniam nulla", 25.X.1317. Razdioba je posve jednaka kao i u dvije predašnje, pa se jednako i navodi (citira) s izmjenom kratice (sigle): in Clem ili Clem (dakle na pr. c.1 in Clem 2,1).

Zbirka je javna (zakonik), općenita i jedinstvena, ali nije proglašwna isključivom. I za nju je sačinio redovitu glosu Joannes Andreae.

5. Ekstravaganti Ivana XXII.

To je posebnička (privatna) zbirka koja je nastala već 1325. (Kollectio viginti Extravagantium Papae Joannis XXII glossata a Zenzelino de Cassanis, i dodavana Klementinama kao

Legisti i dekretalisti su tumačitelji prava u sred. vijeku.

dodatak. Uvrštena je razdieljena u 14 naslova (radi malog opsega nema knjiga) u izdanje Corpus juris canonici od pariškog kanoniste Jean Chapuis (Joannes a Chappuis) godine 1500.

6. Ekstravaganti obični

Posebnička (privatna) zbirka, koja sadrži 74 dekretala od Urbana IV. (1261/64) do Siksta IV. (1471/84) i obična (zato Ekstravaganti obični) se u rukopisima nalazila kao dodatak Klementini. Razdieljena je u knjige (Liber IV. vacat), naslove i poglavlja kao i predašnje zbirke.

I ona je kao i predašnja postala sastavnim dielom Corpus juris canonici tim, što ju je Jean Chapuis uvstio u svoje II. izdanje Korpusa (1503).

Treće doba:

Zbirke najnovijega prava (poslije Korpusa)

(Od Tridentskog sabora 1545/63 do Kodeksa 1917/18)

1. Acta concilii Tridentini

1551-2 Druga perioda
1562-1563 treća

Obći sabor Tridentski (13/12, 1545 do 4/12 1563. tri put prekidan, pod pet papa, 1547/49 zasiedan u Bologni) proglašen je konstitucijom Pia IV. "Benedictus Deus" 26/1 1564. sa zabranom komentiranja i glosiranja (S. Congreg. Conc. Trid. Interpretum). Njegove disciplinske odredbe u 8 sjednica (pod 25) s oznakom "de reformatione": 6,7,13,21,22,23,24, (de reformatione matrimonii i de reformatione) i 25 (de reformatione regularium i de reformatine), imaju značaj novog zakonika, samo što nije kao takav zasebno proglašen. Veliko izdanje svih akata zasnovano je u 12 folio svezaka, počelo izdavati njemačko Goerres Gesellschaft 1901; do 1919 izašlo 7 svezaka. Kao loše smatra se izdanje Aug. Theiner, (oratorijanac) Acta genuina sacrosancti oecumenici Concilii Tridentini, Zagrabiae 1874 u dva svezka. Dobro (kritičko) izdanje: Richter-Schulte, Kanones et decreta Concilii Tridentini Interpretum declarationes et resolutiones, Lipsiae 1853. (Ima dakle inače zabranjene bilježke, a ipak nije došlo na Indeks).

2. Neke (tri) posebničke (privatne) zbirke

Imaju zajedničko to, da su sve tri sastavljene s nakanom, da budu javnim zbirkama (zakonicima) i što su sve tri u pravilu dodavane u izdanjima Korpusa. To su:

A) Joannes Paulus Lancelottus Perusinus, Institutiones Juris canonici, ll. 4, Perusiae 1563. To je kratak učbenik kanonskog prava po uzoru Justinianovih institucija rimskoga prava,

izrađen na pobudu pape Pavla IV., ali nije odobren ni kao zakonik proglašen. Ipak su njegov sustav (razdiobu, institucijski sistem) mnogi kanonisti i poslije slijedili (najbolje djelo: Joannes Devoti, Institutionum canonic. libri IV, Romae 1765) među njima i naš Angelo Dalla Costa (vd. gore str. 3). Taj je sustav uglavnom usvojen i u novom Kodeksu kanonskog prava 1917/18. ("Personas nos prima docet, resque secunda, tertia dat judices, crimina quarta premit").

B) Liber septimus decretalium Petri Mathaei Lugdunensis: donosi dekretala od Siksta IV. (1471/84) do Siksta V. (1585/90, Felice Peretti (u običajnih pet knjiga. Zbirka nije nikada odobrena, dapače je (1623) stavljena na Indeks zabranjenih knjiga, ali poslije opet brisana.

C) Decretales Clemenitis VIII. (ponovno "Liber septimus"). Zbirka dekretala od Siksta IV. do Klementa VIII. (1592/605). ; sadrži i dekrete Tridentinskog sabora. Zasnovana kao javna zbirka od Grgura XIII (1572/85), nastavljen rad za Siksta V. i Klementa VIII. i pod njim (1598) dovršena (kardinal Pinelli), ali nije odobrena ni kao zakonik proglašena.

Bilježka:

Posljednji obći sabor Vatikanski (8/12, 1869 do 20/10 1870) nema disciplinskih (pravnih) odredaba, i ako je bilo 28 pripravljenih nacrta (shemata), jer je održao svega samo četiri sjednice (od toga samo treća i četvrta imaju dogmatske zaključke) i bio je silom prilika prekinut. Proglašen Pii IX., Constitutio "Pastor aeternus", 18/7 1870.

3. Bullaria

To su vremenske (hronoložke) zbirke papinskih listova (ne samo bula u strogom smislu) izdavane od XVI vieka (prvi Laertius Cherubini, 1586) i dalje u ogromnim folijantima. Pretežno nekritička knjižarska izdanja. Najvažnija su ova izdanja:

A) Bullarium Romanum (Mainardi-Coquelini), Romae 1733 do 1762 (svega 20 volumina od Leona I. 440/61 do Klementa VIII. 1758/69). Nastavljeno: Bullarii Romani continuatio (Barberi-Spetia-Segreti), Romae 1835 -1857 (od Klementa XIII. do Grgura XVI. 1831/46; 2. ed. do Pia VIII. 1821/30). Svega deset volumena.

B) Bullarium Taurinense (Tomassetti), Augustae Taurinorum 1857 - 72. 20 volumena.

C) Bullarium Luxenburgense, Luxenburgi 1727 - 58. 19 volumena.

Rumuald je osnovao red Kamaldunoca s pravilima H. Benedikta

Bilješka:

Ovamo spada i Bullarium Benedicti XIV. (1740/58), sadrži bule ovoga pape, koje je on sam dao sabrati i izdati u četiri volumina, ali je samo prvi od njega izrikom proglašen kao javni zakonik (Constitutio "Jam fere sextus", 1746).

4) Acta conciliorum

Slično kao papinske listove počeli su sabirati i u ogromnim folijantima izdavati dekrete i sva akta crkvenih sabora općih i partikularnih u vremenskim zbirkama. Najznatnija su izdanja:

A) Hardouin (Parisiis 1745) 12 volumina.

B) Mansi (Florentiae et Venetiis, 1759 -1798) 31 volumen (do 1439). To je dobra kritička obrada gradiva. Poslije nastavljeno do 53 svezka (posljednjih 5 svezaka: Mansi 49 do 53, od Petit - Martin, Arnheim Holland. 1923 -1927).

C) Collectio Lacensis, Friburgi 1870 -1890, 7 volumina. To je od Isusovaca izdana kritički obrađena zbirka najnovijih koncila do Vatikana uključno.

5) Collectiones Decretorum et resolutionum ss. Congreg.

Od 18 vieka dalje sakupljaju se i izdavaju zbirke rješidaba rimskih Kongregacija u velikim zbirkama. Najznatnije su:

A) Thesaurus solutionum s.C. Concilii (od 1749 -1908), 167 volumina.

B) Više izdanja Decreta authentica s.C. Rituum, posljednje (autentično) Romae 1898 (pet volumina), kasnije Appendix I. (1912)* i Appendix II. (1927).

6. Acta ultimorum Pontificum

I to: Gregorii XVI. (1831/46) Romae 1901 - 04, 4 volumina; Pii IX (1846/78) Romae 1854 sq. 9 volumina; Leonis XIII. (1878/1903), Romae 1881 - 1891, 23 volumina; Pii X. (1903/14) Romae 1905 - 1913. 5 volumina (Litterae secretariae Status, 26/12.1913, AAS, 1913, 558) proglašena autentičnim kao da su bila proglašena u AAS (koja su počela izlaziti 1/1 1909);

Amo spadaju i javna glasila rimske kurije:

1) Acta Sanctae Sedis od 1865 - 1908, 41 godišnja svezka (Odredbom Pia X., 23/5.1904 dalje službeno glasilo) i

2) Acta Apostolicae Sedis od 1909 službeno glasilo svete Stolice (Pii X. Constitutio "Promulgandi", 28/9.1908).

D o d a t a k

Zbirke našega krajevnog (partik.) prave.

I. Starije zbirke:

1) Zbirka zagrebačkog biskupa Franje Thauzia (1751--69) izdana pod naslovom: Constitutiones synodales dioecesis Zagrabiensis pro clero eiusdem dioecesis impressae, Zagrabiae 1766. To je kronološka zbirka zaključaka raznih sinoda zagrebačke biskupije. (Zagrebačka biskupija bila je od svoga osnutka u XI vieku po ugarsko-hrvatskom kralju Vladislavu, 1094 u sklopu Ugarske hierarhije u crkvenoj provinciji Kaločkog metropolite sve do 1852., kada je konstitucijom Pia IX. "Ubi primum" od 11/12,1852. podignuta na nadbiskupiju s metropolitom i posebnom novom crkvenom provincijom Hrvatsko-slavonskom - "Croato-Slavonica" - ,na koju spadaju biskupije đakovačka, sjenjska i križevačka "ritus graeci". Vd. Šišić, Kako je postala nadbiskupija zagrebačka, Zagreb 1938.). Za Thauzievu zbirku kaže Barle (Naše diecezanske sinode, Bog. Smotra, Zagreb 1913, 157.): "Na njegovom (tj. Peterfijevom, o kom će kasnije biti govora) su se djelu za cijelo temeljile naše sinodalne konstitucije, što ih je izdao zagrebački biskup Franje Thauzy (1751-1769.). Tih konstitucija nijesam imao u ruci, a bile su rietke već za biskupa Maksimilijana Vrhovca (1787-1827.). To je ponukalo potonjega, da ih je godine 1805. na svoj trošak ponovno izdao, nadopunivši ih konstitucijama sastanka svećenstva 3. i 4. svibnja 1803."

2) Zbirka zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca (1787/1827) izdana pod naslovom: Constitutiones synodales Ecclesiae Zagrabiensis pro clero recusae et extractus notabiliorum pro jure Ecclesias noviesimorum Hungariae e colectione Peterfiana adauctae, Zagrabiae 1805. To je u stvari samo drugo izdanje Thauzijeve zbirke, kako smo već čuli od Barlea. (Vd. Dr. Franciscus Cvetan Constitutiones Maximiliani Vrhovac episcopi Zagrebiensis et Josephinismus /dissert. inst. U.I./, Zagreb 1942).

3) Zbirka Isusovca Peterfija (Vd. Barle, str. 157) pod naslovom: P. Carolus Peterfi, S.I., Sacra concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi 1116-1737, Posonii 1741, I-II. U toj zbirci uvršteni su i zaključci naših diecezanskih sinoda, napose zagrebačkih. (U tom. II, pag. 409 nalaze se i "Acta synodus dioec. Bosnensis sub episcopo Georgio Patačić anno 1706. celebratae. (Za Rafaja 1826 posljednja).

4) Batthany, Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum adiacentium, Alb. Carol. Claudiopoli, 1785-1827, 3 volumina.

5) Kovachich, Codex juris ecclesiastici Hungarici, Pestini 1815, 2 volumina.

6) Ivan Krstitelj Tkalčić (umro 1905), Povjesni spomenici zagrebačke biskupije (u knjizi II.) Zagreb 1874. nalaze se "Statuta capituli Zagrabiensis saeculi XIV"; ove je polovicom XIV vieka sastavio Ivan Archidakon Gorički. (Vd. i Dr. Ljudevit Ivančan, zagrebački kaptol, 1093-1932, Zagreb 1932 posebni otisak iz Croatia Sacra 1932).

7) Haulikova zbirka pastoralnih listova izdana pod naslovom: Encyclicae litterae Georgii Haulik, Viennae 1853. 3 volumina.

II. Novije zbirke:

1) Luka Turčić, Zbirka najglavnijih crkvenih i državnih zakona, Zagreb 1896. 3 svezka.

2) Zvonimir Žepić, Zakoni i propisi o ženidbi, Zagreb 1893 (Hartmanovi zakoni, svežak 22).

3) Dr. Milan Novak, Propisi o crkvenim građevinama, Zagreb 1908.

4) Dr. Ignjat Valenčić, Zakon od 17/1, 1906. o vjeroispovjednim odnosima, Zagreb 1908. To je zapravo [illegible] s provedbenom naredbom.

5) Dr Mihajlo Lanović, Zbirka matičnih propisa, 2 sveska Zagreb 1908 i 1913.

6) Lanović, Lukno u Hrvatskoj, Zagreb 1911.

7) Dane Reba, Izbornik (zbirka) za crkvenopravne odnose različitih katoličkih obreda s obzirom na istočnu-katoličku Crkvu u Hrvatskoj, Križevci 1911.

Bilješka:

Podpunosti radi dodajemo već ovdje najnovije zbirke našega partikularnog prava (izdane poslie Kodeksa kanonskog prava 1917/18.). To su:

1. Synodus dioecesana Banialucensis (I) habita diebus V. - VIII Aug. 1924, Banjaluka 1925.
2. Prva sinoda nadbiskupije zagrebačka, Zagreb 1925.
3. Synodus dioecesis Vegliensis (tertia), Zagreb 1928.
4) Codex Bacsiensis (sin. 1936), Subotica 1937.
5. Zakonik Ljubljanske škofije (4. sin. 1940), Ljubljana 1940. uz to: Rožman, Pastoralne inštrukcije za ljubljansko škofijo, Ljubljana 1940.

to su provedbene odredbe dieceznskog zakonika ljubljanskog.

§ 3. NOVI KODEKS KANONSKOGA PRAVA

(Codex juris canonici)

Književnost: Gasparri, Praefatio ad C.J.C.; Pillet, Introduction à l'étude du droit canonique, Lyon 1918; Stutz, Der Geist des CIC, Stuttgart 1918; Knecht, Das neue kirchliche Gesetzbuch, Stassburg 1918.; Hilling, Zur Promulgation des CIC, Archiv f.kath. Kirchenrechts, 98, 1918, 71; Bernareggi, Metodi e sistemi delle antiche collezioni e del nuovo Codice di diritto canonico, Monza 1919.; Falco, Introduzione allo studio del CIC., Milano 1921.; Ortscheid, Essai concernant la nature de la codification et son influence sur la science juridique, d'apres le concept du Code du droit canonique, Paris 1922.; Eppler, Quelle und Fassung katholischen Kirchenrechts, Zürich, 1928 -

Sva naprijed izložena spoznajna vrela (formalni izvori) crkvenog prava izgubila su svoj dotadanji značaj o Duhovima (27/5) 1917., kada je proglašen novi kodeks kanonskog prava, te su od Duhova (19/5) 1918, kada je ovaj stupio na snagu, samo još povijestni izvori crkvenog prava, te pripadaju podpunoma crkveno-pravnoj poviesti zadržavajući dakako svoju vriednost kao naučna pomagala u znanosti kanonskog prava. Kodeks je od sada izključivo spoznajno vrelo svega sadanjega crkvenog prava, "unicus et authenticus fons juris canonici" (scsem. Bened. "Cum novum", 7. augusta 1917: "...liquet ex eo, ipso die Codicem fore authenticum et unicum juris canonici fontem, proptereaque tum in disciplina Ecclesiae moderanda tum in judiciis et in scholis ex uno utendum". AAS, 1917, 439). Značaj obvezatnog crkvenog prava imaju od sada samo one odredbe i propisi, koji su sadržani u Kodeksu bilo da se u njemu nalaze izriekom (formalno) bilo da su po njemu zadržani u kreposti (virtualno).

I. Postanak (geneza) i izrada kodeksa kanonskog prava

(genesis et elaboratio)

1) Stanje kanonskog prava u vrieme prije ponovne kodifikacije (Pijo IX. i Leon XIII.). Posljednji službeni i javni (autentični) crkveni zakonik objavljen je godine 1313 (Clementinae), jer je zakonik Klementa VIII (vidi gore str. 32.) ostao nepotvrdjen (1598). Kroz duga stoljeća osjećala se je potreba, da se oni crkveni zakoni, koji su u kreposti, sakupe i srede u autentičnu zakonsku zbirku. Ti su zakoni bili porazbacani u sredovječnom Corpus juris canonici (1150 - 1500) i u drugim glomaznim zbirkama (Bullaria, Collectiones conciliorum, Resolutionum SS.CC., Acta S.PP. etc.) i trebalo je velike naučne spreme za to, da se netko valjano posluži ovim spoznajnim vrelima

II sastav kodeksa (compositio)

III primjena i obdržavanje (applicatio et observatio

Ikodex ne možemo nazvati „Zbornik" jer to nije kompilacija zako
(to je naprosto „Zakon – Zakonik") [illegible] [illegible] doba nego je to.
24. I 1840 rekao je da je C. j. c. „confusio babylonica"

crkvenog prava: ti su izvori zapravo bili otvoreni i pristupačni samo rietkim stručnjacima u crkvenom pravu. Kroz šest stoljeća gomilao se zakonarski materijal jedan na drugi, jedan proti drugomu, jedan mimo drugoga ! I vrlo je valjani stručnjak kanonista jedva mogao vladati tako ogromnim materialom. Prieka potreba da se opet jednom iz temelja sredi (kodificira) crkveno pravo opetovano se je isticala, a s osobitim naglasom za Pija IX. na Vatikanskom saboru (1869 -70). Vidi K. Martin, Collectio documentorum Conc. Vaticani, Paderborn 1872, p. 158. K. Martin, Die Arbeiten des Vatikanisthen Konzils, Paderborn 1873, str. 106.; Granderath-Kirch, Geschichte des Vatikanischen Konzils, Freiburg i. B., 1903 I-II, 1906, III. I, 52. L. Petit - I. Martin, Acta praesynodalia et synodalia Conc. Vaticani, I-V (Mansi 49 - 53), Arnhem (Holand.) 1923 - 1927.

Bilježka:

Slavni biskup đakovački Strosmayer rekao je navodno (vd Römische Briefe vom Konzil 1870, 135) u svom glasovitom govoru od 24 siečnja 1870., da je Corpus juris canonici "babilonska konfuzija" i da sva Crkva očekuje, da će koncil tomu učiniti kraj novom i suvremenom kodifikacijom kanonskog prava. (O toj izjavi u izdanim izvorima nema traga vd. i Spiletak, Biskup JJ. Strossmayer u vatikanskom saboru, Zagreb 1929.)

Vatikanski je sabor prebrzo prekinut i odgođen (20/10 1870), ali da je i pravilno nastavljen i dovršen, jedva da bi uobće bilo moguće u saborskom radu sačiniti novu kodifikaciju crkvenog prava, jer nisu bile izvršene potrebite predradnje. I za papu Leona XIII. (1878/1903) se zna, da je sa svojim državnim tajnikom glasovitim kardinalom (Mariano) Rampolla del Tindaro, imao ozbiljnu nakanu, da se pristupi novoj kodifikaciji, ali je to osujećeno protivljenjem mnogih kardinala i drugih kurijalnih dostojanstvenika.

2) Pristupanje poslu po odredbi Pija X (1963/1914) i njegova izvedba. Nasljednikom Leona XIII. izabran je (4/8 1903) Pijo X.

Bilježka:

Kratak životopis Pija X : Giuseppe Melchiore Sarto (Schneider), r. 2/6. 1835. u selu Riese kraj Treviso (gornja Italija). God. 1858 svećenik i kapelan u Tombalo; 1867. župnik u Salzano ; 1875. kanonik u Treviso i kancelar biskupske kurije; 1884. biskup u Mantovi (kao biskup predaje kanonsko pravo u svom sjemeništu), 1893. nadbiskup (patrijarha) i kardinal u Veneciji (osniva uz sjemenište kanonistički fakultet !). U konklavu 4/8 1903 izabran za papu. (Anegdote: povratna karta za Veneciju; "non es papabilis" - "Deo gratias"; "veto" kardinala Puzyna u ime Franje Josipa I austrijskoga cara). Za njega je njegov životopisac duhoviti francuz Justin Fevre napisao (Pa-

ris 1903): Leon XIII. bijaše papa kraljeva, careva, dvorova, kancelarija i biskupa, dok je papa Pijo X papa teologije, i kanonskog prava, papa malenih sirotinje i dušobrižnika." (vidi Đakovački Glasnik, 1914, 136 i moju radnju " Zakonodavstvo Pija X", đakovački Glasnik, 1914, 138.). Umro je 20/8, 1914., neposredno pošto je planuo prvi svjetski rat (srpanj 1914), in fama sanctitatis i već se više godina vodi postupak za njegovo proglašenje blaženim.

Kaže se, da je Pijo X. već u prvoj noći (vizija?) poslije izbora stvorio čvrstu odluku, da će kao papa izvršiti novu kodifikaciju kanonskog prava (vidi Van Hove, I, 336). I zaista je već na svoj prvi imendan kao papa na Josipovo (19/3) 1904. Motu-proprio "Arduum sane" odredio, da se ima pristupiti tom velikom poslu. Posebnim je listom (Litt. Secr. Stat. kardinala Rampolle "Pergratum mihi", 25/3 1904, AAS, 36, 1903/1904, 549. i 603.) pozvao sve nadbiskupe-metropolite, da mu u tom pogledu u roku od 4 mjeseca dostave priedloge i mišljenja svih područnih biskupa (sufragana).

Za glavnog saradnika u cielom tom podhvatu uzeo je papa kurijalnog crkvenog dostojanstvenika (Secretarius S. Congregationis pro negotiis extraordinariis) titularnog nadbiskupa Cezarejskoga Pietra Gasparri, koji je odmah listom od 4/6.1904. (AAS, 37, 1904/5, 130) upravljenim na sve rektore katoličkih sveučilišta pozvao na izvanju stručnu suradnju sve kanoniste na visokim školama širom katoličkog svieta.

Bilježka:

Kratak životopis Pietra Gasparri. Rođen 5/5 1852. u Ussita prov. Norcia (srednja Italija). Škole u Rimu. Odmah po ređenju profesor kanonskog prava na Seminarium Romanum i u sjemeništima Propagande. Već 1875. pozvan za redovitog profesora kanonskog prava na katoličko sveučilište (Institut Catholique) u Parisu, gdje djeljuje do 1896. Uvaženi kanonistički pisac. Čuveno mu je djelo : Tractatus canonicus de Matrimonio, I-II, 1891. 3. izdanje Romae 1932. Godine 1897. pozvan od Leona XIII. u crkvenu diplomatsku službu, 1898. titularni nadbiskup i delegat apostolski u Južnoameričkim državama (Ecuador, Bolivija, Peru). God. 1901. pozvan natrag u Rim, gdje je najprije tajnik u Svetom Zboru za izvanredne poslove. Kardinal 16/12 1907., od Pija X. Državni tajnik za cielo vrieme vladanja njegovog nasljednika Benedikta XV (1914/22) i njegov glavni suradnik u težkim vremenima za svjetskoga rata (1914/18) i poslije njega. Na položaju državnog tajnika ostaje i po izboru novoga pape Pija XI. (6/2, 1922.) sve do februara 1930., kada ga je zamienio kardinal Eugenijo Paccelli sadanji papa. Kodifikacija kanonskog prava (1904 -1917) je u prvom redu djelo Gasparrijevo, a isto tako i rješenje tzv. Rimskog pitanja (Lateranski ugovori i Talijanski konkordat god. 1929). I povoljno rješenje pitanja našega Zavoda Svetog Jeronima u Rimu, također je u prvom redu njegovo djelo. Umro u Rimu 24/11, 1934. u dubokoj starosti.

Način i metodu rada oko izrade novoga crkvenog zakonika opisao je sam Gasparri u svojoj "Praefatio" uz Kodeks. Pri toj izradi sudjeljuju:

A) Codificatores: a) Pontificia commissio ecclesiastico codici conficiendo praeposita (16 kardinala); b) uži redakcijski odbor (peculiare consilium od 5 kardinala.

B) Consultores (43 stručnjaka kanonista u dvije skupine - coetus -, među njima: Eugenio Pacelli kao sekretar, sadanji papa, Justinijan Serédy, O.S.B. rođen 1884, sadanji kardinal i primas mađarski, S.A. Sapieha, kao sekretar druge skupine, kasnije nadbiskup Krakovski, Alfr. Schuster, (r.1880) O.S.B. kasnije nadbiskup i kardinal Milanski itd.) i 3 lajika.

C) Collaboratores (volonteri) većinom izvanji (van Rima) kanonisti.

Ovi od A - C prema Lex propria od 11/4,1904.

D) Episcopatus oecumenicus: svi biskupi i prelati latinskog obreda, koji bi imali pravo sudjelovati na obćem saboru pozvani su već listom od 25/3 1904., da stave priedloge, a od godine 1912. (Epist. Secr. Stat. "De mandato", 20/3,1912.) postepeno su svršeni načti pojedinih knjiga (1912: prva i druga 1913: četvrta i treća, a 1914: ~~četvrta~~ i peta) razaslani na uvid (sub secreto pontificio) svima biskupima i redovničkim vrhovnim starješinama na primjetbe. Biskupi su se mogli poslužiti savjetom i suradnjom jednoga ili dvojice svećenika vještih crkvenom pravu (imao sam sreću, da za đakovačkog biskupa Ivana Krapca to uradim, vidi moju radnju Codex juris canonici, u đakovačkom Glasniku, 1917. str. 142).

E) Curia Romana. Svima kardinalima i dostojanstvenicima (prelatima) kurije dan je kodeks u posljednji čas (u augustu 1916.) na uvid (u makulaturi?), pa je zato još u slogu ponešto mienjano (vidi Van Hove, I,338).

3) Dovršenje, proglašenje i stupanje na snagu.

Na novom se Kodeksu radilo marljivo i bez predaja već deset godina (1904/14) rad se približavao kraju, kada su se desila dva sudbonosna događaja: planuo je prvi svjetski rat (1914 u srpnju), a malo zatim umro je inicijator kodeksov papa Pijo X. (20/8,1914.)

Bilježka:

Međutim su iz kodeksove radionice bili već izašli neki hitniji i važniji dielovi objavljeni u obliku novih papinskih zakona za stanovite predmete. Ovamo spadaju tri najvažnije

1. S.C.Conc., Decretum "Ne temere", 2.aug.1907. o obliku zaruka i ženitbe.

2.Const. "Sapienti consilio", 29 june 1908. o novom ure

Triden. dekret „Tametsi"

elementarne – Kodeks
1314-17 — 1914-17.
27-V-1917 Benedikt XV. je proglasio Kodeks
19-V-18 je počeo obvezivati

a denju rimske kurije i
3. Const. "Maxima cura",20. kolovoza 1910. o administrativnom smjenjivanju župnika.

Za nasljednika Pija X. izabran je 3/9,1914. (u kratkom konklavu od 4 dana) za novoga papu nadbiskup bolonjski kardinal Giacomo della Chiesa,koji je sebi uzeo ime Benedikt XV. i samim izborom toga za kanonistiku značajnoga imena,nagoviestio,da Kodeks kanonskog prava Pijom X. nije pao u grob. (Benedikt XIV 1740/58, slavni kanonist Prosper Lambertini,također nadbiskup bolonjski,Bullarium itd.).

Kodeks – 27. V. 1917 proglase – 28. VI-11. objavljen – 19. V-1918 ...

Bilješka: Kodeks { Pio X, Gaspari }

Kratak životopis Benedikta XV;: Giacomo marchese della Chiesa,rodjen 21/11,1854. u Genovi iz stare plemićske porodice. Već 1874. doktor kanonskog prava,na sveučilištu u Genovi; 1878.doktor teologije i svećenik (21/12,1878).Svršava rimsku diplomatsku školu Academia degli Nobili i ulazi u papinsku diplomatsku službu kao tajnik nunciature u Madridu (nunc. glasoviti kasniji kardinal i državni tajnik Rampolla del Tindaro, koji dolazi opet u Rim).Uskoro zamjenik državnog tajnika (substitutus),koje je mjesto zadržao i pod Pijom X. i novim državnim tajnikom kardinalom Merry del Valom. Prekonizovan 16/12 1907.za nadbiskupa u Bologni (koljevci kanonskog prava!) i u Sikstinskoj kapeli zaredjen od samoga pape Pija X. U posljednjem konsistoriju Pija X. (25/5,1914) imenovan kardinalom i već 3/9 iste godine izabran za papu s razmjerno mlad u 60.godini života.Umro 22/1, 1922.

Novi papa (koji je kroz 16 godina službovao u papinskom državnom tajništvu zajedno s glavnim kodifikatorom P.Gasparriem) nije obustavio posla oko novoga Kodeksa,koji je i onako bio u glavnom već svršen tako,da je bilo predvidjeno,da se svečano proglasi na Petrovo 1915. ("Laudes istae, kaže Benedikt XV. u listu na biskupe Etrurske od 4/10,1917.,ad Nostrum fel. rec.decessorem omnino aut certe ex maxima parte recidunt;Nos praeclara operi quod is instituerat et prope absolutum reliquerat,dumtaxat extremum manum inposuimus" AAS,1917,537).

Ipak su se završni radovi usred težkih ratnih prilika zamkli (i Italija je u svibnju 1915.stupila u rat!),pa je tako Benedikt XV. istom u predbožićnom konsistoriju dne 4/12,1916. u svojoj alokuciji kardinalima (AAS,1916,466) objavio,da je djelo konačno završeno. U prvoj polovici god.1917 svršeni su posljednji tehnički štamparski poslovi (kažu da je poněšto još u samom slogu mienjano,isporedi Gasparri,De matrimonio,Romae 1932,II,73.; Vermeersch,6.ed.I,46.;Eppler,96 op.67.).Proglasna konstitucija "Providentissima Mater Ecclesia" datirana je (ili antidatirana?) na Duhove (27/5) 1917. time,da novi Kodeks kanonskog prava dobiva obveznu krepost na Duhove (19/5) nared-

II. Osobe (3 glavna; 5 sporednih)

III. Izrada, trajanje i proglašenje

ne godine 1918., osim nekih odredaba koje su odmah stupile na snagu. (Decr. Secr. Stat., 20. kolovoza 1917. AAS, 1917., 475). Svečano je proglašenje izvršeno u predvečerje Petrova (28/6) 1917.: kardinal Gasparri predao je uz prigodni govor papi prvi primjerak Kodeksa, a papa je držao alokuciju. Cieli tekst Kodeksa objavljen je tiskom najprije u službenom vatikanskom glasilu ACTA APOSTOLICAE SEDIS kao PARS II. toga godišta (Annus IX. Volumen IX) s datumom: 28. junii 1917.

Da su posljednji tehnički poslovi svršavani s velikom žurbom i nekom nervozom dokazuje činjenica, da je u prvom službenom odtisku objavljeno u AAS zaostao znatan broj pogriešaka. Odmah je bilo u dodatku izpravljen znatan broj tiskarskih grješaka (svega 52), a kasnije je (Litt. Secr. Stat., 17. oct. 1917., AAS, 1917, 557) izpravljeno još 24 "redakcijskih i kolacionih" pogriešaka, koje su naknadno (1/12, 1917., AAS, 1917, 589) opet na jednom mjestu izpravljene. Koncem godine 1917. izašlo je onda iz Vatikanske tiskare novo u svemu izpravljeno izdanje, ali i to nije bilo bez pogriešaka. Köstler (Wörterbuch zum CIC, München 1927, 14) našao je još 22 grješke, od kojih je zaista 12 službeno priznato i u kasnijim izdanjima izpravljeno. I naš O. Crnica (Kanonsko pravo, Šibenik 1937, I, 524) našao je još 1937. jednu navodnu (?) grješku (u k. 34 § 3, 4 ima po njemu biti "31 januarii" mjesto "30 jan."). — dosle

II. Obći prikaz Kodeksa i njegova sastava

1) Naslov i pravni značaj

Za novi crkveni zakonik uzet je naslov "CODEX JURIS CANONICI". Taj su naslov imale mnoge zbirke crkvenog zakona (vidi gore str. 27.), ali nijedan službeni (autentični) zakonik. Etimološki nije rieč "Codex" sa sigurnošću protumačena (vjerojatno od latinskoga caudex = deblo, trupac ili caulis = donji dio debla, stipes arboris), a znači već u kasićnoj latinštini knjigu, svezak,

---

Bilježka:

Moderna paleografija uči, da je u starini "Codex" značio rukopis na složenim listovima slično današnjim knjigama za razliku od "Volumen", rukopisa s nastavljenim listovima u dugom traku, koji je činio svitak. "Codex" in oppositione ad "volumen", nihil aliud est, ut paleographi docent, quam specialis illorum librorum denominatio qui forma externa hodiernis libris simili, unum contra aliud uniantur, - dum vox "volumen" illa designabat scripta quorum folia, unum alteri ita colligata seu consuta ut revera unum tantum efficerent folium, ad modum rotuli evolvebantur". Michiels, Normae generales CIC., Lublin 1929. I, 15 Vidi i Cigognani, Nomen Codicis, in Apollinaris, I, 1928, 384-396).

Izabrano je to ime s jedne strane,da se novi zakonik suprotstavi starom "Corpus Juris Canonici"-a s druge strane, da se već samim imenom istakne,da se ovdje radi o pravoj kodifikaciji u strogom (modernom) smislu.

Pod kodifikacijom se naime za razliku od kompilacije razumieva u novijoj pravnoj nauci i životu sastav (konstrukcija) takove zbirke zakona jednog pravnog područja,koja je sačinjena u sašetoj (koncisnoj) i jurističko-tehnički točnoj (precisnoj) preradi ili prestilizaciji zakonodavnog gradiva i koja ima zanačaj jedinstvenog,obćeg i isključivog zakonika .

Prvi je primjer takove zbirke Codex Imperatoris Justiniani novus (534),a usavršiva je taj način sredjivanja zakonarskog materiala osobito od konca XVIII.vieka dalje ("Kodifikationsbewegung" vidi Eppler,6.),pa su se jedno za drugim kod svih modernih država pojavljivali ovakovi novi gradjanski zakonici sa zbijenim i abstraktnim načinom izražaja.Ovamo spada u prvom redu Napoleonov " Code civile (1803) i Austrijski obći gradjanski zakonik (1811).

Crkveni zakonici do Pija X.i kronološke i sistematske zbirke imale su mahom značaj kompilacija,jer su u njima sabrani zakoni zadržani u svom izvornom obliku (najviše ako su bili izpušteni stanoviti izlišni dielovi - "partes decisae") i uviek pa i kod sistematskih zbirki uziman je u obzir vremenski redosljed.Zakonik Pija X. i Benedikta XV. ("Codex Piano-Benedictinus") čini i u tom pogledu odlučan preokret i daje prvi puta katoličkoj Crkvi ovakovu modernu kodifikaciju njezinog prava.

Koliko je novi Kodeks u tom pogledu uzpio i na kojoj se visini nalazi u tehničko-jurističkom smislu,dokazuju pohvale i priznanja od strane ne samo katoličkih kanonista,nego i mnogih svjetovnih pravničkih kapaciteta,napose i s protestantske strane (na pr. Henrici,Stutz,Eppler i drugi).Tako medju ostalima za Kodeks kaže Urlich Stutz (glasoviti protestantski kanonista i profesor berlinskog sveučilišta umro 1928.):"Ueberblickt man das Ganze,so wird man urteilen müssen,dass der gewaltige Stoff in sehr übersichtlicher und zweckentsprechender Weise angeordnet ist... Das Ganze ist eine Wohlüberlegte, ausgereifte Arbeit.Nicht umsonst wurde es zwölf Jahre lang mit grösstem Eifer und unter Aufbietung eines stattlichen Stabes von zachkündigen Mitarbeitern vorbereitet". (Der Geist des CIC,Stuttgart 1918,46 sl.).

Dakako da Kodeks kao svako ljudsko djelo nije podpuno savršen i bez svake mane i prigovora,pa je tako nauka i prakse

kroz ovo dvadesetak godina, od kako je on na snazi, utvrdila, da u njemu ima dosta i praznina, manjkavosti napose u pogledu terminologije (isporedi gore sa str. 18). To svi ističu: i s katoličke strane na pr. Mörsdorf (Die Rechtssprache des CIC, Paderborn 1937, 34): "Das Gesammtbild, das der Wortgebrauch des CIC bietet ist wenig erfreulich. Keine Seite des Kodex verrät einen derartigen Mangel gesetzgeberischer Sorgfalt als der Wortgebrauch. Seine Unsicherheit ist das Schmerzenskind unseres Gesetsbuches", a tako i s protestantske strane na pr Eppler (Quelle und Fassung katholischen Kirchenrechts, Zürich, 1928, 27. Anm. 22): "Im wesentlichen verrät nur die Terminologie ungenügende Sorgfalt der Hand, welche die von vielen Seiten kommende Bausteine zusammen gefügt hat". - Toga si je bio sviestan i sam glavni kodifikator kardinal Gasparri, koji je već 1917. govorio o mogućnosti da uskoro dodje do Kodeksa "Repetitae praelectionis" (Mörsdorf. 1. c.).

2) Sustav, sadržaj i razdioba Kodeksa.

Vidi: A. Bernareggi, Metodi e sistemi delle antiche collezioni e del nuovo Codice, Monza 1919.

1. Sustavi /sistemi/ kanonskog prava prije Kodeksa.

A) Gracianov dekretistički sistem: ministeria, negotia, sacramenta. Gracian je u svom Dekretu (1150) prvi izradio samostalni sistem za kanonsko pravo. Njegovo djelo, koje je (vjerojatno pod naslovom: "Decreta" ili "Concordantia discordantium canonum") izradjeno tako, da je ne samo zbirka zakona, nego ujedno i učbenik kanonskog prava, ima tri diela (Partes). Prvi dio obuhvaća:

I. a) Tractatus decretalium (občenite i uvodne odredbe; Dist. I. - XX.) i

b) Tractatus ordinandorum (ministeria Dist. XXI. - CI.)

Drugi dio II je: De negotiis seu judiciis (Causae XXXVI).

Treći dio: De sacramentis et sacramentalibus (Dist. V) -

B) Dekretalistički sistem neposredno poslie Graciana zaveden je u zbirkama dekretala novi sistem (razdioba), koji potiče od čuvenog Bernarda Pavijskoga (Papiensis; profesor kanonskog prava u Bologni, poslie prepošt u Paviji, onda biskup u Faensi, umro 1213. kao biskup od Pavije), koji je svoju sistematsku zbirku dekretala (do Klementa III. 1187/91) pod naslovom: "Breviarium extravagantium" (Compilatio Prima) razdielio na pet knjiga ovako:

a) Judex (po nosiocima jurisdikcije),

b) Judicium (po izvršivanju jurisdikcije),

c) Clerus (o nosiocima vlasti reda)

d) Connubia (bračno pravo),

e) Crimen (kazneno pravo).

Ovaj je sustav onda općenito prihvaćen i kroz naredna stoljeća zadržan kroz cielo vrieme tz. dekretalnoga prava, pa i u službenim zakonicima: Grgura IX., Bonifacija VIII. i Klementa V. kao i u nauci sve do XVII. vieka. (Prosper Fagnani, 1595/1678; Ener Pirhing (1606/79); Anaklet Reiffenstud (u. 1703); Fr. Schmalzgrueber (umro 1735) i dr.

C) Institucijski sustav Lanceloţtijev.

Giovanni Paolo Lancelotti (prof. kanonskog prava u Perugia, lajik umro 1590), koji je svoju zbirku-učbenik izradio po uzoru Gajevih i Justinianovih Institucija rimskog prava, usvojio je i razdiobu rimskog privatnog prava ("omne jus quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res vel ad actiones" tzv. tripartit), ali je dodao kao četvrtu knjigu kazneno pravo i tako dobio ovaj sustav: a) de personis, b) de rebus, c) de actionibus (judiciis), d) de criminibus. Djelo njegovo nije službeno odobreno ni usvojeno ali je taj njegov "institucijski" sustav ipak i poslije od mnogih (vd. Van Hove, I, 289) zadržan. Tako na pr. i od našega Angela della Costa.

D) Sistematska razdioba u javno i privatno pravo (18 viek). Potiče od protestantskog kanoniste Böhmera (1738). Po tom sustavu svrstava se cjelokupno crkveno pravo u dvije skupine i obrađuje kao a) javno crkveno pravo i b) privatno crkveno pravo. Ovaj u sebi protuslovni i neprovedivi sustav usvojili su ipak mnogi, osobito njemački i austrougarski katolički kanonisti (vd. Van Hove, I, 293.). Kao posljednji čuveni breslavski profesor Hugo Laemer (1835 do 1918); Institutionen des katholischen Kirchenrechts, Freiburg im B. 1886. II. izd. 1892.

E) Njemačko-austrijski naučni sistem (19 viek). dijeli crkveno pravo na 4 diela:

a) Quellen des Kirchenrechts (Izvori)

b) Aeusseres Kirchenrecht (Crkva prema državi i nekatolicima),

c) Kirchenverfassung (Ustrojstvo Crkve) i

d) Kirchenverwaltung (Uprava Crkve).

Sva crkvena prava prije kodeksa su razdieljena prema sistemu.

Taj sistem potiče od glasovitog protestantskog profesora Emila Ludovika Richtera (1808 - 1864), pa ga se njemački pisci (i vrlo uvaženi kao Aichner, Scherer, Sägmüller i drugi) drže sve do Kodeksa (slično i naš dr. Belaj), a neki svjetovnjački još i poslije Kodeksa (tako naši: Slovenac dr. Rado Kušej, pa Dr. Milan Novak) Gross-Schuller, Udžbenik). Vidi Van Hove, I, 307.

Učio u Njemačkoj, a Kodeks pa nije znao, da se ne smije izrađivati po tom bečkom sistemu.

2) Sistem Kodeksov (Sistema internum)

Za Kodeks je bio prvotno zamišljena prema spomenutom listu Gasparrievom rektorima sveuč. (6/4,1904) ova razdioba: "Ordo autem servandus hic plus minusve erit: premissa parte generali complectente titulos De summa Trinitate et fide catholica, De Constitutionibus, De Consuetudine, De Rescriptis, quinque habebuntur libri: De Personis, De Sacramentis, De Rebus et Locis sacris, De Delictis et Poenis, De Judiciis: qui taman ordo, pro laboris a consultoribus perficiendi commoditate ab initio constitutus, poterit, si progressu studiorum opportunum videbitur, immutari". - Bilo je dakle predvidjeno, da se ovaj prvotno zamišljeni sustav naknadno mienja, što se je i dogodilo. Kodeks je dosta neočekivano konačno potpunoma usvojio sistem Lancelottijev od 4 knjige, koji se kako znamo oslanja na sustav rimskog privatnog prava, pa ovomu dodaje sprijeda ~~samo~~ još jednu knjigu o pravnim izvorima (iz njen. sistema) pod naslovom: Normae Generales (obćenite odredbe), pa je tako na neki način spojio sva tri uporabiva sustava : iz dekretalističkog je zadržana samo klasična razdioba u pet knjiga, iz austro-njemačkog sistema prva uvodna knjiga, a onda su nadovezane četiri knjige točno prema institucijskom sistemu Lancellottijevom. I tako se sistem kodeksov sastoji iz petoknjižja: Obćenite odredbe (Normae generales), Osobe (De personis), Stvari (De rebus), Parnice ili Postupak (De processibus) i Krivična djela i kazne (De delictis et poenis).

Bilježka:

Četvrta knjiga, koja je bila najprije stavljena na peto mjesto (iza tako zvanog materialnoga prava), imala je još u definitivnoj redakciji naslov: De judiciis, pa je u posljednji čas (navodno tek u tipografskoj korekturi vidi Eppler, 4 i 96) promienjena (s obzirom na propise o beatifikaciji i na disciplinski postupak?) u naslov: De processibus.

U Kodeksu je dakle usvojen sistem, kojemu se ranije dosta opravdano prigovaralo, da je preuzet iz privatnog rimskog prava i da je zato nepodesan za crkveno pravo, koje je po svojoj prirodi javnopravnog značaja; nadalje to medju stvari (stvarna prava) stavlja i bogoslužje i svete sakramente sa ženitbom. No svaki sistem ima svoje manjkavosti, a institucijski sistem kraj svih svojih slabih strana ima tu veliku prednost, da je s juridičkog gledišta daleko bolji od svih drugih, pa je valjda zato i prihvaćen za Kodeks.

Taj sistem Kodeksov od sada je legalni sistem crkvenog prava, jer ga se drži službeni Crkveni zakonik, ali je za crkvene visoke škole ujedno i obvezatni naučni sistem (SCSem., Decr. Cum

novum,7/8,1917.)

2) Sadržaj Kodeksov

Prvo službeno izdanje Kodeksa (AAS,IX,Pars II,Romae MCMXVII) nosi naslov: CODEX JURIS CANONICI PII X PONTIFICIS MAXIMI jussu digestus BENEDICTI PAPAE XV auctoritate promulgatus, ROMAE Typis Polyglottis Vaticanis MCMXVII,te ima ove sastavne dielove:

a) Zabrana tiska i prevodjenja. To je prva odredba (na prvoj stranici iza naslova, u novom crkvenom Zakoniku,koja ima značaj pravoga zakona (izporedi k.1389).Kaznene sankcije nema.

Nova izdanja u različitim formatima i opremi izdala je i izdaje i dalje papinska službena (Vatikanska) tiskara,i to uviek se stanovitim dodatcima (poluslužbena izdanja), a dozvolu za pretisak (privatna izdanja) dobila su i druga katolička tiskarska poduzeća (na pr.Herder u Beču i drugi).Prievodi sa latinskog izvornika se iz Rima ne dopuštaju (za već spremljeni njemački prievod došla je mjesto dozvole zabrana, kako kažu.Do sada je od same svete Stolice (objavljen u AAS 1919, 179 "Traduzioni autorizzate,ma non officiali" SCRit,2/4,1919 samo službeni prievod redovničkog prava (kk.487 do 681) na talijanskom, francuskom,engleskom,irskom i njemačkom jeziku,za porabu laičkih redovničkih družbi.Prievodi i svih kanona sa i u komentarima se ne zabranjuju.Tako donosi prievod svih kanona na englezki jezik Ch.Augustine (A Commentary on the new of Canons laws,St.Louis 1926), onda P.Heribert Johne O.M.Cap. na njemački (Gesetzbuch des Kanischen Rechtes,I - III,Paderborn 1939/40),a na hrvatski počeo je Kodeks prevoditi pokojni profesor dr Josip Pazman (Bogoslovska Smotra Zagreb 1918),a i C.Crnica prevodio je mnoge kanone u prvom svezku svoje knjige (Kanonsko pravo katoličke Crkve,Šibenik 1937),ali je od toga u daljnim svezcima gotovo posve odustao.Kanone o Ženitbenom pravu (kk. 1012-1143) dobro je preveo dr Matija Belić (Zbirka kanonskih propisa o braku,Zagreb 1937),,sada septemvir u Zagrebu.

b) Autorsko pravo je na istom mjestu izriekom pridržano svetoj Stolici ("Jus proprietatis vindicabitur"). Taj pridržaj treba dakako dovesti u vezu s odnosnim državnim zakonima o autorskom pravu.Kod nas je još uviek na snazi "Zakon o zaštiti autorskog prava od 26/12,1929",pa prema odredbama §§ 2 6 i 9 ovoga zakona nije kod nas za državno područje zaštićeno ni pretiskivanje ni prevodjenje Kodeksa.

c) Proglasna konstitucija (Bulla) Benedikta XV,Providentissima Mater Ecclesia" datirana je "die festo Pentecostes"

(tj. 27/5 1917); upravljena je cjelokupnom Episkopatu i povrh toga (po drevnom običaju, i svima nastavnicima i slušačima crkvenih visokih škola ("Catholicarum studiorum universitatum ac seminariorum doctoribus atque auditoribus"). -

d) Ispovied vjere. Iza proglasne konstitucije sliedi "Professio catholicae fidei": to je tako zvani Symbolum fidei Tridentino-Vaticanum". Ovaj je simbol došao na mjesto prvotno zamišljenog naslova iz dekretala (vidi gore str.)"De sanctissima Trinitate et fide catholica", a vezan je uz odredbe k.1406.

e) Tekst zakonika. Sliedi ponovljeni naslov: CODEX JURIS CANONICI, i onda Liber Primus Normae generales itd. tekst samoga zakonika. Na koncu: A.M.D.G. (Ad majorem Dei gloriam) - i Finis. (2414 kanona)

f) Documenta. Tekstu je poslie zadnjega kanona (2414) dodano 8 dokumenata pod rimskim brojevima I do VIII. To su tekstovi onih papinskih konstitucija koje su u samom Kodeksu izričkom i formalno u cielosti zadržane u kreposti (vidi kk.160, 241 i 262 za doc. I, II i III; k.454 § 4 za IV; kk.884 i 904 za V; k.1125 za VI, VII i VIII). Kasnije je dodan još jedan "Documentum IX": to je Pii X, Motuproprio Cum proxime, 1. martii 1922. (AAS, 1922,), koji spada zapravo iza Doc. III, jer je samo izmjena odredaba o početku konklava.

g) Indeks. Završni je komad - kazalo sadržaja.

Sva kasnija (poslužbena) izdanja stavljaju Indeks sprieda (iza naslovnoga lista a) i b) i imaju još ove komade:

a) Praefatio Card. Gasparri. Izpred proglasne konstitucije (gore c) stavljen je ovaj predgovor, u kojemu kardinal Gasparri daje kratak prikaz spoznajnih vrela staroga prava i nešto obširniji izvještaj o postanku (genezi) novoga Kodeksa.

b) Iza proglasne konstitucije umetnut je Motuproprio Benedikta XV. Cum juris, od 15/9, 1917 (AAS, 1917, 483), kojom je ustanovljen kardinalski odbor za vjerovno tumačenje Kodeksa i odredjena nadležnost S. Kongregacija s obzirom na Kodeks (provedbene naredbe, preinake i nadopune).

c) Index analytico-alphabeticus dodan je na kraju (na mjesto, gdje je u službenom izdanju bilo kazalo sadržaja; to je kazalo predmeta (pojmova), a i njemu označen autorom kardinal Gasparri.

Ta tri dodana komada, koji očito niesu sastavni dielovi autentičnog zakonika, donose onda i sva kasnija privatna izda-

Medjutim je sadanji papa PIJO XII izdao svoju najnoviju konstituciju "Vacantis Apostolicae Sedis" od 8. decembra 1945. /AAS 1946, 65/, koja je sada jedinstveni zakon za papinski izbor. Time otpadaju u dodatku Documentum I., II., i IX. i mjesto toga marat će se staviti ova nova konstitucija kao Documentum I., pa će tako preostati svega samo sedam /Doc. I.-VII./ ili će se ova nova možda dodati kao Doc. X.

4) Izdanje s oznakom vrela.

Medju poluslužbena izdanja spada i ono, što izdaje Vatikanska Tiskara počam od god. 1917. u raznim formatima kao posebno izdanje, koje je priredio ili dao prirediti (vidi Vittorio Bartocetti, Le regole canoniche di diritto, Roma 1939, 9: "Em.mo Card. Giustiniano Seredi, Primate de Ungheria, autore delle annotazioni al Codice Canonico...) takodjer kardinal Gasparri. U tom su izdanju ("Editio cum fontium annotatione") u bilježkama pod crtom označeni izvori za svaki kanon, u koliko je uzet i redigovan iz starijih spoznajnih vrela.

Svi ovako označeni izvori (osim materiala uzetoga iz staroga Corpus juris canonici i iz dekreta Tridentskog sabora) sabrani su onda i u podpunom tekstu objavljeni u velikoj zbirci pod naslovom

CODICIS JURIS CANONICI FONTES cura Emi Petri Card. Gasparri editi, Romae I-VI (1923/1932) cura Emi Justiniani Card Seredi, Romae 1935/1938, VII i IX. U prvih mu 8 omašćnih svezaka nalazi svega 6464 komada, a posljednji (IX) svezak sadržava Indices.

5) Razdioba Kodeksa (systema externum)

U tehničkom pogledu provedena je u Kodeksu dvostruka razdioba sadržaja; obje ove razdiobe su samostalne i medjusobno neovisne.

Prva je razdioba (mogla bi se nazvati horizontalnom ili u širinu) ova:

Kodeks se po sadržaju dieli u pet knjiga (Občenito odredbe, Osobe, Stvari, Postupak, Kazne), a sve knjige osim prve (jer je manjega obsega) razdieljene su dalje u dielove (Partes) i to 2, 4, i 5. imaju po 3 diela, a 3. (jer je najobsežnija) ima 6 dielova; dielovi se po potrebi dalje razdieljuju u odsjeke (Sectiones), i to po dva odsjeka imaju: II/1, III/2, IV/1 i V/2. Svi dielovi ove razdiobe imaju sadržajne nadpise (rubrika).

Druga je razdioba (mogla bi se nazvati vertikalnom ili u prosjek dužinom) ova:

Cieli je Kodeks razdieljen u KANONE označenim tekućim brojem (svega 2414). Ovi brojevi teku skroz bez obzira na knjige, dielove i odsjeke (dakle samostalna razdioba). Skupine kanona čine, sadržajno zaokružene, posebne naslove (Titulus) ali tako, da su neki kanoni izvan ovih skupina (tzv. uvodni kanoni). Naslovi se diele dalje, ako to sadržaj zahtieva, na poglavlja (Caput), a poglavlja na članke (Articulus). Sadržajni nadpisi (rubrike) svuda osim kod uvodnih kanona.

Pojedini kanoni, ako su veći (obsežniji), pa obuhvaćaju

Poprečna razdioba je spojena s sadašnjom u koliko razdioba kanona ima naziv i artikulima dotične knjige

više propisa,diele se u paragrafe (§§) na pr. kanoni 8,13,17, i td.Ovi paragrafi,jer se odnose na više manje samostalne odredbe,podieljeni su točkom (punctum).Kanoni,kao i pojedini paragrafi kanona,ako obuhvaćaju više vezanih odredaba (stavaka) diele se u stavke ili brojeve (numeri),koji su odieljeni - točkom-zarezom (; semicolon).Na pr. kk.6,14 § 1,32,33,34 § 3 i td.

Kod navodjenja /citiranja/ se u pravilu označuje samo kanon s brojem (kanon,kan.k.odnosno kk. latinski canon,can.c. resp.cc.) uz navod Kod.ili Kod,kan.prava (latinski Cod.ili CIC) uz broj kanona dodaje se,ako treba i broj paragrafa i stavka na pr. k.14 § 1,2 ili k.14 § 1 st.2.

III. Tumačenje Kodeksa,provedba,preinake i nadopune.

1) Papinski odbor za vjerovno tumačenje Kodeksa .

Odmah po proglašenju Kodeksa ustanovio je papa Benedikt XV Motuproprio "Cum juris".15/9.1917. (vidi str.52. točka g),b) stalni kardinalski odbor za vjerovno (autentično) tumačenje Kodeksa(kao nakoć 1564 Pijo IV.Kongreg.Concilii Tridentini Interpr.): Pontificia Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos (skraćeno: Comm.Interpr.;C.I.; Po Co itd.) Ovom je odboru bio prvim predsjednikom (praeses) kardinal Gasparri (umro 22/11,1934),a sada je to (poslie kardinala Sincera i Serafina) kardinal M.Massimi. Sada ovaj odbor čine:10 kardinala,10 konzultora i 1 sekretar (an Pontif.1940).Ovaj je stalni kardinalski odbor,koji kurijalna praksa (AAS) stavlja medju papinske uredbe (Officia vidi k.260 sll.),do sada objavio (u AAS) veliki broj odgovora ("Responsa"). Daje ih samo na sporna pitanja ("dubia" solat juris) postavljena od ordinarija ili preko njih (resol. 9/12,1917, AAS,1918,17). Ovi su odgovori u stvari nadopuna Kodeksa,pa su sabrani i izdavani u posebnim zbirkama od mnogo autora.Najbolje su ove: Bruno, Codicis juris canonici Interpretationes authenticae seu responsa, Romae 1935 i Appendix,Romae 1940 (ima poluslužbeni značaj, jer je Joseph Bruno mnogogodišnji sekretarius Po Co,pa je njegova zbirka štampana u Vatikanskoj tiskari s predgovorom samoga tadanjeg predsjednika kardinala Gasparrija!) ;nadalje Sartori,O.F.M.,Enchiridio canonicum seu SS.responsiones, editio VI,Vicetiae 1938; Coronata,O.M.Cap.,Interpretatioauthentica,Taurini 1940, i dr.

2) Sprovedbene odredbe uz Kodeks.

U istom Motuproprio Cum Juris propisao je papa Benedikt XV.da rimske kardinalske kongregacije u pravilu ne treba da

izvršuju zakonodavnu vlast i ne donose nove zakone ("Nova Decreta generalia") nego da u pravilu ("Ordinarium earum munus") izdavaju samo naredbe za provedbu, primjenu i izvršenje Kodeksovih propisa ("Instructiones" = naputke, pravilnike ili propisnike), u kojima se mogu zakonske odredbe Kodeksa i obširnije izložiti i eventualno nadopuniti ("Quasi quaedam explanationes et complementa canonum"). Takovih je instrukcija do sada izdano od raznih s.kongregacija (osobito od SCSAcram) veći broj; o njima će biti govora u sistematici.

3) Preinake i nadopune Kodeksa.

Treća odredba u istom Motuproprio Cum juris odnosi se na naknadne izmjene i nadopune Kodeksa. Ako bi se takove pokazale potrebitima, ne smiju se takovi novi zakoni (po toj odredbi Benedikta XV. izdati od svake Kongregacija bez posebnog odobrenja papa i moraju se najprije podnieti Intrepret.komisiji da ih ona redigira u kanone i označi brojeve kanona, koje ovi novi kanoni imaju zamieniti odnosno poslie kojega se imadu umetnuti s opetovanjem istoga broja ("Bis, ter" etc.).

Za prvih dvadeset godina (1918 - 1938) zaista je već uzakonjeno veći broj takovih "preinaka i nadopuna". Dr A Odar (profesor bogoslovskog fakulteta u Ljubljani) navodi svega 12 izmjena Kodeksa ("Cerkvena zakonodaja, odkar je stopil v veljavo CIC, 1918 - 1938, Bogosl. Vestnik, Ljubljana 1939, 44 sll.).

Tako je posljednje vrieme na pr. posvema izmienjen Kanon 257 koji radi o S.Congreg pro Ecclesia orienta.. (Motu proprio Pii XI, Sancta Dei Ecclesia, 25. Martii 1938, AaS, 1938, 154).

Medjutim se odredba Benedikta XV. o redigovanju i umetanju novih kanona po Po Co nije u život provela. ("Man Schente sich wohl, das so junge Gesetzwerk jetzt schon anzutasten. Um es unversehrt zu erhalten - schob man es zur Seite. Damit aber wird der Ertrag der Kodifikation langsam preisgegeben" tako Eppler, 181).

IV) Predavanja crkvenog prava poslie Kodeksa i literatura

1) Predavanja. O obsegu, načinu i metodi predavanja crkvenog prava na crkvenim visokim školama izdala je SCSem posebni dekret "Cum Novum", 7. augusta 1917. (AAS, 1917, 434). o kojemu smo već opetovano govorili (u uvodnom predavanju i poslie). O strogim izpitima za akademske stupnjeve na crkveno-kanonističkim fakultetima izdala je ista SCSem. dekret od 31/10, 1918. (AAS, 1919, 19).

2) Književnost - literatura.

Stručna literatura o Kodeksu objavljena za ovih prvih 25 godina od proglašenje Kodekse (1917 - 1942) je ogromna. Mnogostruka, mnogobrojna i obsežna. Osim mnogobrojnih udžbenika i priručnika (od kojih smo naše i neke strane već nabrojili u Uvodu), navest ćemo ovdje samo najzamašnija djela:

A) Komentari:

BLAT, Albertus, O.P., Commentarium textus Codicis juris canonici, 5 vol. Romae 1921/1927, 1 - 5.

COCCHI, Guidus, C.M., Commentarium in universum CIC, Taurini, 1920 sqq. 1 - 8. voll.

MICHIELS, Gommarus, O.M.C., (profesor u Lublinu onda od 1938. na Inst. Pontif. U. N. J. u Rimu, sada izbjeglica, navodno u Antwerpenu (Nizozemska) Izdaje veliki kometar za CIC; do sada: Normae generales I - II, Lublin 1929, Principia generalia de personis (can. 87 - 106), Lublin 1932; De Delictis et poenis, I. Lublin 1934.

OJETTI, Benedictus, S.J., Commentarium in CIC, vol. I - III, Romae 1927, 1929 i 1930.

TOSO, A., Ad Codicem i.c. commentaria minora, Romae 1921 sqq.

VAN HOVE, Alphonso, Commentarium Lovaniense in CIC. Izašlo do sada:

vol. I. Tom. I. Prolegomena, Mechliniae-Romae 1928; Tom. II de legibus, ecclesiasticis, 1930; tom III. De consuetudine, de Temporis supputatione, 1933; Tom IV. De rescriptis 1936; Tom V De privilegiis et dispensationibus, 1939. Tako je u pet omašnih svezaka dovršena tek prva knjiga Kodeksova (Normae generales). Drugi svjetski rat je po drugi puta uništio bogate knjižnice katoličkog sveučilišta u Louvainu (Belgija).

CRNICA, Commentarium theoretico-practicum CIC. I. (ll. 1. et 2.), Šibenik 1941. II. (l. 3 pars 1), Šibenik 1941.

Bilježka:

Kod nas počeo objavljivati kratak komentar Kodeksa već 1918. profesor morala na našem fakultetu dr Josip Pazman, i to u Bogoslovskoj Smotri 1918. str. 254 - 265 te 355 - 360 (kk. 1 - 24.); nastavak 1919. str. 24 - 56, 129 - 146 (kk. 25 - 62). Nije nastavio, jer je 1919. s drugim brojem privremeno obustavljena Bogoslovska Smotra, a dr Josip Pazman radi političkih razloga zatvorem, u zatvoru obolio i uskoro umro. Pisac radi bez knjižkih pomagala, pa ne spominje čak ni moga prikaza i komentara Codex juris canonici. Bilježke o novom crkvenom zakoniku u đakovačkom Glasniku 1917. 1918. Taj moj komentar dopro je do kanona 195. i onda obustavljen (radi mojeg oboljenja).

B) Sistematske obradbe.

WERNZ-VIDAL, Jus canonicum, Romae 1923 - 1938. Tom. I - VII (tom. IV. De rebus i tom. VI. De delictis et poenis imaju po dva sveska - Volumina, tako da je svega 9 devet omašnih knjiga). To je prerada glasovitog velikog djela Franz Wernz-a (1842 - 1914) Niemca, dugogodišnjega profesora kanonskoga prava na Gregorianskom sveučilištu u Rimu i kasnije generala družbe Isusove (Jus decretalium, 2 izdanje priredio Jos. Laurentius S. I. Prati 1911 - 1914, I - IX). Ovu je preradu prema kodeksu (na kojemu je Wernz do svoje smrti mnogo radio, s promienjenim nasiovom dovršio (s prvom knjigom, koja je posljednja izišla) profesor na Gregoriani Španjolac Pedro Vidal D. I. i malo zatim umro (24/10, 1938. u Rimu na sjednici SCSOff, kojoj je prisustvovao kao konzultor. Vd. Jus Pontificium, Romae 1938, 239).

CORONATA, Mathaeus conte A., O.M.Cap., Institutiones juris canonici, Taurini 1928 - 1936, I - V. I. 2. ed. 1939. II. 2. ed. 1941. (Profesor u Genovi. Njegov smo Compendium juris canonici I - II, Torino 1937 - 1938 - 2. ed. 1942. već spomenuli u uvodu).

BERUTTI Christophorus, O.P. Institutiones juris canonici Torino 1936 sqq. 1940. Izašlo do sada tom. I., 3, 4, i 6.

Osim toga veći i manji priručnici u svim kulturnim jezicima i vrlo velik broj monografija (osobito doktorskih disertacija).

C) Časopisi. (Periodica).

ACTA APOSTOLICAE SEDIS. Commentarium officiale, Romae 1909 sqq.

ARCHIV für kath. Kirchenrekcht, Bd. I-IV, Innsbruck 1857-61; onda Mainz 1862 sll. do sada 114 svezska. Urednik: vodeći njemački kanonista Nikolaus Hilling, profesor u Freiburgu Švicarskom koji od godine 1913. donosi u časopisu gotovo posve kompletni popis kanonističke literature (bibliografiju).

JUS PONTIFICIUM, seu Ephemerides Romanae ad canonicas disciplinas spectantes, moderante A. Tosso, Romae 1921 sqq.

APOLLINARIS, Pontif. inst. Utriusque Juris, Romae 1928 sqq.

Osim toga izlaze kanonističke radnje i u drugim crkvenim znanstvenim časopisima i revijama.

1) IL DIRITTO ECCLESIASTICO, Romae 1889 sqq.

2) ARCHIVIO DI DIRITTO ECCLESIASTICO, Romae 1839 sqq.

3) Periodica de re morali canonica liturgica

D) Stručno-tehnička književnost.

KÖSTLER, Wörterbuch zum CIC, München 1927.

MOERSDORF, Die Rechtssprache des CIC, Paderborn 1937.

ROBERTI Franciscus, Codicis juris canonici SCHEMATA, Lib. IV. De processibus, I° De judiciis in genere, Civit. Vaticana 1940.

To su susljedni nacrti za teks Kodeksa (svega 7:Schema A - G) te konačno usvojeni sadanji tekst s primjerenim bilježkama.

LAUER Arturus, Heidelbergensis, Index verborum CIC Romae (Typis Poliglottis Vaticanis) 1942 (Pp.XXVI - 936) stoji vezano Lib.500.

To je neka vrst konkordancija. Navedene su sve rieči i najmanje, koje dolaze u Kodeksu i označena sva mjesta Kodeksa u kojima se nalaze.

III. POGLAVLJE

VJERSKO-POLITIČKE OSNOVICE KANONSKOG PRAVA

(Crkva i država)

Uvodne i prelazne primjetbe

Crkva je katolička (sveobća), jer je odredjena od svog Božanskog osnivača – za sva vremena i za sve ljude. I ona danas zaista kao organizovana vjerska zajednica postoji na svim kontinentima i svim državama svieta ima svoje vjernike i službenike (upravne organe). Kraj Crkve i s njom zajedno postoje na istom prostornom području i druge ljudske zajednice, napose gradjanske (države), pa i nekatoličke vjerske zajednice. Načelni i stvarni odnosi katoličke Crkve u prvom redu prema državi, a preko države i prema nekatoličkim vjerskim zajednicama (medjuvjerski odnosi), nazivaju se vjersko-političkim odnosima.

Izlaganje tih odnosa stavljamo u ovaj obći (uvodni) dio kanonskog prava medju osnovna pitanja (osnovice) zato, jer za ova vjersko-politička pitanja nema pravoga mjesta u posebnom dielu (sistematici). Novi naime Kodeks (prema kojemu se izlaže sistematika) ne donosi posebnih odredaba, koji bi uredjivali odnose Crkve prema državi i odnose prema nekatoličkim vjerskim zajednicama /t.zv. jus externum). Kodeks se dotiče države i njezinog prava ("jus publicum sensu stricto) samo uzgredice i neizravno, a o nekatolicima ("jus interconfessionale) zakonik isto tako izravno i radi njih samih uobće ne govori (vidi Stutz, Der Geist des CIC, 105 i 124): propise, koji se tiču nekatolika donosi Kodeks s obzirom na katolike radi uredjenja crkvenog dušobrižničkog djelovanja kod katolika. Zato o pravnom odnosu Crkve prema državi uobće (jus publicum sensu stricto), a posebice prema vjerski neutralnoj državi (jus interconfessionale) ne govorimo u sistematici, nego u ovom uvodnom dielu kanonskog prava medju osnovnim pitanjima.

Izvori i literatura

Izvori:

Leo XIII Encikilike. Diuturnum illud 20 jun, 1881 (o izvoru i postanku državne vlasti); Immortale Dei, 1. nov. 1885. (o kršćanskoj državi); Libertas 20 jun 1888. (o slobodi državljana); Sapientiae christianae 20 jun. 1890. (o dužnostima državljana); Graves de comuni, 18. jan. 1901. (o kršćanskoj demokraciji).

Eichmann E., Quellensammlung zur kirchlichen Rechtsgeschichte, Paderborn, 1912. sll. (Donosi tekstove mnogih izvora za odnos Crkve i države).

Mirbt, C., Quellen zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus, 4. ed. Tübingen 1924. (s protestantskim naziranjem).

Lo Grosso I., Ecclesia et status, de mutuis officiis et juribus fontes selecti, Roma 1939.

Književnost:

Husarek, Grundriss des Staatskirchenrechts, Leipzig 1908.

Zenker, Kirche und Staat, Wien 1909. (protucrkveno naziranje).

Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 3. Auflage, Berlin 1922

Segatori, Lo Stato religioso, Dottrina, legislazione, storia, Torino 1923.

Oppenheimer, Der Staat, 3. Auflage Jena 1929.

Vercesi, Chiesa e Stato, Milano 1931.

Sturzo, Kirche und Staat, Augsburg 1932.

Seeberg, Staat und Religion, Tübingen 1932.

Rommen, Der Staat in der katholischen Gedankenwelt, Paderborn 1935.

Althaus, Die Kirche und das Staatsproblem in der Gegenwart, Genf u. Berlin 1935.

Meystowicz, La Religion dans les Constitutions des Etats modernes, Roma 1938.

Ottaviani, Institutiones juris publici ecclesiastici, 2. ed. I - II, Romae 1935.

Domaća književna djela:

Dr. Alojz Odar, Okrožnica Leona XIII. o krščanski državi, Ljubljana 1936. (I biskup Strossmayer već je u djakovačkom Glasniku 1886, obširno komentirao okružnicu Lava XIII. Immortale Dei).

Pitamic, Država, Ljubljana 1922.; 2. izd. Celje 1927.

Gjurić dr Kosta, Crkva i država, Beograd 1922.

Jovanović dr Slobodan, O državi, 3. izd. I - II, Beograd 1922

Grivec dr. Fran, Cerkev, Ljubljana 1924.

Crnica Dr A., Odnošaj crkve i države u Kodeksu Kanonskog prava, u ljubljanskom Času, 1921, 336 - 350.

Srebrnić dr Josip, Crkvi slobodu, Zagreb 1932.

§ 1. POJAM I SVRHA DRŽAVE I NJEZIN ODNOS PREMA CRKVI

(Načelna stajališta)

O pojmu, postanku, svrsi i raznim oblicima države govori

se ex professo u moralnoj filozofiji, socialnoj etici i sociologiji. Mi ćemo ovdje katoličku nauku o tim pitanjima samo u najkraćim potezima izložiti.

Katolička nauka definira: "Status est societas naturalis perfecta". Bog, koji je stvorio čovjeka kao biće po svojoj naravi socialno, time je ujedno i početnikom države, jer ljudski rod može samo u uredjenoj zajednici (državi) postojati i razvijati se primjereno svojoj razumnoj naravi. Svrha je države prirodno i vremenito blagostanje ljudi (državljana). Ljudske zajednice nam i ne može biti bez vlasti (autoriteta), pa je zato Bog kao početnik države ujedno i početnikom državne vlasti ("Omnis potestas a Deo" Rom. 13,1).

Odredjivanje državnog oblika spada na članove države (državljane). Sporno je pitanje, da li na raznovrsne načine odredjeni nosioci vrhovne državne vlasti, imaju svoju vlast izravno ili neizravno od Boga ("Dei gratia" počam od Karla Velikoga 778). Teorijski je najosnovanije mišljenje, da narod samo označuje nosioca vlasti, koju onda nosioci primaju od Boga (Prov. 8,15,16; I Petr. 2,13-17).

Bog je i početnik Crkve, ali na drugi neposredni način jer ju je kao početnik nadprirodnoga reda, u njemu i za njega osnovao neposrednom pozitivnom odredbom. Osnovao ju je u obliku družtva (zajednice) neposredno odredio nosioce crkvene vlasti i neposredno ju je njima dao.

I država i Crkva su savršena družtva (societates perfectae): u svom redu i vrsti najviša, te u granicama (ochvatu, svoje svrhe jedno od drugoga neovisna družtva. Svrha je Crkve duhovno, nadprirodno blagostanje ljudi (vječno spasenje), dakle najviše dobro čovjeka, pa zato ona nadvisuje u tom državu. Ova prednost Crkve nad i pred državom nije samo vriednost časti, nego je i stvarna (entitativna).

Pitanje o odnosu izmedju Crkve i države je u nauci neobično zamršeno i zapleteno bezbrojnim sporovima. Medjutim treba priznati, da je to pitanje rješavala i rješava u prvom redu politika, a ne nauka i da odnose izmedju pojedine države i Crkve ne odredjuje nauka i teorija, nego stvarne prilike u svietu. Teorije su se stvarale i mienjale prema stvarnim odnosima i "vjersko-političkim" sistemima, koji su povjestnom zbivanju zaista postojale izmedju Crkve i država.

Teorijski se mogu kao solidne i sigurne zasade usvojiti prema nauci u poznatim enciklikama Leona XIII ove:

Odnos izmedju Crkve i Države je (1) odnos podpune različnosti (relatio potestatum perfectae distinctarum) (2) pod-

pune madjusobne samostalnosti i neovisnosti (relatio perfectae independentiae) i 3) podpune uporednosti (relatio perfectae coordinationis) u tom smislu, da je svaka u svojem redu i prema svojoj svrsi višt vrhovna (suverena) i savršena.

§ 2. DVA PRAVNA PODRUČJA: CRKVENO I DRŽAVNO (GRADJANSKO)

Iz gore izloženog načelnog stajališta sliedi, da ove dvije vrhovne ljudske zajednice, nužno imaju i svoju zasebnu pravnu i interesnu sferu. Ovu odedjuje i omedjuje priroda i svrha svake od ovih zajednica. Dvie su vlasti crkvena i državna i zato dvie nadležnosti i dva dohvata vlasti: dva pravna područja crkveno i državno. Te interesne sfere (područja vlasti) nisu podpuno razlučene, nego se križaju u jednom manjem sektoru, jer ima takovih stvari i odnosa, koji su u dohvatu svrhe jedne i druge.

Zato se razlikuju tri vrste stvari:

1) Res mere ecclesiasticae (causae eccl.) predmeti ili poslovi čisto crkveni, koji spadaju izključivo u nadležnost crkvene vlasti, jer se izključivo odnose na svrhu Crkve.

2) Res (causae) civiles: predmeti i poslovi gradjanski, koji spadaju izključivo na državu, jer su izključivo u dohvatu svrhe državne.

3) Res (causae) mixtae: predmeti ili poslovi mješoviti, koji spadaju na Crkvu i državu zajedno, jer su u dohvatu svrhe i Crkve i države.

(Vidi Belaj, Katolićko crkveno pravo, Zagreb 1901, 47).

Nije lako konkretno predmete i poslove razvrstati u ova tri razreda (vidi Schulte, Die Lehre von den Quellen kath. Kirchenrechts, Giessen 1860, str. 395).

Predmeti i poslovi, koji po prirodi svojoj niesu mješoviti (nego su bilo čisto crkveni bilo državni) mogu se dopuštenjem i privolom nadležne vlasti izjednačiti mješovitima.

Ovu razdiobu (koja se ne smije miešati s razdjelom stvari, koju normira k. 726 kod. k. p.) usvaja napose Leo XIII. (konst. Immortale Dei, 1. nov. 1885): "Quidquid igitur est in rebus humanis quoquo modo sacrum, quidquid ad salutem animorum cultumve Dei pertinet, sive tale illud sit natura sua, sive rursum tale intelligatur propter causam ad quam repertur, id est omne in potestate arbitrioque Ecclesiae: caetera vero quae civile et politicum genus complectitur, rectum est civili auctoritati esset subjecta cum Jesus Chistus jusserit quae caesaris sint reddi caesari, quae Dei Deo" ... "In negotiis autem mixti juris maxime esse secundum naturam itemque secundum Dei consilia non secessionem alterius potestatis ab altera, multoque minus

contentionem, sed plane concordiam, eamque cum causis proximiš congruentem, quae causae utramque potestatem genuerunt". -

Na mješovite stvari spadaju u prvom redu ženitba (vidi k. 1016.) i školstvo (vidi kk.1372.-1374).

§ 3. CRKVENO-POLITIČKI SISTEMI

Javno-pravni odnosi izmedju Crkve i država zovu se crkveno-političkim odnosima. Širi naziv "vjersko-politički" odnosi" ukljućuje odnose države i prema nekršćanskim vjerskim zajednicama. Ovamo spadaju i medjuvjerski (interkonfesisjski) odnosi, u koliko su uredjeni od državne vlasti. Crkveno-politički odnosi uzeti kao cjelina sačinjavaju crkveno-politički sistem. (vidi Odar, Nz nav.mj. str.) mogu se promatrati načelnó (teorijski) i činjenično (historijski). S jednog i drugog stajališta ima tih sistema ogroman broj (razni tipovi, varijante pojedinih tipova, inačice itd. Teorijski se u glavnom svode na tri skupine:

1) Hierokratski sistem (directa potestas eccl. in temporalia). Premoć (supremacija) Crkve. Dva mača (Lk.22,38 sqq). Teorija o papi kao jednom nosiocu sve vlasti na zemlji: duhovne i svjetovne, crkvene i državne. (Kurijalisti od XI - XIII vieka; Donatio Constantini, c.17.I,6 in VI; c.un.II,9 in Clem.; osobito Augustus Triumphus, u.1320., Summa de potestate eccl. i Alvanus Pelagius, umro 1352, De planctu ecclesiae i dr. Vidi Ottaviani, II,109 sqq).

2) Regalistički ili statokratski sistem. Premoć (supremacija) države. Država je izvor svakog prava i svake vlasti. (Jus in sacra, circa sacra etc). . (Ghibelini, Marsilius Patavinus, umro 1343, Defensor pacis i dr.). Ovamo spada: cezaropapizam i bizantinizam na iztoku, galikanizam u Francuskoj, febronijanizam u Njemačkoj, jurisdikcionalizam u sjevernoj Italiji, jozefinizam u Austriji, pa i svi moderni sistemi o kojima poslie.

3) Koordinacijski sistem. Uporednost i suverenost obih vlasti. " Utraque est in suo genere maxima" Leo XIII., encycl. Immortale Dei, nr.24. Ovamo spadaju teorije de indirecta potestate eccle in temporalia (ratione peccati, vidi k.1553 § 1,2. Sylab. Pii IX., prop.24 i td.), De potestate directiva (Fenelon i dr.), de nulla potestate (absolutna koordinacija).

S teorijskog i načelnog gledišta moraju se medju statokratske sisteme uvrstiti i svi moderni sistemi: 1) paritetne ili pravne države 2) sistemi rastave Crkve od države (amerikanski, francuski i belgijski tip) 3) sistemi današnjih autoritativnih ili totalitarnih (sveobuhvatnih) država (naciona-

socialistički, fašistički i falangistički tip) i 4) bezbožnjački komunistički (boljševički) sistem. Izporedi Pii XI. Litt. enc. Divini Redemptoris, 19. III. 1937, de comunismo atheo. AAS, 1937, 65. Pii XI, Rundschreiben: mit brennender Sorge, 14. Mart. 1937, über die Lage der katholischen Kirche in deutschen Reich. AAS, 1937, 145 izvorno pisana i objavljena u njemačkom jeziku i dodan autentični talijanski prievod: Lettera enciclica Con viva ansia, 14 marzo 1937, sulla situazione della chiesa cattolica nel Reich Germanico. AAS, 1937, 168.

Bilješka:

Stvarni odnosi izmedju Crkve i pojedinih država u pravilu se ne poklapaju i ne odgovaraju crkveno-političkom sistemu, koji u odnosnoj državi postoji načelno i zakonski (pravno). Za stvarni odnos (de facto), što postoji u pojedinoj državi, odlučne su razne okolnosti, i to: 1) poviestni razvoj i pravni kontinuitet 2) konfesijska pripadnost državljana i državnog poglavara (katoličke i nekatoličke države) 3) diplomatski odnosi (izmedju državnih vlada i Vatikana) 4) konkordat i njegovo održavanje (konkordatske i nekonkordatske države).

§ 4. KONKORDATI

1) Pojam.

Konkordat (latinski concordatum) znači po postanku rieči (etimoložki) sporazum. Počam od XII. vieka označuje se tim izrazom sporazum izmedju svete Stolice kao predstavnice rimokatoličke crkve i nosioca najviše državne vlasti u odredjenoj državi u pitanjima, koja jednako zanimaju Crkvu i Državu. Wernz (Jus decretalium I. nr. 165) definira: "Conventio inter ecclesiam et societatem civilem ad mutuas relationes ordinandas circa materias, quae utriusque societatis interest".

2) Oblik i način sklapanja.

Ovakav se sporazum sklapa u pravilu (od XV. vieka dalje) u obliku svečanog medjunarodnog ugovora ("Sollemnis conventio") koji se onda (pošto je podpisan - parafiran - od opunomoćenih zastupnika svete Stolice i dotične države) prihvati i proglasi (ratificira) na način, kojim se prihvaćaju i proglašuju i drugi crkveni i državni zakoni. Tim je konkordat ujedno i dvostruki zakon: crkveni (partikularni) i državni (obći u dotičnoj državi), kojim su za državno (gradjansko) pravno područje uredjeni crkveno-politički odnosi katoličke crkve u dotičnoj državi.

3) Predmet (sadržaj).

Predmetom konkordata su u prvom redu sva ona pitanja, glede kojih u dotičnoj državi zaista postoje sporovi o

granicama nadležnosti crkvene i državne vlasti. Nadalje ona pitanja, za koja postoji opasnost, da bi do spora moglo doći, te u obće sva ona pitanja, u kojima ugovorne stranke smatraju potrebitim, da se medjusobni odnosi urede u obliku konkordata. Dakako da se u odredjenom konkordatu ne moraju zato zaista rięšiti sva sporna pitanja, koja stvarno postoje i urediti svi medjusobni odnosi u dotičnoj državi. Prema tome (po crkvenoj terminologiji) su predmetom konkordata u prvom redu tako zvane mješovite stvari (causae mixtae), jer se tu križaju interesne sfere crkve i države, ali mogu biti (pa redovno i jesu) predmetom konkordatskih sporazuma i čisto crkvene stvari (res mere eccl. = spirituales et spiritualibus adnexae), koje po načelnom stajalištu i nauci Crkve spadaju izključivo u njezinu nadležnost ("Restrictio exertitii juris eccl. ut servetur pax et tranquilitas" - * Commissio seu delegatio jurisdictionis"). Crkva odstupa od svojega prava radi viših interesa: da se uzdrži vjerski mir i javni poredak (na pr. imenovanje biskupa, župnika, redjenja svećenika, liturgija, bračno sudovanje i td.). Te stvari tada postaju ili bolje izjednačuju se mješovitima.

4) Pravna priroda.

Kada je rieč o tom, da se odredi specifički pojam konkordata i anlizuje pravni značaj i priroda konkordata, onda stojimo pred spornim pitanjem, o kojemu je u staroj i novijoj literaturi vodjena velika razprava i bezkonačna polemika. Ta se mišljenja mogu (analogno skupinama crkvenopolitičkih sistema) svesti na tri skupine: a) privilegijska teorija (theoria privilegiorum) odgovara sistemima hierokratskima;

b) legalna teorija (theoria legalis) odgovara statokratskim sistemima; i

c) uguvorna teorija (theoria pactorum) odgovara koordinacijskim sistemima. (Vidi Ottaviani, Inst. jur. publ. eccl., Romae 1925, nr. 379 sqq.).

5) Poviest.

Konkordati su mogući u svim crkvenopolitičkim sistemima (možda i kod rastave crkve i države), osim u sistemima bezbožnjačkog komunizma. Načelno i teorijski uzeto, predpostavlja konkordat (ugovarački) koordinacijski sistem (zato novi koordinacijski sistem zovu i konkordatskim sistemom, vidi Lanović, Crkveno pravo u sustavu pravnih nauka, Zagreb 1940, 185), ali Crkva je sklapala i sklapa konkordate i s državama sa statokratskim crkveno-političkim sistemom, koje tim dakako donekle odstupaju od svojega stajališta i priznavaju Crkvu ravnopravnim partnerom s medjunarodnim značajem. U sprovodjenju i obdržavanju

konkordata, to dakako uvelike smeta i uzrokuje često neprilike i nove sporove. ("Historia concordatorum, historia dolorum")
Prvi je konkordat tzv, Pactum Calixtinum (Wormatiense 1122. izmedju Kalista II. i njemačkog cara Henrika V.), kojim je riešen spor o investituri. U velijoj zbirci konkordata (Mercati, Raccolta di concordati, Roma 1919) skupljeni su svi konkordati od 1122. (Pactum Calixtinum) do 1914 (posljednji je Srbski od god. 1914). U svega 133 skupine s oko 200 komada.

(Vidi Hilling, Die Konkordate, Düsseldorf 1932.; Wagnon, Concordats et droit international, Gembloux 1935.)

6) Konkordati u našim krajevima.

U državama, kojima su pripadali naši krajevi sklopljeni su ovi konkordati:

a) Austrijski od 18 augusta 1855. izmedju Pija IX i cara Franje Josipa I. Odkazan je sa cara za Austriju 30/7,1870, a u Ugarskoj stavljen kao državni zakon van kreposti povratkom ustava 1860. U području Hrvatske i Slavonije ostao je kao državni zakon i dalje na snazi, u koliko dakako, nije novijim zakonima izmienjen. (Vidi Lanović, ondje, str. 199).

b) Crnogorski od 18. augusta 1886. izmedju Leona XIII. i kneza Nikole I. (Strosmayer!)

c) Srbski od 24. juna 1914. izmedju Pija X. i kralja Petra I.

Vidi tekstove ovih konkordata u (lošem) prievodu dr. T. Zbirka konkordata, Beograd 1934).

Bilježka:

Mnogi nazivaju konkordatom (jer je izdana u sporazumu s Austrijom) i konstituciju Leona XIII. Ex hac augusta, 5. jula 1881, kojom je uzpostavljena u Bosni i Hercegovini redovna hierarhija.

Crnogorski i srbski važili su u Jugoslaviji na odnosnim područjima i dalje kao državni zakoni, i ako su se od strane Crkve smatrali dokinutima. Benedikt XV. Alloc. in hac quidem, 21. nov. 1921. (A/S, 1921, 521).

7) Novi konkordati.

Sklopljeni poslie prvog svjetskog rata.

Papa Pijo XI. (1922/39) sklopio je svega 13 konkordata s raznim evropskim državama, od kojih veći dio više ne postoji (vidi Perugini, Concordata vigentia, Romae 1934). 14. je bio jugoslavenski (izmedju Pija XI. i kralja Petra II.) podpisan (parafiran) 25/7,1935., primljen u beogradskoj Narodnoj skupštini 23/7,1937. (sa 167 protiv 129 glasova), i onda poradi terora i hajke od strane pravoslavne crkve u senatu povučen (19/12 1937).

Posljednji su: konkordat Pija XII. s republikom Portugal

od 7/5.1940 (AAS.1940,217 -245) i Ugovora (Convenio) Svete Stolice sa španjolskom vladom od 6/6.1941. (AAS.1941.480- 498).

§ 5. POVIESTNI RAZVOJ
odnosa izmedju Crkve i države

1) Značenje, važnost poviestnog razvoja.

Odnosi izmedju Crkve i pojedinih država samo su donekle pravnog značaja. Crkveno-političke odnose ne odredjuje samo pravo, nego dolaze u obzir i druge komponente: to su u prvom redu utjecaji političkih prilika, zatim momenti etički, socialni gospodarstveni (ekonomski) i mnogi drugi.
Odnos izmedju Crkve i države ne da se valjano i u podpunosti izraziti ni označiti bilo kakovom formulom ili prispodobom; taj odnos nije pitanje sile, ali nije ni čisto pitanje prava. Prvi je i neminovni preduvjet za snošljiv i miroljubiv odnos izmedju države i Crkve u svim prilikama: dobra volja na jednoj i drugoj strani, te razumievanje i obzir od strane države za interese i potrebe Crkve i obratno. ("Man kann der Kurie ebenso wenig als dem Staate und uns, die auf seinem Boden stehen, zumuten, die für jeden Teil unumstösslichen Grundsätzen auf zu geben und zu verleugnen. Aber man kann von beiden verlagen, dass sie an die Wirklichkeit sich halten, auf den Boden der Tatsachen sich stellen, und im Interesse des Friedens sowie des Gedeihens der Menschheit praktische Politik treiben" tako protestant Stutz (Der Geist des CIC, str. 109).

Kroz ova dva tisućljeća od rodjenja Kristova nastale su u Crkvi, a još više u državama svieta ogromni preokreti i promjene, a nastaju i danas, pa je prirodno, da su te promjene utjecale i da utječu i na medjusobni njihov odnos. Jasno je, da su crkveno-politički odnosi i prilike od odlučne važnosti za život crkve u pojedinim državama, za razvoj njezinog pravnog poredka, za primjenu i provedbu njezinih zakona. Crkveno-politički odnosi i prilike nalaze se u posljednjim decenijima u velikom previranju i fluktuaciji zbog strahovitog previranja u državama i narodima, koje potresa cielim čovječanstvom još od godine 1914., kada je planuo prvi svjetski rat, ali se ni sadanje crkveno-političke prilike ne mogu prodiknuti bez poznavanja poviestnog razvoja, u kojemu su nastale.

Obseg, u kojemu se obzirom na vrieme i gradivo, moraju kretati naša predavanja, ne dopuštaju, da se potanje bavimo poviestnim razvojem crkveno-političkih odnosa u obćoj svjetskoj poviesti, tim više što se čisto pravni momenti u tom razvoju

ne dadu razlučiti od ostalih momenata,koji pretežno proizvode činjenične odnose izmedju Crkve i države.

Navest ćemo zato samo kratak poviestni priegled,a posebice ćemo izložiti razvoj crkveno-političkih odnosa u hrvatskim krajevima.

2)Kratki obći priegled.

Poviestni se razvoj crkveno-političkih prilika razpada u razdoblja,koja se medjusobno dosta oštro razlikuju svojom unutarnjom značajkom.(Vidi Wernz,Jus decr.I,nr.12 sqq).

I) Od osnutka Crkve do edikta tolerancije Konstantina Velikoga (29. -313). Crkva u poganskoj rimskoj državi:doba progona.Crkva se ubrajala medju zabranjene družtva (collegia illicita) i kršćani se kao neprijatelji državne vjere ("sacrilegii et maiestatis rei convenimur" Tertullianus,Apolog c.10) progone. Da steknu neku zakonsku zaštitu i priznanje,osnivali su kršćani inače dopuštena udruženja ("collegia fratrum"),koja su se brinula za pristojan ukop svojih članova.

II)Od edikta tolerancije do propasti zapadnog rimskog carstva.(313 - 476).Crkva u kršćanskom rimskom carstvu.Car Teodozije proglašuje kršćanstvo državnom vjerom (392), Valentinian III.propisuje,da svaki rimski gradjanin mora biti kršćanske vjere (425). Crkva tim postaje u rimskom carsteu državnom crkvom što je uz mnoge dobre strane donosilo sobom i velikih neprilika,jer je bilo povodom presizanju države i državnih vlasti na crkveno područje i uzrokovalo postepeno stapanje crkve i države (bizantinizam,cezaropapizam).

III.Od propasti zapadno-rimskog carstva do Karla Velikoga (475 - 768). Crkva u germanskim državama do Karlovića.Katolicizam je državna vjera, a razvoj crkvenopolitičkih odnosa ide u smjeru medjusobnog presizanja i stapanja pravnih sfera. Crkva postaje slobodnija i nezavisnija od državne vlasti, ali i gubi mnoge državne povlastice i slobоštine,koje je imala u rimskom carstvu.Crkvena organizacija u pojedinim germanskim državicama predstavlja izvjesnu zaokruženu cjelinu:zemaljsku crkvu,kojoj je najvažniji organ - zbor biskupa (zemeljsko,državne,odonosne narodne sinode).

IV.Od Karla Velikog do borbe za investituru do Grgura VII. (768. - 1703.). Crkva u državi Karlovića. Uzpostavom zapadnog rimskog carstva (njem.narod.) i krunjenjem Karla Velikoga za cara (krunio ga godine 800. lično papa Leon III.) franački vladari preuzimaju službu i dužnost,da štite i promiču katoličku crkvu u obće,a papu napose. Radja se ideja univerzalne kršćanske države,koja bi obuhvatila cieli sviet.Biskupi spadaju u red

državnih velikaša, neposredni su savjetnici kraljeva, službuju u dvorskoj kancelariji i vrše druge najviše državne službe. Ali u zamjenu i franački kraljevi imaju odlučan utjecaj na Crkvu i crkvene poslove, i utvrdjuje se sistem državne prevlasti, feudalizacija (zapravo podržavljanje) crkvenih ustanova u podpuna laička vladavina.

V) Od Grgura VII (1703/85.) do Bonifacija VIII. (1294/1303). Borbe izmedju Grgura VII. i Henrika IV. (1011/1106), izmedju Aleksandra III. (1159/81) i cara Fridrika I. (1152/90), te izmedju Inocenta IV. (1243/54) i Fridrika II. (1215/90) svršavaju prolazno pobjedom papa, dolazi do prevlasti Crkve i razvoja t.zv. hierokratskog sistema. No te borbe uvelike su oslabile dotadanji tiesni i skladni odnos izmedju države i Crkve, napose ona izmedju Bonifacija VIII. i Filipa Liepoga (1285/1314), kojom započinje sliedeće razdoblje.

VI) Od Bonifacija VIII. do reformacije (1517. Dugotrajne borbe izmedju Crkve i države škodile su nužno i jednoj i drugoj. U toj periodi Crkve na izmaku srednjeg vieka propada papinska svjetovna vlast, dolazi do vjerskih ratova i podpune prevlasti države, koja je utvrdjena t.zv. "Avinjonskim sužanjstvom" (1308. - 1376.) i "zapadnim razkolom" (1378 - 1407).

VII) Od reformacije do francuske revolucije (1517 - 1789). Reformatori mislili su izprva samo "popraviti" staru Crkvu, a ne osnivati novu crkvu, pa su "privremeno" prenieli vrhovnu crkvenu upravu na svjetovne vladare, da omoguće poredak u protestantskim krajevima. U katoličkim zemljama pošli su drugim putevima (galikanizam u Francuskoj, febronianizam u Njemačkoj i josefinizam u Austriji), ali su došli s njima do istoga cilja, naime do podpune prevlasti države nad crkvom u absolutističkoj policijskoj državi.

VIII) Od francuske revolucije do prvog svjetskog rata (1789 - 1914). Propašću absolutističke države i t.zv. feudalnog sistema dolazi do stvaranja novih državnih oblika (demokracije) i do moderne areligiozne države, koja usvaja načelo "sloboda vjere i savjesti". Suverenost države zadržava prevlast nad crkvom i radja dva nova crkveno-politička sistema: paritetnu državu i odvajanja ili rastavu crkve od države.

IX) Od prvog svjetskog rata 1914 do danas. To je razdoblje u kojem živimo i koje nije završeno. Početak mu je od kraja prvog svjetskog rata karakterizovan sve većim produhovljenjem (spiritualizacijom) crkve (novi Zakonik 1917/18.) i velikim brojem konkordata za Pija XI. s pretežno slabijim i

novim (paritetnim) državama. Medjutim je nastala bezbožna i protuvjerska država (SSSR) i radja se (kao protuteža?) nova totalitarna (auktoritativna) država. Prije nego li je došlo do kristalizacije jednoga novoga crkveno-političkog sistema, buknuo je drugi svjetski rat (1939), u kojemu živimo i u kojemu se vodi zapravo borba na život i smrt izmedju sveobuhvatne (totalitarne) države (osovina) i udružene demokratsko-komunističke države. Kako god svršila ta strahovita borba, crkva ne može propasti ("et portae inferi non praevalebunt") i u novom svietu, koji se u bolovima radja nastat će bez sumnje i novi crkveno-politički sistemi.....

§ 6. POVIESTNI PREGLED CRKVENO-POLITIČKIH ODNOSA U HRVATSKIM KRAJEVIMA.

Hrvatski krajevi i narod bili su u toku poviesti u sklopu različnih država država, pa su tako imali i bili podvrgnuti raznolikim crkvenopolitičkim sistemima. U tom pogledu možemo razlikovati četiri vremenska razdoblja (periode - doba).

I. Doba hrvatskih narodnih vladara (VII. - XI. v.)

Hrvati pokrenuti seobom naroda (pod kraj IV. vieka) iz svoje stare postojbine (u Karpatima?) nastanili su se konačno u današnjim hrvatskim krajevima pod kraj VII vieka, te su imali u prvo vrieme svoje narodne vladare i državnu samostalnost (do pod kraj XI. vieka). To su krajevi rimske Dalmacije i rimske Panonije, gdje je kršćanstvo i crkvena organizacija (II/III. vieka) medjutim provalom i pustošenjima Ostrogota (u V. i VI. vieku) i Avara (u VI. i VII. vieku) a onda i od Hrvata bila gotovo posve uništena. Hrvate su konačno franački vjerovjestnici priveli kršćanstvu i to ove u Posavlju pod kraj VIII. vieka, a one u dalmatinskoj Hrvatskoj u početku IX. stoljeća. U to doba narodnih vladara od VIII. do XII. vieka papinstvo je na vrhuncu svoje političke moći, to je doba premoći crkve u državi i u državnim poslovima, pa su se zato bez sumnje crkveno-politički odnosi u staroj hrvatskoj državi razvijali po istim načelima. Crkva je u Hrvatskoj prije XII stoljeća bila podpuno slobodna i samostalna. O tom postoje vriedne historijske studije od dra Franje Račkoga (+1894) (Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod u 57. i 56. knjizi Akademijina Rada; osobito u radnji: Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća u 70, 79, 91, 99, 105, 115. i 116. Akademijina Rada i u posebnom otisku Zagreb 1894.), koji je posebice pisao i o "Vrhovnoj državnoj vlasti i odnošaju medju Crkvom i

državom u staroj hrvatskoj državi.(Rad 91.str 185.do 190).

Novija je vrlo dobra radnja dra Mihajla Lanovića (Ustavno pravo hrvatske narodne države,u Akademijinu Radu 265/266 i u posebnom otisku Zagreb 1939),koji o hrvatskoj crkvi i svim njezinim odnosima razpravlja u posebnom otisku pod naslovom Crkva (str.40. - 73.); u nadalje Dabinović,Hrvatska državna i pravna poviest (do godine 1526.),Zagreb 1940. Vidi i Šišić, (+ 1939) Priručnik izvora hrvatske historije,Zagreb 1914.I.knjiga.

II. Doba državne zajednice s Ugarskom i Austrougarskom

(XII. do XIX. vieka)

Godine 1102. okrunjen je za hrvatskoga kralja u Biogradu na moru ugarski kralj Koloman (pacta conventa).To je bila izprva čisto personalna unija Hrvata s Magjarima,ali je dobila u toku dugih stoljeća sve realniji značaj i postala konačno u stvari državnim jedinstvom ("Zemlje krune sv.Stjepana") i kraljevine Hrvatska,Slavonija i Dalmacija smatrale su se kao "partes adnexae inclyti regni Hungariae".(vidi Tomašić,Temelji državnoga prava hrvatskog kraljevstva,najstarije doba:Pacta conventa,Zagreb 1910. i Šišić u Priručniku izvora hrvatske historije,Zagreb 1914,str.409. sl.).

Poslie katastrofe kod Mohača(1526) dolaze Hrvati zajedno s Magjarima u proširenu državnu zajednicu još i sa austrijskim nasljednjim zemljama i s Češkom, a onda u skop bivše austrougarske monarhije (1790 - 1918).

Za Dalmaciju se u početku ovoga doba (1102) otimaju Bizant i Venecija,pa konačno pada (izmedju 1409 - 1420) pod Veneciju i ostaje pod mletačkom vladavinom sve do Napoleona (1797) kada dolazi prolazno pod francuzku vlast,da već god.1818.postane austrijskom pokrajinom u sklopu "kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vieću" (austrijska pola dvojne monarhije),dok je ostala Hrvatska (Hrvatska i Slavonija) u sklopu druge (ugarske) pole monarhije ("zemlje ugarske krune sv. Stjepana").

Bosna je kao samostalna banovina najprije zajedno s ostalom Hrvatskom pridružila Ugarskoj,ali se uorzo proglasila (1377) samostalnom kraljevinom i onda pala pod Turčina (1463) i ostaje u otomanskoj carevini sve do god.1878.,kada okupirana od austrougarske monarhije dobiva neki posebni položaj i upravu,u kojemu ostaje i poslie "aneksije" (1908) i dobiva i 1910 i svoj posebni ustav i sabor podieljen po konfesijama (vidi Šišić,Pregled poviesti hrvaskog naroda,Zagreb 1910. str.20 sl.).

Prema toj raznolikoj državnoj pripadnosti vladaju u po-

jedinim hrvatskim krajevima kroz cielo to doba i razno-liki crkveno-politički sistemi: u užoj Hrvatskoj ugarski ("patronatski");u Dalmaciji najprije mletački (crkvene povlastice duždeva,),a onda austrijski (jozefinizam),a u Bosni turski (misionski). Svi ti crkveno-politički sistemi bili su više manje regalistički: vladari i državne vlasti prisvajaju sebi vrhovni nadzor i obsežnu vlast u stvarima i poslovima po sebi čisto crkvenima.Napose se razvio u Ugarskoj (pa dosljedno u Hrvasskoj i Slavoniji) posebni crkveno-politički sistem izrazito regalističkog značaja. Taj se sistem označuje kao "vrhovno i sveobće patronatsko pravo" (supremum et universale jus patronatus",koje nad katoličkom crkvom u Ugarskoj izvršuje "apostolski kralj" ("Sua sacratissima regia Catholica et apostolica maiestas"). Taj "patronatski sistem" davao je magjarskim kraljevima vrlo obsežnu vlast u čisto crkvenim poslovima. (Vidi Sipos,Enchiridion juris canonici Pecs,1940,4. ed. pag.799; napose Sipos,De juridica Ecclesiae conditione in regno hungarico, u Jus Pontificium,Romae 1938,15). Ovo "vrhovno i sveobće patronatsko pravo"ugarskih (i hrvatskih) kraljeva bilo je temelj i izvor i svemu našemu "hrvatsko-slavonskom" partikularnom crkvenom pravu. (Vidi Novak, Udžbenik,str.156.).

Bilježka:

To se vrhovno patronatsko pravo madjarskih kraljeva nad katoličkom crkvom u Ugarskoj izprva opravdavalo nekom posebnom povlasticom sv.Stolice ("Officium Legationis Sedis Apostolicae"), koju da je papa Silvestar II. bulom "Legati nobilitatis",27/3. 1000te.,podielio prvomu magarskom kralju sv.Stjepanu (1000/38). Medjutim je uvaženi magjarski historik Janos Karacsonyi (Szazadok,XLIII,1909,361 - 376: Ki koholta a Szylveszter bullat), a onda i naš profesor + dr.I.A. Ruspini (Bulla Silvestra II na sv.Stjepana kralja u Djakovačkom Glasniku,1910) dokazao,da je ta bula dosta spretno skalupljena krivotvorina iz XVII stoljeća. (Vidi i Dabinović,Drž.prav.povjest,I.435). I Karacsonyi i Ruspini utvrdili su godinu 1635.kao godinu,kojoj je bula falzificirana,samo prvi drži,da ju je krivotvorio Ivan Tomko Mrnavić,kanonik zagrebački (poslie biskup bosanski), a drugi s jačim razlozima dokazuje,da ta žalosna slava pripada fra Rafi Levakoviću (umro kao nadbiskup ohridski oko 1650). (Vidi Glasnik,1910,119).

O izvoru toga prava izmišljale su se i druge teorije (Tako već Verböczy, (Opus tripartitum juris consuetudinarii Regni Hungariae,1514.,pars I.,tit.11) tvrdi:"Hungari non per praedicationem Apostolicam,vel Apostolorum,quorum principis vicem et personam in terris Papa gerit,sed per institutionem proprii regis eorum sanctissimi videlicet Stephani conversi sunt ad catholicam fidem".(Vidi i Kovachin Codex jur.decr. eccl. Hungar.,Pestini 1825.,I,2.).

III Doba od 1918 do 1941. : Jugoslavija

U to se vrieme gotovo cielo hrvatsko etnografsko područje

nalazi u sklopu nove državne tvorevine nastale poslie prvog Svjetskog rata (1914 - 1918) i priznate mirovnim ugovorom u Versailles-u (od 18.I.1919 do augusta 1920).

Država je naprije proglašena (1.XII.1918.) i onda prvim t.zv. Vidovdanskim ustavom 1921. Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca, a onda (u II.Udtavu od 3/9,1931) kraljevinom Jugoslavijom.

U tu državu ulaze dvie samosvojne (od god.1878) i slobodne srbske države: Srbija i Crna Gora (poslie balkanskih ratova mirovnim ugovorima u Bukareštu i Londonu 1913. povećane Macedonskim, odnosno albanskim područjima). U tim je državama bilo pravoslavije državnom vjerom, a prema katolikičkoj Crkvi bili su odnosi nekako uredjeni konkordatima od god.1886. odnosno 1914.

Ostala područja nove države bila su do god.1918. u sklopu bivše Austro-Ugarske: Dalmacija, Istra, Slovenija (tj. Kranjska Koruška i Štajerska), Medjimurje (s Prekomurjem), Baranja, Bačka Banat (t.zv. Vojvodina), Hrvatska i Slavonija, te Bosna i Hercegovina. U ovim su krajevima vladali crkvenopolitički sistemi austrougarski (vidi gore!)

Prema obvezama preuzetima u mirovnim ugovorima i u smislu medjunarodnog prava ostali su na ovim područjima na snazi svi dosadanji zakoni i propisi doklе god nadležno zakonodavstvo ne donese nove jedinstvene zakone (unifikacija). Zato je u Jugoslaviji s početka postajalo u pogledu vjersko-političkih odnosa šest različitih vjersko-političkih pravnih područja, i to:

1) Dalmacija (Istra takodjer) i Slovenija,
2) Vojvodina i Medjumurje,
3) Hrvatske i Slavonija,
4) Bosna i Hercegovina,
5) Srbija (s Macedonijom) i
6) Crna Gora (s Albanijom).

Unifikacija vjersko-političkih odnosa započela je odredbama prvoga Ustava od 28/6,1921. (t.zv. Vidovdanski ustav) u članku 12., koje su onda skoro doslovno preuzete (pošto je prvi ustav stavljen van snage kraljevskim manifestom od 6/1. 1929.) u drugi (oktroirani) Ustav od 3/9,1931. (t.zv. jugoslavenski ustav) u čl.11. Prema ovim odredbama država je u vjerskopolitičkom pogledu pariteraka, dakle je bio načelno usvojen sistem vjerskog pariteta (jednakopravnosti). No čl.12. Vidovdanskog ustava nije bio uobće izveden potrebnim izvršnim zakonima, a ni za provedbu odredaba čl.11. jugoslavenskog ustava nije donešen jedinstveni izvršni zakon, nego su za vrieme t.zv.

diktature (1929. - 1931.) donešani razni zakoni,kojima su ustavne odredbe djelomično provedene.Premda nije nikada donešen jedinstveni državni medjuvjerski (interkonfesionalni) zakon kao osnovni vjerski zakon, donešena su tokom godina 1929/30. za diktature četiri oktroirana t.zv. Vjerska zakona. i to:

1)Zakon o srbskoj pravoslavnoj crkvi od 8/11,1929.;

2)zakon o vjerskoj zajednici jevreja kraljevine Jugoslavije od 14/12,1929.;

3)zakon o islamskoj vjerskoj zajednici kraljevine Jugoslavije od 31/1,1930;

4)zakon o evangeličko-hrišćanskim crkvama i reformovanoj hrišćanskoj crkvi kraljevine Jugoslavije.od 16/4,1930.

U vezi i u provedbi ovih zakona donešeni su onda još neki posebni zakoni (Ustavi). Do uredjenja pravnoga položaja i crkveno-političkih odnosa katolika nije do kraja došlo.Pokušavalo se je sklopiti konkordata sa sv.Stolicom (od god.1922. - 1934 bilo je izradjeno veći broj nacrta,vidi Projekti konkordata, Sremski Karlovci 1937) i konačno je i podpisan (parafirana) 25/7. 1935 i Rimu.Taj je parafirani konkordat bio od narodne skupštine doduše prihvaćen (vidi gore!),ali je konačno ipak jadno propao i nije nikada uzakonjen.Da se nekako ublaže i donekle zglade najosjetljivije i najdrastičnije povrede Ustavom zajamčene vjerske jednakopravnosti prema katolicima,počele su se od god.1938. donositi putem t.zv.Finansijskih zakona (uz "Budžet") jednostrane odredbe (tako na pr.1938/39.o katoličkom vjerskom prirezu; 1939/40. o crkvenim taksenim markama;1940/41. o vraćanju t. zv.vjerozakonske zaklade katoličkoj crkvi i drugo).

IV.

Dana 10.IV.1941. uzpostavljena je NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA pod Poglavnikom s autoritativnom vlašću.Vjersko-politički odnosi se u mladoj državi nalaze još uviek u prevratničkom previranju:konačno smirenje i kristalizacija se ne u tom pogledu ne može očekivati prije svršetka drugaga svjetskoga rata, u kojemu živimo.

§ 7. CRKVA I MEDJUVJERSKI ODNOSI.

1) Kanonsko pravo i nekatoličke vjerske zajednice.

Krist je osnovao samo jednu vjersku zajednicu - svoju Crkvu za sve ljude i za sva vremena. Ta je Crkva - Rimokatolička Crkva,kako to ex professo naučno izlaže i dokazuje dogmatika.

Zato Crkva načelno ne može priznati legitimnosti ni prava na obstanak nikakovih nekatoličkih vjerskih zajednica bile one organizovane zajednice nekršćana ili kršćana nekatolika.

Za katoličku Crkvu sve takove nekatoličke vjerske zajednice pravno ne postoje i zato njima kao takovima u Kodeksu kanonskog prava nema nikakovih odredaba. Crkva dolazi s njima samo činjenično (stvarno) u odnose putem države t.j. na državnom pravnom području (interkonfesijski zakoni). O nekatolicima kao pojedincima donosi Kodeks stanovite odredbe, ali ti se propisi odnose po sebi i izravno na katolike, a samo neizravno (radi katolika) i na nekatolike.

Sva nekatoličke vjerske zajednice kršćanske i nekršćanske naziva Kodeks sljedbama (sektama): sectae ili sectae acatholicae (vidi kk.167 § 1,4; 542,1; 765,2; 795,2; 1060; 1065,§ 1, 1131, § 1; 1240,§ 1; i.td.), a pojedine nekatolike: acatholicus (vidi kk.693,§ 1; 696,§ 2; 985,1; 1149; 1152; 1325,§ 3; 1350,§ 2; 1374; 1456; 1657,§ 1; i.td.) ili non catholicus (samo jednom u k.1026).

Bilježke:

1) Nazivi u gradjanskom zakonodavstvu. Svjetovno (gradjansko) pravo naziva u pravilu sve kršćanske vjerske zajednice "crkvama" (tako pravoslavna, evangelička, starokatolička i td. crkva), a "sektama" (sljedbama) ili manje ili nepriznate kršćanske vjerske zajednice (tako nazarenska, menonitska i td. sekta). Nekršćanske vjerske organizacije nazivaju se naprostě "vjerskim zajednicama" ili "vjerskim udruženjima ili udružbama" (tako Židovska, muslimanska i td. vjerska zajednica).

2) Religijska statistika (brojitba). Brojevno od 2.134,000.000 ljudi (prema brojitbi bivšega Društva Naroda u Ženevi od god.1938.) na kugli zemaljskoj ima približno: katolika 18 % (380,000.000); evangelika svih konfesija 9 % (190 miliona); ostalih kršćana (većinom pravoslavnih) 7 % (144 miliona). Kršćana svega oko 34 % (714 miliona). Nekršćana dakle približno 66 % (1.420 miliona) od toga: Židova 0,8 % (16 miliona); muhamedanaca 12,6 % (260 miliona); budista 10,4 % (213 miliona); konfucionista 17,4 % (357 miliona); hinduista 12,5 % (257 miliona); šintoista 0,8 % (16, miliona); ostalih pogana 6,2 % (106 miliona) i bez konfesije 5 % (102 miliona). Vidi Odar, Katoličani in različite vjere, Ljubljana 1938, str. 30 prema Algermissen, Konfessionskunde, 1930. Statistica con cenni storici della Gerarchia e dei fedeli di chiesa orientale, Roma 1932. Canaletti Gaudenti, De statistico officio in Ecclesiae usum constituendo, Romae 1938. Isti: La statistica ad uso della Chiesa, Roma 1939.

2) Medjuvjerski (interkonfesijski) zakoni.

Za odnose katiličke Crkve prema nekatolicima s činjeničnog (stvarsnog) gledišta mjerodavni su u pravilu i u prvom redu državni zakoni o medjuvjerskim odnosima t.zv. interkonfesionalni zakoni.

1.- 1. - Interkonfesijski zakoni u paritetskim državama. Ta-

kav je državni zakon o uređjenju medjuvjerskih odnosa bezuvjetno potreban u t.zv, paritetskim državama tj. u državama u kojima je zaveden vjersko-politički sistem ravnopravnosti ili jednakopravnosti religija. Vjerski paritet (paritas cultuum) razvio se iz t.zv.političke tolerancije, kada je protestantizam u XVII.vieku konačno sebi osigurao politički položaj. Izraz se zato i prvi puta javlja u odredbama Westfalskoga mira (1648) kojim su završeni vjerski ratovi (tridesetgodišnji rat). Države u Evropi zauzimaju od onda sve više bezkonfesijsko ili vjerski neutralno stajalište (nekonfesijska država) i ne priznavaju drugoga prava osim državnoga ili barem od države priznatoga i usvojenoga. Sve su konfesije ravnopravne i imaju u državi i pred državom ona prava, koja im ona daje zakonom (ustavom). To je vjerski paritet i takav vjersko-politički sustav naziva se sistemom vjerskog pariteta. (vidi gore!) i država s takovim vjersko-političkim sustavom naziva se paritetskom državom(der paritätische Staat). U takovim je državama redovno već u ustavu usvojeno načelo t.zv.slobode vjere i savjesti, koje je u neku ruku temelj i podloga vjerskom paritetu. Taj paritet ipak nije absolutan tj. takove države ne priznavaju neograničeno sve vjere, nego je u pravilu samo relativan, jer se usvajaju odnosno priznavaju samo stanovite vjere (subjektivni paritet). Paritet je relativan i zato, što se ne sastoji i ne može da se sastoji u tom, da se daju jednaka prava svima vjerama, nego da se prizna i zajamči svakoj njezina prava (suum cuique). Ne svima jednako, nego svakomu svoje. (objektivni paritet) Mehanički (absolutni) paritet je neostvariv i nelogičan kod vjerskih zajednica, jer pravni subjekti nisu istih kvalifikacija. (Vidi fra Dr Dane Zubac, Pojam i načela vjerskog pariteta, disertacija u rukopisu, djelomično u Politici Beograd 1/2,1937.). Na svaki način priznaje država svima usvojenim vjerskim zajednicama značaj javnopravnih korporacija (udržbi) i država stoji u tom sistemu na stajalištu, da je religija duhovno dobro, koje je za obstanak i napredak države potrebno i korisno, dakle javno (obće) dobro. Zato ona smatra usvojene vjere na svom pravnom području javnim korporacijama (udružbama), njihove ustanove imaju javnopravni značaj i njihovi su službenici javni (ne privatni) službenici. Uvo priznavanje javnopravnog značaja priznatih vjera čini u neku ruku suštinu paritetskog sistema, ali je u teoriji sporno, u čemu je zapravo bitnost javnopravne prirode vjerskih udruženja po tomu vjerskoqpolitičkom sistemu. (Vidi Lanović, Konkordat Jugoslavije s Vatikanom, Beograd 1925, 21 i Crkveno pravo u sistemu pravnih nauka, Zagreb 1940,30.).

2.- Pojam i predmet interkonfesijskog zakona. Interkonfesionalni su zakoni takovi državni zakoni, kojima se u paritetskoj državi uredjuju za državno-pravno područje medjusobni odnosi raznih usvojenih (priznatih) vjera i vjerskih zajednica. Ovi zakoni sadržavaju odredbe o takovim predmetima, pri kojima se radi njihove prirode u pravilu interesne sfere pojedinih vjerskih zajednica dotiču odnosno ktižaju. Takovi su predmeti u glavnom ovi: groblja, vjerski prelazi, (mienjanje vjerske pripadnosti), sklapanje mješovitih brakova i vjerska pripadnost djece u obće a napose djece iz mješovitih brakova .

3.-Nadležnost države. Kada je na osnovi političke tolerancije u državi zaveden vjerski paritet i postoji više ravnopravnih vjera, onda državna vlast ima pravo i dužnost, da radi pravne sigurnosti i vjerskoga mira, donese takove zakone, kojima se za državno područje uredjuju medjusobni odnosi priznatih vjera. Pri tom dakako da ne smiju biti povredjena načela pariteta, napose načelo objektivnog pariteta: ne svima jednako, nego svakomu svoje. Provedba pariteta u takovom zakonu nije ni teorijski laka stvar, a da o praktičnoj primjeni i ne govorimo. Crkva takove zakone u paritetskim državama tolerira ("multa tolerat Roma") i dopušta, da ih katolički vjernici obdržavaju, u koliko se ne protive božanskom pravu prirodnom i pozitivnom.

4.- Interkonfesijski zakoni u hrvatskim krajevima.

a) U bivšoj Jugoslaviji. Prema odredbama obih Ustava (od 1921. i 1931.) bila je jugoslavenska država paritetska, a konfesiăsji bila je vrlo izmješana. Ni jedna vjera nije imala absolutne većine. Tri su vjere bile glavne: pravoslavna s 48,70 % (6,785.501); rimokatolička latinskog obreda 37,35 % (5.217.847) i grčkog obreda s 0,32 % (44.608) ili svega 37,67 %; islamska sa 11,20 % (1,561.106) od cjelokupnog stanovništva (13,934.038) dok je na ostale vjere odpadalo svega 2,43 % (evangelička 1,20 % /231.160/ starokatolička s 0,05 %, /7273/; jevrejska s 0,48 % /68.305/). Vidi Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. god. Knjiga 2.: Prisutno stanovništvo po veroispovesti, Beograd 1938.).

Bilježka:

Prema državnom popisu od god. 1921. bilo je katolika u Jugoslaviji 39,4 % tako da se broj katolika kod drugog popisa (37,67 %) relativno opao (za 2,03 % !). To je došlo od tuda što je službena brojitba česno namjerno vršena netočno na štetu katolika. (Vidi dr. Krunoslav Draganović, O broju katolika u Jugoslaviji, u Hrhbosni, Sarajevo 1940, broj 3), nadalje što je prirodni prirast (natalitet) bio kod Srba veći i konačno radi znatnoga broja odpadnika na pravoslavlje (računa se oko 200.000) i na starokatoličku sektu (oko 10.000). Treći popis odredjen je za

god.1941. nije se više mogao obaviti.P

Prema crkvenoj statistici (vidi Draganović, Opći šematizam katoličke Crkve u Jugoslaviji, Sarajevo 1939.) bilo je koncem lipnja 1937. u Jugoslaviji svega 5,854.313 katolika, po državnoj brojitbi u isto vrieme (prema "Statističkom godišnjaku 1938/39.") bilo je svak 15,172.000 stanovnika a od toga samo oko 5,47000 katolika, dakle za 400.000 manje nego po crkvenoj brojitbi.

U državi s toliko "usvojenih" vjera bilo je donošenje jedinštvenog interkonfesijskog zakona hitna potreba, ali do toga ipak za cielo vrieme kraj svih pokušaja ("Verska Anketa" 1921; više zakonskih osnova, napose od god.1925.) nije došlo, jer se pravoslavna crkva nije htjela odreći dominantnog položaja, po kojem je pravoslavlje bilo zapravo (skriveno) državna vjera. (Tako je na pr. srbski patrijarh VARNAVA u predstavci na predsjednika vlade dra M. Stojadinovića tvrdio: "Kao što je poznato, u bivšim kraljevinama Srbije i Crne Gore, gdje je bez malo celo stanovništvo bilo pravoslavno srpska pravoslavna crkva zauzimala je položaj državne crkve, dok su se sve ostale veroispovesti koristile samo državnom tolerancijom... Ratovi za oslobodjenje i ujedinjenje proširili su državnu teritoriju... Zbog toga je državna vlast... vidovdanskim i septembarskim Ustavom proglasila načelo ravnopravnosti ili pariteta veroispovesti. Za zamenu načela državne vere načelom ravnopravnosti nije postojala neka neophodnost". Vidi Glasnik Srpske Patrijaršije, Sremski Karlovci, 1936. broj 32/33., str.449). Tako su sve do kraja ostali na snazi oni regionalni interkonfesijski propisi, koji su važili na odnosnom području u času stvaranja Jugoslavije. (pokrajinsko interkonfesionalno pravo), pa se je i u tom moralo razlikovati onih šest pravnih područja (vidi gore! Izporedi: Lapajne, Medjunarodno i medpokrajinsko zasebno pravo kraljevine S H S, Ljubljana 1929.).

U Dalmaciji i Sloveniji važio je austrijski interkonfesijski zakon od 25/5.1868. (D.Z.L. broj 49), u Vojvodini i Medjimurju madjarski zakoni (zak.čl. LIII/1868 ; zak.čl. XLIII/1895. i kak.čl. XXXII/1894.), u Hrvatskoj i Slavoniji hrvatski Zakon o vjeroizpovjednim odnosima od 17.siečnja 1906. (vidi Valenčić, Zakon od 17.siečnja 1906. o vjeroizpovjednim odnosima, Zagreb 1908), u Bosni i Hercegovini bila je na snazi t.zv. Konversionsordnung (Naredba zajedničkog ministra financija od 9.jula 1891. broj 52.694/I. Vidi Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu 1891. broj 71.). Na području Srbije i Crne Gore nije bilo nikakovih interkonfesijskih propisa, nego je pravoslavlje i dalje ostalo u položaju državne vjere s ograničenjima, koje je stvoreno konkordatima srbskim i crnogorskim u pogledu katolika, te ustavnim odredbama i vjerskim zakonodavstvom od god.1929/30.

b) U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ.

1.Priznate vjere. O medjuvjerskim odnosima u uzpostavljenoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ne može se za sada još ništa sigurno reći, jer je u tom pogledu u Ustaškoj Hrvatskoj još sve u revolucionarnom prelaznoj stanju previranja. Državni ministri pa i sam Poglavnik davali su iz prva javne izjave, da u našoj državi imaju javnopravni značaj i državno priznanje samo tri vjere: rimokatolička, islamska i evangelička. To je došlo do izražaja u nekim državnim propisima (tako na pr. u § 9. Naredbe Ministra unutarnjih poslova od 4/6.1941. broj:336 - Z - 1941. Narodne Novine 1941. broj 43.; u Naredbi Ministra pravosudja i bogoštovlja od 27/10. broj 1866 - Z - 1941 o ukidanju starokato-

ličkog duhovnog suda;osobito Naredba Ministra pravosudja i bogoštovlja od 18/7,1941.broj:753-Zp.-1941.o nazivu "grčko iztočne vjere" mjesto "srbsko-pravoslavne". Medjutim je izdana Zakonska odredba o Hrvatskoj pravoslavnoj crkvi od 3.travnja 1942. broj:XC+817-Z-1942. (Narodne Novine broj 77/1942).Taj zakon ima samo dva paragrafa: prvi odredjuje,da se osniva Hrvatska pravoslavna crkva,koja je samosvojna (autokefalna),a drugi propisuje,da se uztrojstvo i djelokrug ove crkve odredjuje ustavom,koji potvrdjuje Poglavnik . Taj Ustav Hrvatske pravoslavne crkve potvrdjen je i objavljan 5.lipnja 1942. broj:CLXIV-1386-Z-1942.(Narodne Novine broj 123/1942.).Izašla je i Naredba ministra pravosudja i nogoštovlja od 30/7,1942,broj:1810 -Z-1942.o izplati državne pomoći svećenicima Hrvatske pravoslavne crkve,njihovim udovicama i njihovoj siročadi.(Narodne Novine broj:169/1942), a saobćenjem Pročelnika obćeka odjeljenja toga ministarstva od 6/7,1942.broj 66267/1942 neme se više upotrebljavati izraz "grčko-iztočna"(vjera),nego "pravoslavna". (Narodne Novine broj 150/1942.).Prvim metropolitom Hrvatske pravoslavne crkve imenovan je osamdeset godišnji Germogen bivši arhiepiskop metropolita jekaterinoslavski i novomoskovski iz manastira Hopovo u Sriemu.

Za evangelike izradjuje se takodjer novi Ustav (Zakonska odredba od 24.ožujka 1942.broj LXXXIII -734- Z- 1942.o osnivanju ustavodavnog tiela Njemačke evangeličko-kršćanske crkve augzburžke vjeroizpoviesti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj Narodne Novine 1942.broj 69),a isto tako se u rujnu 1942. sastalo posebno povjerenstvo u ministrastvu pracosudja i bogoštovlja za izradbu novog Ustava muslimanske vjerske zajednice.

2.Vjeroizpovjedna brojitba. Prema tabeli (Stanovničtvo--obći pregled) u "Brojitbenom izvješťaju",što ga izdaje Organizatorni ured Glavnog Ustaškog Stana (GUS) u Zagrebu (broj 1/2 str.7) pripalo ne Nezavisnoj Državi Hrvatskoj uzimajući u obzir službenu statistiku Jugoslavije od god.1931. stanovničtvo u ukupnom broju od 5,657.085 duša.Za vjeroizpovjednu pripadnost toga stanovničtva nije GUS objavio nikakovih podataka,ali sličnim postupkom računanja,došli bi do ove vjeroizpovjedne brojitbe (za dan 31.XII.1931.) približno:

Rimokatolika 3,213,631 ili približno 57 %
Pravoslavnih 1,767.179 ili približno 31 %
Evangelika 51,255 ili približno 1 %
Muslimana 606 020 ili približno 11 %
Ostalih 14.000 ili približno 0 %

Svega 5,657.085 duša

Za dan 31/12,1941. "izračunao" je GUS ukupni broj stanovnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj sa 6,663.157 i smatra,da je taj broj "bezuslovno izpravan i matematički dokazan",dakako dokle god se ne izvrši novi popis stanovničtva. Taj će novi popis biti bez sumnje u pogledu vjeroizpovjednih odnosa znatno promienjen prema onoj statistici iz god.1931. Na to će mnogo utjecati i zakonska odredba o prelazu s jedne vjere na drugu od 3.svibnja 1941. broj LV-87-Z-1941. (Narodne Novine broj 19/1942),prema kojoj se za valjanost prelaza traži samo to, da stranke, koje mienjaju vjeru podnesu pismenu prijavu upravnoj vlasti prve molbe (kotarskoj oblasti odnosno gradskom poglavarstvu) o svojoj odluci i da dobiju o toj svojoj prijavi potvrdu,te da se izpune vjerski propisi one priznate vjerizpoviedi,na kojo stranka prelazi. Kakav će utjecaj na vjeroizpovjedne odnose imati konačno onaj veliki val prelaza,koji je u prvo vrieme zapljusnuo i što će ostati od dosta velikog broja "prelaznika" s pravoslavlja na katolicizam (znatan broj cielih crkvenih obćina i parohija,vidi podatke za djakovačku biskupiju u Glasniku,1942 str.)pokazat će budućnost.Svakako čine medjuvjerske prilike i odnosi i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj jedan od težih problema,napose uredjenje odnosa prema Katoličkoj Crkvi,koji su za sada dosta mutni.

S A D R Ž A J

UVOD. . . . . Str. 3
P R V I D I O : PROPEDEUTIKA (Uvodna i osnovna pitanja) 8
Književnost. 8
I.POGLAVLJE: POJMOVNE OSNOVICE KANONSKOG PRAVA. 9
§ 1. Pravo. 9
1.Definicija prava 9
2.Subjektivno i objektivno pravo. 10
3.Pravo i pravednost 10
4.Svrha prava. 11
5. Prisilnost prava (pravo i sila). 12
6. Pravo i moral 12
7.Temeljna razdioba prava. 13
§ 2. Crkva i crkveno pravo 14
I.CRKVA:. 14
1.Pojam i osnivanje. 14
2.Definicija Crkve. 15
II.CRKVENO PRAVO:. 16
1.Pojam 16
2.Definicija. 17
3.Imena i nazivi. 18
4.Razdioba. 19
II.POGLAVLJE:POVIESTNE OSNOVICE KANONSKOG PRAVA. . . . 22
§ 1.O vrelima crkvenog prava uobće. 22
1.Pojam i temeljna razdioba. 22
2.Razdioba postajnih(materialnih) vrela. 23
3.Postajna vrela obćeg crkvenog prava. 23
4.Postajna vrela krajevnog (partikularnog)prava. . . . 24
5.Spoznajna vrela crkvenog prava. 25
§ 2. Zbirke staroga prava. 27
I.Zbirke drevnoga prava:. 27
1.Prvo razdoblje:Grčke zbirke. 27
2.Drugo razdoblje:latinske zbirke. 28
3.Treće razdoblje:krivitvorene zbirke. 29
II.Zbirke novoga prava;CORPUS JURIS CANONICI 31
1.Dekret Gracianov. 32
2.Zakonik Grgura IX.. 33
3.Zakonik Bonifacija VIII.. 35
4.Zakonik Klementa V. 35
5.Zakoni (ekstravaganti) Ivana XXII.. 35

6. Zakoni (ekstravaganti) obični 35
III. Zbirke najnovijega prava: 35
1. Acta Concilii Tridentini 36
2. Privatne zbirke 36
3. Bullaria 37
4. Acta conciliorum 38
5. Collectiones decr. SS. Congreg. 38
6. Acta ultimorum Pontificum 38
Dodatak: Zbirke našega krajevnog prava. 39
1. Starije zbirke 39
2. Novije zbirke. 40
§ 3. Novi Kodeks kanonskog prava: 41
I. Postanak: 41
1. Stanje kanonskog prava pred Kodeks 41
2. Pristupanje poslu 42
3. Dovršenje, proglašenje i stupanje na snagu . . . 44
II. Obći prikaz Kodeksa i njegova sastava: 46
1. Naslov i pravni značaj 46
2. Sustav, sadržaj i razdioba. 48
III. Tumačenje Kodeksa, provedba, preinake i nadopune: . 54
1. Papinski odbor za vjerovno tumačenje 54
2. Sprovedbene odredbe 54
3. Preinake i nadopune 55
IV. Predavanja crkv. prava poslie Kodeksa i književnost 55
1. Predavanja. 55
2. Književnost 56
III POGLAVLJE: VJERSKO-POLITIČKE OSNOVICE KANONSKOG PRAVA 59
Uvod, izvori i književnost. 59
§ 1. Pojam i svrha države i njezin odnos prema Crkvi 60
§ 2. Dva pravna područja: crkveno i državno. 62
§ 3. Crkveno-politički sistemi. 63
1. Hierokratski sistemi 63
2. Regalistički ili stavokratski sistemi. 63
3. Koordinacijski sistemi 63
§ 4. Konkordati: 64
1. Pojam 64
2. Oblik i način sklapanja 64
3. Predmet (sadržaj) 64
4. Pravna priroda 65
5. Poviest 65
6. Konkordati u našim krajevima 66
7. Novi konkordati 66

§ 5. Poviestni razvoj odnosa izmedju Crkve i države 67
1.Značenje,važnost poviestnog razvoja 67
2. Kratki obći priegled 68
§ 6. Poviestni pregled crkveo-političkih odnosa u hrvatskim krajevima 70
1.Doba hrvatskih narodnih vladara 70
2.Doba državne zajednice s Ugarskom i Austrougarskom 71
3.Doba od 1918 - 1941: Jugoslavija 72
4.Od 10.IV. 1941. 74
§ 7. Crkva i medjuvjerski odnosi 74
1.Kanonsko pravo i nekatoličke vjerske zajednice 74
2.Medjuvjerski (interkonfesijski) zakoni 75

Konac Prvoga Diela

I Z P R A V C I

Str. 3. redak: 16. odozgora mjesto: della čitaj Dalla
" 3. " 21, i 22 " " della " Dalla
" 5. " 27. " " del " vel
" 5. " 10. odozdola rieči: 1941/162, te zakonska odredba, briši
" 6. " 18. " mjesto: Lyjdsman čitaj: Lijdsman
" 6. " 13. " " institucije čitaj: institucija
" 6. " 5. " " Lyjdsman " Lijdsman
" 9. " 15. i 16. " " EL " L.
" 12. " 15. " " pravom " pravnom
" 14. " 1. odozgora " JUS " JUS (a Deo)
" 15. " 3. " " sastav " sustav
" 18. " 1. " " izvršivati prisilno čitaj:
izvršivati prisilnost
" 18. " 3. " poslie: prema državama dodaj: takovom moći
" 19. " 7. " mjesto: rarum čitaj: parum
" 19. " 22. " " partikularni " partikularno
" 19. " 17. odozdola " concordatorium čitaj: concordatarium
" 24. " 3. " rieči: te ostale stalne kardinalske odbore stavi u 6. redak odozdola poslie (Po Co)
" 26. " 10. odozgora mjesto: postanje čitaj: postanja
" 32. " 11. odozdola " nabora " Nabora
" 32. " 9. " " nastavljalo " naslovljavalo
" 33. " 11. odozgora izpred ("Sacramenta") umetni: Treći dio sadrži pet distinkcija razdieljenih u kanone.
" 33. " 13. " " 1 D. 2. umetni c. i izpred q. 5 umetni: 1
" 33. " 18. " mjesto: crkvenog čitaj: crkvenih
" 34. " 15. " " 1198 " 1211
" 34. " 7. odozdola " Navodi " Navodi se
" 35. " 7. odozgora " Fos " Fons
" 36. " 18. " " zasiedan " zasieda
" 36. " 21. " " pod " od
" 37. " 14. " " Clemenitis " Clementis
" 41. " 7. " " Kirchenrechts " Kirchenrecht
" 42. " 11. " " Konsils " Koncils
" 42. " 13. " " praesynodalio " praesynodalia
" 44. " 3. " " izadi " izradi
" 44. " 12. odozdola " predaje " predaka

Str. 44.	redak:	8.odozdola	mjesto: 2068	čitaj: 20/8
" 45.	"	8.odozgora	" nije pa)	" nije s njim pa
" 45.	"	19. "	" koji	" s kojim
" 45.	"	25. "	" s razmjerno	" srazmjerno
" 45.	"	11.odozdola	" radovi usred vukli usred	" radovi za-
" 45.	"	11.odozgora	" objavljeno	čitaj: objavljenom
" 47.	"	12. "	" usavršiva je	" usavršivan je
" 47.	"	7.odozdola	" Wohlüberlegte	" wohlüberlegte
" 47.	"	5. "	" zachkündigen	" sachkündigen
" 47.	"	4. "	" worbwrweitwt	" vorbereitet
" 48.	"	2.odozgora	" i praznina	" praznina i
" 48.	"	15. "	" Repetitvate	" repetitae
" 48.	"	21. "	" dekretalistički	" dekretistički
" 48.	"	8.odozdola	" Faensi	" Faenzi
" 48.	"	3. "	" po nosiocima	" nosioci
" 48.	"	2. "	" po izvršivanju	" izvršivanje
" 48.	"	1. "	" ŏ nosiocima	" nosioci
" 49.	"	7.odozgora	" Ener.	" Enr.
" 49.	"	7. "	" Reiffenstul	" Reiffenstul
" 49.	"	20. "	" della	" Dalla
" 49.	"	2.odozdola	" Novak(	" Novak -
" 50.	"	1.odozgora	" Sistema	" Systema
" 50.	"	9.odozdola	" nadalje to	" nadalje što
" 51.	"	8.odozgora	" tiska	" pretiska
" 52.	"	5.odozdola	" i njemu	" i njemu je
" 53.	"	10. "	" presjek dužinom	" presjek, dužinom
" 54.	"	19. "	" an	" Anulario
" 54.	"	9. "	" sekretarius	" secretarius
" 56.	"	4.odozgora	" Mnogostruke	" mnogostruke
" 56.	"	12. "	" MICHIELLS	" MICHIELS
" 57.	"	21.odozdola	" osonito doktorških	" osobito doktorskih
" 58.	"	1.odozgora	" teks	" tekst
" 59.	"	8. "	" sužbenike	" službenike
" 61.	"	17.odozdola	" neovistne	" neovisne
" 61.	"	13. "	" vriednost	" prednost
" 62.	"	7. "	" repertur	" refertur
" 62.	"	4. "	" esset	" esse.
" 63.	"	14.odozgora	" kod rieči: Na nav. mj. str. dodaj 36	
" 63.	"	3.odozdola	" raztava	čitaj razsteva
" 64.	"	4.odozgora	" mit	" Mit
" 64.	"	5. "	" in	" im
" 65.		14. "	" exertitii	" exercitii

str. 65.	redak: 22,odozgora	mjesto: anlizuje	čitaj: analizuje
" 65,	" 14,odozdola	" uguvorne	" ugovorne
" 66.	" 13 "	" in	" In
" 67,	5,odozgora	" Značenje,važnost"	Značenje i važnos
" 67,	" 19, "	" Grundgätzen	" Grundsätzen
" 67,	" 20, "	" verlagen	" verlangen
" 68,	" 6,odozdola	" 1703	" 1073
" 69.	" 7.odozgora	" 1703	" 1073
" 69.	" 8,odozdola	" zadržava	" sadržava
" 71.	" 5.odozgora	" otisku	" odsjeku
" 71.	" 20.odozdola	" skop	" sklop
" 72.	" 23, "	" magarskom	" madjarskom
" 72,	" 4. "	" fe fidem	" afidem
" 73.	" 17. "	" Ostra takodjer	" s Istrom
" 74.	" 15,odozgora	" (Ustavi)	" "Vjerski Ustavi)
" 74.	" 20, "	" i Rimu	" u Rimu
" 75,	" 5. "	" zato njima	" zato o njima
" 75.	" 4.odozdola	" stvarsnog	" stvarnog
" 75.	" 1. "	" peritetskim	" paritetskim
" 76.	" 12. "	" udržbi	" udružbi
" 77.	" 7.odozgora	" ktižaju	" križaju
" 77,	" 10. "	" djefe	" djece
" 77.	" 6.odozdola	" česno	" često
" 77.	" 4. "	" Hrhbosni	" Vrhbosni
" 78.	" 6.odozgora	" svak	" svaga
" 78.	" 35. "	" kak.	" Zak.
" 78.	" 7.odozdola	" izprve	" izprva
" 79.	" 12,odozgora	" mnogoštovlja	" bogoštovlja
" 79.	" 15. "	" obćeka	" obćega
" 79.	" 12.odozdola	" pripalo ne	" pripalo je

—

Ostale pogrješke,osobito veliki broj pravopisnih,izpravit će lahko čitalac sam

----

Razlika između Codexa i Corpusa u tome je što je corpus uzet kao za izdavanje odradbe, a Codex sadržaj odredbi.

garmond

U krizi duha

"Mi smo podložili svojoj vlasti gotovo sve i sva na kugli zemaljskoj izuzevši samoga sebe. Čovjeka smo previše razparčali- anatomski, kemijski, fiziološki, pedagožki, povjestno, socialno i ekonomski. Treba jedinstven pogled, koji obuhvata čitava čovjeka pod jednim vrhovnim pogledom." Tako američki mislilac A. Carrel analizira modernog čovjeka u svom glasovitom djelu "Čovjek-nepoznanica". Očevidno je, da se danas čovjek izgubio, da je već pobjesnio od umornog traženja krivim putevima u neugašenoj žedji za mirom i srećom i da ~~danas~~ taj raztrgan i razularen čovjek, bez obveza i odgovornosti, doživljava najkatastrofalniju tragiku poviesti u danima uzburkane sadašnjice. Stari filozof Diogenes i danas bi čovjeka sigurno tražio s većom svjetiljkom i strožom osudom, nego je to učinio u doba svojih suvremenika. Imao bi pravo. Vrieme naše pouke nezapamćenim tempom prodrlo u sve grane i područja ljudskih djelatnosti i svojim napredkom postavilo zavidne rekorde i zasramilo sve viekove, u svrhu osiguranja čovjeku miran i udoban život. To je bio prvi i najviši princip svim ideologijama i pokretima našeg vremena, da se preko političkih, družtvenih, kulturnih, ekonomskim reforma čovjeku osigura raj na zemlji. Svaki je s time nastupao, svaki je to propovjedao: mi nosimo čovječanstvu sreću i spas! Gigantnskim se korakom počelo graditi, stvaralo se sjajne nacrte, provadjale reforme, čudesno napredovalo u tehnici, proizvodnji i odkrićima, i snivalo o velikoj sreći, koja čovjeka uskoro čeka. Medjutim, što se je dogodilo? Mi smo danas svjedoci, da su se sve energije, svi napori, planovi i uzpjesi zadnjih stoljeća razplinuli ili bolje pretvorili u krutu i krvavu stvarnost, koja danas ništi i davi samoga čovjeka. Sve se izgradilo, ne da se spasi, nego da se ubije čovjek. Obrnuto, dakle, svim našim očekivanjima i nadama. Danas se ruši ono, što je čovječji duh viekovima gradio. Veliki španjolski filozof Unamuno napisao je u jednoj svojoj knjizi i ovo: "Ogromna socialna aktivnost, silna civilizacija i mnoga znanost, mnoga umjetnost i mnoga industrija, mnogi moral i tako redom, kad smo izpunili sviet ~~industrialnim čudesima, velikim tvornicama, cestama, muzejima i bibliotekama~~, vidimo, da ćemo pasti izmoreni od svega toga i ostat će ... za koga?" Sudbonosan je ovaj upitnik, ali je stvarnost. Riešenje je u tome, što je naše vrieme radilo sve za čovjeka, ali bez čovjeka, svugdje je on bio samo sredstvo, ali ne svrha, pa je razumljivo da se on danas težko osvećuje. Njega nije nitko mogao zamjeniti. ~~Moderni~~ Suvremeni su prešli preko njegove vlastite osobnosti, preko bezsmrtnog duha, duha koji mu daje sadržinu i jedini smisao bivstvovanja, obezciemili su i razvodnili razumnu njegovu spoznaju, ugušili sviest o slobodi volje, osakatili i izmrcvarili shvaćanje onu izkonsku težnju za svojim Stvoriteljem. Utopili su ga u kolektivni anonimni broj mase ili družtva, kao samo biološki izdanak vrste i sa Spenglerom se divili veličini čovjeka-zvieri ili kao bezpravnu nuždnu kopču u strukturi družtva, a zapostavili su čovjeka-osobu "sliku nekog bića, koje je više od svega prirodnog i družtvenog" /Berdjajev/. Iz ovakvog gledanja su sva iznašašća, uzpjesi i napredak za udobnošću i osiguranje samo materialnog života iznevjerili. ~~jer~~ Kad su čovjeku oduzeli dušu, učinili su samoubojstvo, čovjek je postao rob ili stroj, ali koji je danas raztrgao sve paučinaste providne obaveze vremenitih zakona i ograda, osjetio se bezobzirnim gospodarom bez odgovornosti i granica, a koje gospodarenje plaća danas u krvlju ogreznutoj areni medjusobnog uništavanja. Tu je uzrok i početak čovjekovoj tragici. ~~Moderni~~ Suvremeni niesu poznavali niti htjeli spoznati ~~njegovu~~ čovjekovu najveću vriednost u duši, koja ga čini krunom stvorenja i stavlja njegov ja u najuži kontakt sa svojim transcendentalnim i osobnim Praizvorom, kao svojim izhodištem i posljednjom svrhom. U čovjeku se moralo priznati taj viši nadosjetilni i nadmaterialni sviet duha, i od te nuždne orientacione točke poći napried k uskladjenju duševnih moći, spoznaje, volje i težnje s voljom Stvoritelja i Njegovih vječnih etičkih zakona, kojima je čovjek kao razuman i slobodan stvor bezuvjetno podvrgnut. Morala se je priznati ta hierarhija vječnih vrednota u čovjeku i izvan čovjeka, ali naše doba to nije htjelo. Današnji čovjek je prirodno diete materialističkog gledanja, diete u kojem je-uzprkos zvučnih parola - dostojanstvo čovjeka pogaženo, jer ubijenom dušom on je postao živi mrtvac, jer - kako je liepo rekao Pascal - samo du-

ša čini veličinu čovjeka. Zar onda možemo zahtievati, da taj čovjek, iza kako je ponižen i okraden u svojim največim i najskupocienijim darovima, da poštuje neumoljive moralne zakone, da zna u čemu je smisao njegova bivstvovanja i zadnja svrha svega stvorenog? Zar se onda bilo što može na to čovjeku graditi i reformirati, zar postoje ikakve vrednote, koje on ne će u zgodnoj prilici pogaziti? Današnja slika svieta je najočevidniji corpus delicti, iznakažene i biedne čovjekova ličnosti bez duha. Divno je ove misli izrazio naš pjesnik Gabriel Cvitan u stihovima: "...Ima, Gospodine, i kruha i ruha, samo u ljudskim srdcima nema Tvojeg duha." Možda je baš i ovaj današnji kaos, ovo strahovito uništavanje, jedan užasan krik razpetog čovjeka, koji od očaja zavija za samim sobom, za duhom, za Stvoriteljem. Jedino s povratkom tog prezrenog i izgubljenog duha, moguća je preporodna zamisao novog doba. Duh opet mora imati prvenstvo. Evandjelje je davno proklamiralo: "Duh je ono što oživljava, tielo ne koristi ništa". Da, samo duh je princip života, rasta, svježine i vječnosti kao što je vječan i njegov Stvoritelj. Bez njega sve se koči, suši i nestaje, bez njega je čovjek najnesretniji stvor na zemlji, te bi mogao slobodno zavidjati onim sretnicima u zoološkom vrtu. Zato jedno geslo mora odsele biti za bolju sutrašnjicu: Natrag čovjeku, natrag njegovoj izgubljenoj duši. To je potreba jača od kruha. Sviet će biti spašen jedino po duhu, po izgradjenim i čestitim pojedincima, kroz koje duh najočitije i najljepše progovara. Ti ljudi očekuje novi sviet, jer su oni jedini kvasac obnove i zora sretnije budućnosti. Ti pioniri nadvremenskih životnih ideala posjeduju u sebi liek ozdravljenja i neizcrpivo blago pozitivnoga. Oni su jedini kadri dati svakoj stvari svoj odredjeni smisao i istinsku vriednost, samo aristokracija duha kadra je obasjati svietlom nutarnje veličine i poklonstvom največim vrhunaravnim idealima, sumračnu atmosferu svoje okoline. Kroz prizmu vječnih ideala i transcendentalnog svieta prosudjuju sav život i probleme na zemlji. Ne će ih zasliepiti zlato, položaj, čast, duh će se njihov stalno ogrijavati na ognjištu vječnosti u trajnoj i apsolutnoj podložnosti svome Stvoritelju. Takvih duhovnih velikana trebaju naše duboke rane. Mudro je već rekao [illegible]: "Više vriedi za državu, ako u malim kućicama stanuju velike duše, nego ako u velikim kućama žive ljudi robskih duša." Ali takvi se velikani ne radjaju, to se plemstvo ne da prokriumčariti plemenitim rodom ili prekriti visokim položajem, ne: takvi se stvaraju po solidnom, vjerskom i ćudorednom uzgoju pojedinca. Od čovjeka trebaju odpočeti svi odgojni faktori i njegovu dušu izgradjivati i obradjivati. Čovjek će biti uviek onakav, kakva bude njegova unutrašnjost. Papini je dobro zapazio, da "mjenjajući ununtrašnjost, mienja se spoljašnost, obnavljajući dušu, obnavlja se sviet. To je središnji problem svake preporodne misli, to je neodklonivi i nenadomjestivi „conditio sine qua non" političkog i kulturnog života, to je imperativ gorkih izkustava, da se najprije osobnoj osnovi čovjekove nutrine, da se u njemu pažnja i postavi ponovo na prvo mjesto sviet duha i izpreviknuti red duhovnih vrednota.

pristupi

[redacted]